

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

1968

ANDEN RÆKKE - BIND 2

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1968

ANDEN RÆKKE - BIND 2

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG · 1968

INDHOLD

<i>Poul Mathias Nødkov</i> : Beskrivelse af Thinggaard og Thim sogn ved <i>Alfred Kaae</i>	3
(Se den særlige indholdsfortegnelse side 4)	
<i>Birthe Marie Iversen</i> : Terracotta-udsmykningen på en vestjysk renæssancegård ..	109
<i>Niels Hovgaard</i> : Emil Nolde og Ølstrup	131
<i>Alfred Kaae</i> : Det tingsels gods i Hammerum herred	141
<i>J. Søndergaard Jacobsen</i> : Peder Byskov	147
<i>Chr. Dambolt</i> : Nogle livserindringer	163
<i>N. Jensen Dam</i> : Af Nees sogns historie	181
<i>A. Kr. Kjeldahl</i> : Vilhelm Gregersen	187
Småstykker	197
<i>E. Jespersen</i> : Anmeldelse	214
Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt	218
Register	224
Regnskab	226

OMSLAGSBILLEDE:

Timgård set fra nordøst. Den kraftige og smukke væg af egebindingsværk har trodsset mange hundrede års vejr og vind. (Fotografi fra 1968 af Mathiesen, Ulfborg).

Beskrivelse

over

Thimgaard og Thim Sogn

Af

Poul Mathias Nødskov

Anden udgave

ved Alfred Kaae

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Poul Mathias Nødskov og hans beskrivelse over Timgård og Tim sogn	5
Gengivelse af det originale titelblad	11
Tilegnelse til kancelliråd Søren Tang	13
Fortale	15
Indhold	16
 Kapitel	
1. Om Thimgaards og Tim sogns beliggenhed og grænser	17
2. Om Thimgaard og Tim sogns navn og ælde	18
3. Om Tim sogns størrelse, inddeling samt gejstlige og verdslige forfatning	21
4. Om luftens, grundens og vandets beskaffenhed	24
5. Om indbyggernes tal, sæder, sprog, næring m. v.	33
6. Om dyr, fugle, fiske, insekter i Tim sogn	42
7. Om Thimgaards ejere i de ældre og nyere tider	44
8. Om Thimgaards forpagtere, birkedommere, fogder, birkeskrivere og ladefogder	49
9. Om Thimgaards og Tim sogns herligheder	53
10. Om Thimgaards jorder i agermark, eng og overdrev	58
11. Om Thimgaards bygning og lægde	60
(I dette afsnit er indsat nogle billeder, som ikke findes i bogens første udgave).	
12. Om Tim kirkes mærkværdigheder	72
13. Om kirkebetjentene siden reformationen	80
14. Om Tim sogns matrikulerede gaarde og huuse	82
 Anhang. Om Thimgaards gods uden for Tim sogn	 88
Vejrligets og vindens iagttagelser paa Thimgaard 1786	95
Vejrligets og vindens iagttagelser paa Thimgaard 1787	99
Noter og tilføjelser	103

Poul Mathias Nødskov og hans beskrivelse over Timgaard og Tim sogn

Degnesønnen fra Idum, POUL MATHIAS NØDSKOV, var et usædvanligt menneske med et usædvanligt livsforløb. Da han skrev sin lille bog om den gamle herregård og dens underliggende sogn, havde han som ridefoged eller forvalter på Timgård opnået en god stilling. Han havde mange års studier bag sig og havde i 1780 ved universitetet taget eksamen som dansk jurist, en prøve, som han delvis på egen hånd havde arbejdet sig frem til, mens han ernærede sig som huslærer eller informator for herremanden Henrik Ammitsbølls to sønner, Hans Peter og Søren, som han i 1779 fulgte til universitetet, hvor de dog ikke fuldenste noget studium; men informatoren tog da sin juridiske eksamen.

Derefter vendte han tilbage til Søgård som Ammitsbølls ridefoged i en række år, indtil han i 1785 blev ansat på Timgård som godsejer Søren Tangs ridefoged og højre hånd. Han havde i denne stilling udsigt til engang at komme ind i det retsvæsen, som hans juridiske viden gjorde ham skikket til, idet godset havde birkeret over sognet, og stillingen som foged ofte blev suppleret med embedet som birkedommer.

Det skulle dog gå helt anderledes; men i 1789 blev han birkeskriver som tillæg til stillingen som ridefoged, og livet så ud til at ligge lyst for ham.

Både som ridefoged og som studeret mand tegner billedet af ham sig helt anderledes for os end det klassiske billede af en ridefoged og en student, som Holberg har givet det i en komedie som „Erasmus Montanus“. Han var hverken opløst, indbildsk eller brutal. Derimod havde han et venligt og imødekomende sind, og han nærede en stor og vedholdende interesse for historiske og sproglige studier. Han beherskede ikke alene latin og græsk, men også tysk og engelsk, og disse kundskaber og interesser ønskede han brændende at udnytte i et forfatterskab. Det er da også i dette, at hans navn er kendt endnu, og i hans forfatterskab er det den lille bog om Thimgaard og Thim Sogn, som er mest kendt og endnu læses; den er nu en stor sjældenhed, hvorfor Historisk Samfund for Ringkøbing Amt lader den optrykke i sin Hardsyssels Årbog.

Da den udkom i 1787, var Nødskov 30 år, og det så ud til, at livet også skulle have noget godt i gem til ham, så han kunne gå ind i en manddomsgerning med fuld fortrøstning. Det gjorde han sandsynligvis også; men det skulle gå på en helt anden måde. Der kom sygdom og elendighed, og han måtte kæmpe sig igennem en række trange år, inden han, udtæret af sygdom og fattigdom i 1805 døde på Frederiks Hospital i København.

I en artikel i Hardsyssels Årbog 1941 har Th. Hauch-Faushøll givet en skildring af hans liv. Der fortælles, hvorledes ulykkerne kom og nedbrød hans vistnok ikke særlig stærke legeme. Allerede i 1787 blev hans fingre på højre hånd angrebet af bylder. Der gik koldbrand i sårene, og af langfingeren blev halvdelen fjernet, mens de to fingre til højre for den blev delvis ødelagt.

I lang tid måtte han med to fingre holde på penneskafet, når han skulle skrive, og det er nu engang ikke nogen behagelig måde at skrive på. Han fik efter et halvt års tid lavet en kunstig langefinger af sølv med træende. Den var betrukket med skind og fastbundet med et bånd.

Et par år efter denne ødelæggelse af skrivehånden blev han birkeskriver, og der gik nu nogle år, hvor han stadig stod i det bedste forhold til sin principal; men i 1795 blev han ramt af den ulykke, der gjorde ham til krøbling resten af livet. Det gik sådan til, at Christen Kjeldsen i Brogård en eftermiddag hen sidst i februar var blevet sendt et ærinde til Ulfborg, hvorfra han skulle bringe et brev og nogle penge. Da han kom tilbage, var det blevet aften. Han var træt af at gå på isglatte veje og bad, om ikke Nødskov ville gå fra ladegården og over til borgegården med pengene og aflevere dem, hvilket han også gjorde. Der var faldet isslag, over isen lå lidt sne, og i borgegården faldt Nødskov så uheldigt, at hans hofte gik af led, og knæet blev læderet. Kusken Niels Jensen Dam og ladefoged Christen Mikkelsen Kamp fik ham dog samlet op og fik ham over til ladegården, hvor Christen Kjeldsen sad og ventede i hans kammer.

Der var ikke til at få fat på nogen læge, da distriktskirurgen i Ringkøbing var død, og i lang tid lå Nødskov nu og havde slemme smerter. En tilkaldt klog mand kunne ikke gøre noget for ham. Hen på efteråret blev han dog tilset af en læge, der heller ikke kunne hjælpe ham. Han kom imidlertid op af sengen og skulle prøve at gå. Han slæbte sig rundt i kammeret ved at støtte sig på bord og stol, og siden fik han et par krykker, som han måtte bruge i over et år. Efter den tid gik han ved hjælp af en krykkestok, og den kloge mand i S. Nissum, Jens Pilgaard, var den, der fortalte ham, hvad der var i vejen, og at han ikke kunne vente at få sin forlighed igen. Når leddet ikke bliver sat på plads, danner der sig efterhånden en kunstig leddskål; men det siger sig selv, at benet aldrig bliver normalt.

Under sengelejet svandt muskulaturen stærkt ind på det dårlige ben. I en halv snes år humpede han rundt ved stok og krykke, plaget af smerter, og især ved forandring i vejret havde han slemme gigtsmerter.

Under denne svaghedstilstand skete det tilmed, at hans beskytter og husbonde, kancelliråd Søren Tang, døde. Han var ugift, og arvingerne med Peder Tang, købmand i Ringkøbing og godsejer til N. Vosborg, i spidsen beholdt Nødskov til maj 1796, og de bevilgede ham overskuddet af godset til den tid.

Nu så det ikke godt ud for Nødskov. Christen Kjeldsen i Brogård, der ikke kunne glemme, at ridedogeden kom til skade, netop som han ville gøre ham en tjeneste ved at gå over med brevet og pengene, gav ham ophold i sin gård, hvor Nødskov nu var i et års tid og nød stor venlighed. Birketinget blev holdt der i gården, så det kunne for skrivervirksomheden ikke være lettere. Fogedbestillingen på gården afstod han ved flyttet.

I våren 1797 flyttede Nødskov til Voldbjerg som huslærer hos birkedommer Peter Grønlund. Ved siden af denne virksomhed fortsatte han her sin skribentvirksomhed. Han udarbejdede en afhandling om „Ejerne af Voldbjerg“, som dog først efter hans død blev trykt i *Iris og Hebe*, september 1806. Et lille satirisk arbejde, „Jupiters Tværsæk“, som er en fordanskning fra latin, fik han trykt, mens han var på Voldbjerg. Han skrev også både på Timgård og på Voldbjerg en del bidrag til *Den Viborger Samler*, og dr. phil. H. P. Hansen citerer i sin artikel om Nødskovs litterære arbejde her i *Årbogen* 1941 et vers af et mindedigtt om sognefoged i Tim, Kjeld Christensen, Brogård, som døde 1791. Verset lyder således:

En ærlig bonde tit fortjener
Et æreminde, frem for den,
Som pragt med Værdighed foreener
Og for sin Højhed lever hen –

Det gode forhold imellem ridedogeden og sognefogedfamilien i Brogård strakte sig øjensynligt over to slægtled.

Selvfølgelig leverer Nødskov også et mindedigtt over hans principal, godsejer Søren Tang, der sikkert nok var den, som bekostede hans beskrivelse over Timgård og Tim sogn og i det hele var ham en god arbejdsgiver og oprigtige ven, over hvis død han sørger. Verset findes i P. Storgaard Pedersens artikel om slægten Tang i *Hardsyssels årbog* 1921 på side 29-31.

Nødskovs ophold på Voldbjerg varede til 1804 kun afbrudt af 1¼ års ophold hos landinspektør Elling i Hjerting, som var den, der hjalp ham til at få den mærkelige ligsten på Timgård aftegnet. Foruden den allerede omtalte beretning om ejerne af Voldbjerg udarbejdede han en afhandling om jyske dialektord: „Prøve af synderlige Jydske Ord og Talemaader, gangbare blandt Almuen i Ulfborg- og Hind Herreder“. Heri gengives mange ord, som nu er gået af brug. Afhandlingen blev trykt 1804 i *Lærde Efterretninger* s. 763-68 og 780-84. Det har vistnok været af meget stor betydning for Nødskov at få afhandlingen optaget i dette tidsskrift, og i de to følgende år fik han i *Iris og Hebe* optaget af-

handling, som han kaldte „Navnkundige Krøblingers Gallerie“. Den sidste af dem kom dog først efter hans død.

Fra sidst i juli 1804 til han døde i oktober året efter, opholdt Nødskov sig i København, hvor han fik et værelse på Regensen. Et par professorer skaffede ham lidt fortjeneste som medhjælp ved Den danske Ordbog; men han måtte leve i den yderste armod, og ved hans død efterlod han sig næsten intet: en hat, et par gamle strømper, tre gamle skjorter, et par gamle bukser, en stok og en pibe samt et bundt bøger og collegia. Bøgerne var hans kosteligste eje. Det var især bøger, han havde brugt i sin undervisning i latin, græsk, tysk, engelsk og hollandsk. Der var dog også flere historiske værker og endelig Christian V.s Danske Lov. Bøgerne blev ansat til 4 rdl. 1 mrk. 1 skl., og de kunne kun dække halvdelen af begravelsesomkostningerne.

— — —

Beskrivelse over Thimgaard og Thim Sogn er førstegrøden af Nødskovs skriftlige arbejder og det betydeligste, som han fik udgivet. Den er som sognebeskrivelse tillige den ældste, vi har. Dog udkom samme år en beskrivelse over Skagens købstad og sogn. Otte år senere udkom en anden jysk sognebeskrivelse, Niels Blicher: *Topographie over Vium Præstekald*. Den er nok så fyldig som Nødskovs og er præget af en mere selvstændig mands undersøgelser. Nødskovs bog er trods alt dog den unge ridefogeds bog om det gods og den mand, han tjener. Men begge disse topografier er yderst værdifulde, fordi de som topografier beskriver stedet og forholdene, som de er på deres tid.

Netop deri adskiller de sig fra sognebøger, som er udgivet i det sidste halve århundrede, og som Ringkøbing amt er så rig på. Her er vægten lagt på det historiske, enten det nu er sognets almindelige historie eller gårdhistorien. Der findes vel også i visse af disse bøger lidt om nutidens livsformer; men der burde vistnok lægges mere vægt på at beskrive samtids- eller nutidsforhold, end der gøres. Med andre ord, vi kunne måske lære af de gamle forfattere.

Når nu Hardsyssels Arbog optrykker Nødskovs gamle bog, for at den igen kan blive tilgængelig for almindelige læsere, så må det siges, at rent udvendig ligner denne anden udgave slet ikke originalen. Hverken papir, tryk eller format ligner. Det havde været nok så kuriøst at lave et fotografisk optryk af den gamle bog, hvis format er i størrelse som en almanak med tryk af store gammeldags typer. Om det ville have været mere hensigtsmæssigt, er så en anden sag.

Ved gengivelsen af Nødskovs arbejde, selve teksten, er der lagt vind på at bevare den gamle form. Der er ikke rørt ved hverken stavemåde eller ordføring. Alle hans mange kommaer er bibeholdt; dem har han åbenbart været lidt forelsket i. De hører med til hans stil eller skrivemåde. De store bogstaver er brugt i teksten som i den originale udgave.

Tilsyneladende er Nødskovs retskrivning ikke helt konsekvent; men det må tilføjes, at man ikke kan se, om det skyldes forfatteren eller trykkeriet. Man ved

ikke, om han selv har læst korrektur på bogen, der er trykt i Viborg. Men der var langt imellem Timgård og Viborg på den tid. Bogen er næppe færdigtrykt før i 1788, da alle de observationer over vejr og vind er ført igennem til nytår 1787.

Nødskovs tekst er forsynet med en række *fodnoter*, som er mærket med små bogstaver, der er fortløbende for hvert kapitel. Disse noter er bibeholdt som fodnoter. Derimod findes der et sæt henvisninger til noter, som er anbragt bag i bogen, og disse henvisninger er mærket med tal. De forekommer ikke i originaludgaven, men skyldes tilrettelæggeren af denne udgave og indeholder foruden nødvendige tekstrettelser supplerende oplysninger til teksten. Desuden henfører dette notesystem til oversættelser af de græske ord og de latinske indskrifter og citater. Bogens latinske motto er dog i oversættelse sat på titelbladets anden side. Nogle oversættelser af latinen er taget fra *P. Storgaard Pedersens* bog „Bidrag til Hing Herreds Historie og Topografi“, mens resten af latinen og alle de græske ord er forklaret og oversat af seminarielektor, cand. theol. *Søren H. Nielsen*, hvis oversættelser er tilføjet mærket (S.H.N.), og hvem jeg er yderst taknemmelig for den hjælp, han så beredvilligt har ydet.

Desuden takker jeg professor, dr. phil *Peter Skautrup* for velvillig hjælp med fuglenavne som Kaaeskjæren og brugen af navnet Aftenbakke.

Alfred Kaae.

Beskrivelse
over
Thimgaard
og
Thim-Sogn,
af
Poul Mathias Rødskov.

..... non gloria nobis
Causa, sed utilitas officiumque, fuit.
Ovidius.

Biberg 1787,
trykt i det kongl. privil. Bogtrykkerie
hos C. H. Mangor.

BOGENS MOTTO

i oversættelse:

*Grunden har været, ikke (at vinde) hæder for mig selv,
men (at gøre) nytte og (at yde min) pligt. (S.H.N.)*

VELÆDLE OG VELBYRDIGE

Hr. Søren Tang,

Kongl. Majestets Rangerende med virkelige
Kancellieraader, og Herre til
Thimgaard,
tilegnes underdanigen dette
Skrivt.

HØJSTÆREDE VELYNDER!

*Et Skrivt om Jordegods og Herligheder
Kun Ejeren tilegnes bør:
Saa tænker jeg – og underdanig beder,
At jeg mit Skrivt nedlegge tør.*

*Om Deres Herregods er Skrivtet skrevet,
Og jeg i Deres Tjeneste,
Paa Deres Hovedgaard min Tid har levet,
Imens jeg det forfattede.*

*Og hvorom skulle jeg med større Glæde
Vel skrive noget offentlig,
End dette Sogn og dette Herresæde,
Hvor jeg saavel befinder mig?*

*Tag da, jeg beder, gunstige Velynder!
Bevaagen disse Blade an:
Jeg er i Autorskabet en begynder,
Som letteligen fejle kan.*

*Thi om Oldsager noget vist at melde
 er altid saare vanskeligt:
 Derfor lad Villien for Gjerning gjelde,
 Naar Mangler treffes i min Pligt.*

*Mit Hjertes Ønske fra min Pen skal flyde,
 Og Himlen mig bønhøre skal:
 Gid De og Deres Gaard og Gods maa nyde
 Lyksaligheder uden Tal.*

*Gid mange Aar tillegges Deres Alder.
 Og Godset sildig savne Dem!
 Gid Deres Gaard bestaa til Verden falder,
 Og Godset blomstre daglig frem!*

*Gid Hæld i Deres Fodspor altid groer!
 Det ønskes af hver Menneskeven –
 Det ønsker hver, som Deres Gods beboer –
 Det ønsker og*

Forfatteren

Thimgaard, 1787.

FORTALE

Jeg vover at forøge Mængden af Skribentere, og Antallet af enkelte Steders Beskrivelser. Jeg forsøger første Gang at beskrive mit Opholdssted, og har valgt dette Æmne, fordi min Forfatning har givet mig Lejlighed at tilfredsstille min Videlyst med lokale Iagttagelser og Erfaringer, hvilke et saadant Skrivt altid forudsætter. Min Hensigt kunde jeg gjerne udgive for en Attraae at tjene Publikum; men, da næsten enhver anden Skribent plejer at sige det selvsamme, saa maa det være nok sagt, at jeg har søgt at bidrage noget til Fædrenelandets Jordbeskrivelse.

En Snedorff (Samtl. Skr. 2 B. 105 S) har længe siden dømt, at en fuldstændig Beskrivelse af heele Landet er umuelig, uden særdeles Efterretninger om Rigets adskillige Deele; med Ønske, at Folk i Provintzeme efterhaanden vilde give saadanne; og den *Kritiske Tilskuere* (1775, No. 40) har forlængst kaldt enkelte topographiske Beskrivelser det rette Grundstof til en rigtig Kundskab om et Lands Tilstand. Endog det Kongl. Landhuusholdnings Selskab søger aarlig hertil at opmuntre Forfattere. Den gunstige Læser misbilliger da vel neppe mit Skrivts Indhold; kun i Henseende til dets Form, Indretning, Materiens Afhandling, har jeg Regnskab at gjøre. Hist og her har jeg anført smaa Omstændigheder, fordi et enkelt Skrivt troes at have ligesaa stor Fordring paa dem, som de ere upassende til en almindelig Landshistorie. Endog Traditioner, eller mundtlige fra Slægt til Slægt forplantede Fortællinger, har jeg indstrøet, som Efterretninger, der ikke altid ere uefterrettelige, og i mindste kunne tiene til at sysselsætte Læseren enten med Eftertanke eller Latter.

I Følge Skrivtets Plan og Bestemmelse, opholder jeg mig meest ved det Historiske, og de Mangler, som heri maate møde, have deres tilstrækkelige Grund i Mangler paa Mindesmærker, Haandskrivter og trykte Bøger, som jeg har savnet, uden Muelighed at kunne tilvejebringe. Læseren tage til Takke med lidet, som bedre end intet.

INDHOLD

Kapitel

1. Om Thimgaards og Thim Sogns Beliggenhed og Grændser.
2. Om Thimgaards og Thim Sogns Navn og Ælde.
3. Om Thim Sogns Størrelse, Inddeeling, samt gejstlige og verdslige Forfatning.
4. Om Luftens, Grundens og Vandets Beskaffenhed.
5. Om Indbyggernes Tal, Sæder, Sprog og Næring, m. v.
6. Om Dyr, Fugle, Fiske, Insekter.
7. Om Thimgaards Ejere i de ældre og nyere Tider.
8. Om Thimgaards Forpagtere, Birkedommere, Fogder, Birkeskrivere og Ladefogder.
9. Om Thimgaards Herligheder.
10. Om Thimgaards Jorder af Agermark, Eng og Overdrev.
11. Om Thimgaards Bygning og Lægde.
12. Om Thim Kirkes Mærkværdigheder.
13. Om Kirkebetjentene siden Reformationen.
14. Om Thim Sogns matrikulerede Gaarde og Huse.

A n h a n g

Om Thimgaards Gods uden for Thim Sogn.

Thimgaards og Thim sogns beskrivelse

Første Kapitel

OM THIMGAARDS OG THIM SOGNS BELIGGENHED OG GRÆNDSER

At Thimgaard er en af de gamle adelige privilegerede Sædegaarde i Jylland, maa for Ordenes Skyld først fortælles; endskønt enhver, som ikke ganske er fremmed i den Danske Jordbeskrivelse, uden Tvivl veed dette.

Ligesaa vide og mange af Læserne, uden min Erindring, at den er beliggende i *Thim Sogn*, hvoraf enten Gaarden har laant sit Navn, eller Sognet af Gaarden. Begge ligge i Henseende til deres borgerlige Forfatning, under *Bøvling Amt*, *Ribe Stift*; men om deres Mathematiske Lægde ere Landkortene ikke eenige. Det vilde blive et vidtløftigt og unyttigt Arbejde, at opregne de mange stridige Grader og Minutter, hvorpaa *Hofmann*, *Schenck*, *Sanson* og andre Fremmede, have sat Thimgaards og Sogns Længde og Bredde. De Udenlandske Landkortere ere heri ligesaa forskjellige som urigtige i at forestille denne Egn's Dannelse. Jeg vil derfor heri følge de originale Korte over *Nørre Jylland* og *Ribe Stift*, som høre til den *Danske Atlas*. I disse er Thimgaards Brede ansat på $56^{\circ} 20'$ Nordre Polhøjde og Længde $24^{\circ} 24'$ a). Jeg vil, i Mangel af Iagttagelser her paa Stedet, tro disse Danske Korts Angivelse, endskønt de, (som forbigaaende anmærkes) ere hist og her noget urigtige i Forestillingen af denne omliggende Egn, og ikke tegnet efter Naturen.

Den næste Kjøbsted ved Thimgaard og Thim Sogn er *Ringkjøbing*, b) Paa en

- a) I et andet originalt Dansk Kort, nemlig det over Ribe Stift, som er føjet til den *Danske Historiske Almanak* for 1764, er Thim Sogns og Thimgaards Brede $56^{\circ} 20'$ og Thimgaards Længde $24^{\circ} 2'$, Thim Kirkes $23^{\circ} 59'$.
- b) Om *Ringkjøbing* kan eftersees den Danske Atlas's 5. Tom. pag. 804 seqv. Saameget tillegges her, at 1537 paa Palme Søndag var Kong Christian den 3. i Ringkjøbing, og afsagde en Dom om Fiskeriet i Vonaac. 1680 den 20de Julii var Kong Christian den 5. i Ringkjøbing og logerede hos Præsten. Endskjønt Byen er liden, og for sine Gaders Skyld kunne kaldes Lutetia Cimbria (Jyllands Paris), er den dog ikke saa ringe, at den af *Ringbed* skulle have faaet sit Navn, hvilken uefterrettelig Tradition gjendrives af gamle Dokumenter. Af Indbyggernes høje Alder, samt smitsomme Sygers Sjeldenhed, beviises, at Byen har sund Luft, og, som i Almindelighed alle i disse Egne ere fortrinlige i Levemaade, saa har Byen især velsædede Indvaanere.

Afstand af 2 Miile; og de nærmeste Landstrækninger, som omgrændse Thim Sogn, ere mod Norden Madum Sogn c) Annexet dertil, mod Østen Thorsted Sogn, d) mod Syden Hee c) og Stadel f) Sogner, mod Vesten Vedesøe Sogn g).

Andet Kapitel

OM THIMGAARD OG THIM SOGNS NAVN OG ÆLDE

Det visseste i saa mørk en Sag løber kun ud paa Gisninger.

Hvor *Newtons* Falkesyn opdager et *Maaske*, saa *Tullin* a) siger. Heraf vil jeg da vove nogle. Men i Forvejen er det fornødent at undersøge den rette Bogstavering af Gaardens og Sognets Navn, hvormed man har at raadføre sig med Oldtidens Skrivemaade. Da begges Navne ere enslydende, saa maa de naturligtviis have een Oprindelse, og jeg vil ikke forfalde til Efterforskning, om Gaarden eller Sognet er ældst, eller hvilket der har navngivet det andet.

Det er bekjendt, at man almindeligen i vore Tider skriver *Thim* Sogn og Thimgaard, med ufornøden Adspiration af h. og det er sandt, at denne Skrivemaades Forfægttere kunde beraabe sig paa de Gamles Hjemmel. Thi allerede 1539, i Fortalen til Kong Christian 3. Kirkeordinantz, nævnes *Thim* med Knud Gyldenstjernes Navn: i Kong Frederik 2. Forordning af 18. Oktober 1577, om Morgengave, nævnes ligeledes *Thim* ved Peder Gyldenstjernes Navn; og denne Herre har selv i egenhændig Indskription af 1579 indført . . . *ecclesiæ Thymensi*¹⁾ . . . Hvidtfeld findes overalt, hvor han taler om denne Hovedgaard, at kalde den *Thim* b). Men derimod findes langt ældre og oftere nævnt: *Tim* eller *Tiim* uden h. Saaledes er Erik Gyldenstierns Navn 1433 underskrevet *de Tiim* c), hans Søn *Niels Gyldenstjerne* nævnes paa sin Ligsteen 1484 *de Tym*. 1549 findes en *Joannes Tibing* at have skrevet ved sit Navn: *Tymensis*. 1634 nævner *Helvaderus*

c) Om *Madum Sogn* følger mere siden.

d) Det fejler ikke, at jo *Thorsted* har sit Navn af den gamle Nordiske Afgud *Thor*, hvoraf andre sogne i Danmark bærer Navn, som i Jylland: *Thorstrup*, *Thorsted* i Hatting Herred, *Thorild*, *Thorning*, *Thorsagger*, *Thorup*, *Thorslej*; i Sjælland, *Thorslundemagle*, *Thorup*; i Lolland, *Thoreby*; paa Island, *Thorodstad*, paa Færøe, *Thorsbavn*; foruden at *Torsdags* navn deraf er sammensat.

e) *Hee* Sogns Navn synes ikke at kunne hidledes fra andet end sin oprindelige Grund, hvorpaa det er bebygget og befolket, og hvoraf endnu meget deri findes, nemlig *Heede* (*ericteum*).

f) *Stadel* nævnes i alle gamle Dokumenter *Støvel*¹⁾; og da Vandsteder, hvor man kan kjøre over store Vande, endnu i Bondesprog kaldes *Støvel*, saa synes det, at Sognets Navn kan have Herkomst af Vandstedet imellem *Stadel Sogn* og *Stadel Ø*.

g) Kaldes overalt i gamle Skrifter: *Vejrsøe*, som kan have nogen Hensigt til Søen imellem *Sognet* og *Huusby*²⁾.

a) I Priiisskriftet om Søfarten, p. 3.

b) Danske Krønike (edit. in fol.) Tom 1, pag: 678, 712, 831 – Tom 2: p. 1046, 1047, 1095, 1097.

c) D. Magaz. 4. Hefte, pag. 99.

Tim Sogn d). I det over Knud Gyldenstjerne 1752 opsatte Epitaphium skrives han til Timgaard; og denne Skrivemaade er siden i alle forekommende Akter fulgt: allene Rettens Skrivere have efter Oldfædersk Brug, gjort en paragigisk Endelse af det sidste Bobstav b, og skrevet *Timb Sogn, Timb-Gaard*. End og i vore Tiders Skriver er Bogstavet h udelukt: saaledes findes i den *Danske Atlas Tim* og *Timgaard*, e) i den *Geistlige Staat: Tim*, f) ikke at tale om andre.

Det er ikke at tvivle, at jo denne Skrivemaade (*Tim*) er den retteste, saasom den er ældst, og altsaa Oprindelsen nærmest (endskjønt jeg, for at skrive med min Tidsalders Folk, følger den sædvanlige). Men her falder Spørgsmaal, hvorfra dette Navn skal hidledes, eller hvad Bemærkelse det haver?

Da Nabosognet *Madum* endes paa et *um*, ligesom saa mange Sogne (hvorom mere siden), saa kunde det ikke være usandsynligt, at *Tim* i de ældste Tider egentligen er kaldt *Tium*, saavel som *Vium*, af hvilket Navn vi have i Jylland 3 Sogne. Og i saa Fald kunde dette enten være en vanslegtet Skrivning af *Tidum*: Tid, som det heder i det gamle Vers om Longobardernes Tog:

„For Lykken vaar dennum allum *Tidum* best“ g).

Eller og af *Tirum* som kunde stamme fra den gamle Danske Afgud *Tir*, der har givet *Tirsdag* sit Navn, som og *Tirsvæld, Tibirke, Tikjøb* i Sjælland, *Tiistrup, Tiisetb, Tirsbek* i Jylland; da det ikke kunde være urimeligt, at vore Hedenske Forfædre kunde have opkaldt *Tir* her i Sognet, ligesaavel som Thor i Nabosognet Thorsted.

Men i at udfinde Navnes Oprindelse er den eenfoldigste Maade den beste. Jeg vil derfor overlade foranførte Tanker, ved deres eget Værd, til Læserens Om-dømme, og fortælle, at det Ord *Tim* er et almindeligt godt gammel Dansk Ord, som endog en Skribent, af næstforrige Aarhundredes nyeste Smag har brugt. Denne er den i sin Tid gode Digter *Bording*, og saaledes udtrykker Forfatteren (E. R. Gram) af Fortalen til hans *Poetisk Skriver* sig herover:

„*Tium*, Forventelse, Vente. At være i *Tim*, at ventes, formodes. At *times*, er at hændes, tilslaaes. (Hr. Mikk.: Bog om Skabels. D. 1) Kajn slog Abel sin Broder ihjel hannem *tijmdes* derfor stor Vaande. Saxo p: 436, paa det ham matte *times* des større Lykke. Og det samme betyder *Timan* og *Timian* i det gamle Ængelsaxiske. I Svensk er *Timande* Saker, uvisse Hændelser.“

Saavidt denne Forfatter, hvis Sprogkyndighed man kan lide paa. Og hertil kan legges at i det foromtalte gamle Vers om Longobardernes Tog heder det:

d) i sin *enclopad.* fol. 269.

e) Tom 5, pag: 782, 862, 843.

f) Pag. 34.

g) Hvits, in Fol. Tom 1 Pag. 15, og Vedels 100 Viser 1. Part No. 3 i Fortalen; ved at anføre dette vers, tilstaar jeg dog ikke dets foregivne Ælde.

„der *timedes* dennum lykkum allerbest“. Ligesom og i Kæmpevisen: h)
 „hende *times* baade Hæder og Ære.“

Endog en endnu levende Skribent har, for omtrent 40 Aar siden brugt dette Ord i), ikke at tale om flere.

Fornævnte *Bordings* klare Ord om *Tim* ere for Exempel saaledes om Vinteren 1672:

„Vel længe det henstod og ikke var i *Tim*,
 at denne Vinter os gav Snee, Frost, Kuld og Riim“.k)

Iligemaade om Vinteren 1674:

„Enddog det ikke var i *Tim* ved Jule-Tider,
 at Vinteren med sin umilde Tvang omsider
 os skulde saa besøgt — — — l) —“

Samt om Krigen 1676:

„Det var ikke i *Tim*, vor Danske Flok og Skare
 Sig paa det Skaanske Land foruden Blod og Fare
 Saaledes skulde sat — — — m) —“

Jeg antager derfor denne Møening for den retteste, indtil en rettere viises mig, at nemlig Gaardens og Sognets Navne er intet andet end dette gamle Danske Ord, og at den som først har slagen sin Bopæl her, har bygt i *Tim* eller Forventning, at god Lykke ham skulde *times* eller vederfares.²⁾

Herved maa det ikke uanmærket forbigaaes, at den sidste Stavelse af Hovedgaardens Navn (Gaard) er tilsagt i sildigere Tider, og vides ikke at findes før 1654; thi før den Tid skreves Gaardens Navn altid med den første eeneste Stavelse (*Tim*, eller *Thim*).

Til *Thim*-Sogns Navns Mærkværdigheder hører, at det er blevet et Familienavn for Folk af Middelstanden, hvoriblandt kan nævnes af Lærde: *Christiernus Laurent. Thim*, 1582 n), af Embedsmænd: *Andreas Peter Thim*, Byeskriver i Hilerød, samt Birke- og Skifteskriver i Frederiksborg Amt, endnu levende.

Det falder her ind at handle om *Thim Sogns* og *Thimgaards Ælde*, hvorved jeg naturligviis forstaaer Sognets første Befolkning og Gaardens Oprettelse til Herregaard — begge Deele ere mig lige ubekjendte, og det visseste jeg herom veed, er, at Oprindelsens Uvidenhed er Beviis paa yderlig Ælde o). Saa meget

h) 1. Part No. 25, v. 24.

i) *Ol. Bang* i sine Samlingers 5. Stykke, hvor han Pag. 92 siger om *Fr. Sophie Brabe*, „at hun lagde sig meest efter den Videnskab at dømme om de Ting, som *times* kan“.

k) Danske Merkur: Pag. 220.

l) *Ibid.* Pag. 310.

m) *Ibid.* P. 417.

n) Saaledes har han skrevet sit Navn tilligemed et Sindsprog i et Exemplar af *Junii Nomenclat.* (edit. Antv. 1577).

o) Disse ere *Joh. Scheff.* Ord in Upsal: antiq. c. 2, cit. *Terpager* Rip. Cimbr. cap. 2.

er vist, at Sognekirken har allerede i Aaret 1290 havt sin Bygning og Indretning, som beviises med en Liigsteen i Koret dette Aar over en adelig Familie. Heraf følger at Thim Sogns og Gaards Tilværelse er ældre end den Tid, og det fejler ikke, at jo begges oprindelige Anlæg maa søges længere tilforn, endog fra Hedenskabets Tidsalder.

En Deel Gravhøje paa Markerne her ligesom anden Steds synes at tilkiendegive dette, især Østen for Thimgaard, hvor en i Aaret 1773 funden Beenrad af overordentlig Størrelse, med nogle Spænder og andet, som Flyvesanden havde blottet, ikke kan have været af nogen anden end en Høvding af Thimgaard fra Oldtiden, der uden Tvivl har tilværet i den Tidsalder af Hedenskabet, da Ligene ikke forbrændtes til Aske.

Dette er alt hvad herom kan siges uden lærd Vind, hvilket det vilde være, om man, efter nogle Etymologisters Exempel, søgte at opdrive Gaardens og Sognets Navn og Ælde til Grækernes eller Romernes Tider p).

Tredie Kapitel

OM THIM SOGNS STØRRELSE, INDELING SAMT GEJSTLIGE OG VERDSLIGE FORFATNING

Efter den Kongelige Land-Inspektør *Bruhns* Opmaalings Charte, affattet i Aaret 1781 er Thim Sogns Længde fra Mølle-Aaens Udløb mod Vesten til Lystbæk-Vej mod Østen, 14850 Alne, og Breden, fra Ringkjøbings-Vej østen for lille Søndergaard til Overdreven ved Sørgesijs Enge, 11400 alne, hvilket i Omrids gjør en Strækning af 47.000 alne, eller henimod 4 Mile.

Sognets kontribuable Hartkorn er 204 Td. 3 Fdk. 1 Alb. som beboes af 55 Gaardmænd og 14 Husmænd, hine beregnede over, disse under 1 Td. Hartkorn, samt 5 umatrikulerede. Inddeelingen af Sognet skeer i Almindelighed, enten efter Aaens Løb, som gjør Forskjæl imellem *Thim Sogn Sønden for Aaen*, og *Thim Sogn Norden for Aaen*; eller efter Sognets Beliggenhed mod Verdens Hjørner, da det kaldes *Thim Østre Sogn* og *Thim Vestre Sogn*; eller og Sognet deeles i 4 Fjerdinger, neml. *Søndre Deel*, *Vestre Deel*, *Nordre Deel*, *Østre Deel*.

Til denne Søndre Deel hører saaledes: *Broegaard*, *Skidesig*, *Knudsgaard*, *Sønderbye*, *Sandgrav*, *Bjerregaard*, *Østerbye*, foruden *Degneboligen*; til den vestre Deel, som den mindste, regnes: *Svingel*, *Bakken*, *Søegaard*, *Siig*, *Søe*, og *Kjær*; den Nordre Deel indeholder, foruden *Præstegaarden*, *Lundsgaard*, *Skarregaard*,

p) Hvo der vilde bruge saadan Phantasie, kunde for Exempel lede Navnens Oprindelse fra *Tym*³⁾ eller fra *Timeo*. Det var ligesaa rimeligt, som *Scandinavia* af *Sehon Dan Hajen*, *Almanak*, alle *Maaneders Agt*, *Germani* af *Gar Mann* (planevir) og flere af sammen Suurdey. See *P. Sys* Betænkning over det Cimbriske Sprog, samt *Vosii Etymolog.* ling lat.

Barbesgaard, Brink, Gade, Smedegaard, Nørgaard, Dam, Lomborg, Riiskjær, under den Østre Deel som den største, ligger: *Reikiær, Snagdal, Oxbjerg, Stampe, Pøslmark, Nordestgaard, Sønderstgaard, Grønne, Mølgaard, Nøderup, Svensgaard*, lille og store *Søndergaard, Hedehuset, Kogsgaard* samt *Møllen*, hvortil ogsaa kan regnes Hovedgaarden *Thimgaard*, som egentlig ligger midt i Sognet. Om alle disse Gaarde skal siden stykkeviis vorde anført, hvad som vides.

I de gejstlige Sager hører Sognet under Biskoppen i *Ribe* og Provsten i *Hind Herred* og har til Kirkebetjente en Præst og en Degn, der tillige forretter Guds-tjenesten i *Madum* Sogn, som ligger under *Ulfborg* Herred, og har fra Arildstid, i det mindste før Aaret 1601 været annekteret til Thim. Om *Religionen* behøver jeg ikke at sige, at den dyrkes paa Evangelisk Luthersk Maade, i Følge de Kongelige allernaadigste Anordninger, og i Overensstemmelse med den Augsborgske Troes Bekjendelse. Men det maa til Sognets Ære siges, at denne sande Gudsdyrkelse har været og er øvet i Christelig Eenfoldighed, uden nogen Indsnigelse af nye Sekter, eller Sværmerier; saa Beboerne ikke engang vide hvad man forstaar ved de Kjøttere, der endes paa *Ister*,^{a)} som Forfatteren af Krønikken over Qverleqvitsch udtrykker sig. Naar og hvorledes Reformationen blev her indført, vides ligesaalidet, som om andre kendte Landsbyer, men det fejlet ikke, at jo saadant er skeet Tiid efter anden fra 1527 til -36; og at Thimgaards da værende Ejer ved denne Tid er bleven omvendt, viser hans Underskrift under Kirkeordinantzen af 14. Junii 1539.

Da højlovelig Ihukommelse Kong Christian den Siette saa priseligen foranstaltede *Skolevæsenets* Indretning paa Landet, fik ogsaa Ungdommens Skole-Underviisning her en fordeelagtigere Udseende. Til den Ende blev en Skole-Fundats for Thim og Madum Sogner, affattet under 26. april 1741. I Følge heraf, paaligger det Degnen at holde en Skoleholder i Madum, den halve Tid i *Bondgaard* og den halve Tid i *Madumgaard*; I Thim Sogn at holde en Skoleholder for Øster-Sognet (i Brekkenfeldhuus) og selv holde Skole for Vester Sognet i Degneboligen i 4 Maaneder. Vil nogen have Information i Skrivning og Regning, betales derfor ugentlig 2 til 4 Skilling. Degnen nyder for Skolehold af hver Mand i Thim og Madum 1 Læs forsvarlig Tørv, og desuden i Penge af begge Kirker (Lysepenge iberegne) i alt 21 Sldr. Halvdeelen til Martini, Halvdeelen til 1ste Februari.

Herforuden blev Degnen tillagt for en Skolestues Indretning aarligen at nyde af Thimgaards Herskab 1 Rdl., men samme bortfalder nu, siden nu værende Thimgaards Ejer, Velb. Hr. *Søren Tang* har i Aaret 1784 nye opbyggt et Skolehuus af Muure og Bindingsværker ved Degneboligen.

De *Fattiges Væsen* bliver aarligen af Præsten og Medhjælperne med Sognemændene, her ligesom andensteds, lignet. Almisse-Lemmernes Antal er for nær-

a) *Rabners* samtl. Skrivt. 1. Deel, pag. 208.

værende Tid 10, hvilke for dette Aar ere tillagte Rug 6 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk., Byg 6 Tdr. og Penge 14 Rdrl. 3 Mk. 12 Skll.

Den nærmeste Øvrighed over Thimsogn er Thimgaards Herskab, som fra umindelige Tider har ejet Sognet, og forlehnet samme til Indbyggerne ved Fæste-Contract. *Jurisdictionen* i 1ste Instants er Birketings Ret, Thim-Birk kaldet, hvormed Thimgaard fra Olddage er benaadet, og hvorfra det forstaaer sig, at Appell skeer til Landsting og højeste Ret. Birketinget holdes fra de ældre Tider, i Broegaard, 1/8 Miil fra Hovedgaarden beliggende. Da Sognets Beboere, som meldt, ere Fæstebønder, saa svare de, efter den almindelige Forfatning i Danmark, bestemte aarlig Afgifter til Thimgaard, og dertil forrette et taaleligt Hoveri, hvortil Reglementet er af Kongen konfirmeret under 30. Junii 1774. Derved ere de Hoverigjørende Bønder beregnede til 24 1/6 plove.

Af *Selveiere* haves ingen i Sognet end ikke i Henseende til den saa kaldte Bondeskyld, hvormom ellers saa meget andensteds af Bønder foregives b). Endog dette er et Beviis paa Thimgaards Ælde, da heraf sees, at Sognet i det heele ved sin allerførste Befolkning, er bleven underlagt samme, saa ingen Grund, med eller uden Bygning, er bleven tilovers, som den ene Bonde kunne kjøbe af den anden.

Indbyggernes Orden i deres Agerbrug, samt Hegn og andet, bliver aftalt efter Gudstjenesten om Søndagen. I Aaret 1695 den 17. Maji, samt 1734 den 14. Marts, blev desangaaende affattet et *Videbrev*, bestaaende af 12 Artikler, imellem Beboerne i Thim Sogns Vestre Del, fornyet den 31. Marts 1786. For den østre Del af Sognet blev ligeledes et *Videbrev* oprettet den 26. Junii 1734 bestaaende af 11 Poster, fornyet 1783.

Efter gammel Matrikul var Thimgaards Godsens Hartkorn i Thim Sogn 295 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. (hvorunder ikke regnes den eneste Gaard Riiskjær, som paa den Tid ikke tilhørte Thimgaard). Men Hartkornet beløb sig efter Landmaalingen 1683 kun til 199 Td. 3 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. og blev altsaa nedsat over 96 Tdr.

b) Bondeskyld tilegner Bonden sig hist og her i sin Fæstegaard, som en Selvejer-Rettighed, endskjønt man i vore Tider neppe kan afgjøre, hvori saadan Ret skal bestaae. Alt kommer an paa klar Adkomst. Den visseste Oprindelse hertil er uden Tvivl, at en og anden formuende Bonde i Olddage har tilkjøbt sig matrikuleret Huses eller Gaards Ejendom, derpaa afbrudt Bygningerne og dyrket Jorderne under sin iboende Gaards Grunde, samt dertil hjemført den samtl. Avl, hvorved begge dele i Tiden ere blevene sammenblandede, og nu vanskelige at adskille; allerhelst Landmaalings Forretningen af 1683 har sammelagt Matrikulen under eet, og ikke adskilt Fæste- og Bondeskylds Jorderne hver for sig.¹⁾

Fjerde Kapitel

OM LUFTENS, GRUNDENS OG VANDETS BESKAFFENHED

Da Thim Sogn ligger kun een Miil fra Nordsøen, som her kaldes Vester-Havet, saa har samme megen Indflydelse paa Vejrliget, hvoraf man i Sommeren 1785 havde en kostbar Prøve, idet Kornet i Junii Maaned blev beskadiget af den stormfulde Dunst, hvormed Havet Undertiden besvangrer Luften (Havsue kaldet i disse Egne og visende sig som en tyk Taage).

Skaden var almindelig ved Nørre Jyllands heele vestre Side, og meest betydelig i de Sogne, som grændse næst til Havet.

Dette Havets Naboskab pleier i Thim og omliggende Sogne at gjøre ustadige *Vintere*, og jevnlig afvexle Frost og Tøvæjr. Om Aarets Væjrligt i Olddage vides intet videre anmærkelsesværdigt, end at den strenge Vinter i Aaret 1709, med uafbrudt Frost og en overordentlig Mængde Sne, fra Juul til Paaske, ogsaa indfaldt her i Sognet, og her, saavelsom overalt i disse Egne, gjorde saadan Indtryk paa Almuen, at gamle Folk endnu derfra regne deres Alder, da det heder: „*Saa eller saa gammel var jeg den store Vinter, eller saa og saa mange Aar for eller efter den store Vinter blev jeg fød*“. De andre strenge Vintere i dette Aarhundrede, 1706, 1716, 1726, 1729, 1740, 1764, 1766 og 1776, legges her ikke Mærke til, eftersom ligesaa heftig Frost og Sne er indfalden i de 3 sidste Vintere 1784, -85, -86. Af disse vare de 2 første alvorlige nok, formedelst deres Langvarighed og vedholdende dybe Sne og heftige Frost; Thi Vinteren 1784 ophørde først den 15. april, og 1785 den 11. i samme Maaned (Efter Provst Lüders Spaadom a)), at denne sidste tog Afsked med saadan Kulde, at Thermometret paa Skjertorsdag stod 11 Grader under Frysepunkten og paa 3. Paaskedag 9 Grader b). Men Kulden i 1786 Aars Vinter var langt overtreffende; thi den 5. Jan. var Thermometret falden til 14½ Grad under Frysepunkten, og den 6. Marts til 12 Grader, hvorved man havde Exempel, at rød Viin og Brændeviin tilfrøs og sprængde Stenkrukker og Flasker.

Af milde Vintere regnes den 1779, i hvilken ikke nogensinde var saa stærk Iis, som kunde bære et voxen Menneske.

Sommeren plejer at falde tempereret; Alene af varme Sommere regner man 1719, 1732, 1748, 1760, 1763, 1779, og 1783. Denne sidste var især overmaade frugtbar paa Torden og Lynild, hvoraf man derimod her i Sognet mærkede lidet følgende Sommere 1784 og slet intet 1785, hvilke begge Aars Sommere have været besynderlig kolde, især denne, som desuden var overordentlig Stormfuld, fornemmelig den 10. Julii. Dog dette Aars Storme vare ikke at sætte i Ligning med den mageløse Storm, eller rettere Orkan, som rasede d. 4. Sep. 1786, hvis

a) Alto. Merk. 1785, No. 33, pag. 346.

b) Næmlig efter Reaumurs Inddeling, med Merkurio.

Lige ingen kan mindes, og hvis Ødelæggelse ere tildeels af offentlige Tidender bekendte.

Af Værligets og Vindenes daglige Iagttagelser efter Thermometret følger en Tabelle for det sidste Aar dette Skrivts Slutning. Deraf erfares Aarstidernes egentlige Beskaffenhed, hvortil ingen videre Anmærkning legges, end denne, at Aaret medførte en almindelig Misvext havde udtømt al Forraad.

Blandt Efterhøstens milde Dage i dette Aar udmærker sig ellers den 30. Sept. og 20de Oktob. ved Frørernes Sang i Vandsteder, som er en Sjeldenhed saa sildig paa Aaret.

Iagttagelserne over det næstforrige Aar bestaae korteligen deri, at Vinteren 1785 nedtrykte Thermometret mestendeels til 8 eller 10 Grader under Frysepunktet, med nordlige Vinde, at Sommervarmen næsten aldrig kunde opdrive samme over 10 til 12 Gr. oven for Frysepunkt med vestl. Vinde: at man ikke veed en Dag fra September Begyndelse til Oktobers Udgang, paa hvilken det ikke regnede: og endelig, at Efteraaret var saa fortrinlig mild, at Kreaturerne indtil den 17. December ginge ude paa Marken.

Den tykke *Røgtaae*, som i Aaret 1783 oversvømmede Europa, og som synes, efter Provst Lüders's Tanker c) at have afkjølet Sommer Varmen af vor Luftkreds for Fremtiden, lod sig ogsaa ikke allene mærke her i Sognet og Egnen men endog medførte en sveden Lugt.¹⁾

Næste Aar forhen i Foraaret 1782 grasserede her den i Europa saa gængse Brystsvaghed, (Influenza) eller Snuefeber eller hvad man skal kalde den, som Østen Vindene, efter de offentlige Tidenders Beretning, bragte fra Rusland. Dog var den her, ligesaa lidet som andensteds dødelig. Om ældre *smittsomme Syger* haves ingen Efterretning, end ikke efter Tradition; dog fejler ikke, at jo den sorte Pest 1350 ogsaa har fortyndet Indbyggerne her, ligesom og at Pesten 1602, som dræbte saa mange Mennesker i Stavning og Skierne Sogner, har henrevet mange af Thim Sogns Indbyggere, Sognet har ellers sund Luft, ligesom denne Egn i Almindelighed i Nærhed af Havet, fornemligen fordi Luften idelig renses af de skarpe vestlige Vinde; allerhelst Sognet næsten ligger jevnt, og er ingensteds begroet med Skov, som ellers letteligen samler usunde Dunster. Efter Kirkebogens udviisning har i et heelt Aarhundrede det højeste Antal af Thim Sogns Døde i et Aar kun været 26, hvilket saa højt beløb sig 1746, og ved at sammenlegge Beløbet af Fødte og Døde i en Rad af Aar, stemmer Antallet næsten overeens, som sees af en Liste derover, der siden følger.

At en Mængde af Indbyggerne har opnaaet høj Alder, maatte det tillades mig ved følgende exemplar at bevise:

Lauritz Svingels Hustrue (ubenævnt)	døde 1673 92 Aar gl.
Holofernes Mouritsen Kjær	- 1677 99 - -

c) Alt. Merk. 1785 No. 33 p. 346. No. 49 p. 534.

Anders Thomsen, Degn	døde 1679 85½	Aar	gl.
Christen Broegaard	- 1692 86	-	-
Niels Svingels Kones Moder	- 1694 80	-	-
Kirsten Søndergaard	- 1699 81	-	-
Karen Brogaard	- 1700 82	-	-
Tekla Pølsmark	- 1701 87	-	-
Karen Hede	- 1704 90	-	-
Zidsel Lomborg	- 1705 82	-	-
Christen Skytte	- 1707 87	-	-
Christen Lomborg	- 1714 84	-	-
Maren Skytte	- 1714 86	-	-
Anne Brækkenfeld	- 1714 85	-	-
Kirsten Mouritsdotter	- 1715 84	-	-
Maren Smedegaard	- 1717 86	-	-
Margrethe Knudsgaard	- 1717 82	-	-
Lauritz Sægaard	- 1720 81	-	-
Mouritz Knudsgaard	- 1725 83	-	-
Jens Østerbye	- 1726 90½-	-	-
Maren Lund	- 1727 91¾-	-	-
Anders Ladefoged	- 1728 83	-	-
Niels Snagdøl	- 1728 83	-	-
Oluf Barbesgaard	- 1729 86	-	-
Maren Brink	- 1729 90	-	-
Jeppe Melgaard	- 1729 84	-	-
Anne Smedgaard	- 1730 82	-	-
Peder Bødker	- 1730 86	-	-
Jesper Nordestgaard	- 1730 87	-	-
Milner Reikier	- 1730 84	-	-
Anne Knudsdotter	- 1731 84	-	-
Karen Smedgaard	- 1731 84	-	-
Anne Sandgrav	- 1731 88	-	-
Mads Nordestgaards Moder	- 1736 88	-	-
Anne Søndergaard	- 1738 89	-	-
Oluf Heede	- 1741 82½-	-	-
Jens Andersen	- 1747 86	-	-
Jørgen Muurmester	- 1753 80	-	-
Jens Skytte	- 1753 92	-	-
Svend Søndergaard	- 1767 83	-	-
Anne Knudsgaard	- 1774 64	-	-
Kirsten Christensdotter	- 1776 80½-	-	-
Gamle Matias	- 1776 89	-	-

Mette Bierge	døde	1778	94	Aar	gl.
Jens Chr. Reikiær	-	1777	93	-	-
Jens Graversen	-	1779	84	-	-
Anne Nøderup	-	1780	94	-	-
Mads Kiær	-	1785	94	-	-
Else Bødker	-	1785	91	-	-
Christen Snagdøl	-	1786	86	-	-

Saavidt dette Register, som mange af Læserne uden Tvivl vilde kalde en utilgivelig Mikrologie. Men Mikrologie hører just til enkelte Steders beskrivelse, ligesom den bør være fiærn fra almindelige Historier.

Af *Særsyne i Luften* er ingen her anmærket uden alene den 18. Jan. 1770 viddudstrakte Nordlys, hvis Farve endog gjorde Sneen paa Jorden rød af Udseende, samt 1784 den 28. Jan. 2 Bisole, der, ligesom og Solen i sig selv hver havde sin Ring om sig. 1786 den 4. marts og 2. Maji bleve og Bisole seete, hvilket ikke som usædvanlig Under tegn anføres.

Til *Særsyne* paa Jorden kan og regnes den 1786 d. 9. Marts af Enge og Vandsteder opstigende *Dugrøg*, som er en stor Sjældenhed saa tidligen paa Aaret.

Grunden i Thim Sogn inddeles i Agerland, Eng og Overdrev, hvilket sidste igjen underdeles i Kjær og Mose, samt Tørv- og Lyngheede.

Agerlandet er overhovedet ypperligt til Kornavl og Græsvejt, thi, endskjønt nogle enkelte Stykker Østen i Sognet, samt et Par Indelukker ved *Skarregaard* og *Brink*, formedelst deres høje Beliggenhed, og nogle Stæder vesten i Sognet ved *Søe* og *Siig*, formedelst deres Lavhed, gjøre en Undtagelse, saa er Sognets Grund desuagtet i Almindelighed saa jevn frugtbar, som noget Sted i den ganske Egn. Thi paa een Kant ere de omliggende Sogners Marker højere skarpe og sandige, end paa en anden alt for lave og sure, hvilket sidste i sær gjelder om Øerne og Halvøerne ved Havsiden, endskjønt Indbyggerne der ere lykkelige i deres Indbildning om deres overvættes Frugtbarhed, anseende Landet fra Thim Sogn og opad, omtrent som det *steenige Arabien*, uagtet deres Sæderug, samt Ildebrændsel, naar samme skal due, maa hentes fra det højere faste Land.

Jordarten i Agerlandet bestaaer øverst af sort Muld, $\frac{1}{4}$ al. tyk (somme Steder $\frac{1}{2}$ al.) og derunder treffes rødgul Sandgruus, *Ahlen* kaldet. I de lave Marker findes under Jordskorpen brugelig *More-Bund*. Under Engene, som have en sumpig Overflade, bestaaer den faste Grund af graat Sand. Hedens Skorpe er som alle vegne tynd, og har under sig en steenfuld Grund af rødt, brunt, hvidt eller graat Sand. Kjærene og Moserne have i Grunden meget tilfælles med Engene eller de lave Marker.

Stene ere i Sognet faa og smaa; mueligt, de, der have været af nogen betydelig Størrelse, ere forbrugte til Huusbygning og Broelægning, især paa og ved Thinggaard. Godt Leer findes ikke i Sognet, men fiint hvidt Sand, som forme-

delst sit medførende Støv, ikke er saa velskikket til Gulvsand, og udelig til Muurarbejde; men ypperlig til *Skrivesand*, dog ikke af den Hvidhed som den berømte Skrivesand, der opgraves i *Hodsagger* Sogn.

Jordliim eller Mergel er ikke endnu her opdaget, men efter Jordskorpens Udseende hist og her, høves stærk Formodning, at Jorden gjemmer denne Skat.

Aggerlandet har hidtil lagt forvirret blandet imellem hinanden, og meget behøvede Udskiftning, ligesom og Engene og Overdrevene, hvilke sidste især kunne ved Fælledsskabets Ophævelse bedre benyttes, og deraf dannes enten Ager eller Eng, efter Grundens Lægde.

Ved Aaen, som flyder igennem Thim Sogn, ligger paa begge Sider Sognets *Enge*, hvilke desuden ogsaa andensteds høves, fornemmelig Syden for Thimgaard. En stor Deel af disse ere begroede med Riis-Buske, som meget indskrænke Høe-Avlen, og ved en strafværdig LigeGYldighed have faaet Lov at udbrede sig. Dette Onde havde ogsaa ved Skjødesløshed taget Overhaand i Thimgaards Enge, men bleve deels i Aaret 1784, ved nu værende Ejers Velb. Hr. S. Tangs Omhyggelighed og Bekostning, oprykte, og endeligen 1786 ganske udrydede, efter at han ved Auktion den 16. Aug. havde for en liden Kjendelse nogle Godeses Bønder Afgrøden af Riis og Græs imellem hinanden, der lykkeligen blev bjerget og beløb sig henved 100 Læs.

Ligesaa har han overmaade meget gavnet saavel Bøndernes som Hovedgaardens Enge, ved at sætte dem under Vand af Mølle-Aaen, hvor han har i Aaret 1786 anlagt heldige Dæmninger.

Engene ere ikke beplantede med Klever, Esparcette, Lucerne, eller andre fortrinlige Græsarter, men bære af Naturen ypperlige Urter, der giver vellugtende og nærende Høe, som overalt i Eggen er berømt.

I Aaret 1666 blev over Engenes Inddeling forfattet en saa kaldet *Eng-Bog* af Øvrighedens Fuldmægtig og 4 Mand.

Tyrsholms Eng d) overdrog Præsten Hr. Brasch den 8. Junii 1743 paa sin Levetid, mod aarlig Afgift 16 Rdl. til Oberstlieutenant *Sebestedt*; men denne Kontrakt blev igjen den 11. September 1755 af Hr. *Frands Linde* mortificeret.

I *Heden* mod Østen og Norden i Thim Sogn, gives god Ildebrændsel af Lyng og Lyngtørv, som og i Moserne ypperlige Skudtørv, eller som de her kaldes, Klyne. En slem Fjende har Sognet havt i *Flyvesanden*, som i Oldtiden er udbredt, især ved *Kogsgaard*, 3/8 miil østen for Thimgaard, hvilken Gaard omtrent 1780 blev ødelagt af Sandflugten²⁾, som oversvømmede deres Marker, og ved videre Udbredelse truede den tilgrænsende Deel af Sognet med Undergang. Thimgaards Ejer *Christian Daniel Friedenreich* lod derfor omtrent 1760 et Jorddige opkaste til Værn derimod, efter den Grundtegnning, som han i egen Person gjorde med sin Vogns Hjulspor. Men Ondt blev værre; thi Sanden opdyngede sig snart saa

d) Kaldes i daglig Tale: *Tydskholm*.

højt, at Diget blev usynlig, og Ødelæggelsen saa almindelig at denne Sandflugt, ved Opmaaling i Aaret 1780 befandtes at strække sig i Længden 1770 al. Derpaa blev med bedre Virkning, efter Herskabets *Justitsraad Hygoms* Bestræbelser, og Amtmandens Hr. Etatsraad Hansens Foranstaltninger, i Aarene 1780 og -81 foretaget Plantning af Klitvexter, samt Beklædning af Tørv, ved Hjælp af de tilgrænsende Sogne, i Følge det Kongelige Rentekammers Ordre af 23. Oktober 1779, hvilke begge Deele komme i god Grøde, og nu, tilligemed en Mængde grøn Jordsværd, som nu værende Thingaards Ejer 1784 og -85 lod fylde deri, saaledes dempe Sanden, at intet deraf videre synes at befrygte.

Desuden ere andre Steder i Sognet Fodspor af Sandflugt, som *Snagdal-Sande*, 1100 al. lang, 300 al. bred, ikke Tale om den store *Thorsted-Sande*, som Sognet uvedkommende, uden for saavidt den gør en Indbugt i Thim Sogns Hede, paa den Omkreds af 7500 alne.

Som sagt, er Fælleddsskabets Ophævelse saare nyttig, ja fornøden i Thim Sogn. Denne Sandhed falder enhver Kjender uden videre Forklaring, i Øjnene, og tilstaaes endog af de Veltænkende Indbyggere selv.

Overbevist om Ypperligheden af Hans Kongl. Maiestæts Landsfaderlige Villie for Jord-Udskiftningen, og dennes Fortreffelighed i sig selv, lod Hr. Justitsraad Hygom, som Ejer af Thinggaard, i Aaret 1780, ved Landmaaler *Hans Severin Bruhn* fra Taastrup og hans Assistent Jens Braae foretage Opmaaling af Thim Sogn, som ogsaa blev taxeret af *Anders Østergaard* fra Ulfborg Sogn og *Jens Christensen* fra Hansted Sogn, fra den 24. julii til 4. August 1780 (revideret i visse Poster af 4 Thim Sognemænd den 11. Nov. samme Aar). Endog Deelings-Planen blev lagt, hvorefter Beboerne skulde ligned i Hartkorn.

Men velbemeldte Herres mellemkommende Dødsfald standsede dette Verk, som hans Enkefrue siden ganske ophævede den 19. Maji 1781, hvorved de nærmere Omstændigheder ere i forfrisk Minde til her at fortælles.

Saaledes forblev Thim Sogn den Gang ved sin Oldfæderske Slentrian; men nu værende Ejer, som i alting attraaer sit Gods ses Velfærd, vil ikke lade mangle endog heri at befordre samme, da han agter saasart mueligt, at lade Thim Sogns Udskiftning fuldføre, hvortil Begyndelsen er gjort ved Overdrevenes Inddeling rodeviis den 1. og 6. Junii 1787.

Af *Skov* findes, som før omtalt, intet i Sognet, men at her har været, vise nogle Levninger af smaa Riis Øster i Sognet, og at Grunden er tilbøielig hertil, kan spores af de mange Riisskud, som i og ved Engene fremspire. Der haves nu ingen Træer af betydelig Højde uden nogle Piile hist og her i Kaalhaveerne, og i Thingaards Have Eske-Træer, hvoraf endog nogle ere voxte til en Højde af 28 al. i en Tid af 80 Aar. Dog her, som overalt i Egnen, ses bedrøvelige Virkninger af den skarpe Nordvestvind, der krumbøjer dem, saasart de naae oven for Jordgjerdet, ja ofte knækker og forvisner dem.

De almindeligste *Vexter*, som Thim Sogns Planterige frembringer, ere følgende (hvoriblant en Deel Haveurter) indeelte efter det Lineiske System e)

A: De, hvis Blomster kunne sees med blotte Øjne:

a. Tvekønsblomsterbærende:

aa. De hvis Blomsterstøvtraade ikke voxte tilsammen og

A. have alle een Størrelse:

Med 2 Blomsterstøvtraade: Ærenpris og Salvvie.

Med 3 Blomsterstøvtraade: Vandlilier, Enguld, Rør, Rug, Byg, Havre, Græsarter af adskillige Slags.

Med 4 Blomsterstøvtraade: Vejbred og fl.

Med 5 Blomsterstøvtraade: Hundetunge, Rødarve, Bukkeblade, Kartoffler, Ribs, Stikkelsbær, Pastinak, Kjørvel, Dild, Persille, Hyld.

Med 6 Blomsterstøvtraade: Knoplug, Lille-Konval, Kalmus, Syrer.

Med 8 Blomsterstøvtraade: Blaabærriis, Tranebærriis, Lyng, Boghvede.

Med 20 Blomsterstøvtraade: Æble- og Pæretæer, Rosen.

Med flere Blomsterstøvtraade: Aakanden.

b. De, som have 2 Blomsterstøvtraade kortere end de øvrige:

Med 2 korte blant 4: Krusemynte, Lavendel, Timian, Merian.

Med 2 korte blandt 6: Kokleare, Redike, Kaal, Roer, Senop.

bb. De, som have sammenvoxne Blomsterstøvtraade.

a. I deres nederste Deel, og i 2 Legemer: Ærter, Bønner, Kløver.

b. I deres øverste Deel: Blaabynke, Bukkeskiæg, Salat, Tidsel, Malurt, Rolliker, Korn- og Fiol Blomster.

b. De, som bære Han- og Hun Blomster.

I selvsamme Plante: Nælden, Agurken.

I adskillige Planter: Piletræ, Hamp, Spinat.

I 3 særskilte Forandringer: Asketræet.

B. De, hvis Blomster for blotte Øjne ere usynlige: Træemus, Steenmus³⁾, Træsvamp, Skampioner, Muldenhed.

Ligesom jeg troer, at foranførte Fortegnelse ikke aldeles bør savnes i et Skrivt af dette Slags, saa holder jeg og ufortrødent at gjøre den vidtløftigere. Ligesaalidet vil jeg prange med laant Lærdoms Glimmer, ved at give Aftegninger, eller omstændige Beskrivelser, af disse eller andre saa bekendte *Vexter*, som saa mange Steder findes beskrevne, aftegnede og udpidskede.

Vandene i og ved Thim Sogn bestaaer af Aaer og Søer (foruden Brønde).

Hine ere:

Mølle-Aaen, som fra Thorsted Sogn flyder omtrent midt igjennem Thim-Sogn, og taber sig ved Udløb i Stadel-Fjord. Dens Brede er 12 til 16 al. og den

e) Se: Reccards oversatte Lærebog p. 111.

er saa dyb, at den kun paa 3 Steder kan vades, desaaarsage derover ere Broer slagne ved Møllen og ved Broegaard, ved hvilket sidste Sted tillige er et gammelt Aaested og en Dam, Kapeldammen kaldet, hvorover og er en Broe.

Madum-Aae, som og kaldes *Rejkerbek* løber imellem Thim og Madum Sogne, og har paa Kirkevejen en Broe slagen over sig, omslagen ar nye 1785, hvorunder Aaen kaldes Oxmølle-dam. Her druknede 1719 en Dreng, der tjente i Smedgaard, Navnl. *Christen Andersen* af Holmsland.

Over denne Aae er og en anden Broe mod Østen paa Landevejen, bygt 1783, ligesom næstformeldte, efter Amtmandens S. T. Hr. Etatzraad Hansens Foranstaltning, til Rejsendes Nytte.

Ikke at tale om den gamle Mølle-Aae imellem Thimgaards Borgegaard og Ladegaard, som næsten er tilgroet.

Af Søer mærkes:

Snagdal- og *Oxberg-Søe* er egentligen bestaaende af tvende Søer, som gaae sammen Norden for disse Gaarde, og i Midten er noget tilstoppet af Sandflugt. Dens Længde er 1530 al. og Brede 380 alne.

Rejker-Søe, østen for Rejkjergaarde er 980 al. lang og 790 al. bred. *Hjelm-Søe*, Norden for Mølle-Aaen, er 600 al. lang og 450 al. bred. *Bøssøe*, ved Landevejen, er 280 al. lang og næsten lige saa bred.

Grønne-Søe, Syden for Grønne-Bye, er 520 al. lang og 450 al. bred.

Skytte-Søe, i Nærheden af forrige, er 420 al. lang og 240 al. bred.

Søegaards-Søe ved Søegaarden, er 520 al. lang 460 al. bred.

Bak-Søe, ved Bakhuset, er 240 al. lang og 150 al. bred.

Søen ved Gaarden Søe, Nordvest i Sognet er 230 al. lang og 180 al. bred.

Hertil kan formedelst sin Størrelse, regnes en Fiskepark, imellem Thimgaards Borgegaard og Ladegaard, som er 225 alne lang og 84 alne bred.

Baade Aaerne og Søerne ere fiskerige paa Gjedder, Aborrer, Aal, og flere Fiskeslag; alene at man beklager sig over den Tilspending af Fiskegarn, som skeer ved Aaens Udløb i Stadel Sogn, og hindrer Fiskene i deres Gang af Ringkjøbings Fjord.

Hvad jeg om Vandenes *Physiske* Beskaffenhed har bragt i Erfaring, er kortelig følgende:

1. Efter anstillede Iagttagelser har jeg befundet, at en Potte af vandet i *Mølle-Aaen*, som har en meget klar og reen Udseende, vejer 2 Pd. og ved Uddampning efterlader saa lidet Bundfald, at det ikke kan vejes, af mørkegraa Farve.

Naar samme kastes paa en gloende Jernplade, giver det hverken Røg, eller Lugt fra sig og lagt paa en reen Ildglød, spruder det ikke, men henfalder ubevægelig til et brunt Pulver. Ved Prøve af Galæbler antager dette Vand aldeles ingen blaa eller sort Farve.

2. I en af Thimgaards Kjeldere er en Brønd, hvis Vand har en saadan Smag, at ikke den beste Kjender skal kunne skille det fra Seltzervand. Det er og ligesaa

klart, og naar det lades i et Glas, sætter det en stor Mængde Luftblærer. En Potte deraf vejer kun $1\frac{7}{8}$ Pd. og efterlader sig ved Uddampning et hvidgraa Pulver 6 Grans Vect, foruden ligesaameget Skum i det mindste. Dette Pulver smager saltagtig; men spruder dog ikke paa en Ildglød, hvor det ubevægelig henfalder, forandret til en sortbrun Farve. Paa en gloende Jernplade giver det hverken Røg eller Lugt fra sig. Galæbler giver dette Vand mørkeblaa Farve.

3. Af Brøndvandet i Borgegaarden vejer en Potte 2 Pd., som ved Uddampning efterlader sig et Bundfald, vejer kun 4 Gran, og bestaaende af et lysgraa Pulver i lange grove Trevler, der smager beeskt og lidet saltagtigt: Samme henfalder paa en Ildslød til et mørkbrunt Pulver, der ikke spruder. Paa en glødende Jernplade giver det en stærk blaa Røg fra sig, der lugter sveden. Dette Vand seer ellers ud i Brønden ligesom tyndt Øl, og har, naar det lades i et Glas, en skiden Farve, omtrent som lidet Melk var kommet deri; men Galæbler kan ikke i mindste maade formørke dets Farve til blaat eller sort.

Heraf er det vel klart, at intet Slags af Disse Vande har onde Egenskaber, eller indeholder giftige Dele. Og at No. 1, nemlig Vandet af Mølle-Aaen, er det sundeste, man til dagligbrug kan ønske sig, kan ikke paativles, da den saare liden fremmede Materie som det indeholder, synes blot at være Plantejord (terra vegetabilis).

Ligeledes at Gaardens Brøndvand er uskyldig til Huusbrug, bekræfter, foruden Prøven, daglig Erfaring, som skadelige Virkninger deraf; ja man vil endog have, at det er bedre til Ølbrygning, og lettere kan uddrage Malts og Humles Kræfter, end det klare Vand.

Men jeg indstiller til de lærdere Naturforskere, om ikke *Kjelderbrønden*, hvorom jeg under No. 2 har talt, har et besynderlig fortrinligt Vand, og er en virkelig Sundheds Suurbønd. At Vandet er vitriolsk, viser den mørkere Farve det faaer af Galæble, og at det er riigt paa mineral Geist, viser de mange Luftblærer, som der opstige. Begge Deelee ere ægte Sundheds Brøndes Egenskaber, efter den store Krügers ^{f)} Forsikring.

Vandet af Bøndernes Vandsteder i Thim-Sogn, samt deres usle smaa jordhvalvte Brønde har jeg ikke holdt Prøveværdigt, formedelst de idelige Forandringer samme er underkastet af de mange Slags Ureenheder, der gjøre dets virkelige Egenskaber ukjendelige.

Femte Kapitel

OM INDBYGGERNES TAL, SÆDER, SPROG, NÆRING m. v.

Efter Præstens Optælling i dette Aar 1787 bestaar Thim Sogns Befolkning af 300 Personer, hvilket Antal dog plejer at være langt større i bedre Tider, da flere Tjenestefolk holdes, og flere af Mandskabet ere hjemme. Hvorledes Børne-Avlen kan veje op mod Dødslisten, viser følgende Register:

Aarstal	Fødte Ægtebørn	Døde Personer	Ægteviede Par
1660	—	5	4
1661	—	9	6
1662	—	6	2
1663	6	7	2
1664	10	17	4
1665	6	7	6
1666	8	5	2
1667	9	7	1
1668	4	12	1
1669	9	2	ingen
1670	3	10	1
1671	5	11	ingen
1672	2	6	3
1673	7	14	1
1674	8	7	6
1675	7	11	3
1676	6	11	4
1677	15	6	3
1678	9	8	2
1679	5	6	1
1680	6	6	1
1681	9	12	2
1682	4	7	1
1683	—	9	1
1684	—	7	1
1685	8	7	3
1686	4	9	3
1687	7	11	3
1688	12	5	ingen
1689	9	17	1
1690	2	10	5

Aarstal	Fødte Ægtebørn	Døde Personer	Ægteviede Par
1691	11	6	ingen
1692	5	8	6
1693	7	16	3
1694	10	3	7
1695	8	10	ingen
1696	8	7	1
1697	11	5	6
1698	13	11	ingen
1699	5	12	1
1700	8	11	2
1701	7	9	4
1702	12	6	3
1703	10	1	ingen
1704	8	3	3
1705	13	14	2
1706	8	22	4
1707	13	6	2
1708	3	3	3
1709	5	5	1
1710	8	8	2
1711	8	2	7
1712	5	7	ingen
1713	14	13	1
1714	9	12	1
1715	11	8	2
1716	7	3	1
1717	6	11	2
1718	7	4	ingen
1719	6	4	2
1720	4	13	1
1721	10	11	3
1722	5	4	2
1723	5	6	3
1724	3	1	2
1725	11	7	4
1726	7	15	6
1727	17	3	2
1728	13	10	5
1729	12	13	4

Aarstal	Fødte Ægtebørn	Døde Personer	Ægteviede Par
1730	11	11	2
1731	11	11	4
1732	15	2	6
1733	10	2	3
1734	7	1	ingen
1735	16	9	4
1736	13	15	2
1737	11	13	3
1738	10	18	3
1739	13	3	4
1740	7	11	3
1741	11	9	9
1742	14	10	2
1743	11	6	ingen
1744	10	—	2
1745	10	—	6
1746	12	26	3
1747	13	3	2
1748	10	6	1
1749	18	4	2
1750	12	4	4
1751	13	3	1
1752	8	7	2
1753	3	7	6
1754	18	4	3
1755	11	—	—
1756	2	—	—
1757	6	—	—
1758	9	—	—
1759	7	—	—
1760	21	—	—
1761	6	—	—
1762	15	—	—
1763	12	—	—
1764	9	—	—
1765	7	—	—
1766	12	1	—
1767	15	15	—
1768	6	—	—

Aarstal	Født Ægtebørn	Døde Personer	Ægteviede Par
1769	13	—	—
1770	6	—	—
1771	9	—	—
1772	7	—	—
1773	6	—	—
1774	7	3	3
1775	5	7	5
1776	12	6	3
1777	10	3	4
1778	5	5	1
1779	8	6	2
1780	4	6	5
1781	6	9	3
1782	8	6	8
1783	7	3	4
1784	10	4	ingen

De i denne Fortegnelse forekommende Mangler ere ikke mig, men Kirkebogen, at tilskrive.

Adskillige af Thimsogns Indbyggere have fordem havt, og tildeels endnu have, besynderlige Navne, saasom:

Mandfolkenavne: *Adser, Axel, Elias, Gøde, Hildebrand, Lambert, Lyder, Holofernes, Marquard, Milter, Svend, Visti.*

Qvindenavne: *Ide, Jytte, Tekla, Øllegaard.* a)

Folkene ere her i Sognet høie og raske Mennesker, særdeleshed hurtige til deres Arbejde at forrette.

Alting, endog Hoverigjæringen, gjøres med munterhed, og Chapeaun lader derved mangan Behændighed see for at behage sin Herskerinde, ligesom denne igjen, ved at opstemme en Elskovs Sang, kommer hiin til at glemme Dagens Møje. b)

Ellers kan om Indbyggernes moralske Karakter ikke siges meget andet end om Indbyggernes i Almindelighed i dette Amt. Bondestanden allevegne besjeles af

a) Da alle disse Navne (Undtagen Øllegaard, Adser og Lambert) forlængst ere aflagte, saa synes det, at de ikke ere oprindelige Familie Navne for Sognet, men stamme fra en og anden af Thingaards Adelsfolk; Saaledes er det Navn *Øllegaard* mueligen inført ved Frue *Øllegaard Hvistfelt* og *Axel* opnævnt efter Hr. *Axel Sehested*, og *Jytte* efter Frue *Jytte Kragh*; ligesom i vor Tid *Holger Broegaard* og *Holger Knudsgaard* ere opkaldte efter S. T. Hr. *Holger Sehested*, der selv holdt den første til Daaben i Thim Kirke, 5. Søndag efter Trefold. 1754.

b) Folkene her ere altsaa ingenlunde af det Slags Chimærer, hvorom en glemmt Forfatter i den Viborger Samlers 1775 No. 23 drømmer, „at de rejse en Miil til Fods i 3 Timer, til Hest eller

Laster, der vel have Grund i den vanartede Natur, men egentligen udvikle sig ved Mangel paa Opdragelse. Dog som der er Himmelvid Forskjel imellem Gemyts Egenskaber hos Bønder, ikke allene i en Provins mod en anden, men endog i Jylland allene, saa er og stor Forskjel at mærke i Tænkemaaden hos Bønder i et eneste Herred. Ikke Luft eller Levemaade, men udvortes Omstændigheder, Regjerings Forfatning af deres Foresatte, have Indflydelse herpaa; Velstand, alt for familiær Omgang, og paa den anden Side Tyrannisk Medfart, kan omstøbe til vilde Dyr. Det fattes heller aldrig paa Rabulister, der gyde Olie i Ilden, allerhelst hvor Kiøbstæd er nær.

Overalt synes det ikke, at nogen Last behærsker den hæderlige Bondestand i saadan Grad som Egennytte, Snyderie, Kneb, eller med hvad Navn man rettest kan kalde lomsk Bedragerie paa plát Dansk i Handel og Vandel af Folk, der, overladte sig selv, ikke holdes i Tøjel af Religion eller Ærekjærhed, disse de menneskelig Handlingers 2de mægtige Drivfjære.

Da dette paa den ene Side ikke aldeles kan nægtes om Thim-Sogns Indbyggere af en Historieskriver, der stræber at være oprigtig, saa maa paa den anden Side derimod til Sognets Ære siges, at Indbyggerne besidde en fortrinlig Højagtelse for Kongen og Øvrigheden, med Beredvillighed til at gjøre deres Pligter, og Erkjendelse af Velgjerninger, samt Høflighed og Tjenstfærdighed mod alle. De ere ingenlunde saa overtroiske, dumme, grove, plumpe, oplæste, som somme andre Stæders Bønder; men besidde endog en Fiinhed i Sæder, som saa meget ziirer Mennesket. Tyverie, Drukkenskab, Slagsmaal, og andre slige Laster afskyes meget; (thi formedelst et Oprin af 2de Bønder mod Ladefogden i Thimgaards Lade den 29. November 1780, der straks blev afsonet, bør heele Sognet ikke høre ilde) men i Henseende til Løstgigheds Synd, ere de just ikke saa reene. Ingen er deri gaaet saavidt, som *Lene Sophie Oldesloe*, fød i Thim-Sogn, der 1755, d. 28. Frbr. blev for 3 Gange begaaet Lejnermaal dømt til Tugthuset 6 Aar, og døde der i Sept. 1758. Efter Skriftemaalenes Udviisning ere fra 1660 til 1760 i Thim-Sogn avlede 51 uægte Børn, hvori endog 4 af Thimgaards Ladefogder i dette Tidsrum have givet forargelige Exempler.

De ere heller ikke at prise for Forligelighed paa deres Videstevne. Saaledes kom det 1740 til Slagsmaal om Hegnsholdelse imellem *Jens Knudsen* og *Mads Skidensig*, hvilke desaaarsag af Præsten bleve mulkterede paa Helligbrøde, som med nogen Moderation blev bekræftet ved en Birketingsdom af 26. Marts dette Aar.

Vogns i 2; og ere færdige at krybe inden i Kakkellovnen, samt at Næsen og Hovedet kommer længe før Kroppen, naar de gaae; og at de holde sig lykkeligere, naar de i Roelighed kunne have fuldt op af Brændeviin, tæt Føde, Røgtobak, og 12 Timers Søvn" — — med mere af den sorte Galde, som denne Kritikalsker udgyder over Lundenæs og Bøvling Amter; hvilket det skal være mig kjær ved denne Lijlighed at kaste ham i Næsen, med samme Begiering til ham, i Henseende til hans Lovtale over Øster-Jyderne, som Holger Danskes til Burman „desine laudare“¹⁾ (vid. Holbergianæ) thi hans Roes over sine Helte gaar kuns ud paa deres Landsmænds Bekostning.

Blandt de onde Frugter af Bondens Opdragelses Mangel, regnes især den hos dem herskende Fordom (Præjudicium Autoritatis) at intet kan være nyttigt, ja ikke engang lade sig iværksætte, hvad som ikke af deres Fædre har været brugt, og saaledes Maskine- eller Abemæssig lært. Af den Kilde (som, til vor opklarede Tidsalders Rødme, vælder hos mange, der ere ophøjede over Bondestanden) flyde de langsomme Forbedringer i Landvæsenet. Og som dette Onde ved intet andet Middel kan afhjælpes end ved Exempler, saa kan ethvert Slags Øvrighed over Bonden, der heri fremlyser med gode Exempler, ikke nok takkes. Saaledes have nu Thim Sogns Beboere lært af Hr. Justitsraad *Hygom*, at det er mueligt ved Grøvter at tørre bløde Enge: Saaledes have de af nu værende Thimgaards Ejer Velb. Hr. S. *Tang* lært, at forsømt Jord, begroet med Riisbuske og Siv, samt oversvømmet af staaende Vand, kan ved Rydning og videre Behandling optages til det allerfrugtbareste Agerland: og at mange Læs Høe kan vindes ved Engenes Vanding og Rensning fra Buske: samt at Tidsspilde, med Fare for Livs og Godsets Beskadigelse, kan undgaaes ved ordentlige og faste Sogne-Vasers Anlæg m. v.

Ligesom ikke heller Thim-Sogns Beboere kunde fritages for at være Tilhængere af gammel Slentrian, saa maa man dog til deres Berømmelse sige, at denne Fejl ikke saameget ligger i Villien, som i Forstanden, der ikke selv kan fordrive sin Taage. Ere de end ikke selv sindrige til at paafinde nye Indretninger, saa ere de ej heller saa frekke til at spotte derover, som visse andre Sogneboere.

Det unge Mandskabs *Undvigelse* høres nu aldrig paa Thimgaards Gods, men har forhen ikke været saa sjelden; herpaa haves Exempler i

Knud Brink	1755
Niels Lauridsen Oxbjerg	1759
Mads Henriksen Pølsmark og Henrik Pedersen Feldbereder	1760
Peder Thuesen	1762

Siden i de følgende Aar, Tid efter anden:

Peder Christensen Skarregaard.	
Christen Christensen ibd.	
Jens Christensen Barbesgaard.	
Christen Iversen Oxberg.	
Niels Nielsen Grønne	} Brødre.
Christen Nielsen ibid.	
Henrik Nielsen ibid.	
Jens Jørgensen Dam.	
Christen Madsen Dam.	

Mandfolkene daglige *Dragt* er hvid Vadmel's Trøje, ikke saa lang som Hammerum Herreds Folkene, ej heller saa kort som Holmboernes og Klitboernes. Beenklæder af samme Tøj eller af gule Skind, en stribet eller blaafarvet Undertrøje, alt hjemmegjort og med hvide Metalknappe. Strømperne blaa eller hvide, ja ogsaa graa, afskaarne under Fodsaaerne, hvormed de gaae blotte paa Jorden om Sommeren og Vinteren i Træskoe. Det agtes meget fornemt, især for Qvindelkønnet, at have blanke Messingbaand (Krammer kaldet) oven om Træskoene, og disse maae med Beslag af Jern eller Horn være velskoede, under neden, deels for Slid, deels for Vellyd paa Broestene. Paa Hovedet bæres en blaa Hue, rød og hvid broget, og om Halsen et blaa hvid rudet Tørklæde. Om hellige Dage bestaaer den bedre *Dragt*, eller saakaldte *Kisteklæder*, i en Hat, som unge Folk deels have trind afskaaren, deels kantet med Baand; en blaa Vest eller Kjortel, Knæspænder af Metal i Beenklæderne, og Skoe eller Støvle.

Qvindelkønnets Prydelse, er som andensteds, Trøje og Skjørt, med videre, eller stribede Livstykker med røde eller grønne strikkede Ermer, og rudede Forklæder, blaa og hvide.

Paa Hue Mønster af god Smag og en Dusk koleurte Baand i Nakken kommer det fornemmeligen an.

Nogle gammeldags Koner bruge til Stads sorte Fløjls Huer; men om denne *Dragt* er optagen efter Højlovelig Ihukommelse Dronning Margaretha, som Lessø Fruentimmers, c) kan jeg ikke sige.

Beboerne her nyde gemeenlig *Mad* 5 gange om Dagen, neml. Frokost Smør og Brød, saasnart de ere opstandne dernæst Dovre oppaa Dagen, varmt Øll og Brød, eller varmt Mælk og Grød, med hvad Suul Huset formaaer, Middagsmad (Unden kaldet) Kaal og Kjød, Velling og Fisk, eller Æggemad, hvert til sin Dag i Ugen. Mellemmad om Eftermiddagen; Smør og Brød, Nadvere om Aftenen Grød med Suurmælk, eller i Mangel deraf, Øll. Til Højtiden især *Julefesten*, belaver man sig paa fiin Brød (hvoraf det rareste kaldes *sigtet Kage*, *skreven Kage*, *Knæpkage*) samt godt Øll og Brændeviin, om kan formaaes.²⁾

I Henseende til Bygningsmaaden, bruges her samme Indretning som andensteds i Egnen, neml.: at Indgangen falder igjennem Kjøkkenet, foruden hvilket Værelserne bestaae af en Stue med Skab-Senge i, samt et Spisekammer som man kalder Kjelder. De Formuende beflitte sig desuden paa en Storstue med en Stolpe- eller Paneel Seng til fremmede Gjæster. Husene, som ere af Tømmer og Leer, holdes vel vedlige med aarlig Kalkning og Tags Oplæggelse, og Bygningen her i Egnen er langt bedre end Øster i Jylland eller i Sælland.

Det er her, ligesom overalt hos Bondestanden, en besynderlig almindelig Skik at vende Vindverne mod Syden, hvorved Indbyggerne om Sommeren plages af en heed Qvalme, som Solens gjennemkastede Straaler medføre og foraarsaget en

c) See Reskript 21. Marts 1739, i Rothes Saml. 3. Part 1. Bind pag. 686.

raaden stinkende og usund Luft i Værelserne, som er uudstaaelig for Fremmede, allerhelst Beboerne selv forøge den, i det de omhygeligen vogte sig for at oplukke et Vindve eller en Dør, som var saare tjenligt.

Thim Sogns *Sprogart*, ligesom denne Egns og heele Jyllands, er en fordervet Udtale af det Danske Sprog. Det er utroelig saa vanskabt, som den Jydske Dialect er. I sær er det besynderligt, hvorledes Jyderne og Slesvigerne: (Søndre-Jyderne) have fordrejet Udtalen af det Ord: Jeg. Hine, som bekjendt, kalder det: a, og disse: æ. Begge Deelee ere intet mindre galt, end de gamle *Bæoters* *ωγα* eller *ωγα* i Stedet for *εγα*³⁾. Til ydermere Prøve paa Thim Sogns og denne Egns forvendte Sprog, mærkes følgende Forvexling med de selvlydende og dobbeltlydende Bogstaver.

A bruges i Stedet for e, saasom Varren: Verden, Har: Herre, Hjat: Hjerte.

a i Stedet for ø, som: Dar: Dør, tar: tør.

e i Stedet for a, som: Lambert: Lambert.

i i Stedet for e, som: Sier: Seer.

i i Stedet for y, som: Sitten: Sytten.

o i Stedet for a, som: hor: har, Molt: Malt.

o i Stedet for u, som: Hog: Hug, Trov: Trug.

y i Stedet for i, som: Knyw: Kniv, Lyv: Liv.

y i Stedet for ø, som: Styvel: Støvle.

o i Stedet for ø, som: Mog: Møg.

æ i Stedet for aa, som: nær: naar, mæler: maaler.

ø i Stedet for e, som: skrøven: skreven.

ø i Stedet for æ, som: løse: læse, Røv: Ræv.

ø i Stedet for ie, som: Døvlen: Dievelen.

Indbyggernes Næring i Thimsogn bestaaer, som Bønders, hovedsagelig i Agerdyrkningen, med Korn- og Qvægavl. Hiin dyrkes med Rug-, Byg- og Havre-Sæd, hvoraf Rugen har fortrinnet i Mængden. Samme er i gode Aar saa giftig, at en Trave maadelig trebunden kan ved Aftærskning give 6 skp. af sig, er ogsaa i Almindelighed reen i Kornet, men bære ikke saa strid Straae, som længere inde i Landet, da det, formedelst Grundens større Frugtbarhed, er Græsgroet, Byg og Havre kan naae en ypperlig Fremvext, saasom Grundens Lægde dertil er velskikket; men Boghveden vil neppe give sin Udsæd, og næsten ikke voxer, hverken paa høj eller lav Grund; hvilket dog meest maa tilskrives det stormende Væjerligt. Hamp-Avlen dyrkes baade i Thim og Madum Sogner paa adskillige Steder med Fordeel. Jorddyrkningen følger saaledes paa hinanden, at først optages 1 Kjerv Byg, dernæst 3 til 4 Kjerne Rug og derefter hviler Jorden omtrent 3 Aar, Havre saaes i lavt Bund, hvor Rugen ikke bruges, og Boghveden paa høj Grund, hvor intet Byg kommer. Hvede legges ikke Vind paa.

Paa Træplantningen beflitter Bonden sig ikke meget, ligesom ej heller paa de for ham saa sunde Haveurter. Bondens Havevexter bestaaer her mestendeels i Grønkaal, saasom dette er en vigtig Artikel i Vinterhuusholdningen. Gulerødder, Roer, og deslig, dyrkes kun saavidt som kan tiene til en Suppe i Slagtetiden. Af Træefrugter haves ingen, uden paa Thim-Gaard og i Præstegaarden.

I Henseende til *Qvægavlen* dyrkes meest Opdrætten af Føller og Lamme. Begge Slags, især det sidste, kunde ogsaa kaste noget retskaffent af sig til Bondens Penge-Udgifter; Køer holdes ikke alene til Huusholdningsmelken, men endog til Smør-Salg. Deres Affødning, saavelsom Grise, bidrager ogsaa til Indtægter. Her legges næsten ikke Vind paa Stude dette for Bondestanden tabydende Kreatur; hvorover hverken Bøndernes Tale her løber eene og alene ud paa Stude Egenskaber, ej heller bruge de saamegen Omflakken, i Henseende til Handelsdrift de dermed, som andensteds, til Hjemgjærninges Forsømmelse, og Ørkesløsheds og Sviirs Befordring.

Bieavlen bruges ogsaa her, dog efter den gamle daarlige Maade, og til desmindre Fordeel i de 2de sidste Aar, saasom det slette Sommervejerlig har hindret Sværmingen.

Foruden Landbruget beskæftiger en Del af Sognets Beboere sig med *Haandværker* af de Kongl. allernaadigste Anordninger tilladte Slags.

Saaledes ere i Thim Sogn 6 Grovsmede, 2 Tømmermænd, 2 Bødkere, 5 Murer-mestere, 1 Garver eller Skinder, 18 Væversker, som væve Vadmel og grove Lærreder, 7 Skrædere til Bondeklæder, og 3 Skomagere, der gjør Bondeskoe, samt 6 Personer, der gjøre Tøjrer til Kreaturer, og 1 Steenpikker eller Broslager.

Mjød brygges paa 2 Steder i Sognet, af ypperlig Godhed, dog kun af det mørkebrune Slags; Thi den hviide Mjød, som er en fortrinlig Dansk Drik, veed ingen i disse Egne saa mesterlig at brygge som Kroemanden paa Holmsland *Oluf Christensen Juulsgaard*.

Thimgaards Bønder, ligesom de fleste Godsers, have i forrige Tider (besyn-derligt, af hvad Aarsag) været saa fattige, at for Ex. til 1ste Maji 1741 beløb Restansen af Skatter og Landgilde sig, allene af Thim Sogn, til 565 Rd. foruden over 63 Rd. af Godset i Hee Sogn. Nyeligen havde de i Almindelighed god Velstand, og alle overhovedet jevn nødtørfdig Formue, uden opblæsende Riigdom, og uden ængstende Fattigdom, saa enhver kunde svare Kongen og Husbonden sit, som det heder; men de 2 sidste Aars Misvext har gjort en Undtagelse.

Siette Kapitel

OM DYR, FUGLE, FISKE, INSEKTER I THIM SOGN

Jeg kunde letteligen laane dette Skrivt nogen Forziiring, og give mig selv Anseelse af Lærdom, ved her at udbrede mig i Naturhistorien, og ikke alene sige hvad som utallige andre Steder er udpidsket, men endog give Aftegninger af bekjendte Skabninger i Dyreriget, især de smaa flagrende og krybende.

Jeg veed vel, at mange enkelte Steders Jordbeskrivere have gjort dette til deres Hovedsag, ja at man endog har anset et Skrivts Værd derefter; men da Thim Sogn har sit Dyrerige, fra den 11 Tommer¹⁾ høje Hest til det umerkelige Mid, tilfelles med Lundenes og Bøvling Amter, og det er ikke mit Forsæt at affatte nogen formelig Jordbeskrivelse derover, men kun at give nogle Efterretninger om et Sogn og en Hovedgaard, der aldrig før har været beskrevet, saa undskylder den vel-tænkende Læser min snævre Plan i denne Henseende.

Hvad jeg derfor herom har at anføre, er en blot Opregnelse af de meest bekjendte Slags, efter Hr. Brünniches Inddelings-Orden i sin Zoologie saasom:

A. *Dyr*: (animalia)

- a. Af vilde Dyr: (feræ) findes her: Haren, Musen, Odderen, Katten, Hunden, Fritten, Væselen, Aftenbakken²⁾, Ræven, Brokken.
- b. Af Hjordqvæg: (pecora) Faaret, Øxen.
- i. Af Bester: (belluæ) Hesten, Svinet.

B. *Fugle*: (aves)

- a. Af Ørneartede: (accipitres) Falken, Uglen, Høgen, Ørnen.
- b. Af Skadeartede: (picæ) Spetten, Gjøgen, Stæren, Biefuglen, Kramsfuglen, Kragen, Kaaeskjæren³⁾, Tornskaden.
- c. Af Spurveartede: (passeres) Lærken, Svalen, Spurven.
- d. Af Hønsartede: (galinæ) Duen, Urhønen, Kalekunen, Agerhønen, Smaahønen, Vagtelen.
- e. Af Sneppeartede: (grallæ) Tyten, Vandsneppen, Hejren, Tranen, Storken, Rørdrummen, Viben.
- f. Af Gaaseslægten: Skrækken, Anden, samt Gaasen.

C. *Krybdyr*: (reptilia)

- a. Af Fiirkryb: (gradientia) Fiirbenet, Frøen, Tuksen.
- b. Af Slanger: (serpentia) Hugslangen, Snogslangen.

D. *Fiske*: (piskes)

- a. Af Fodfrie: (apodes) Aalen.
- b. Af Halsfannede: (jugulares) Qvabben.

- c. Livfannede (thoracici) Aborren, Hundstikken.
- d. Af Bugfannede: (abdominales) Gjedden, Laxen, Smerlingen, Karpen, Karudsen.

E. *Insekter*: (insecta)

- a. Af Skeedevingede: (coleoptera) Torbisten, Mariehønen, Guldbillen, Jordloppen, Glansbillen, Ørentvisten (røtter Tvestjerten), Oldenborren.
- b. Af halvdækkede: (lemiptera) Græshoppen, Høeskrækken, Tægen, Bladlusen, Blodsueren.
- c. Af Skjælvingede: (cepidoptera) Dagfuglen, Natfuglen.
- d. Af Nætvingede: (neuroptera) Guldsmeden, Døgnfluen, Stankfluen.
- e. Af Klarvingede: (hymenoptera) Gallehvepsen, Hamsen, Bien, Myren.
- f. Af Tovingede: (diptera) Stankelbeen, Snabelfluen, Bræmsen, Myggen, Stingfluen, Hummelfluen.
- g. Af Uvingede: (optera) Stiertfoden, Vægsmeden, Lusen, Loppen, Møllen.
- h. Af Skorpede: (crustacea) Miden, Ederkoppen, Tusendbeenet.

F. *Slimdyr*: (mollusca)

- a. For Tarmeorme (intestina) ere Folk og Fæe ej heller befriede.
- b. Bræmorme (fimbriata) Sneglen, Træormen, med mange flere.

Jeg slutter disse Anmærkninger: af det saa kaldet Vildt pleje *Harer* og *Agerhøns* her i Sognet at være overflødige, men synes i dette Aar anseligen fortyndede, hvilket er en almindelig Klage alle vegne, og tilskrives ikke saameget de ødelæggende Rovdyr, som de 2de forrige Vintres langvarige Strenghed ud paa Foraaret. *Vildgjæs* have ladet sig see i Uhyre Mængde, endog tilsidst i December Maaned.

Rævene ere ikke meget sjeldne. *Brokkene* forekomme ikke saa ofte, men ere af fortrinlig Størrelse og Fedme. Af *Ulve* lader ingen sig nu finde, men have tilforn været her; thi i Aaret 1750 fældede Skytten af Pallesbjerg en Ulv paa *Riiskjær* Ejendom i Thim Sogn.

Ubrhøns findes i Mængde i Heden mod Østen af Thim Sogns Grændser. Af skadelige Fugle ere *Skaderne* talrigest, foruden ogsaa nok haves *Ørne* og *Høge*.

Blandt fiskene ere *Gjedder* og *Aal* de fleeste i Tallet, og hine falde store, ofte 8 til 10 Punds Vægt. *Karudserne* i Thimgaards Parker have en ganske usædvanlig Størrelse; thi nogle ere fangede af 5 Tommers Brede.

I Henseende til det bekendteste af Insekterne, nemlig Fluen, mærkes, at man i de 3de sidste Sommere 1784, -85 og -86 har haft en ypperlig Fred for dem i Husene, hvor næsten ingen har ladet sig see; deels fordi det ideligen kolde Værligt ikke har fremlokket dem, deels og fornemmeligen, fordi de kolde Vintres Langvarighed har hindret deres Oplivelse og Formerelse.

Syvende Kapitel

OM THINGGAARDS EJERE I DE ÆLDRE OG NYERE TIDER

Her følger jeg først for Alvor den Mangel, der hersker i Efterretningerne om Thinggaard, formedelst Forfædrenes Skjædesløshed. Bedre Navn kan jeg ikke give deres Følesløshed, deres Ligeegyldighed, deres Efterladenhed, i at samle Mindesmærkerne, og i at lade de samlede forkomme.

Ingen Hovedgaard i begge Amter, tør jeg sige, har været beboet og ejet af saa mange navnkundige Adelsmænd, der i Fred og Krig have gjort Fædrelandet Tjeneste, (Historien bekræfter noksom min Sætning) og neppe har mindre været almindelig bekjendt om nogen Gaards gamle Eiere. Hvor lidet er det ikke den *Danske Atlas* fortæller herom? dog dens Roes uforkrænket, for de Efterretninger den leverer os om denne og andre Gaarde.

Endog Almuen vidt og bredt i disse Egne veed, at denne Gaard har forudm været beboet af den adelige Familie *Gyldenstjerne*, hvoriblant især *Peder* er i Minde; men Almuens Begreber er forvirrede, og deres Fortællinger ere for indskrænkede og fabelagtige at hælde sig til, allerhelst de slet intet vide om Tids Regningen. Da hertil kommer, at min Forfatning afsides i en Proviinds, langt fra Hovedstadens Ypperlige Bogsamlinger,^{a)} nægter mig at forøge mine Kundskaber, ved at opstøve i de Antegnelser, som om de Danske Adels Slægter haves, saa kan man fra min Haand ikke vente dette Kapitel fuldstændigere udført, end de Efterretninger, jeg ved nøjsom Eftersøgning hos *Hvidtfeld* og i *Thim Kirke*, samt *Gaardens Dokumenter*, har udfunden, tillade.

Om Thinggaards allerældste Ejere og Beboere, der havde tilværet før de bekjendte, maa jeg derfor sige med hin gamle berømte Digter b)

Vixere fortis ante Agamemnona

Multi, fed omnes illacrymabiles

urgentur, ignotiq. longa

nocte, carent quia vate sacro.¹⁾

Hvornæst om de bekjendte følger denne Fortegnelse.

1. *Konrad Frans*, som døde, tilligemed sin Frue *Zidsel* . . . , og Søn *Jacob*, samt Dotter *Elisabeth*, alle i Aaret 1290.

2. *Niels Gyldenstjerne*, levede omtrent 1320.

3. *Erik Nielsen Gyldenstjerne* levede 1355, var Væbner (miles) og tillige Herre til Aagaard. c)

a) *Ovids Ord* (trist. 3,5)

Non hic Librorum, per quos inviter alarqve Copia . . . ²⁾
maa derfor være mine.

b) Horat. Carm. Lib. 4. od 9.

c) D. Atl. Tom. 5, pag. 317.

4. *Niels Eriksen Gyldenstjerne*, ejede ogsaa Aagaard omtrent 1390, og var 1419 Befalingsmand paa Riberhuus. d)

5. *Erik Nielsen Gyldenstjerne*, Ridder og Danmarks Riges Raad, var 1419 Hovedsmand paa Brunlund og Riberhuus, og en af dem, som i dette Aar underskrev Forbundet imellem Kong *Erich af Pommeren* og Kong *Ladislaus af Polen*. 1424 var han med i Sortebrødre Kloster i *Aarhuus*, for at handle imellem Dronning *Philippa* og Biskop *Ulrik* om Biskop *Boes* Arv og Regnskab. 1433 forhjalp han Hr. Niels Nielsen til Adelskab, og var da Væbner (miles) 1433, efter Kong *Christoffers af Bejren* Kroning, var han med i Raadet, da den forhen brugelige 15de Deel af Tinderne skulde deeles i 3 Parter, til Kirken, Biskoppen og Præsten. Han levede endnu 1444, som Befalingsmand paa Aalborghuus. e)

6. *Niels Eriksen Gyldenstjerne*, Væbner og Kong *Christian* den Førstes Hofmester, brugt i adskillige Rigets Forretninger, døde 1484, var gift med Frue *Mette Bildt* af Landting, som døde samme Aar.

7. *Peder Nielsen Gyldenstjerne*, gift med Frue *Regitze Bille*, var formynder for sin Datters Sønneson *Erik Banner* til *Asdal* og *Kokkedal* 1492, da han afleverede til Stedfaderen *Niels Høeg* Inventarium paa *Kokkedal*. 1478 ejede han tillige *Aagaard* i Hanherred, hvorom formeldt. f)

8. *Knud Pedersen Gyldenstjerne*, en navnkundig Mand i sin Tid, om hvem den danske Historie paa mange Steder vidner Berømmelse. I hans Ungdom 1502 var hans Aarvaagenhed i den Svenske Krig Aarsag til den Danske Armees Redning, i det han tidlig om Morgenen tilkjendegav Feldtherren Fjendernes forehavende Overfald, som han udforskede af en Bonde. Samme Aar blev den norske Rebeller *Herluf Hyddefad* ham overleveret til Varetægt. I Aaret 1517, i Anledning af *Torben Oxes* foregivne Elskovs Handel med den Kongel. Mætresse *Düveke*, blev han ogsaa dragen i Fortred, og tillige fængslet. Hiin maatte, som bekjendt, døe paa Skafottet, men Knud Gyldenstjerne kom igen paa fri Fod, mod Forpligt, aldrig mere at komme for Kongens Øjne. 1525 blev han bedragen af *Othe Stigsen*, Anfører for de Skaanske Bønder, som havde afbrændt Knud Gyldenstjernes Gaard, *Longbyegaard* i Skaane, og desaaarsag var ham overladt at henrettes, men fik Pardon mod sit Løfte om at vise en Skat Arabisk Guld, som han ikke kunde opfylde. Næste Aar 1526 blev han af den Svenske Statholder *Steen Stures* Enke Frue *Kirstine* Gyldenstjerne, som hendes Frende, anmodet at tage *Hans Krafse* til sig, og betyde den bekjendte Søehelt *Søren Nordbye*, at lade hans Giftermaals Snak fare. Allerede 1533 var han Danmark Rigens Raad. 1534

d) D. Atl. Tom. 5, p. 317, 654.

e) D. Atl. Tom. 5, p. 654, 189 – Hvitfeld in fol. Tom. 1, p. 678. 712 (hvor Erik Pedersen maa være en Skrivfejll) 831 – D. Magaz. 4. Hefte p. 98, 99.

f) D. Magaz. 55. Hæfte, pag. 214.
D. Atl. Tom. 5, pag. 317.

var han Lehnsmand paa Nyekjøbings Slot, som Borgerne, Greve *Christoffers* Tilhængere, indtog, medens Knud Gyldenstjerne var paa Herredag i Kjøbenhavn. Følgende Aar 1535, blev han, tilligemed nogle andre Danske Adelsmænd, fangen af formeldte Greve Christoffer, og sat i Arrest paa *Malmø* Slot. 1541 har han underskrevet det Bremsbroeske Fordrag imellem Kong Christian den 3. og Kong *Gustav* 1. Ved sit Testamente, kort før hans Død, skjenkede han høist-bemeldte Kong Christian 3. et forgyldt Stob. Hans Frue var den bekjendte Upsalske Erkebisp *Gustav Trolles* Fasters Dotter, g) navnlig . . . *Ulfstand*. At denne Knud Gyldenstjerne ogsaa har været lærd og gudfrygtig, viiser en Psalme: „O! Gud, vor Fader i Evighed,“ etc., som han har forfattet. h)

9. *Peder Knudsen Gyldenstjerne*, en i sin Tid anseelig Herre, der beklædte vigtige Krigs Betjeneringer. Aar 1565 var han Ritmester, og med i det vidtberømte Slag ved Falkenberg, hvor 4000 Danske sloge 25.000 Svenske den 20. Oktober, hvorom man synger i *Kæmpevisen*, (2. Part. No. 54)

v. 63.

Moritz Podebusk og Hack Holgersen
Og Josva von Qvalen med Ære,
Frantz Banner og Peder Gyldenstiern
Hennick Tornov mon Ritmester være.

Iligemaade: v. 66.

Da dræbte og straks Peder Gyldenstiern
Og Hennick Tornav tillige,
Muse-Fauen med andre fem
Af findske og Sverriges Rige.

De nærmere Omstændigheder ved hans Bedrifter i den 7 Aars Fejde, ere for Exempel: at han 1565 blev af Feldtherren *Daniel Rantzau* udsendt for at bespejde Den Svenske Armee i Halland, og skermysserede der med dem den ganske Dag. 1567 var han i Lund, som Anfører for en Fane Ryttere, da de Tydske var oprørske. Samme Aar drev han, med 3 andre Faner og Forvagten, et Partie Svenske paa Flugt ved Jenkøbing. Kort Tid derefter havde han den Lykke, at forjage et andet haardnakket Partie, som havde ødelagt de Danske Rustvogne

g) Hvitf. D. Krøn. in fol pag. 1046, 1095, 1097, 1117, 1118, 1283, 1288, 1395, 1423, 1443, 1521, 1343. Dansk Mag. 60. Hefte p. 362. Se videre Krag's Chr. 3. Hist. p. 201, 314, 149, 161, 219.

h) Jeg veed vel, at *Pontoppidan*, og andre Kirkehistoriekrivere, tillegge *Knud Gyldenstjerne*, sidste Katolske Biskop i *Odense*, denne Psalme, og jeg har selv troet det samme; men da jeg i Mag. *Hans Thomsens* Psalmebog edit. Casub. 1675, pag. 162 finder udtrykkelig nævnt, Knud Gyldenstjerne til *Thim*, og det tillige heder, at Psalmen er overseet af d. Peder Palladius, saa har jeg forandret min Meening.

samt over 800 Heste. 1568 var han med at passere den farlige Huulvej i Sverige og iislagde Søe, og det Danske Trodtz blev da tapper forsvaret af ham og *Emmeke Kaas*. Disse og flere af hans Fortjenester i denne Krig paaskønnede højsalig Kong *Friderik* den Anden, med at ophøje ham 1572 blant Rigets Raad. I dette høje Embede bar han samme Aar Himlen over Dronning Sophia, ved hendes Kroning, og med de andre Rigsraader, rørdede ved hendes Krone. 1575 steege hans Værdighed højere, ved at blive udnævnt til Rigets Marsk, og næste Aar fortroede Kongen ham, som Kommissarius, med flere, at handle med Hertug Hans af Holsten, om de mellemværende Irringer, som da bleve voldgivne Hertug *August* af Saxen. 1577 var han overværende ved Prinds *Christians Daab*. 1579 blev han af Kongen sendt til Modet i Odense, i Anledning af Sagen med de Holstenske Hertuger *Hans* og *Adolf*.

Endelig ved Kong *Friderik* den Andens Begravelse 1588, bar *Peder Gyldenstjerne Sværdet*, og skulde derpaa have været en af de Regjerings Forstandere i Kong *Christian* den 4. Mindreaarighed, men han frabad sig det formedelst sin høje Alder. Han døde ugift 1592. i) Man finder ellers at han i 1584 var Lehnsmand paa Havreballegaard, og Almuen moerer sig endnu med en stor Mængde Anekdoter om hans øvrige Handlinger. Af disse ere nogle hist og her siden i dette Skrivt indstrøede; men den dejligste af dem alle er hans Undergjerning paa *Thim Kirkegaard*, hvor han, da han med et maadeligt Antal Folk havde forskanset sig, og af overlegne Fiender var i Knibe, skabte i Hast en talrig Hær af nogle der voxende Sive-Buske. k)

10. *Knud Axelsen Gyldenstjerne*, den forriges Brodersøn, fød paa Aagaard 1583, blev 1613 Befalingsmand paa Hald Slot, og 1633 Ridder. Døde 1636. Var gift med Frue *Øllegaard Hvidtfeld* fød paa Lilleøe, 1582, og død 1619.

11. *Arild Knudsen Gyldenstjerne*, var fød paa *Thimgaard* 1613, og døde i sin blomstrende Ungdom 1637, efter at han havde testamenteret til *Viborgs Latinske Skole* 1000 Rdlr. Specie. l)

12. *Christian Friis*, Herre til *Lyngbyegaard*, Ridder og Kongelig Befalingsmand paa *Mariagerkloster*, var en Svigersøn af *Knud Gyldenstjerne*, og blev, efter *Arild Gyldenstjernes* tidlige Død, Ejer af *Thimgaard*, som han i Aaret 1651 solgte til

i) Resen. Kong Frid. 2. Levn. p. 135, 173, 179, 195, 196, 266, 268, 291, 306, 316, 390. Dansk Magaz. 66 hefte p. 180. Holb. Dan. Hist. Tom. 2, p. 525. Wolfs Kronol. p. 552.

k) Dette er Mage til det Mirakel, som Almuen i denne Egn tillegger *Schwanewedel*, at han i den Skaanske Krig 1676 lod sig en Armee opvoxe af en Tønde Havres Udsæd, som han kjøbte af en Bonde - *Credat Judæas Apella.* 3)

l) Om denne Kapitals Skjebne siden dens Udbetaling vides dette: at Halvdelen deraf stod 1661 paa Rente hos *Jørgen Lykke* til *Søegaard* (Paa Morsøe) hos hvem den blev tabt, da han undvigte, efterat han ved en Landstings Dom var tildømt, i Mangel af Betaling, at lide Arrest. Den anden halve Deel stod hos *Jomfruerne Kruse* og *Baggesvogn*. (See Hofm. Fundat. paa P. Lassons Legat i Anhangen).

13. *Mogens Sebestedt* en anden Svigersøn af Knud Gyldenstjerne, hvis *Dotter Elisabeth*, han havde til ægte, ejede tillige *Holmgaard* i Møeborg Sogn og *Nestrupgaard* i Thy. Han blev Ridder i 1648 ved Kong Friderik 3. Kroning, og var Tid efter Anden Lehnsmand paa *Børglum Kloster*, *Bøuling Slot* og *Riberhus*. Døde 1660. m)

14. *Knud Mogensen Sebestedt*, døde i sin Ungdom 1658. n)

15. *Axel Mogensen Sebestedt*, solgte Gaarden den 18. Marts 1692 og boede siden paa *Nøragergaard*. Var gift med Frue *Jytte Kragh*, en *Dotter af Kield Kragh* og *Sophie Krabbe*. Hans Søn var den berømte Landsdommer *Etatzraad Iver Nicolaj Sebestedt*, som døde i Viborg 1752.

16. *Sophie Gyldenstjerne*, Enke efter den forrige Broder *Jens Sebestedt* til *Holmgaard*, var fød 1652, gift 1673, blev Moder til 10 Børn, Enke 1685, og døde 1730. Hun besad *Thimgaard* fra 1692 til 1722, og var en Heroisk Dame.

17. *Niels Jensen Sebestedt*, Kongl. Majst. Oberst-Leutenant, boede på *Broeholm* i Fyen, og døde 1745.

18. *Jens Nielsen Sebestedt*, ejede Gaarden i Fællig med sin *Broder Holger Sebestedt*, indtil sin død 1752.

19. *Holger Nielsen Sebestedt*, først Kongl. Hofjunker og Assesor i Hof-Retten, blev 1770 Kammeherre og 1783 Ridder af Dannebrog, er endnu levende og boende paa *Herningsholm*. Han ejede først Gaarden og Godset, som nævnt sammen med sin Broder, og siden allene indtil 1755. I dette Aar blev han gift med . . . *Gersdorf*, og efterat han meget havde prydet *Thim Kirke*, samt istandsat *Thimgaards Ladegaard*, solgte han Gaarden den 28. Aug. samme Aar til

20. *Frands Linde*, en Søn af den gamle navnkundige *Christen Linde*, og Herre til *Pallisberg* fød 1680, død 1765. Han overdrog *Thimgaard* og Gods 1757 til hans Svigersøn.

21. *Christian Daniel Friedenreich*, en Søn af Hr. *Janus Friedenreich* til *Palstrup*, og Herre til *Kiærsholm*, *Søndre Vosborg*, *Stenumgaard*, *Krogdsdal* samt *Pallisberg*, etc., som døde 1780.

22. *Frans de Friedenreich*, den forrige Søn, og desuden Herre til *Palstrup*, *Kjærsholm*, *Herningsholm*, blev *Thimgaard* og Gods overdraget 1771, døde 1780.

23. *Jakob Hygom*, til *Palstrup*, Kongl. Majest. Justitsraad og Forstander over *Hansted Hospital*, købte *Thimgaard* og Gods ved Auktion den 12. Sept. 1777, efter Immissionen d. 17. Junii forhen, ifølge Højstrets Dom af 11. Dec. 1776,

m) Over *Mogens Sebestedt* ex *Peder Kragelunds* Ligprædiken trykt 1661. Over hans Frue *Elisabeth Gyldenstjerne* er *Anders Andersens* Ligprædiken trykt 1652. Sec videre D. Atl. T. 5, og *Wolfs* *Encom.* reg. Dan. pag. 334 & c.

n) Over *Knud Sebestedt* og hans Broder *Arild Steen Sebestedt*, er *Henrik Friis* Ligprædiken trykt 1662.

og Commissions Dom af 9. Nov. 1775. Han gjorde Forbedringer i Landvæsenet, og havde gjort flere, dersom hans mellemkommende Dødsfald ei havde standset alt. Hans Enkefrue

24. *Ulrika Antinette Sundt* skjødede Thinggaard og Gods 1782 til Sønnen:

25. *Peter Jakob Hygom*, Kongelig Majest. Kancelliraad, som igjen d. 10. Marts 1784 solgte Gaard og Gods og flyttede til Kastrup paa Amager.

26. *Søren Tang*, nu værende Ejer, Kongel. Majest. rangerende med virkelig Kancellieraader, kjøbte Gaarden og Godset af næstforrige, og Skjøde derpaa d. 20. Maji 1785.

Ottende Kapitel

OM THINGAARDS FORPAGTERE, BIRKEDOMMERE, FOGDER, BIRKESKRIVERE OG LADEFUGDER

Saasom Thinggaards Herskaber i ældre Tider, som kongel. Embedsmænd, have den meste Tid enten fulgt Hoffet, eller været i Rigets Forretninger, og det altsaa var dem umueligt tilbørligen at beopagte Gaardens Landhuusholdning og Godssets Forvaltning, saa have de til det første holdt Forpagtere og til det sidste Fogder.

Hvorvidt en Gaards Forpagtning har Indflydelse for Ejeren paa Gaarden og Godssets Velstand eller Forringelse, behøver jeg ikke at sige erfarne Landsmænd. I dets Sted anmærkes, at det synes i de forrige Aarhundrede at have været en Skik, at Forpagter og Foged var een Person, eller at Herregaardene gemeenligen forpagtedes til Forvaltere (intet Middel kunde heller være virksommere til Godssets Ødeleggelse) Saaledes nævnes:

1665-66. *Peder Mathisen*, Forpagter og Forvalter paa Thinggaard.

1670, *Niels Andersen*, Forpagter Fuldmægtig paa Aaberg.

1680, -81, -82. *Mads Pedersen*, Forpagter paa Pallisberg, og Forvalter over dens underliggende.

1681, -82. *Peder Andersen*, Forpagter paa Stor Vosborg (Nørre Vosborg) og Forvalter over dens underliggende.

I at opregne Thinggaards Forpagtere, møder atter Mangel paa Efterretninger, som gjør, at ingen vides før fornævnte

Peder Mathisen, som siden i Aaret 1668 var Forpagter paa Lundenæs og Brejninggaard. Efter ham:

Søren Henriksen Grested, omtrent 1720, siden Herredsfoged i Ulfborg-Hindhereder.

Mogens Christensen Thim 1731,-33, gift med Johanne Linvig, som døde 1731. *Christen Lassen* fra 1774 til 1777.

Friderik Christian Zellermann fra 1779 til 1785, nu Herre til Hammergaard.

Af Thimgaards *Birkedommere* ere bekendte:

Eske Jørgensen, som levede 1561.

Jørgen Christensen 1687, boende i Lundsgaard.

Klaus Jensen Tang, en søn af Herredsskriveren i Ulfborg og Hind Hereder Jens Bertelsen Tang i Nørre Tang i Ulfborg Sogn, var fød 1666, og gift med 1. *Ane Jensdatter Lang*. 2 med *Mette Rafborg*. Han boede i Madum Sogn, hvor han døde 1731, var og tillige Herredsskriver i Ulfborg-Hind Hereder over 40 Aar, og er i Folks Minde for sit slette Skrift, hvorom han engang skal have spurgt Landsdommerne, om det ikke kunde læses og da de dertil svarede Jo! sagde han: „Ja, det skal ikke til andet!“^{a)}

Mikkel Christian Pedersen, tillige Foged paa Thimgaard, fød 1701 og død 1738, blev gift med sin Formands Enke *Mette Rafborg* 1733. Efter ham kaldes endnu Værelset Vesten for Borgegaardens Port: *Mikkels Kammer*.

Peder Sørensen, var Foged paa Søegaard fra 1728 til 1737, blev Foged paa Thimgaard 1738, Birkedommer 1739; Aftraadte Foged Tjenesten 1753, og boede siden paa Rekkergaard, hvor han døde 1760.

Christen Jensen, fød 1714, var i mange Aar Foged ved Volstrup, Sønder Vosborg, Pallisberg etc. Godser, blev Birkedommer 1762, og boer paa sin Ejendoms Gaard Vestre Søegaard i Huusby Sogn.

Hans Adjunkt og Successor er *Esaias Helt*, fød 1745, Herredsskriver i Ulfborg-Hereder 1766, Birkedommer 1775, gift med A. Johanne Hornemann 1784.

Det paaligger mig hernæst at handle om Thimgaards Fogder, med hvilket Navn man i Jylland kalder de Personer, som i Sælland ere Forvaltere. Det er bekjendt, at det Ord Foged stammer fra det latinske: *Advocatus*. Fogder paa Herregaardene kaldtes forhen *Ridefogder*, og i de ældre Tider *Deelefogder* a), saaledes nævnes:

1668 *Peder Jensen Houer*, Deelfogt til Wolbierig. 1687. *Iver Lauritzen*, Deelfogt til Wolbierig. 1679, 1687. *Jørgen Jepsen* i Kirkegaard, Dielefoget til Aabierg.

Man gjorde forud Forskjel paa Fogder og Ridefogder deri, at hiint havde Hensigt til Hovedgaarden, og dette til Bøndergodset. Saaledes nævnes:

1685,-86,-87 *Anders Nielsen Kiær* Foget paa Volbierig og Riidefoget offer des vnderhørige.

Neppe nogen Herregaard har havt saa fornemme Fogder, som Dejberglund og Voldberg en Tidlang i forrige Aarhundrede; thi 1680 skreves Amtsforvalteren i Ringkjøbing *Rasmus Andersen*: „Kongel. Majest. Amtskriver i Ringkjøbing og Forvalter over Volberg og Dejberglund“. Ellers har ogsaa Søegaard paa Holmsland havt 2de Borgmestre af Ringkjøbing til Fogder i dette Aarhundrede, neml. *Niels Kiær* fra 1738 til -48, og *Peder Boesen* fra 1748 til -57.

a) See Vedels Overs. af Saxo Grammat. ældste Udgave 1775, Pag. 125.

Alt dette viser jo, at en *Foged* er noget, som en Forfatter i Samleren udtrykte sig. b)

Det er paa Tiden, at jeg ender Digression, og bekjender, at en Deel af Thimgaards Fogder ere forglemte, ligesom Forpagterne og Birkedommere. Skaden er ikke saa stor, uden for saavidt den gjør et Hul i det Historiske af mit Skrivt. Ved en Deel af de Navne som vides, haves saadanne Efterretninger, at man med Visshed kan fastsætte, enten Personen har forrettet Foged Tjeneste, som Brødtjener eller ikke. Saaledes nævnes:

1668. *Peder Christensen Lund*, i Thim at have taget et Syn paa Bølling Herredsting over Heegaard i Herning Sogn, paa sin gamle Husbonds *Axel Sehesteds* Vegne, hvoraf det synes, at han forhen havde været Foged paa Thimgaard.

1669. nævnes en Person, velagte Karl *Jean de Maal* at have opholdt sig paa Thimgaard, men at han har været Foged lader hans Franske Navn paatvivle.

1674. befuldmægtigede *Axel Sehested Christen Thomsen* i Longergaard til at gaa i Rette for Herredsting og Landsting. I Følge deraf, havde han 1681 en sag for Underretten angaaende Livrance af Korn fra Søndre-Muldbjerg til Christen Høeg i Ringkjøbing.

1684. kalder en Niels Andersen af Gammelgaard i en Attest, *Axel Sehested* sin højgunstige Patron og gode Befordrer; hvoraf det kunde synes, at han kunde forhen have været Foged hos *Axel Sehested*, allerhelst han skriver om sig selv, at have været Forpagter og Fuldmægtig paa et andet Sted, nemlig Aaberg i 10 Aar.

1686. Gik *Jørgen Christensen Lund* i Rette for *Axel Sehested* ved Hind-Herredsting. Er uden Tvivl den samme *Jørgen Christensen*, som 1687 var Birke-dommer.

De Personer man vist veed at have været Fogder paa Thimgaard, efter forommeldte *Peder Mathisen* ere:

Laurids Jensen 1682, -84, -85, om hvem det heder: at 1682 tog erlig och achtbar velforstandig Karl *Laurits Jensen*, Fouget paa Thimbgaard, et Siun offuer nogle Enge, Vesten och Sønden Hielm i Hour Sogn.

Hans Pedersen nævnes 1690, i hvilket Aar han stevnte Christen Bredmose af Holmsland for Rente-Penge af Restantz, som ham var paasat over sin Landgilde. Sagen bortfaldt, saasom Stevningen ikke blev irettelagt.

Christian Langelund 1692, til 1716, da han døde.

Gravers Nielsen, fra 1716 til 1721.

Fridrik Hansen Richard fra 1721 til 1726, blev siden Præst for Felding og Tvis Menigheder.

Peder Sørensen, om hvem forhen er meldt blandt Birkedommerne.

Fredrik Bemmer nævnes 1755.

Verner Ellerup, Foged i mange Aar paa Pallesberg, forvaltede Thimgaards Gods i Hr. Frands Lindes Ejendoms Tid fra 1755 til -57.

Christjan Jensen, om hvem see blant Birkedommere. Han forvaltede Thimgaards Gods, først Hr. Christian Daniel Friedenreichs Tid fra 1757 til -66, og siden i Hr. Major Friedenreichs Tid fra 1772 til -75.

Nicolai Vissing, som i mange Aar har været Forvalter over Søndre og Nørre Vosborg, Pallesberg, Steenumgaards og Krogsdals Godser, forestod Thimgaards Gods fra 1766 til -71. Er nu Herre til Krogsdal.

Ole Vedersøe, 1771, nu boende i Sejbeckgaard.

Peder Jensen, en af Godsets Bønder, boende i Skarregaard, havde Godsets Oppebørsel og Opsigt 1776, 1777, død 1786.

Christen Rosborg nogen Tid 1777.

Søren Grønbeek fra 1778 til 1782, siden Foged paa Volstrup.

Forpagter *Zellemann*, forvaltede Godset 1784.

Poul Mathias Nødskov, fra Nytaar 1785. Fød i Holstebro 1757, deponerede fra Viborgs Skole 1774, tog Exam. Philosop. 1775, Ex. Jurid. 1780. c)

Af Birkeskriverne vides saa faa, at de snart er opregnede, nemlig *Niels* . . . *Kudsk* kaldet, døde 1731.

Jørgen Brink, den forriges Søn, til 1746.

Thomas Olufsen fra 1747 og endnu.

Af Ladefogderne vides flere; thi, som det Slags Folk gjøre dyb indtryk paa Bondens Hukommelse, enten i Henseende til Mildhed eller Strenghed, saa erindre gamle Folk endnu en Mængde af dem: og som de gierne ere tilstede ved Højtideligheder i Kirken, saasom Barsedaa, saa bærer Kirkebogen Vidnesbyrd om deres Tilværelse.

Om dem gives derfor saadan Optegnelse:

Niels Mortensen, 1669,-70,-71, blev 1676, gift med Margrete Sørens Dotter.

Mogens Christensen 1675,-77.

Mads Christensen 1686,-87. stod 1686 aabenbar Skrifte for at have besvangret Anne Peders Dotter.

Anders Christensen 1694,-95, gift 1701 med Kirsten Anders Dotter Winther. Han døde 1728 og hun samme Aar.

Peder Andersen 1710, besvangrede Zidsel Axels Dotter og stod derfor aabenbar Skrifte 1712.

c) Saameget troer Autor at kunne fortælle om sit Liv og Levnet, uden at gjøre sig skyldig i *Rejters* latterlige Forseelse i sin frygtelige Ildebrands Historie -- allerhelst Indflydelsen er ulige.

Iver Andersen 1713,-14,-17,-21.

Jens . . . Ladefoged nævnes 1725 og igjen 1736.

Knud . . . ligeledes 1725.

Christen Andersen fra Morsøe 1726, da han stod aabenbar Skrifte, for at have besvangret Anna Jakobs Dotter paa Thimgaard.

Anders Christensen 1732, Broder til Forpagteren Mogens Thim.

Niels Nielsen 1738, gift 1739 med Maren . . . af Skarregaard, som døde 1748. Han var igen Ladefoged 1750 til -56.

Jeppe Skytte 1744, boer endnu i Sognet.

Peder Nielsen 1747, havde forhen været Ladefoged paa Søegaard, døde i Hee Sogn.

Christen Madsen 1749, da han besvangrede Bodil Jens Dotter og blev aabenbar skriftet.

Mads . . . Ladefoged nævnes 1751.

Kjeld Jørgensen Østed, fra 1756 til -74, siden igen fra 1777 til -79. Døde 1785.

Jeppe Christensen Tang af Ulfborg Sogn, fra 1779 til -84. Er nu selvejer af Agerfeld i Vinding Sogn.

Mads Christensen, den forriges Broder fra Mikaelis 1784 og endnu.

Niende Kapitel

OM THIMGAARDS OG THIM SOGNS HERLIGHEDER

Denne almindelige Herlighed har Gaarden tilfælles med andre Hovedgaarde, at den fra Arilds Tid har været en complet og privilegeret adelig Sædegaard, der har de Egenskaber, som allemaadigst Forordning af 16. December 1682 samt Lovens 5-3-21 foreskriver.

Men da en Hovedgaard i Særdeleshed altid har Herligheder frem for en anden, saa maa det ikke forbigaaes, at tale om, hvilke og hvor mange eller faa Thimgaards Herligheder ere.

Den frie Hovedgaards Taxt er efter nye Matrikul:

Ager og Engs Hartkorn - 47 Tdr. 3 Skp.

Underliggende Mølle:

Ager og Eng 6 - 3 Fdk.

Mølleskyld 8 - 4 - 0 -

Tilsammen 56 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk.

Men efter gammel Matrikul var Hovedgaards Taxten ansat for 100 Tdr. Hartkorn og Møllens for 20 Tdr.

Gaarden har fra Olddage, som forhen er meldt, af de højlovelige Danske Konger, været benaadet med *Birkeret* over Thim Sogn, ligesom adskillige andre fornemme Hovedgaarde.

De Rettergangssager af Vigtighed, som derved i dette Aarhundrede ere førte, kan det ikke være af Vejen at anføre. De bestaae i følgende:

1741. Et Søgsmaal af Kjøbmand Lauridtz Rindum i Ringkjøbing mod *Peder Sørensen* paa Thimgaard, for solgte 150 Tdr. Rug, hvorom intet mere findes.

1759. Aktion mod *Anne Marie Jens Dotter* og *Jens Christian* for Tyverie. Denne undvigte af Arresten, og blev dømt for stort Tyveri, ligesom hun for ringe Tyverie.¹⁾

1767. Søgsmaal mod *Peder Christensen Smed* for Overhørigheid, som blev friekjendt.²⁾

1771. Aktion mod Betleren *Austeen Osmund*, for Tyverie og Saarmaal, han blev dømt til Tugthuset paa Livstid.³⁾

1773. Søgsmaal angaaende den *Stistrupske Bibels Uddeeling*, som maatte tilbageleveres af den, der havde faaet den tildeelt.

1774. Søgsmaal af Birkedommeren mod Degnen, som blev bielagt.

Samme Aar Tingsvidne over Provsten i Hind-Herred som døde dette Aar.

1775. Tingsvidne i Sagen imellem General Auditor *Højer* til *Søndervang* og Stadel Sogns Beboere.⁴⁾

1776. Søgsmaal af Major *Friedenreich* mod Forpagter *Lassen*, for en Sum Penge.

1777. Tingsvidne om *Peder Andersens* Forflyttelse af sin Gaard i Madum.

1779. Tingsvidne mod *Christen Graversen* af Ringkjøbing for Gield til *Cornelius van der Bergh* i Amsterdam.

1786. Et forstevnt Tingsvidne om Jfr. *Foghs Testamente*, som ikke blev ført.

Møllen, som ligger under Hovedgaarden, er berømt formedelst sin Færdighed i Maling, ved det altid overflødige Vand. I Landmaalingens Tid 1683 laae den paa et andet Sted, nemlig Østen for Hovedgaardens Mark, hvor endnu sees det gamle Aaested og Mølleddam. Vandfaldet kom da af Askø-Bierg og Klie-Bakken meget sparsom, saa Møllen om Sommeren undertiden stod stille; ligesom den og i Regne- og Tøe-Væjr stod af Bagflod, hvilket alt forvoldte dens Flytning.

Omtrent 1620 var endnu en Mølle mere i Thim Sogn, som laae østerst i Sognet imellem Oxbjerg og Pølsmark og dreves af Mølle-Aaen.

I Aaret 1743 havde Knud Dykjær i Stadel opsat en Værmølle ved hans Gaard, som blev neddømt, formedelst den Fornærmelse, den vilde have gjort Thim Mølle.⁵⁾

Ved en Forening dat. Søndre Vosborg den 23. November 1782, indgik Møllerne i Thim, Vedersøe, Skjærsum, Gamle og Nye-Møller at tolde 5 Kopper af hver tønde Rug og Byg, og hvo som befantes at tage mindre, skulde straffes paa 10 Ddlr. til Sognets Fattige første Gang, og hver Gang siden paa 10 Rdlr. mere. Dog i Henseende til Herskabernes Kornmaling skulde det forblive ved Fæstebrevene. Mere om Møllen siden.

Under Thimgaard hører 6 Broer, 3 ved Møllen og 2 ved Broegaard, alle over Mølleaaen, samt den 6te over Madum Aae, hvor Thim og Madum Sogner adskilles. I Følge Kongl. allernaadigste Privilegium af 23. Julii 1784, skulle de Rejsende svare for Overfart derover, af en Karosse, Phaeton, eller deslige 6 Skl. en beslagen Vogn 4 Skl., ordinair Bonde Vogn 2 Skl., en ridende 1 Skl.; dog undtages Amtmanden og andre i Kongel. Ærende rejsende. Tilforn var et Privilegium paa 4 Broer, neml. 2 ved Broegaard, 1 ved Madum, og 1 ved Møllen af 19. Januar 1753, ved hvilket sidste Sted Hr. Cancellieraad Hygom 1783 lod tilbygge 2 andre.

Efter en gammel Akkordt erlagdes af Stadel Sogn⁶⁾ til Thimgaards Herskab for Overfarten over de 2de Broer, ved Broegaard, Broegaards Broe, og Cappel-Broe kaldede aarligen 5 Kroner, som 1692 til 1710 saaledes var lignet, at Stadel Sogn svarede 2 Rdl. og Vedersøe Sogn 1 Rdl. 3 Mrk. men nu svarer Stadel Sogn aarlig 5 Rdl. efter Kontrak af 30. Dec. 1785.

Bemeldte *Vedersøe* Sognemænd vægrede sig i Aaret, 1684 at betale Broepenge for Overfarten over Thimgaards Broer og Vaser, og bleve ved Herredsfogdens i Hind Herred Oluf Jensens Dom af 4. Sept. derfor friekjendte. Men Axel Sehestedt indstævnte denne Dom til Landstinget, gik selv der i Rette, og vandt sin Sag ved Dom af 23. April 1685, hvorved Vedersøe Sognemænd bleve tildømte at betale sædvanlig Afgift, samt Herredsfogden mulkteret paa 6 Rdl. i Omkostninger.

Over Hundrede Aar forhen svarede samme Sogns Beboere baade Fisk og Penge for denne Overfart, og da de dermed resterede, bleve de derfor fordeelte (som Dokumentet udtrykker sig) af Birkefogden Eske Jørgensen, Fredagen næst for Mauritii Anno 1561.

I Aaret 1665 beregnedes Vase- og Broepengene af Thim, Støjel, Vedersøe, og Madum Sogner til 5 Rdl. 1 Ort 4 Skl. 2 Album.

Af Tiender høre under Thimgaard Thim og Madum Sogners Konge- og Kirkekorn og Qvæg-Tiender, med *jure Patronatus & vocandi*. Thim Sogns er hver især ansat for Hartkorn 17 Tdr. 2 Skp. og Madum Sogns hver især 10 Tdr. 2 Skp. tilsammen 55 Tdr. Disse 2de Korn-Tiender oppebæres i Thim Sogn nu siden 1779 paa Kjærven efter Tælling, men har forhen fra 1756 været Beboerne akkorderet for Rug 134 Traver 6 kierve, Byg 95 Traver 9 Kierve, Havre 74 Traver 14 Kierve. Desuden paa Skieppen Rug 1 Td. 6 Skp., Byg 1 Td. 6 Skp. 3 Fdk., Havre 1 Td. 2 Skp. 3 Fdk. og Penge 2 Mk.

Madum Sogns Beboere yde af formeldte Tiender aarl. paa Skieppen Rug 31 Tdr. 6½ Skp. og Byg 11 Tdr. 5½ Skp. samt Penge 3 Mrk., hvoraf Ruget leveres til Thimgaards Sæd, og Bygget til Mortens Dag. Grunden dertil er en Akkordt af *Frands Linde*, dat. Pallesberg 26. Junii 1756, som man ikke veed, hvorvidt kan have forbindende Kraft for hans Eftermænd, i det mindste neppe siden Major *Friedenreichs* Tid, som havde Adkomst ved Deelings Instrumente med sin

Hr. Fader, hvortil han og blev henviist ved Hjemtings Dom af 23. Marts 1774, efterat han i Novemb. forrige Aar havde reist Søgemaal desangaaende.

Thimgaards *Bøndergods* bestaaer for nærværende Tid af Ager og Engs Hartkorn 249 Td. 1 Skp. 3 Fdk.

Deraf er i Thim Sogn beliggende 204 Tdr. 3 Fdk. 1 Alb., som udgjør hele Sognets Hartkorn, hvorudi aldeles ingen anden Lodsejer er deeltagen. Af det øvrige *Bøndergods* er

i Madum-Sogn	10 Td.	4 Skp.	0 Fdk.	2 Alb.	
i Hee Sogn	25	- 2	- 3	- 0	-
i Hover Sogn	9	- 2	- 0	- 0	-

Men i gamle Dage har Thimgaards *Bøndergods* været langt anderledes beliggende, saasom:

Først i forrige Aarhundrede var *Alrum Bye* i Stadel Sogn Thimgaard underlagt, hvis Hoverie Vej dertil endnu er kjendelig, skjønt nu tildeels sløjftet, siden Green-Engen 1786 er jævnet og i Brug tagen, 1668 tilhørde *Herninghedegaard* Thimgaard. 1685 hørde *Sønder Muldbjerg* i Hour-Sogn til Thimgaard, *Nørre-Muldbjerg* derimod til Søegaard.⁷⁾

At Stadel Kirke da og har tilhørt Thimgaard, ses af *Knud Gyldenstiernes* og *Frues Øllegaard Hvidtfelds* Navne og Vaabener paa de øverste Stole.

Samme Aar 1685 lod Axel Sehested stevne Niels Lauritzsen i Gammel-Sogn til at fremviise Pantebrevne og andre Adkomster paa *Bøndergaarden* sammesteds, hvoraf sees, at bemeldte Herre havde derpaa nogen Fordring. 1696 kom først Astrup i Hee-Sogn under Thimgaard.

1710 var af *Hvingel Bye* det samme Hartkorn, som endnu, tilkommen, dog at det var lige deelt imellem 2 Beboere. a) ⁸⁾

Ved samme Tid tilkom af *Ejstrup* i samme Sogn en Gaard, som der endnu haves.⁷⁾

1727 og længe derefter, indtil 1771 laae *Fjandgaard* i Nissum, og *Øe* i Huusbye Sogn, paa Hartkorn 14 Tdr. 3 Skp. 1 Alb. under Thimgaard.

Sandal i Hee Sogn blev først 1740 kjøbt af Frands Linde, af hvis Arvinger den er bleven Thimgaard underlagt.

Ved Auktion i Holstebro den 4. April 1781 skulde Thimgaard og Gods have været oprabt og solgt adskilt, neml. Hovedgaarden med Thim-Tiender og *Bøndergodset* i Thim, samt Tarp og Kjær i Hour-Sogn, tilsammen 200 Td. 1 Skp. 3 Fdk. 1 Album og desuden for sig selv Godset i Hee, Muldbjerg, samt Madum Sogns Gods og Tiender. Dette kom ikke til Virkelighed.

Til Thimgaards gamle Herligheder regnes, at det har haft et navnkundigt Market, som i Aaret 1740 blev forflyttet til Ringkjøbing, hvor det endnu holdes

a) Tilhørte Nørre Holmgaard sidst i forrige Aarhundrede.

først i August Maaned, og af sin forrige Plads kaldes Thim Marked. 1752 blev ansøgt, at det igen i Thim maatte holdes.

Foruden Herskaberne paa Thinggaard og Deres Børn, samt Kirkebetjentene have og fordom i Thim boet og opholdt sig nogle fornemme Folk. Af Herskabernes Børn mærkes.

Jakob Gyldenstjerne, døde 1626.

Jytte Gyldenstjerne, gift med Otto Thot til Næs, og død 1640.

Birgitte Sophie Sehestedt, en lærd Dame, som fra 1710 til 1720 har udstædt adskillige Fæstebreve i sin Moders Sophia Gyldenstiernes Fraværelse. Om *Arild Steen Sehestedt*, som døde i sin blomstrende Ungdom 1658, er forhen talt.

Om *Kirkebetjentene* for Thim og Madum Sogner følger siden et eget Kapitel; og af andre fornemme Folk af Middelstanden nævnes:

1661 en *Christian Frølich*, der i dette Aar blev gift med Anne Peders Dotter.

1726 døde *Morten Oldesloe*, Leutenant, boende ved Thim Kirke.

1758 døde i Thim hans Frue *Augusta Elisabet Viibmejer*.

1702 levede Korporal *Severin Rohde* i Thim Sogn.

1705 Korporal *Hans Nielsen sammesteds*.

1731 døde i Thim Sergeant *Henrich Poulsen*.

1761 nævnes en anden Sergeant *Poulsen* i Thim.

1701 nævnes i Thim *Karen Ravndahl* givt dette Aar med *Christian Roed*.

1702 *Hylleborg* eller *Helle Karmark*, død i Thim 1709.

Elisabeth Lyngbye, og 1718 *Anne Sophie Falsøe*, som mueligen have tjent enten paa Thinggaard eller i Præstegaarden.

I vore Tider give Følgende Personer af det smukke Kjøn Sognet Glands:

Jomf. *Vedel*, Huusholderske paa Thinggaard.

Jomf. *Lassen*, Præstens Søster.

Jomf. *Morsing*, et Norsk Fruentimmer, Huusholderske i Præstegaarden.

Hvilket, hvor ubetydeligt det end i sig selv synes, anføres dog, som en Optegnelse for Efterslægten.

Det er ogsaa en Herlighed, at Landevejen fra Arilds Tid har gaaet igjennem Thim Sogn. Tilforn har den gaaet forbie Madum og Thim Kirker, over Broegaards Broer, og videre imellem Thinggaards Borgegaard og Ladegaard; men nu passere de fleste Rejsende forbie Thim Mølle, paa den i Aaret 1783, efter Amtmandens Hr. Etatzraad Hansens Foranstaltning, fuldfærdigede nye Landevej, der bestaaer af en jævn og lige Vase, med fornødne Broer, og er et Anlæg, der ikke nok kan prises af den Vandringsmand, der tænker tilbage paa det lange og trange Omsvøb han forhen maatte gjøre, og den Fare han om Vinteren saae sig underkastet ved Bekkenes og Moradsernes halsbrækkende Overfart.

Den elændige Vej, som imellem Thim og Stadel Sogner, ikke mindre truede

den Rejsende, er nu, i Aaret 1786, efter Velb. Hr. S. Tangs Foranstaltning forandret til en jævn Vase, af Stadel Sognemænd, som holde 100 al. deraf vedlige østen for Svingel.

Tiende Kapitel

OM THIMGAARDS JORDER I AGERMARK, ENG OG OVERDREV

Thimgaards Agermark, som ligger for sig selv fra Bøndernes Jorder indhegnet, strækker sig i Længden fra Ladegaards Porten og Vester ud 4210 Al. fra bemeldte Port og øster ud 2560 Al., tilsammen 6770 alne, som er over $\frac{1}{2}$ Miil. Bredden er ulige. Under det østen for Gaarden beliggende indbefattes Jorderne af en øde Bondegaard, *Kogsgaard* kaldet, staaende for Hartkorn 6 Tdr. 5 Skp. hvilken har være Hovedgaarden underlagt fra forrige Aarhundrede, i mindste fra 1692, som en Jordebog af dette Aar udviiser.

Marken er ypperlig baade til Korn og Græs, dog har Aarets 1785 almindelige Misvæxt ogsaa havt Indflydelse herpaa, hvilket ikke er at tilskrive Jorden, men Luften.

Efter en Plan fra Aaret 1780 ere Agerjorderne inddeelte til 8 lige Indtægter, hver til omtrent 26 Tdr. og hver af lidet over 12.000 Qvadratalne. Midt i Vestre Marken ligger et Fald Jord af 52 gamle forhen forgroede Agre som nu værende Thimgaards Ejer i Aarene 1784 og -85 har ladet tage i Brug, efterat de havde lagt udyrkede siden 1740, da Fogden *Peder Sørensen* lod dem optage. Efter gamle Folks Beretning, skuffede de den Gang Haabet, og gave neppe Sæden igjen af sig, deraarsag meenige Mand, efter indgroet Fordom, spaaede kun slet Udfald, da deres Dyrkning atter 1784 begyndtes, men de overginge alles Forventning og vare meget fraadige i at bære Byg og Blandkorn.

Et andet Fald alleryderst mod Vesten af 20 Agre, er 1786 optaget efter en Hvile af over 200 Aar.

Thimgaards Udsæd er Rug omtrent 50 Tdr. Byg 26 Tdr. Havre 50 Tdr. og Boghvede – lidet.

Imellem Thimgaards Vestre Agermark og Enge gaaer en Vase, som tilforn hørde til Landevejen. Samme, tilligmed Landevejen indtil Madum Broe, blev den 24. Oktob. 1711 af 4 Mænd inddeelt imellem Bønderne til Vedligeholdelse i 5 Lodder, nemlig:

1. Fra Ladegaarden til Kappeldam.
2. Fra Kappeldam til Søndre Broe-Ende.
3. Fra Broegaards Broe til Jens Giødsens a) Ladehjørne.
4. Fra Smedegaards Led til Jørgen Gades Toftthjørne.
- og 5. derfra til Usmøldam-Broe.

a) Boede paa den Tid i Broegaard.

Øster fra Thimgaards Ladegaard er en anden ny og lige *Vase* anlagt af nuværende Thimgaards Ejer i Aaret 1785. Den støder paa Landevejen og holder Længde af 3600 Al. Den bruges til Mølle- og Kjøbstedvei for Sognet, som tilsidst ikke uden Fare kunde passere den gamle Huulvej Den er saare vel tilpas for Stadel- og andre paagrænsende Sognes Beboere, i Henseende til deres Ildebrændsels Hjembjergning.

Thimgaards Enge langs med Mølleaaen, fra Svendsgaards Grøft mod Østen og til det yderste af Green Engen mod Vesten mere 6.000 Al. lange, foruden hvilke, Engene ved den saakaldte Skudgrob ere 1650 Al. Længde. Navnene paa Engene ere Bred-Eng b), Borgegaards Skifter, Koehaven, Nyelukke, Skude, Green, Vandkjær, Kimmelkjær c), Nørkjær, Tydskholm.

Disse Enge ere Geestbund, undtagen Greenen, som er Mersk, og kaldes i Landmaalings Forretningen halv Mersk. De ere nu ganske faste og tørre, siden de ved Hr. Justitsraad Hygoms Foranstaltning 1779 og -80 ere med Grøfter gennemskaarne. Forhen vare de saa bløde, at Høet deraf endog maatte opbjergeres i Sække til det faste Land, og ingen kunde tænke saa dybt, at Grøfter kunde hjælpe dem, før velbemeldte Herre, der dog aldrig kom til Thimgaard. Til saadan Engenes Forbedring har nu værende Ejer og meget bidraget, ved at bekoste en Mængde nye Grøfter.

Engene vare derhos overalt begroede med Riisbuske, der nu som meldt, ere udryddede. Af disse Riis, hvoraf endnu alt for mange ere tilovers i Bøndernes Enge, pleje Naboe-Sognerne hemmeligen at hugge, til Fejekoste og Brændsel, dearsag det i December 1749 og Januar 1750 blev til Tinge, samt paa Stadel Hee og Thim Kirkestævner forbudet og afløst.

Overdrev har Thimgaard i Følge Landmaalingen imellem Gaarden og Høebroen, i Fællig med Nøderup, Grønne, Mølgaard, Nordestgaard, Sønderstgaard, lille Søndergaard og Søndergaard i Grønne, (som det heder).

Brændsel af Lyng, samt Lyngtørv og Skoetørv, eller de saa kaldte Klyne, haves overflødig $\frac{3}{4}$ Mil østen for Gaarden i *Astrup Heede*, som er Enemærke, Hovedgaarden uden nogens Deeltagelse tilhørende. Ligesaa haves Klynegrøvt i Madum Sogns Degger-Moese, efter Inddelingen af 16. Junii 1781.

Det kunde være mig en let Sag at antegne, hvor mange Læs Høe, samt Traver af alle Slags Korn, af Thimgaards Mark og Eng i en Rad af Aar ere indavlede, men, for at undgaae Vidtløftighed, maa det være nok af de aarlige Lister at uddrage et Middeltal, nemlig. omtrent 500 store Læs Høe, Rug 700 Traver, Byg 300 Traver, Havre 300 Traver, Boghvede ubetydeligt.

Af svære *Staldstude* (som endog Hollændere have kjøbt) fores og græsses i det mindste 100 Stkr. og desuden Bester, Køer og Faar i Forhold dertil; hvilket

b) Kaldes i Landmaalingen: Broe-Eng.

c) Kaldes i Landmaalingen: Kjærmejk-Jord.

alt jeg ikke saa nøjagtigen udkrammer, saasom jeg intet Proklama i Aviserne skriver.

Hovedgaards Mark og Enge have ellers af Arilds Tid været berettigede at nyde Hegn af tilgrændsende Beboere; i hvilken Henseende fremmede Kreaturers Drivt derpaa blev i Nov. 1747 afløst 3 Gange til Tinge og paa Kirkestevne.

Ellevte Kapitel

OM THIMGAARDS BYGNING OG LÆGDE

Ligesom den Gyldenstierneske og Sehestedske Familie, der har beboet Thimgaard, har bestaaet af anseelige Folk, der have udmerket sig i Rigets Tjeneste, og forevigt sig i Historien, saa har den og paa denne sin Fædrene Gaard sat og vedligeholdt en anseelig Bygning, der i Størrelse og Fasthed er mageløs i det mindste i Lundenæs og Bøuling Amter.

Borgegaarden, som i Omkreds udgjør 236 Alne, bestaaer af 4 grundmurede Huse, de 3de 2 Etager høje, og det 4de et saa kaldet Halvtag i den yderste Side af Bindingsværk.

Hovedhuset, hvorigennem er en gammeldags snever Port, er opført af Quadrathugne Kampesteene med 2 Taarne inde i Gaarden, i Hjørnerne ved Fløjhusene. Dets Højde er 28 Alen, Længde 50 $\frac{1}{2}$, og Brede 18 Al., og er af Gothisk Bygningsmaade, med Gavltindinger paa Enderne, og hvelvede Kjeldere under sig. Det Østre Fløjhuus er nesten ligesaa højt, som Hovedhuset, og det vestre Fløjhuus har havt samme Højde, men blev i Aaret 1736 gjort lavere.

Om det nordre Huus fortælles af gamle Folk, at det skal have været ligesaa højt som det Søndre Hovedhuus, men at dets yderste Side udskreed og nedfaldt i Graven, først i dette Aarhundrede, omtrent 1710, just paa en Nytaars Nat. Det blev derefter ikke opført igen til sin forrige Anseelse, men et Halvtag tilbygt Muren, som indtil Gaarden blev staaende, hvilket en Tømmermand af Stadel, navnlig Christen Jakobsen, skal have forfærdiget for en vis Sum Penge, hvorved han saaledes misregnede, at han leed stort Tab, og gik derover fra Forstanden, saa at han med Væmodighed stod stille og betragtede dette Huus, hver Gang han siden kom til Gaarden.

I dette Huus skal et *Kapelle*, med behøvende Kirke-Ornamenter, have været indrettet til Gudstjenestens Holdelse paa Gaarden.

Hvordan end dette Huses Skiebne har været, hvilket maa staae ved sit Værd, da er det vist, at endnu findes i Kjøkkenet en *Døbe-Funt* af Kampesteen, med Fod til, ligesom og adskillige Stykker udhugne Steene, der ligner Kirke-Forziringer, ere tilovers, hvilket alt viser, at et *Kapelle* et Sted paa Gaarden har tilværet.

Det berømteste af Værelserne paa Gaarden er det yderste Kammer mod Østen paa anden Etage i Hovedhuset, hvilket endnu kaldes *Kongens Kammer*, til Erin-

Luftfoto af Tingård og den gamle borggårds plads. Fotografiet er taget af Hans Stiesdal og findes i Nationalmuseet. I forgrunden lå borgen med sine grave, der oprindelig fik vand fra Mølleåen, som i kanaliseret tilstand ses helt foran i billedet. Strømmen går fra venstre til højre, idet syd er opad på billedet. Det gamle borganlæg bestod af en firelænget gård med port mod syd midt gennem hovedhuset. Omkring gården var der dobbelte eller tredobbelte grave, men ingen volde. Gravene dannede en trekant omkring husene, således at de mod nord og vest gik tæt ind til disse og mod øst løb sammen i en spids, hvor åen førte vandet ind i dem. Denne trekantede form kan godt ses på fotografiet. Borgfirkanten er i den vestlige halvdel af anlægget, og den aflange firkant i den østlige del er haven, der i 1700-tallets første tiår blev anlagt her, og de delvis opfyldte grave blev omdannet til fiskedamme. Man kan på billedet ligefrem ane, hvor Mølleåen løb ind i trekantens spids. Afløbet har tilsyneladende været i sydvestre hjørne, hvorfra det gamle åleje skimtes som en svag slyngning, der går tæt op mod vejen. Fra borgen går en gaffeldelt dæmning over til ladegården. I 1799 skriver Nødskov i et brev, at borggårdens hovedhus er ved at blive nedrevet, og det vestre hus „skal gaa samme Kjødets Gang for det første“. Samtidig blev det vestre hus i ladegården fjernt, og her blev opført det stuehus, som står endnu.

dring, at en af de højlovelige Danske Konger skal have logeret der. Efter en almindelig Fortælling i denne Egn, skal dette have været skeet i Peder Gyldenstiernes Tid, da en Konge, (efter Tidsregningen *Fridrik den Anden*) paa sin Rejse i Jylland kom til Ringkjøbing og holdt stille ved *Kongensbø*, østen for Byen, medens han lod bestille Herberg der; men som ingen af Byens Indvaanere kunde modtage ham, a) saa rejste han til Thinggaard til Peder Gyldenstjerne.

a) En fabelagtig Tradition fortæller, at Kongen da skal have givet Kjøbstedet Ringkjøbing sit Navn, formedelst sin *Ringbed*, efterat den forhen hedte Ørnsberg. (Det Danske Atlas tillegger Kong Christ. 3. dette) men da den i Skrifter, over 100 Aar forhen, nævnes *Renneköping*, saa gjendriver dette sig selv, og alt, hvad heri kan være sandt, er mueligt, at Kongen kan have sagt, at Byen svarede til sit Navn, da han ikke kunde faae Herberg der.

Denne Herre, da han en Tidlang havde herbergeret og vel bevertet Kongen og hans Følge, som nu igen vilde tage Afskeed, udbad sig den Naade, at Kongen og hans Folk vilde forblive hos ham, indtil et Oxehoved med Viin, som laae i Kjelderen, kunde vorde udtømt. Kongen bevilgede dette; men Oxehovedet overgik al Forventning i at vedvare længe, og satte Kongen i Forundring. Peder Gyldenstjerne opløste da Hemmeligheden, i det han foreviiste et stort Viinfad, liggende inden for en Skillerums-Væg, hvorigjennem et Rør gik til Oxehovedet, som altsaa ikke kunde tømmes, saa længe der i Viinfadet var en Draabe tilbage.

Videre fortælles, at Kongen kørde om Kap med Peder Gyldenstjerne, fra Thimgaard til Thim-Kirke, og da Gyldenstjerne kørde forbi Kongens Vogn, og altsaa kom først til Maalet, raabte han: Pyt! b) hvorfra det Ordsprog er her i Egnen: „Pyt! sagde Per til Kongen“.

Hvorvidt end dette Kongelige Besøg skal have strakt sig, da er det vist, at endnu sees i den yderste Kjelder mod Østen under Thimgaards Hovedhuus Skillerumsveggen, samt Pladserne, hvor Viinfadet og Oxehovedet skal have været liggende.

Det er ogsaa af Historien bekjendt, at højlovlig Ihukommelse Kong Friderik den Anden var en munter Herre, der undertiden spøgde med sine Hoffolk, og at han meget rejste omkring i Jylland i sine første Regierings Aar, saasom 1560 og -61, da han ofte opholdt sig paa Kolding Slot, paa Emborg Kloster og andstedes.

Saa prægtig Anseelse som Thimgaards Borgegaards Bygning udvendig har havt og haver, ligesaa unanseelig har den paa denne Tid været indvendig, med sine Oldfæderske Indretninger, ujevne Vegge, mørke Vinduer, plumpe Kamener i alle Værelser, hvorved dog tillige nogle gammeldags Kakkelovne ere bleven anbragte, uden Tvivl i Christian Friises Tid, siden de alle bære Aarstal af 1638 til 1641. Veggene inde i Værelserne have i Olddage været anstrøgne med Vandfarve af gule, blaa og røde Striber flammeviis, som over Ti Gange siden have været overkalkede, men lade sig see ved den i dette Aar skeete ny Indretning.

Bjelkerne, som overalt, ligesom og Spær og Spærlægter, ere af den gamle haarde Eeg, have i Hovedhusets underste Etage været beklædte med Eege-Planker, henhøvede ganske tynde, for at faae Lister i kanterne af heelt Træe.

Bjelkerne over Kjelderdøren ere 2 heele tilhugne Kampesteene.

Taarnene ere takte med Eege-Spaaner, og ere ikke anvendte til andet end Vindeltrapper, udhugne af heelt Eege-Træe og 37 i Tallet, indtil Loftet naaes. Ligesom der overalt er en stor Mængde Jern-Ankere i Muren, saa er der og et heelt

b) i. e. Interjectio hujus Regionis dialectid usurpata Gandium ob Victoriam vel Præcellentiam significans & Latinorum euax! apprimè respondens.¹⁾

Jernbaand anbragt omkring ethvert af Taarnene. Over Porten har sidt en Steen, uden Tvivl med Bygherrens Vaaben og Aarstal; men den er forlængst udfalden eller udtagen, og ikke bevaret, til ubodelig Forliis i at faae vis Kundskab om Bygningens Ælde, allerhelst derom ikke andensteds findes mindste Mindesmærke.

Af Oldtidens Verker findes her endnu nogle Levninger, saasom: Et Stykke af en Vandrende fra Brønden ind til Bryggehuset, der virkeligen er forsteenet (Petrefactum) og sees oprindeligt at have været udhuggen heel Bøgetræe.

Et Stykke udhulet Steen, der enten har været en Kanon, eller en Vandrende eller et Pomperør.

To *Løver* udhugne i Steen, der synes at have siddet over det nordre Huses Dør før sin omflytning.

Ellers findes her endnu en gammel *Mindesteen*, som endog omtales i den Danske Atlas c) og som (forudsat Traditionens Rigtighed) er en af de mærkværdigste i Danmark. Herom heder det nemlig: at da *Knud Gyldenstjerne* var hjemkommen til Thimgaard, efter Løsladelse af det Fængsel, hvori han havde været, tilligemed *Torben Oxe*, for den berygtede *Düvekes* Skyld, lod han, i sin Harme over den nyelige uforskyldte Medfart, dette Fruentimmers Billede udhugge.

Paa denne Steen, som han opsatte ved Indgangen i Porten, med streng Befaling, at hans Hofkarle skulde spytte derpaa, (ja gjøre det, som værre er d)) hver Gang de ginge der forbi.

En saa sænderlig Fortælling har gjort mig nysgerrig til nøje at betragte denne Steen. Men til Uheld har jeg befunden den overbrudt, og desaaarsag et Hull i Indskriften, som derpaa findes i Munkestiil. Dog er saa meget tydeligt, at derpaa er udhugget et Fruentimmer-Billede, med Dødningshoved og Been under Fødderne, hvorhos rundt omkring læses følgende Ord i det Nedertydske Sprog:

„Hier legt Begra is Tochter
vnde staerb ich Jaer ons Herren XV den.“

Heraf sees, at denne Steens Heltinde er død i Aaret 1515 e), hvilket kommer næsten overeens med *Düvekes* dødstitid; og Resten overlader jeg Læseren at bedømme.²⁾

I det Østre Taarn sees i Muren et Sæde, med Albue-Støtte ved den venstre Side, hvilket skal have været *Vagtsæde* for den vagthavende Hofkarl i de fornemme Gyldenstjernes Tider. Af disse Hofkarle, eller, som de og kaldtes, Hov-

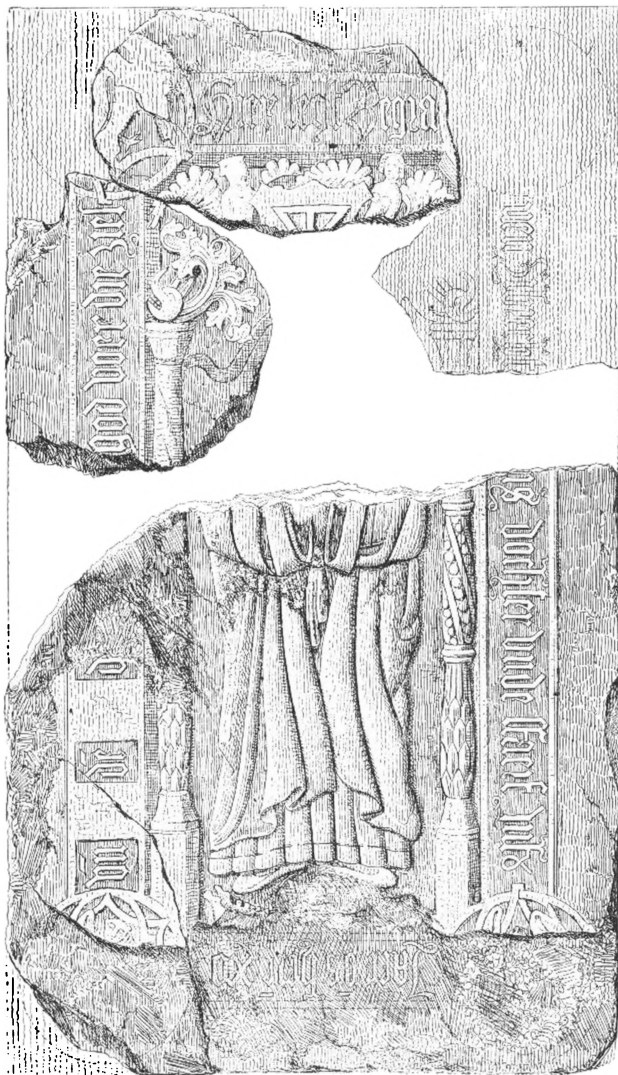
c) Tom. 5, Pag. 863.

d) Permingere.

e) Thi vore Forfædre i det 16. Aarhundrede satte kun den sidste Halvdeel af Aarstallet i deres Skrifter, som med mangfoldige Indskriptioner, endog paa Mynter, kan bevises.

J. Ellungs og Nødskovs tegning af „Dütekes sten“ på Timgård 1795. Ellung har tegnet figureerne og Nødskov bogstaverne. Da stykket overst til højre i 1790 blev fundet ved ladegavlen, kunne Nødskov næppe læse indskriften anderledes, end han gjorde: Hier legt begraevn Sibrechtis dochter osv. Han siger da også i en note i sin notesbog, at den mindsten, som sønderbrudt findes på Timgård, virkelig er dannet til Dütekes erindring – enten ære eller spot – er jeg nu overbetist om, siden den øverste del er funden. En lidt større blyantstegning danner forlægget til bogstavsrisen. Tegninger, noter og nogle breve findes i Nationalmuseet.

Gravstenen fra Timgård, nu i Nationalmuseet. Det nederste stykke lå for brønden i borgegården. Det øverste stykke fandt Nødskov i rullen. Det svagt antydende stykke øverst til højre blev fundet ved vestgavlen af laden; det er forsvundet, men kendes fra den tegning, Nødskov fik lavet. Stykket i modsatte side blev fundet på samme sted mange år senere og kom til Nationalmuseet i 1878. For at vise stenens størrelse og form er det forsvundne stykke og det øverste parti af den let skraveret. Tegningen er lavet af J. B. Løfler til brug for Henry Petersen i hans afhandling om Gravstenen fra Timgård i *Arbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1879. Nærmere om stenen og dens skæbne kan læses i note 2.

mands-Karle, skal Peder Gyldenstjerne have havt 12 i sin Borgegaard (andre sige 18), hvilke han aarligen gav et stort Gjestebud, da de, Mand mod Mand, skulde brydes og prøve Styrke.³⁾ Langs med Kirkevejen, vester fra Ladegaarden, ligger endnu 12 Kampesteene i Rad, med 18 Alens Afstand imellem hver, hvorpaa disse Hovkarle fortællés at have staaet og gjort Parade, naar Peder Gyldenstjerne kjørte til Kirke.

Paa Borgegaards Husene ere i alt 350 Vinduer, hvoraf dog nogle faa, som undværlige, ere tilmurede. I et af dem paa Hovedhuset har man anmærket noget Græs ideligen at udspire af Muren, al Afplukning uagtet. Traditionen er ikke heller raadvild i at fortælle Anledningen hertil, neml. at saadant er skeet, siden et løsagtigt Fruentimmer der indmurede sit i Dølgemaal nyfødte Barn.

Ved Foden af det Nordre Huses Væg, ind til Gaarden, er i Steen Lignelsen af en stor indskudt Kanon-Kugle.

Ligeledes er Formen af en Kanonkugle indhulet i en af Murens Kampesteene over Vindverne paa den vester Ende af det Søndre Huses 2den Etage.

Om Gaarden sees Levninger af 3dobbelte *Grave*. De have været anlagte i en Trekant, med den forreste Spids i det sydvestlige Hjørne. Bag om ved det Nordre Huus, synes de kun at have været 2dobbelt. I de Tider Gravene bleve vedligeholdte, var *Haven* ikke til, hvilken først blev opfyldt i Gravene ved det Østre Fløjhuus, omtrent i Aaret 1700, og er nu en ypperlig Frugt- og Urte-Have, istandsat 1786, af 110 al. Længde og 70 Al. Bredde, med 104 Frugttræer, 53 Esketræer og 66 Piletræer.

Gaardsrummet i Thimgaards Borgegaard har en Længde af 46 og Brede af 36 al.. Deri udmærker sig en Pæl, hvis øverste Ende stikker op over Broelægningen. Almuen har herom den Fabel, at der skal være Hovedpælen, hvorpaa Gaardens Grundvold hviler, og da den ideligen har givet sig opad, og ofte er bleven afsavet, saa skal deraf følge, at Gaarden synker.

Ved Undersøgning har jeg befunden, at denne Pæl er kun af gemeent Furre-Træe, 1/2 Alen i Tykkelsen, og en gammel Tegning af Gaarden forklarer, at den har været en Lygte-Pæl. Vist er det, at den giver sig op, og er bleven afsavet, (hvilket endog skeede i Foraaret 1785, da hened 1 Qvarteer blev taget deraf) men da den paa den Tid befandtes løs i Jorden, og ventelig er spidset i den underste Ende og Broelægningen ved idelig Fart nedkøres ved Siderne af den, saa kan det ikke være saa forunderligt, at den efter lang Tids Forløb forhøjes og stikker op med Enden over Grunden omkring den.

Men Borgegaardens Synkning er kun en latterlig Indbildning af eenfoldige Folk, som ikke kjende Gaarden.

Da samme Borgegaard er anlagt paa et Morads, med bløde Enge, Vold og Vandstæder rundt omkring, saa fortæller en gammel Tradition, at man skal have

arbeidet i 7 Aar paa dens *Grundvold* med Pæle og Jords Opfyldning, inden den kom lige i Højde med Jordens Overflade. Det falder noget i det fabelagtige, at Byggherren, da han havde betalt Bygmesteren og givet ham Afskeed, og han reiste herfra, befalede en sin Hofkarl at ride bag efter ham, og gjøre Anskrig, at Grundvolden sank og Bygningen begyndte at nedskride, og saafremt Bygmesteren da saae sig tilbage, skulde Hofkarlen hugge Hovedet af ham, som den der var uvis i sin Konst; men Bygmesteren gav Hofkarlen et slet Svar, og kjørte fort, uden at see sig om, hvorover hans Hoved blev siddende.

Ligesaa stor Bekræftelse behøver den Fortælling, at Byggherren stak en anden Bygmester ihjel i Borgegaards Porten, fordi han ikke havde anlagt Husene Soelrette, efter Verdens Hjørner. Dette er vist, at Borgegaarden ingeniunde ligger Kompsammæssig, men meget meere Ladegaarden.

Da Borgegaarden, som meldt, indtil disse Tider ikke har været ziirlig eller vel indrettet indvendig, saa har den nuværende Ejer i den Henseende givet den en ny Glands, og saaledes forskjønned den, at den opvækker enhvers Beundring. I Hovedhuset, som han har ladet steenviis afpensle udvendig, har han overalt i den nederste Etage ladet indsætte nye og klare Vindver, samt Loftet underklæde med Bredder, som en Hvelving, i 2 Stuer, saa der paa de Steder nu ere 3 Lag Loft imellem første og anden Etage. I *Storstuen*, som er 21 Alen lang og 16 Alen bred, samt Sommerstuen ved Porten, har han ladet Veggene fiint afslette, og deri nye Dørre indsætte og nyt Gulv legge; ikke tale om Kamrene derved, som ogsaa ere anderledes, langt bekvemmere og nettere indrettede. Det øverste Loft har han tillige ganske ladet omlegge paa Hovedhuset. Paa det østre Fløjhuus har han ladet 2 Kamre paa anden Etage forbedre paa Loft, Gulv og Dørre, samt male, hver med sin Farve, ligesom han og i den nederste Etage har prydet Dagligstuen, eller den saa kaldte *Fruerstue*, med Maling, Vindovn, og videre.

I Gaarden har han ladet en nye Brøndkarm opsætte med Jernhjul og Lænker, samt Broelægningen forbedre. Til Udgang midt i Haven har han ladet en ny Dør sætte i det Østre Fløjhuus, som og en ny Port og Dør igjennem Havens Gjerde mod Syden.

I Stedet for den gamle bugtede Vej, imellem Borgegaarden og Ladegaarden, har han ladet en snorlige Vase anlægge, med 3 Broer derpaa, hvoraf den eene, tæt ved Borgegaardens Port, er af ny bygt, hvor ingen før var, siden Kield Jørgensen Ladefoged omtrent 1760 lod den gamle Vindbroe nedkaste og Graven opfylde med Jord, som kostede megen unyttig, ja skadelig, Umage, efter et dumt Anlæg.

Imellem Borge- og Ladegaarden er et Smedehuus, ligeledes istandsat af nuværende Ejer, som end videre, til Tidens Bestemmelse, har ladet et nyt Sejerverk over Borgegaards Porten opsætte, hvortil Klokkeren er støbt i Aaret 1785.

Derimellem og Porten er sat følgende Inskription, udhugget i Træe og malet:

1786: „See her en Bygning fast og sterk!
Knud Gyldenstiernes store Verk –
 Nu over femte Hundredaar
 Thimgaard, som Hovedsæde staaer.
 Af Søren Tang dens Ejermand
 Er Bygningen nu sat i Stand.
 Gid denne Hovedgaard bestaae
 Til Verden skal med den forgaae!“

Om Borgegaardens Bygning siger den *Danske Atlas*, at den skal være bygt af Rigets Marsk Peder Gyldenstjerne, ved 1590; men, da dette var kun 2 Aar før hans Død, og han boede her over 30 Aar tilforn, saa er Aarstallet uden Tvivl ikke rigtig truffen. Almuen, som har gammel Sagn nok om denne Gaard, mangler ej heller samme i denne Henseende.

I Følge deraf, heder det: at den Bygning, som Thimgaards Borgegaard nu har, er anlagt af Peder Gyldenstjerne for at trodse Naturen og et adeligt Fruentimmer, til hvem han friede. Thi hun skal have lovet ham sit Ja, naar han kunde bygge en ny Borgegaard i det Morads, som hun pegte paa, og da han tog hende ved sine Ord, kastede hun en Ring af sin Finger ud i Moradset, med Sigende: „at saa umueligt, som hun kunde faa denne Ring igjen, ligesaa umueligt kunde han sætte nogen Bygning der“, men Ringen blev funden i en Fiskes Indvolde, og han lod derpaa gjøre Anstalt til Bygningen, som lykkeligen gik for sig.

Der kan ligge noget sandt i denne Beretning, men at Helten deri har været Peder Gyldenstjerne den Yngre, troes ikke. Rimeligere er det, at hans Fader *Knud Gyldenstjerne* har ladet denne Bygning anlegge, hvilket Bygningsmaaden giver Formodning om. Dette bekræftes desuden til Historisk Vished ved en Indskription paa en Tavle i Thim-Kirkes Begravelses-Kapelle, som af Tidens Ælde næsten er fortæret, men af troeværdige Folk bevidnes, at have indeholdt en Efterretning om Knud Gyldenstjerne (den Ældres) Liv og Levnet, og deriblandt: „at han havde bygt *Thimgaards Borgegaard*“. Da Almuen ikke plejer at legge Mærke til Aarstal, saa ere samme ogsaa herved forglemte, men efter Omstændighederne kan Bygnings-Tiden falde ind omtrent ved Aaret 1530.

Tilforn, førend Borgegaarden blev anlagt paa den Plads den nu indtager, skal den have lagt paa det firekantede forhøiede Sted, hvor nu Smedehuset ved Lade-gaarden befindes.

Naar man beundrer den store Forraad af tilhugne Kampesteene, hvoraf det søndre Huus og Grunden højt op af de øvrige Huse, er opført, og som desuden i stor Mængde ligge under Ladegaardens Fodstykker, under Kreaturerens Standrumme, og andensteds adspredte; saa er strax en Tradition tilrede, som fortæller,

at disse Steene ere komme fra Vestervigkloster, og til Beviis anføres dette Riimvers:

Thimgaard den røde,
Lagde Vestervigkloster øde.

Men herved spørges billigen: ved hvad Leilighed er da denne skjønne Bygning opført paa Vestervigklosters Bekostning, og hertil veed jeg intet rimeligere at svare, (forudsat Beretningens Rigtighed) end at en Deel Steene maa være hidførte fra *St. Thøgers Kirke*, saa ved Vestervig har tilværet. Man finder ikke, at denne Knud Gyldenstjerne har været Lehnsmand sammesteds, f) men at han i nogen Maade har havt med Vestervig at gjøre, viser hans Qvitantz, som han 1535 gav for 1085 Lod Sølv, der til Rigets Tieneste blev tagne af *St. Thøgers Skrin sammesteds*, og at *St. Thøgers Kirke* ved de Tider blev nedbrudt, til Provst Svends store Ærgrelse, er bekjendt. g)⁴¹

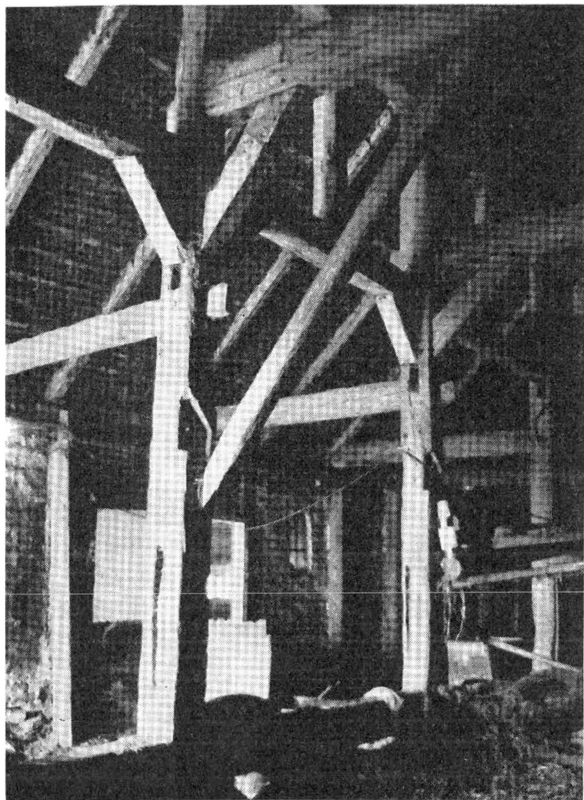
Man finder ikke, at Thimgaard i den berygtede Skipper Klemens's Fejde eller de senere Svenske Krige, har været indtaget; men at den alvorligen har været beskudt, bevises med en Mængde lænkede Blykugler, som i Bielkerne og Dørstolperne af Søndre Huses nederste Etage befindes, hvoraf nogle ved Reparationen i forrige og dette Aar bleve udtagne, som hos mig til Mindesmærke gjemmes.

Det er paa Tiden, at jeg ogsaa taler noget om *Ladegaarden*. Samme er 360 Alne Syden for Borgegaarden beliggende, og bestaaer af 6 tæt sammenbyggede Huse, der i Omkreds indbefatte 492 Alne, med een eneste Port, som vender ud mod Borgegaarden. Tvende af disse Huse ere Lader, den ene til Høe, den anden til Korn. Hiin har 15, denne 14 Gulve. Et Øxenhuus er tvært imellem dem, og et andet Øxenhuus ved den anden Ende af Høeladen, hvilke begge saaledes ere saare bekvemmeligen indrettede; ligesom og Heste- og Kostald, samt Faarestie, Hønhuse, Tørvehuus, Vognskuur og andre Huserumme, udgjøre Ladegaarden, foruden Ladefogdens Kammer paa den højre Side, og Hoverifolkenes Stue paa den venstre Side af Porten.

Naar og af hvem Ladegaarden er bygt, er ubekjendt. Det visseste er, at Husene ikke alle paa een Tid ere bygte. Overalt ere de af Eegetømmers Bindingsværk med Muurstene. Korneladen synes at være ældst, og af en Mængde Aarstal med Navnemærker, som enten Ladefogderne eller Hoveribønderne i det indvendige Tømmer have skaaret, og hvoraf det ældste er 1608, sees at Laden før den Tid har tilværet. Tømmeret i denne Lade er overalt forhugget, og af de mange falske Huller deri, spores, at samme har været bestemt til langt højere og større Byg-

f) En Knud Gyldenstjerne var vel i det 16. Aarhundrede Lehnsmand paa Vestervig, men det skal have været Knud Henriksen Gyldenstjerne, sidste Katolsk Biskop i Odense.

g) D. Atl. Tom. 5, Pag. 506.

Interior fra Timgårds lade. Stående over for det mægtige tømmerværk får man indtryk af, at det krævede både viden og håndværkerdygtighed at bygge et så mægtigt hus, så det kunne stå i århundreder. Det er egetømmer. – Huset stammer sikkert fra Gyldenstjernes glansperiode under rigsråd Knud Pedersen Gyldenstjernes tre sønner: Hildebrandt Gyldenstjerne († 1565), Peder Gyldenstjerne, rigsmarsk og rigsråd († 1594) og Axel Gyldenstjerne, der blev statholder i Norge († 1603). Sagnetts norske tømmermand er nok en reel person, der måske har arbejdet for Axel Gyldenstjerne.

(Mathiesen fot.)

ning. Traditionen veed ogsaa at gjøre Forklaring herfor, neml. at Laden blev tilhugget i Norge, og da den var færdig, rejste Mesteren alene herover for at oprejse den og lod sin fornemste Svend mod sin Villie blive hjemme; desaaarsag denne i sin Vrede omdannede Mærkenummerne, hvorover Mesteren fejlede i alting, da han ved sin Ankomst hertil skulle oprejse den, og den stakkels Mand maatte for egen Regning foretage nye og anden Tilhugning.

Kornladen er 15 al. høj og Høeladen 16 Al., og hiin er 19 al. viid, denne 21 al. Deres Længde gulvviis er forhen anført, dog, for nøjagtigere at bestemme samme, har hin 63 og denne 67 Alne i Længden. Høeladen udmærker sig især ved sit svære Tømmer; og overalt ere samtlige Ladegaards Husene nu siden de Forbedringer derpaa af Hr. Kammerherre Sehestedt 1754 samt følgende Ejere,

Tid efter anden, indtil nuværende, endog i sidste Sommer, ere gjorte i saa god Stand, at ikke enhver Ladegaard i Vedligeholdelsen kan sættes i Ligning dermed; ligesom og aldeles ingen i disse Amter derimod kan komme i Betragtning, i Henseende til ordentlig Anlæg, Rummelighed og Anseelse.

Omkring ved og imellem Borge- og Ladegaarden ere 19 Fiskeparker, der, som formeldte, bære de ypperste Fiske af Gjedde-, Karpe- og Karudse-Slægten, men ere tildeels forgroede, dog nu tildeels rensede.

Nordvest for Ladegaarden, som og Østen for henimod den gamle Mølledam, sees Levningerne af opkastede Skandser. Paa den anden Side Sydøst fra Ladegaarden, ere Mærker af en *Ridebane*, som har været indrettet med mange snorrete Afdeeler og Springgrøfter. Lidet Syden for, spores at have været et *Teglbrænderie*, hvoraf endnu Agerlandet deromkring kaldes Tegltoft.

Østen for Ladegaarden findes ogsaa en liden opkastet Gravhøj, efter Tradition over en Misdæder, der, ved sin Udførsel til Retterstedet styrtede sig af Vognen og brækkede Halsen, paa dette Sted.

Det staaer tilbage at tale om Thimgaards Lægde, i Henseende til de Gjenstande, som udgjøre Synskredsen, og enten forhøje eller forringe Yndigheden af et Steds Beliggenhed. Herom tænke mange, som komme Østen forbi igjennem Heden, eller som aldrig har været paa Gaarden, men hørt, at i Nærheden deraf er Hedejord, hvorom og kan læses, h) at Thimgaard maa ligge paa et Sted med ørkenagtig Udseende. Det er ikke heller mit Forsæt, vidtløftigen at prise Gaardens Lægde, for at betage den Grille. Lægden priser sig selv, og naar Læseren overvejer, hvad jeg strax skal have den Ære at anføre derom, staaer det til ham at skjønne, om han i Hast kan vise en anden Hovedgaard, hos hvilken saa mange Naturens og Konstens Yndigheder støde sammen, for at forskjønne Beliggenheden.

Det er forhen meldt, at Thimgaard ligger 2 Mile fra Kjøbstaden *Ringkjøbing*, som klarligen kan sees paa Gaarden, tilligemed derved paa Rheden liggende Skibe. Desuden ligger Gaarden omringet af endeel Herregaarde i Nærheden, som alle kunne sees, saasom:

Mod Syden: *Voldberg*, 1 Miil derfra.
Søegaard, i lige saa lang Afstand.

Mod Vesten: *Søndervang*, en halv Miil.
Aaberg, 1 Miil.
Udstrup, 2 Miile.

Mod Norden: *Søndre og Nørre Vosborg*, 2 Mile.

h) Danske Atl. Tom. 5. p. 782.

Ligeledes kan man paa Borgegaarden tælle 22 Sognekirker, nemlig:
 Mod Syden: *Ringkjøbings, Rindum, Gamle og ny Sogners, Hee, Stadel.*
 Mod Vesten: *Thim, Stabye, Vedersøe, Huusbye, Nissum.*
 Mod Norden: *Madum, Ulfborg, Gjording, Vemb, Buur, Møeborg.*
 Mod Østen: *Thorsted, Høer, Velling, Lemb, Dejberg.*

Uden for Porten kan man i klart Vejr see Havet imellem Klittebjergene samt deri sejlene Skibe, ligesom og *Ringkjøbings Fjord* 1 Miil syden for.

Gaarden omgives paa de 3 Sider af grønne Enge, og paa den fjerde af Korn- og Græsmarker. Paa en Side sees og høres en malende Vandmøllens Susen, paa den anden Side daglig Fart over 2 Broer, hvorunder løber Mølle-Aaen, som paa 2 Sider omringer Gaarden, slyngende sig i Slangeformige Bugter midt igjennem Engen. Paa den 3die Side flyder den gamle Aae, imellem Borgegaard og Ladegaard.

Ligesom her saaledes er Vand og grønne Enge, saa ere her ogsaa i Haven skyggefulde Træer, saa tæt staaende som en liden Lystlund.

Længere borte omgrænses Synet af Bjerge og Banker, hvilket dog kun gjelder om den nordre og østre Side; thi mod Syden og Vesten er jevnt Land saa langt Horizonten varer, til Ringkjøbing, Holmsland og Klittebjergene.

Tolvte Kapitel

OM THIM KIRKES MÆRKVÆRDIGHEDER

Hvor længe Thim-Sogn har været Christnes, og følgelig, hvor gammel dets Kirke er, vides ligesaa lidet, som Sognets andre Oldsager. At dens Bygning har tilværet før 1290, er forhen fortalt, og en Tradition siger, at *Knud Gyldenstjerne den Ældre* skal have sat 20 Alnes Længde til den a). Dette sidste staaer ved sit Værd. Er det sandt, saa ligge de ældre Liigsteene ikke paa deres første Sted i Kirken. For, Kirkens Længdes Skyld kan det gjerne være mueligt; thi samme er 48 Alne, og det i en lige Højde, uden Korets lavere Bygning, som ellers sædvanlig er i Landsbye-Kirkerne. Kirken har et smukt Taarn, 30 Al. høj, og tækket med Blye, ligesom Kirken overalt. Deri hænge 2 Klokker, hvoraf den mindste, bekostet af Peder Gyldenstjerne 1562, var revnet, og blev desaaarsag, paa nu værende Thimgaards Ejers Bekostning, omstøbt forrige Aar 1784.

Den store Klokke har neppe sin Lige i nogen Landsbye-Kirke i Jylland, saa som den i Omkreds holder $5\frac{1}{4}$ Alne og er 3 Alne høj. Om dens Adkomst er en Tradition tilrede iblandt Almuen; at nemlig Peder Gyldenstjerne, paa et Krigs-

a) Nemlig fra en Kampsteen, der som Hiørnesteen er afhuggen.

tog b) i Sverrige, kom til en Kirke, hvori denne Klokke, og en anden lige saa stor, hængde, hvilke han fik Lyst til at bemægtige sig. Men da han ingen Maade vidste, hvorledes de ubeskadte kunde nedtages af Taarnet, gav en Bonde af Sognet ham Raad, mod Betingelse af Belønning, som Gyldenstjerne tilstod ham med det Udtryk: „at han skulde forsørge ham hans Livstid“. Raadet bestod deri, at han skulde lade en Mængde fiint Sand sammenkjøre neden ved Taarnet, og deri nedstyre Klokkerne. Dette blev iverksat med lykkeligt Udfald, hvorpaa Peder Gyldenstjerne stak sin Kaarde i Livet paa Bonden, med de Ord: „*der har du dit Livsbrød; thi du er en Forræder mod dit Fædreland!*“ Men hans Kone og Børn gav han en stor Sum Penge. Disse 2de Klokker lod han derpaa bringe til Skibs, og føre igjennem Kattogat og Nordsøen hjem til Thim; men den eene blev undervejs kastet over Borde i *Njeminde-Gab*, da Skibet stødte an, saa den anden allene kom til sin Bestemmelse, og blev ophængt i Thim-Kirke.

Jeg lader denne gamle Sagn staae ved sit Værd med den Tanke, at der mueligen kan ligge noget sandt derunder. Dog røber Klokkens indskription intet af Sligt; thi deraf sees allene, at den er støbt 1516 og salvet med Navn *St. Johannes*. Inskriptionens egne Ord i Munkeskrivt ere disse:

„*Anno Domini MDXVI fusa fuit campana uncta St. Johannes per m. l.*“¹⁾

Kirken har ingen Mindesmærker udvendig, uden alene Hr. *Niels Sebesteds* Navnemærke i Jern paa den østre Ende; men indvendig har den en Deel Kuriositeter, som ikke letteligen enhver Landsbye Kirke i Jylland skal kunne vise Lige til. Heraf udmerker sig fornemmelig en Liigsteen i Altergulvet, som tilvisse er en af de allerældste i Danmark. Den findes ikke anført i Pontoppid. *Marmor. Dan.*, og har saadan Indskription, dels med Gothiske, dels med Latinske, fordybede Bogstaver.

„*Hic jacent Conradus Frads Cecilia uxor ejus, Jacobus filius ejus — — et c) filia ejus, mortua. D. MCCXC, — — te inter Dicto.*“²⁾

Intet Billede eller Figur findes paa denne Steen, uden alene en lang smal Streg, der deler den i 2 Deele.

Neden for denne ligger i Gangen imellem Stolene en anden Liigsteen, med en 7kantet Stjerne, (de *Gyldenstjernes* Vaaben) og et andet adeligt Vaaben, nemlig de *Bildters*. Derpaa staaer med forhøjet Munkeskrivt denne Opskrivt, over Hr. *Niels Gyldenstjerne* og Frue *Mette Bildt* af Landting:

„*Hic jacet Dominus Nicolaus Eri, Miles de Tijn, quondam regis Dacie Christiani Magister curiæ, qui obiit MCDLXXXIII, cum uxore domina Mette de Longtynd, quæ obiit MCDLXXXIII. orate Pro eis.*“³⁾

b) Ventelig i den 7 Aars Fjæde fra 1563 til 1570.

c) Her er Hjørnet afstødt, men af Rummet synes at have staaet Elisabeth.

Længere ned befindes, endnu en anden og simplere Liigsteen over Frue *Regitze Bildte*, Peder Nielsens (Gyldenstiernes) Hustrue og hendes Søster Kirsten, med saadan Indskrift i forhøjede Munkebogstaver:

„*Hic jacet nobilis Domina Rigissa quondam uxor Petri Nicolai, cum sorore sua virgine Christina, quarum animæ in pace quiescant.*“ d) 4)

Neden for denne er et Gravminde af Træe over Kapellan *Niels Dybek*, død 1710, saaledes Lydende:

„Herunder hviler hvad dødeligt var hos hæderlige og vellærde nu salige unge Mand *Niels Jensen Dybek*, fød i Gjødstrup Præstegaard Anno 1667 den 24. Jul. straks igienfød, og efter 33 Aaers Forløb salig hendød i Thim Præstegaard den 14. Januar.

Saa skal da nu hans døde Krop
her indlogeret være,
Til den blandt de Udvalgte Trop
Staaer op til evig Ære.“

Herfra kommer man til et *Begravelses-Kapelle*, som er tilsat Kirkens søndre Side, og har en meget ziirlig Bygning, ligesaahøj som Kirken, meest afhugne Kampesteene med Blyetag. Derunder er et dybt hvælvet Begravelse i Jorden. Samme Kapelle og Begravelse skal efter Traditionen være bygt af Knud Gyldenstjerne den Ældre, hvilket kan have sin Rimelighed; thi da hans Faders Forældre, som meldt, ligge under Kirkegulvet, og hans Moder synes at være den nysomtalte Frue Regitze; der ogsaa ligger under Kirkegulvet, saa kan dette Begravelse ikke have tilværet før hans Tid, eller sidst i hans Faders Tid, med uden Tvivl hviler her, siden ingen andensteds i Kirken er nogen Gravmæle over ham. At nysmeldte Knud Gyldenstjerne hviler i dette Begravelse, vides deraf, at først i dette Aarhundrede befandtes hans Kiste af Ælde henfalden og hans balsamerede Legeme laae blot, desaaarsag en ny Kiste blev gjort til ham af Tømmermanden *Jens Gjødese*n i Thim-Broegaard.

Dette Begravelse er ellers ganske opfyldt med adelige Liig fra Thimgaard fra hiin Oldtid indtil Hr. Kancelliraad Hygoms Barns Død 1783, hvilket er det sidste, som deri er nedsat. Hvilke de andre ere, kan man ikke stykkeviis forklare, saasom inskriptionerne ere forrustede og Kisterne for tæt pakkede paa hinanden.

At *Knud Gyldenstjerne den Yngre* med Kone og nogle Børn, hviler der, bevidner et over dem i Kapellet opsat Epitaphium af Alabast og Marmor, hvilket fører saadan Inskription:

d) Saaledes lyder akkurat denne Inskription, som er meget urigtig anført i *Marm. Dan.* ligesom og næstforrige ufuldstændig.

„*Symbolum*:“

*Recte viventes pieqv. morientes, fama perennabit, requiescit corpus in antro, optima pars animas qui dedit ejus erit.*⁵⁾ Her under huiler och ligger begraffuen Erlig och Velbiurdig Mand nu Sallig her *Knud Gyldenstiern* til Timgaard, Ridder, Kongl. Mayts. Befalingsmand paa Hald, som vaar fød Ao. 1573, 4. Febr. och kallede Gvd hannem Aar 1636, 21. Dec. Med sin Kiere Dyderig Husfrue Fru *Ølle-gaar Huitfeld* af Lilløe, som vaar fød Ao. 1582, 20. Junii, og kallede Gvd Hinder 1619, 4. Nou. Saa och deres Kiere Børn Erlig og Velbiurdige *Arild Gyldenstiern* til Timgaard, Som vaar fød 1613 och kallede Gvd hannem 1637, 17. Jull. Velbiurdige *Jacob Gyldenstiern*, som vaar fød 1607, 25. Mart. och kallede Gvd hannem 1626, 17. Julli. Saa och velbiurdige Jomfru *Margrette Gyldenstiern*, som vaar fød 1611, och kallede Gvd hinder 1618. Deris Lefnit haffuer verit Christelig, Deris Endeligt Sallig, Legemit huiller i Jorden, Siellen hos Gvd til Dommens Dag, huor Legemet med Siellen skal forklarlis.

Legemit i Jorden,
Æren i Graffuen,
Siellen i Himmel-Rig.

Ao. 1654 haffuer Erlige och Velbiurdige Her *Mogens Sebested* til Holmgaard, Ridder, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Riberhus, ladet opsette och staffere dette Epitaphium, paa sin egen och sine Medarffuingers Bekostning, som er Erlige och Velbiurdige Mand Her *Christian Fris* til Liungbygaard, Rider, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Mariagers Kloster. *Otte Tot* til Næs, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Malmøhus, *Offni Tot* til Jirup, Kongl. Mayst. Befalningsmand paa Bøeringe Kloster, offuer bemeldte deres kiere Forældre og Sødskende.“

En anden Træetavle, der skal være over Knud Gyldenstierne den Ældre, er, som formeldt, ulæselig.

Kapellets øvrige Inventarium bestaaer i 3 Faner, den ene med det Danske Vaaben paa, og alle af Tidens Ælde henfaldne i Trevler, samt en Eege-Kiste med et stort Dødningsbeen, og et Eege-Skab, som af sin Indretning synes at være brugt til Bøger. At der i Oldtiden har været en *Bogsamling* Kirken tilhørende, viser endnu en Levning deraf, som i Degnestolen befindes, bestaaende af 6 gamle Folianter, nemlig nogle Deele af Luthers samtlige Skrifter, (edit. Wittenberg: 1549, 50 & c.) samt hans Bibeloversættelse paa Tydsk, og *Nathan Tilesii* Postille.

I en af dem, nemlig *Tom. I opp. Lut. lat. Witeb.* 1550, findes en egenhændig Indskription af Rigets Marsk Peder Gyldenstierne, der viser, at han baade har været gavmild og sproglærd; saaledes lydende:

„1579. *Hunc librum in honorem laudemqv. Dei omnipotentis in perpetuumqv usum Pastorum Ecclesiae Thimensi dedicavi ego*⁶⁾

Pertrus Gyldenstern.“

Neden under har en anden Haand, omtrent fra samme Tidsalder, sat disse Ord: „*Zorobabel scripsit*“. Man kan ikke vide, hvad Forfatteren dermed har vildet sige; dog kan det ej forklares anderledes end til Peder Gyldenstiernes Ære, at hans Tids Folk have lignet ham ved hin store Jødiske Anfører.

I en anden af disse Bøger staaer det Navn: *Joannes Tibing, Tymensis Witembergæ Anno 1549 prid. non Maji*, og endnu i en anden: *Jens Nielsen Riber Anno 1627, samt Lüche Ehlers bin ich genannt, mein Glück stehet in Gottes Hand – 1703.*

Af andre gamle Indskriptioner staaer i Skriftestolen *I.I.T. Ao. 1629. Ao. 1621, H.I.T. Deo confisus nunquam confusus,*¹⁾ *N.I.H. 1667.*

Endnu ere i Kirken tilovers de saa sieldne Bøger: *Mag. Niels Jespersens Gradual*, trykt 1565 i Fol., samt *Hans Thomsens Psalmebog*, trykt 1569 i Oktav; foruden paa Alteret Frid. 2. Bibel af 1589. Men borte er en herlig Stiftelse som i Olddage befandtes ved Kirken, neml. et *Hospital*, der stod tæt udenfor Kirkegaards Digen mod Syden, men blev i Aaret 1710 nedbrudt, og af dets Tømmer opbygte Salshusene i lille Søndergaard og østre Nordestgaard.

Som Landsbye-Kirke er Thim-Kirke smuk indvendig. *Altertavlen*, der er stor og ziirlig, forestiller de vigtigste Deele af Christi Levnets Historie, opmalet 1755. Paa den eene Side deraf er *Skrifte-* paa den anden *Degnestolen*, begge skjønt malede. Alterklædet af rødblommet Fløjel er 1662 foræret af Axel Sehestedt. Ny *Messeskjorte* og *Alterdug* ere bekostede af Kancelliraad Hygom 1783. Et *Sprinkelverk* for Alteret er sat 1746, paa Præstens, *Christen Jensen Møeborgs* og Hustrues *Maren Pedersdotter Hyoms* Bekostning. Et andet med dobbelte Dørre for Koret, samt et *Pulpitur* for Herskabet, er, med ziirligt Arbejde og Farver, bekoftet af Hr. Kammerherre Sehestedt 1755. Paa dette sidste staaer under de 2 Sindbilleder Retfærdighed og Klogskab, følgende Indskrivt, forfattet af Præsten Hr. Brasch:

„Vil Tiden spørge, hvo har vel
 Guds Huus med Stolen prydet,
 Da svares: Holger Sehestedt selv,
 Som sig i Gud har frydet,
 Hver Gang han fik et Engle-Bud
 Om Lammets Stoel at høre,
 Fra Zions Præster, som i Gud
 Hans Hjerte kunde røre,
 Strax løftede han Hjertet op
 I Himlen alt var inde
 Paa Zions høje Bjerger-Top
 Sin Frelsere at finde.

Gud lad ham stedse tænke paa
 Den dejlig Stoel og Throne,
 Han engang maae af Lammet faae
 Den uforvisnet Krone. 1755“

Neden i Kirken er et andet *Pulpitur* for Sognefolket, smukt malet samme Tid.

Af hvem *Kalk* og *Disk*, som er af Sølv forgyldt, er bekostet, vidner denne Inskription derpaa:

„Denne Kalk og Disk haver *Anne Christens Dotter*, sal. Jens Jensens i Staby-Kiergaard givet til Thim Kirke“.

Paa *Prædikestolen*, der er af skjønt Arbejde, ere Evangelister og Apostler malede, men intet Aarstal.

Døbefunten er en udhulet Kampesteen, med et Messingfad, hvorpaa Inskriptionen, som er af de ældste Munkebogstaver, og forslidt, ikke kan af mig læses. e)

Alterbogen er foræret 1754 af Hr. Kammerherre Sehestedt, hvorom denne Inskription deri af Præsten Hr. Brasch, som for Eftertidens Skyld anføres, vidner „Denne Alterbog haver Kongl. Majestets Hof-Junker og Assessor udi Hof-Retten Højædle og Velbaarne Hr. *Holger Sehestedt*, Herre til Thimgaard, givet til Thim Kirke den 8. jan. 1754, test.

S. Brasch.

„Kald Hyrder, store Gud! som dine Faaer vil føde,
 Driv Ulv og Tyven bort, som dine Faaer vil øde,
 Lys selv for Hyrderne ved Ordets klare Skin,
 Saa vises Hjorden Vej, naar de gaae ud og ind.
 Lad ingen træde frem ved Alteret at røre,
 Hvis Hjerte jo din Aand til Andagt strax maa føre,
 I hver en syndig Sjel tænd Helligdommens Ild,
 Saa de af Salighed skal aldrig tage vild,
 Gid Kirkernes Patron af store Sehesteds Stamme
 Hans Sjel i Lammets Lys maa evig staae i Flamme,
 For denne Alterbog, som han til hver Mands Gavn,
 Thim-Kirke givet har i Jesu søde Navn.

Underdanigst fremsat af sin Højgunstige Patrons allerydmygeste Tjener. Thim Præstegaard d. 8. Jan. 1754.

S. Brasch“

e) Der staae tvende Ord 5 Gange, som synes at være: Hoc lavat.

Expenserne af Thim og Madum Kirker vare til Landemodet 1787 disse:

1. Kathedratikum, a 4 Mk. er 1 Rdl. 2 mrk.			
2. Studii-Skat	1	- 1	- 12 skl.
3. Til Londons Kirke		- 2	- 9 -
4. Konrektors Løn	1	- 1	- 12 -
5. Visitats-Penge ál Rdl.	2	-	-

Lysepengene af Thim og Madum Kirker ere 6 Rdl. 4 Mrk.

Det maa ikke forbigaaes hvad Kirkebogen anfører, som noget mærkværdigt, at nemlig 1736 bleve i Thim-Kirke viede *Niels Lauritsen Bendesgaard* og *Anne Jensdotter* af Huusbye, der ofrede til Præsten hver kun 1 mrk. 8 Skl.

Norden for Thim Kirke er paa Kirkegaarden en Liigsteen over en af Præsterne, med saadan Opskrift:

„Her ligger begraaffuit hederlig oc vellærd Mand Hr. Thue Jenssøn Skoning, Sognepræst i Thim og Madum, Provist vdi Hing Herrit, som døde den 4. Julii Aar 1601, med sin kjere Hustru Ane Andersdotter, som døde Aar 16 . .“ & c.

Ved en Mængde Gravtræer paa Kirkegaarden over Bønderfolk er intet mærkværdigt.

Østen for Kirkegaarden staaer en rund afdrejet *Kampesteen*, som deraf er mærkværdig, at den, medens det saakaldte Thim-Market holdtes her, brugtes til et *Spotte-Sted*, hvor de som begik Tyverie eller andre Uordener i Markedet, bleve opstillede til almindelig Beskæmmelse.

Den utrættede Virksomhed, hvormed Velb. Hr. S. Tang søger at forbedre alt, viser sig ogsaa paa Thim-Kirke. Thi, endskjønt dette Guds Huus ingen egentlig Brøstfældighed havde, som kunde været dets Bestemmelse hinderlig, eller drage Bygningens Ødelæggelse efter sig, har han dog ikke vildet, at samme, som har en saa fortrinlig Anseelse frem for andre Landsbye-Kirker, skulde paa Muren ind- og udvendig, samt nogle andre Deele, længere befinde sig i sin forrige smudsige Tilstand. Han har derfor ladet Muren udvendig overalt aftrække, og de hugne Kampesteene deri jevne og omsætte, samt de afstødte Steen-Lister opfriske, især bære Gavlene paa Taarnet, Vaabehuset, Kapellet, og Kirkens Kor Præg af retskaffen Istandsættelse. Thi, som disse, især de 2 sidstmeldte, have fra den første Bygmesters Haand antique Ziirligheder af Buer, Lister og Tindinger, saa ere de nu med forskellige Olie-Farver bleve anstrøgne, og tillige Tegninger paa den jevne Muur derved Anbragte; Hvorved Kirkens udvortes Bygning har vundet saameget i Skjønhed, at enhver Anskuer bekjender, at den overtreffer alle de Landsbyekirker, han har seet. Indvendig er Kirken forskjønned med Altertavlens Opmaling paa beskadigede Steder, med et forbedret og malet Dekkel til Funten, med Begravelses Dørres Istandsættelse og Maling, med ny Fodstykker hist og her i Bøndernes Stole, og endelig Kalkning overalt paa Veggene.

For saavidt nu mueligt er, at oprette Forfædrenes Forsømmelse, har han paa Muren i Koret ladet male Præsternes og Degnenes Navne siden Reformationen, saa mange, som vides, og i dette Skrivts næste Kapitel ommeldes. Ligeledes, for at befordre Andagten, har han over Bøndernes Stole ladet sætte nogle gudelige Vers, som jeg, med den gunstige Læzers Tilladelse, her anfører; ikke for at anprise den deri brugte Digtekonst, men for intet at efterlade af hvad som til Kirkens Beskrivelse vides:

- No. 1. Vender om igjen
Til Forsoneren,
Eders Sjæle-Ven,
Som sig selv gav hen
Til Forløsningen!
- No. 2. Værer Ordets Gjørere!
Og ej blotte Hørere,
Lader Troe i Gjerning kjende!
Salighed er Troens Ende!
- No. 3. En Christen intet andet veed
Sin Sjæl til evig Salighed,
End Jesu Saar og Blod og Sveed,
Og Død, som han paa Korset Leed;
Thi sejerrig han for os streed,
Og slog Synd, Død, og Djevel ned,
Hvorved Han haver os bereed
Med Gud Forligelse og Fred.
- No. 4. Alle Naadehungrige!
Søger hen og eder skynder
Til Guds Lam det slagtede,
Som har baaret Verdens Synder;
Den som med Omvendelse,
Bod og Bøn og Troe begynder,
Og af Troe bær Frugterne,
Hannem Gud og Christo ynder.
- No. 5. Hvo siger at han elsker Gud,
Men dog sin Næste hader,
Han lyver og gjør mod Guds Bud,
Gud ej hans Synd forlader.

Over Korsdøren dette:

Her er til Børn Guds Naaderaab,
 Ved Troen gives Aandens Daab,
 Til Salighedens visse Haab –
 Mod Ældre Gud er ogsaa god,
 Dem skjænker han sit Liv og Blod,
 Som han for alle ofre lod.

Over Kirkedøren dette:

Hvert Meenighedens Lem! Sabbaten ej forglem,
 Forsøm et Naadens Dag, og Salighedens Sag.
 Frygt Gud og Kongen ær! Og hav din Næste kjær,
 Det raader jeg enhver, Som vil indtræde her.

Endelig over Vaabenhuus-Døren, udvendig:

Kommer hid i Jesu Navn,
 Ind i dette Herrens Tempel,
 Søger Eders Sjeles Gavn,
 Giver andre godt Exempel!

Disse Inskriptioner ere satte, og Kirkens foranførte Istandsættelse skeet, i Aaret 1786.

Trettende Kapitel

OM KIRKEBETJENTENE SIDEN REFORMATIONEN

Forfædrenes utrolige Ligegyldighed, i at optegne og vedligeholde Thim Sogns og Gaards Oldsager har ikke engang levnet os en fortegnelse paa Sognets Præster siden Reformationen, som dog paa de fleste Steder i Danmark og Norge haves. Jeg kan derfor ikke andet, end give følgende mangelfulde Efterretning om *Præsterne*.

Thue Jensen Skoning, som nys forhen er fortalt at have været Præst for Thim og Madum, samt Provst i Hindherred, død 1601 og givt med Anne Anders Døtter, som overlevede ham.

Jens Nielsen Riber 1627, som det synes.

Henrich Frik 1658, siden Præst til Engberg og Harboøre.

Jens Andersen Svendborg, givt 1660 med Karen Jørgensdatter. Han døde 1681, og hun 1678. Han havde en Søster, navnlig Anne, som 1667 blev givt med Hr. Niels Kjeldsen Uldborg, Præst i Ølstrup.

Christen Jensen Aulum prædikede paa Valg i Thim Kirke, tilligemed sin Eftermand, og da Hr. Axel Sehestedt tilspurgte Menigheden, hvem af disse 2de de helst ville have til Præst, fremstod Mølleren Christen Larsen, og raabte: *Aulum, Aulum*. Han blev da Præst, men gav ved sin tidlige Død 1682, snart Plads for sin Medbeiler.

Christen Jensen Møeborg, som udmærkede sig ved sin høje Alder og lange Embedstid, desaaarsag han er regnet blandt Jubellærerne a). Han var fød 1658 og blev Præst 1683, og døde 1745. Var givt 1. med Margrete Lauridsdotter Hof, som døde 1684, 2. med Mette Andersdotter død 1693, 3. Kirsten Jensdotter Munk, død 1710, 4. Maren Pedersdotter Hyom. Af hans Børn ere bekendte en Dotter Sophie, fød 1684, givt 1706 med Hr. Peder Stavning, Præst i Borris og død i Thim 1735.

Severin Mikael Brasch, fød 1715 blev Kapellan 1740 og Præst 1743. Givt med Johanne Maria Krag, som døde 1781. Han afstod 1782 Embedet og døde den 28. Juli 1787.

Jens Lassen, fød i Viborg 17 . . lever ugift, og er nuværende Sogne Præst.

Af *Kapellaner* ere bekendte:

Søren Madsen, som det synes, 1685, da han blev gift med Anne Pedersdotter.

Niels Jensen Dybek, død 1700, hvis Gravminde forhen er omtalt.

Iver Broager 1737. *S. M. Brasch*, som formeldt.

Jens Lassen, nu Sognepræst, blev Kapellan 1774.

Ejheller maae *Degnene* forbigaaes, af hvilke vides:

Anders Thomsen, døde 1679, 85½ Aar gammel.

Christen Ebbesen, bør regnes blandt Jubellærerne, thi han var allerede Degn 1671 og døde 1721; var altsaa i Degne-Embede 50 Aar.

Christen Jensen Rindum, givt 1719 med Karen Christensensdotter; han døde 1753, hun 1750.

Christen Mogensen Thim, en Søn af Forpagteren paa Thimgaard Mogens Thim, døde 1769.

Hans Brasch, en Søn af Præsten Hr. Brasch, fra 1769 og endnu.

a) *Tresch*. p. 315.

Fjortende Kapitel

OM THIM SOGNS MATRIKULEREDE GAARDE OG HUUSE

Da Thimgaard forhen er beskrevet, saa forstaaer jeg herved de øvrige Byggester i Sognet, Præstegaarden, Degneboligen og Møllen, samt Bøndernes Boepæle, som alt ikke maae savnes i et Skrivt af dette Slags.

Præstegaarden har en maadelig Bygning af 3 Bindingsverks-Huse, siden det 4de for faa Aar siden er nedtaget. Den ligger Norden for Kirken, paa en Slette, og har derfor en yndig Udsigt, paa een Side til Kirken og Hovedgaarden, paa en anden til den gamle Landevej, og paa de 2 andre Sider til Bøndernes Gaarde og Marker. Dens Hartkorn er 10 Td. 4 skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Degneboligen, som ligger tæt Nordøst for Kirken, har en Bygning af 2 Bindingsverks Huse, og indlukkes paa den 3die Side af det ny opbygte Skolehuus. 1771 den 24. April fik nu værende Degn 8 Mænds skriftlige Tilladelse til en ny Byggeplads, konfirmeret af Herskabet den 8. Maji efter, hvorpaa han lod den Bygning, som Degneboligen nu haver, opføre, Dens Hartkorn er 3 Skppr.

Møllen er tildeels forhen beskrevet (i 9de Kap.) desaarsag her kun tillegges: at den ligger saa meget yndigere og fordelagtigere nu, siden Landevejen er lagt igjennem den, med 3 Broer over Mølle-Aaen ^a). Dens Agerbrug er nu ogsaa forøget, siden dertil af Hans Aastrup i Grønne den 15. Marts 1783 bleve overdragne 13 Agre.

Beboerne i denne Mølle haver i det sidste Hundrede Aars Tid været:

Christen Larsen, døde 1686.

Jens Christensen, til 1693.

Christen Eskildsen, døde 1725.

Eskild Christensen, døde 1763.

Poul Pedersen, døde 1771.

Anne Marie Nielsdotter hans Enke, indtil 1781.

Jakob Frandsen Boldrup, nu Selvejer af Vium Mølle, hvorhen han flyttede sidstafvigte Foraar, da han har omvexlet med Mølleren der.

Christian Peder Krag, som sidste Foraar tiltraadte Thim-Mølle, den han har i Fæste taget.

Bøndernes Boepæle følge saaledes efter Beliggenheden:

Broegaard beboes af 3de Beboere, der have i alt 11 Tdr. 2 Skp. 1 Alb. Hartkorn. Det fejler ikke, at jo denne Gaard har Navn af hosliggende Broe over Mølle-Aaen. I gamle Dokumenter skrives den Browgaard, efter den oldfædreske Bogstavering. Der ere adskillige Gaarde andensteds i Jylland af dette Navn Broegaard, saasom i Sjælland, Bidsted, Bøuling og Brande Sogner.

a) Her druknede den 11. Julii 1786 Mølleren Søn 2 Aar gl.

Skidensig har sit Navn af sin Beliggenhed, neml. paa en lav, vandrig og moralsig Grund, som i gamle Dage kaldtes *Siig*. Dens Hartkorn er 4 Tdr. 1 Alb. I Lem-Sogn er en Gaard, som har noget tilfælles af Navnet, Skidenggaard kaldet.

Knudsgaard staaer for Hartkorn 6 Td. 5 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. beboet af 2 Bønder. Da det synes, at den har faaet Navn efter en Knud, saa bliver Spørgsmaalet: om det er efter en af de 2 Knud Gyldenstierner, eller og den første Beboer har hedt Knud; med mindre den har Navn efter en Knude (*Nodus*) ligesom Knudsgaard i Skads Sogn og Knudsgaard i Stauning Sogn. I Lyngsøe Sogn er ellers en Gaard, der kaldes Knudsgaard, som og Knudsbølle i Jorderup Sogn.

Sønderbye og *Østerbye* have Navne af deres Beliggenhed. Hiin beboes af 2, denne af 11 matrikulerede Beboere. Disse have i alt 12 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn i Brug, og hine 8 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Sønderbye og Østerbye ere almindelige Navne for Samlinger af Bøndergaarde i Jylland; saaledes haves Sønderbye i Stabye, Grindsted og Nye-Sogner, Østerbye i Rindum Sogn.

Sandgrav, som har 1 Beboer, staaer i Matrikuler for 3 Tdr. 4 Skp. 3 Fdk. Dens Navns Oprindelse af en Sandgrube (*arenaria*) er let at udfinde.

Bierregaard har sit Navn tilfælles med en Mængde andre Bøndergaarde i adskillige Sogner. Saaledes er der en Bierregaard i Gjellerup, Nørre Lem og Veder-søe Sogner. De haver alle uden Tvivl laant Navnet af deres høje Beliggenhed. Thim-Bierregaard staaer for Hartkorn 3 Tdr. 3 Skp. 1 Alb. under 1 Beboer.

Svingel, det yderste Sted mod Vesten i Thim Sogn, har Stadel-Vej gaaende igjennem, hvorover en Slag-Bom eller Led er spændt, der paa Jydsk kaldes en Svingel. Den har 1 Beboer og Hartkorn 1 Td. 1 Fdk. 2 Alb.

Bach, som det skrives, og af Almuen kaldes æ Bakk, er intet andet end Bakken (*clivus*) hvorpaa et Sted af dette Navn ligger, staaende for Hartkorn 4 Skppr. 2 Fdk. 1 Alb. Flere Steder af dette Navn ere i Fousing, Flynder, Humlum Sogner.

Søegaard har dette forud, at den er indført i de homanske Landkort. Den har 2 Beboere og Hartkorn 7 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb.

Navnet, som den har faaet af en hosliggende Søe, har den tilfælles med en Mængde andre Gaarde i Jylland, og det synes, at neppe nogen Navn paa Gaarde og Steder forekommer oftere, end de som ere sammensatte af det Ord Søe. Af Herregaarde haves: *Søegaard* paa Holmsland, *Søegaard* i Nors Sogn, *Søegaard* i Kipleve Sogn, *Søegaard* i Asminderup Sogn, *Søegaard* i Søeby Sogn, *Søegaard* i Rønninge Sogn, *Ølling Søegaard* i Græshauge Sogn, og *Hollænderigaarden Søegaard* i Bredsten Sogn. Af Bøndergaarde: *Søegaard* i Aasted Sogn, *Søegaard* i Huusbye Sogn, *Søegaard* i Vesterborg Sogn, *Søegaard* i Buderup Sogn, *Søegaard* i Nørup Sogn, *Søegaard* i Bøuling Sogn, *Søegaard* i Hejnsvig Sogn, samt *Bondebyen Søegaarde* i Sevel Sogn, foruden mange flere. Andre Steder, der have Navn af Søen, ere f. Ex. *Søeby Sogner*, 2 af dette Navn i Aarhus Stift. *Søeborg* i Sælland; *Søeby Sogner* 2 i Tallet i Fyen, *Søeby Sogn* paa Ærøe, *Søerup Sogn* i Fyen. Af Herregaarde: *Søebyegaard*, *Søe*, *Søedal*, *Søevig* i Jylland; *Søeholm* og *Lyst-*

gaarden Søelyst i Sælland; Søeboe og Søeholm i Fyen; Søeholt i Lolland – men nok herom.

Siig, som har 1 Beboer paa Hartkorn 1 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 2 Alb., er saa kaldt af sin Beliggenhed paa et lavt og moradsigt Sted, der i gamle Dage kaldtes Siig, som forhen ved Skidensig er erindret. I Ikast, Staby, Idum, Vinding Sogner ere ogsaa Steder af dette Navn Siig.

Søe, af Hartkorn 3 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. og *Kiær*, begge under 1 Beboer, have ligeledes Navn af deres Beliggenhed. Nyeligen er talt om de mange Gaarde og Steder, hvis Navne ere sammensatte af Søen, men meget faa kaldes med det enkelte Navn: Søe. Foruden Herregaarden Søe paa Morsøe, ere Søe i Gjording Sogn, og Søe paa Holmsland, Bøndergods.

Af det Navn *Kiær* er ellers en Gaard i Vind Sogn, Thim Sogns *Kiær* staaer for Hartkorn 2 Tdr. 4 Skp. 2 Alb., og her var det, hvor Manden af det snurrige Navn Holofernes boede i forrige Aarhundrede.

Lundsgaard, den største Gaard i Thim Sogn under 1 Beboer, staaer for Hartkorn 8 Tdr. 1 Fdk. 2 Alb. Dens Navn, som den har tilfælles med Stamhuset Lundsgaards i Fyen og Bondegaarden Lundsgaard i Lyngbye Sogn, har uden Tvivl sin Herkomst fra en derved forudm værende lille Skov eller Lund; allerhelst Almuen nu slet hen kalder denne Gaard *ø Lund*.

Til en Prøve af den gamle Landgildes Beskaffenhed her ved Godset oppebares for Landmaalingen 1683, kan det ikke være af Vejen at anføre, hvad denne Gaard aarligen til Herskabet har maattet yde, nemlig: 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. 4 Skp. Byg, 4 Tdr. Havre, 1 Skovvogn, 1 Skovsvin, 1 Fødenød, 1 Faar, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 12 Hestes Giesterie.

Skarregaard, beboes af 2 Mænd, og har Hartkorn 7 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Det er vanskeligt at gjette, hvad denne Gaards Navn skal betyde. Den eneste Gaard, som vides andensteds af dette Navn, er en stor Bondegaard i Sejerslev Sogn paa Morsøe, forudm beboet af Adelsfolk, hvilken nu skrives: Skaregaard, men i gamle Dage: Skarve.^{b)} Det Ord: Skarre bruges ellers i Jydsk Tale, deels om Ting, som gaae lige op, for Ex. at skarre Skade c) (æqvare damnum utrinqv.) deels betyder det at sammenfælde noget brøstfældigt, som: at skarre en Stolpe, Løsholt etc.^{d)} (lignum compingere). Maaske noget heraf kan have givet Anledning til Gaardens Navn.¹⁾ I Aaret 1687 blev ved Hind-Herred ført Tingsvidne om Jørgen Jensens Fattigdom, som for 4 à 5 Aar siden var kommen fra Skarregaard i Thimb Sogn.

Barbesgaard har et Navn, som ikke synes saa vanskeligt at forklare. Thi da det i gamle Dage, for omtrent 120 Aar siden, findes ofte skrevet: Barrebras Gaard,

b) D. Atl. Tom. 5, p. 588.

c) Vedels Saxo p. 380. Bord. Merk. p. 270.

d) Herom hedder det i P. Syvs Ordsprog: *Skærfe* der det brast, *øge* der det slap.

som synes at være en vanskabt Skrivemaade af Barbaras Gaard, saa er Gaarden rimeligviis nævnt efter et Fruentimmer, ventelig en Adels Frue, navnlig Barbara. Den har 2 Beboere og Hartkorn 8 Tdr. 3 Skp. 2 Alb.

Brink, saa kaldt af sin høje Beliggenhed paa en Bank, der paa Jydsk kaldes Brink, har 2 Beboere paa Hartkorn 4 Tdr. 4 Skp.

Gade, har ogsaa 2 Beboere paa Hartkorn 6 Tdr. 1 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Den eene Part af denne Gaard var før Landmaalingens Tid den største Gaard under een Beboer paa Thimgaards Gods, i det den efter gammel Matrikul stod for Hartkorn 8 Tdr. – Skp. 1 Fdk. 11/15 Alb. Navnet maa uden Tvivl ledes fra Vejen, der gaaer igjennem Gaardene og udgjør som en Gade. Andre Steder af dette Navn haves: Gade i Staby og Gade i Houer Sogn.

Smedgaard, saa kaldet af Smedde-Haandverket, som der forud har været brugt, er af 11 Tdr. 7 Skp. 2 Fdk. Hartkorn under 3 Beboere, hvoraf det Sted, som Christen Øe nu beboer, forud regnedes til *Nørgaard*, som ligger yderst i Sognet, mod Norden, og har deraf sit Navn, ligesom adskillige andre Nørgaarde i Jylland, saasom: i Idum, Fabjerg og Humlum Sogner. Dette Nørgaard i Thim Sogn har 2 Beboere og Hartkorn 7 Tdr. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.

Dam er et Huus paa 3 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Hartkorn i Nærheden af en Dam eller Vandsted, som har foranlediget Navnet.

Lomborg skrives i Gamle Skrifter: Longborig: den lange Borg (Castrum longum); men dette Sted har i ingen Maade Anseelse til at have været en Borg eller Fæstning; thi dets hele Hartkorn, som beboes af 2 Huusmænd, er kuns 1 Td. 3 Skp. og regnedes forud til Smedgaard. Det har derfor rettere Navn af et langt Bjerg, ligesom Sognet Lomborg i Skodborg-Herred, og Gaardene Lomborg i Grindsted og Hvidberg Sogner.

Noget afsides derfra mod Østen ligger et andet Huus, som dertil regnes, paa Hartkorn 1 Fdk. 1 Alb.

Reikiær ligger meget afsides Nordost i Thim-Sogn; desaarsag man finder at Beboerne have fra gamle Dage søgt Madum-Kirke. Saaledes blev 1685 Lars Jensens i Reikiær Barn døbt i Madum Kirke.

1688. Samme Mands, som og Niels Knudsens i Reikiær, Børn døbte i Madum Kirke.

1695. Christen Jensens i Reikiær Barn døbt i Madum Kirke.

1686 og -96. Milter Jakobsens i Reikiær Børn døbte i Madum Kirke; men 1730 blev denne Mand begravet paa Thim-Kirkegaard.

1729 blev Jakob Reikiærs Barn døbt i Madum Kirke.

1682 blev Lars Jensen i Reikiær og Anne Christensdotter ægteviede i Madum Kirke.

1693 blev Christen Jensen Reikiær viet i Madum Kirke.

1662 blev Jens Jørgensens Barn fra Reikiær begravet paa Madum Kirkegaard.

1731. Christen Reikiærs Hustru, 1751 Jakob Reikiær, ligeledes.

1765 Christen Reikiær's Barn døbt i Madum Kirke; men 1664 blev Laurs Reikiær's Kone begravet i Thim Kirkegaard.

Reikiær har Hartkorn 6 Tdr. 3 Skp. 2 Alb., hvorpaa ere to Beboere, og da de nu værende begge hede Christen Jensen, saa gjør man Forskel paa Østre Christen Reikiær og Vestre Christen ibd. 1776 d. 18. Marts afbrændte den ene Gaardspart i Reikiær. Dette Navns sidste Stavelser tydelig nok af Kiæren (palus) eller Fædrivten derved, men hvoraf den første er oprunden, mangler Kundskab om. Dog da Dynd paa Jydsk kaldes *Rojk* eller *Røjke* (lutum), saa er dette Ord nærmest at høre til Kæret, og saaledes at have givet Gaarden Navn. I Vestervig Sogn er en Gaard, som kaldes Rojkjær, og i Lendum Sogn en anden, som kaldes Røekjær, ligesom og i Nye-Sogn en Bye, navnl Røjklit, der alt synes at bekræfte denne min Meening, allerhelst Landmaalings-Forretningen af 1683 just nævner *Røjkjær* i Tim Sogn.

Snagdøl kaldes i Jordebøgerne af 1692 og følgende Aar: *Snogdal*, som viser, at Navnet maa ledes af en Dal, hvori Snoge (Angves aqvaticæ) have opholdt sig, mueligen i eller ved Søen, derved nærliggende. Den har 1 Beboer og staaer for Hartkorn 3 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. I Breining Sogn er en Gaard af samme Navn Snogdal.

Oxberg er beboet af 1 Bonde og har Hartkorn 4 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Den kaldes i daglig Tale Oxberge, og skreves saaledes 1692. Heraf kunde det synes klart, at Navnet er sammensat af de Ord: Ox og Bierg; ligesom Gaarden Oxenberg i Nyekirke Sogn.

Men da den i Landmaalingen skrives *Oustbierge*, saa sluttes heraf med mere Rimelighed, at Navnet vil sige saa meget som de *øverste Bierge* e) i Henseende til den biergfulde Egn, hvor Gaarden ligger.²⁾

Stamp er et Huus paa 2 Skp. 2 Alb. Hartk. og skreves 1692 Stamphuus eller Husted, der ventelig betyder et Huses Sted eller Plads, ligesom Husted i Veerst Sogn.

Pølsmark har nu siden 1784 3 Beboere, tilforn kun 2, paa Hartkorn 8 Tdr. 7 Skp. 2 Alb. At Navnet skulde have Hensigt til en Pølse (*farago*) synes ikke rimeligt, ej heller vides nogen af den gamle adelige Slægt Pølse, at have boet der. Jeg meener derfor, at Navnet er sammensat af en *Pøel*, (*lacuna*) og Mark, hvortil Jorderne deromkring, som bestaae af pølagtig og moradsig Bund hist og her, svare. 1785 den 2. Oktob. afbrændte Salshuset paa den ene Gaards-Part. Af Gaarde eller Steder med dette Navn vides ingen, uden Pølsberg i Nørre Felling Sogn.

Norderstgaard og *Sønderstgaard* have Navne af deres nosatte Lægde. Hiins Hartkorn er 5 Tdr. 6 Skp. 1 Alb. og dennes 6 Tdr. 1 Fdk. 2 Alb. Paa hver af dem ere 2 Beboere.

e) Øverst kaldes, som bekjendt paa, Jydsk: *Oust*.

Grønne har 3 Beboere paa Hartkorn 10 Tdr. 1 Skp. Navnet betyder, efter den Jydske Sprogart, et grønt eller græsrigt snevert Sted imellem ringere Jord af Hede eller anden Overdrev. Saaledes kaldes en Gaard i Volstrup Sogn: Grønhede, og en anden i Søndre Nissum: Grønne.

Mølgaard, den største Gaard uden 1 Beboer, næst Lundsgaard, staaer for Hartkorn 5 Tdr. 6 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Af Navnets Lyd, som og af Gaardens Beliggenhed nær ved Thim Mølle vil uden Tvivl enhver strax falde paa, at bemeldte Naboskab med Møllen har givet Gaarden Navn. Men da det er bekjendt, at Møllen i forrige Tider, og længe efter Mølgaards Tilværelse, har lagt paa et andet Sted, neml. tæt østen for Hovedgaarden, og altsaa havt samtlige Kogsgaard, Svendsgaard og Nøderup Gaarde imellem sig og Mølgaard, saa bortfalder denne Oprindelse til Navnet.³⁾ Rimeligere synes det, at Gaarden rette og egentlige Navn er *Møgelgaard*, som paa gammel Dansk betyder en stor Gaard, hvortil den altid kan svare, især efter gammel Matrikul, da den stod for 8 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 2/5 Alb., dette gamle Ord Møgle haves endnu i Møgeltønders Navn, samt i Gundsøemagle og Steenmagle Sogners Navne i Sælland, og er i Grunden det Grædske Ord *μεγαλή*.⁴⁾ Heraf kaldte vore gamle Fædre Staden Constantinopel paa deres Sprog: *Mykelegaard*. Endnu kaldes et Sogn i Island: *Miklagaard*, som og 2 andre Sogne: *Miklabay* og *Miklaholt*. Ellers haves i Jylland adskillige andre Bøndergaarde af samme Navn: Mølgaard, saasom i Andsager, Vester Herning, Sevel, Gudum, Nykirke, Hornum, Hørbye, Leerup Sogner; foruden Sædegaarden Mølgaard i Haubroe Sogn.

Nøderup har 3 Beboere paa Hartkorn 7 Tdr. 1 Fdk. Navnets Endelse: rup er det gamle Danske Ord: Torp (det er, efter allernaadigst Jagtforordnings Beskrivelse, en eenlig Gaard) som i saa mange Steders Navne er forandret til: rup, eller: trup; og Begyndelsen af dette Nøderup kunde synes at være enten af et Nød (bos) eller en Nød (nux). Det kunde ej heller være urimeligt at sige, dette Navn, at være egentlig: *Nørrup* eller *Nørre Torp*, imodsat Søndergaard lige over for.

Men den retteste Mening vil uden Tvivl være, at Nøderup betyder: *Nyerup*, som paa Jydske udtales: *Nøyrup*, og at Gaarden saaledes er givet dette Navn af sit ny Anlæg; ligesom de Nyegaarde man adskillige Steder finder, saasom i Rindum og Velling Sogner. 1745 den 4. Novmb. afbrændte den ene Gaardspart i Nøderup.⁵⁾

Svendsgaard er ogsaa deelt imellem 2 Beboere, med Hartkorn 5 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Det synes rimeligt, at dens første Beboer kan have hedet *Svend*, og givet Gaarden Navn efter sig, ligesom en Knud har opnævnt Knudsgaard og Barbara Barbesgaard, som forhen er omtalt. Ja, hvo veed, om Navnet ikke kan være fra en af de gamle Gyldenstierners Svenne, og i saa Fald Kogsgaard, som har lagt tet derved, at have Navn af en Kok, (coqvus); thi jeg skulde ikke formode, at Navnet ligesom Kiøbstæden Svendborg, skulde nedstamme fra Svin.

Søndergaard bestaaer af 2 langt fraskildte Gaarde afsides yderst i Sognet mod Syden, hvilke kaldes store og lille eller vestre og østre Søndergaard. Deres Belliggenhed har givet dem Navnet, ligesom Søndergaard i Lyngsøe Sogn, Søndergaard i Hørmested Sogn og Sønderkiær i Hee Sogn, med flere.

Store Søndergaards Hartkorn er 3 Tdr. 1 Skp., og lille Søndergaards 1 Tdr. 4 Skpr. 2 Alb.

Hedehuset er et lidet matrikuleret Sted ved Heden, af Hartkorn 5 Skp. 3 Fdk.

Kogsgaard er før fortalt at være en øde Gaard, hvis Jorder bruges under Hovedgaarden Thimgaard. Dens Hartkorn efter ny Matrikul er forhen anført. Dens gamle Matrikul var 8 Tdr. 1 Skp. 2 Fdk. 1 en femtedeel Alb. og beboedes af Iver Jensen og 1667 af Eske Ibsen. Denne har altsaa uden Tvivl været den sidste Beboer; thi allerede 1683 var Gaarden øde, og blev drevet under Nøderup. 1692 og siden har den været Thimgaard underlagt.

Navnet skrives i gamle Skrifter: *Koxgaard*, og i Landmaalingen: *Kokgaard* og *Koksgaard*. Om det er af en *Kok*, som kan have tjent Thimgaards Herskab i Olddage, og siden faaet denne Gaard i Forlehnning, staaer derhen. Pladsen, hvor Bygningerne have staaet, er endnu Kjendelig, vesten for Svendsgaard.

Endelig anføres som den sidste: *Riiskær*, hvis Hartkorn er 4 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. 2 Albu. Navnet er let at udfinde af de mange Riis og Buske, som voxer i Kiærnen og den moradsige Grund deromkring. Saaledes er og en Gaard i Vester Sogn, Riisager kaldet. Riiskær ligger for sig selv yderst i Sognet mod Nord, og da den, ligesom Reikiær, er nærmest ved Madum Sogn, saa have Beboerne søgt Madum Kirke.

Saaledes findes:

1692, Christen Riiskjærs Barn at være begravet paa Madum Kirkegaard.

1691, -93, -94, -99 Christen Christensen i Riiskær at have havt Børn til Daaben i Madum Kirke.

1751 blev Jørgen Riiskjær begravet paa Madum Kirkegaard.

1756 havde Ole Riiskjærs et Barn til Daab i Madum Kirke.

Anhang

OM THIMGAARDS GODS UDEN FOR THIM SOGN

Dette Gods, som staaer under Ulfborg-Hindherreders Jurisdiktion, er beliggende i 3 Sogne, *Madum*, *Hee* og *Hover*, hvor af Madum Sogn først skal tages under Betragtning som Annex til Thim, og Thimgaard vedkommende, ikke alene, i Henseende til en Deel Gods, men og i Henseende til Konge- og Kirke-Tiende.

Det tillades mig i denne Anledning, at forudsende nogle almindelige Anmærkninger over Madum, som et Sogn, hvorom ingen Slags Beskrivelse forhen haves.

At Madum er et af de ældste Sogne i Jylland, kan troes af dets Endelse: um, som, efter vort ældgamle Sprog var en almindelig Endelse paa Ord og Navne, og som forekommer i en stor Mængde andre Sognes Navne, saasom:

I Jylland: Vium, Hierum, Veirum, Engum, Sneum, Idum, Hygum, Rindum, Øen Amrum, Oddum, Uldum, Brøndum, Gudum, Nissum, Hvornum, Borum, Haslum, Ørum, Voldum, Ødum, Haurum, Gossum, Snæbum, Viskum, Lundum, Skivum, Vindum, Torum, Lindum, Sigum, Bælum, Heldum, Roum, Haasum, Børglum, Lendum, Tranum, Skyum, Hørdum, Stenum, Vadum, Boddum, Giærum, Skærum, Aalum, Tanum, Heldum, Aulum, Ballum, Humlum.

I Sælland: Maarum, Gudium, Smørum, Farum.

I Fyen: Aasum, Kiærum, Dalum, Sanderum.

Alt dette viser, at *um* er en intet betydende Endelse, ligesom nu Endelsen en eller et.¹⁾

Madum udsiges i daglig Tale: *Maadum*, og, efter al Sandsynlighed, maa Navnet ledes fra det endnu her i Egnen brugelige Ord: *Maade* eller *Maae* dvs. Fællig, Overdrev, som i Kæmpeviisen a) kaldes Majord, hvor der gjordes Forskjel imellem

„- - - - Enge og Majord,
hvor Hyrden ganger med sin Hjord“.

Sognet er lidet, men frugtbart, og har Overflødighed af gode Kornmarker, Hede, Kiær og Moser; men den fordervende Flyvesand har her overmaade meget raset, og gjort ubodelig Skade, hvilket endog er gaaet saavidt, at nogle Gaarde og Steder deraf ere blevne oversvømmede, og har maattet udflyttes til nye Beliggenhed paa Overdrevene; ja dette Onde syntes aldeles at have villet ødelagt næsten hele Sognet, hvis ikke den ved Hr. Etatsraad og Amtmand *Hansens* prise-lige Foranstaltning, for faa Aar siden foretagne Plantning af Klittegræs lykkeligen havde standset sammes voldsomhed, hvis videre Udbredelse Thimgaards og Pallesbergs Herskaber, som Lodsejere i Sognet, nu søger at hemme, ved alvorligen at anbefale Indbyggerne Klittevexternes Hegn og Fredning.

Kirken har en stærk udvortes Bygning, men manglede indvendig ald Slags Ziirlighed, indtil nu værende Thimgaards Ejer, i Aaret 1785 lod samme ved ny Forbedringer gjøre ukjendelig. Thi ikke allene har han ladet indsætte 2 ny Vindver, hvor ingen før vare, samt ny Vaabenhusdør forfærdige, men endog ladet et Sprinkelværk af ny sætte ved Alteret, for Komunikanternes Knæefald, samt alle Stolene fastsætte og forbedre med nyt Tømmer, ladet Altertavlen opmale, samt Prædike-, Skrifte- og Degnestolene, som før ingen Maling havde, ziirligen male; iligemaade ladet Veggene udvendig afslette og indvendig kalke, samt, til Andagtens Befordring, pryde med nogle gudelige Vers, saasom:

a) 4 P. No. 62, v. 12 og 13.

Over *Korsdøren* dette (af ham selv forfattet)

„Naar du igjennem denne Dør til Herrens Bord vil træde,
Da kom ihu, om ikke før, den evig salig Glæde,
Som *Jesus* med sit dyre Blod os alle har forhvervet,
Hvorved han fyldestgjorde Bod, og Satans Magt forderved“.

Og lige over *Prædikestolen*:

„Gid Bøn og Bod og Troe
Maae virke Sjæle-Roe,
Ved Ordets Hørelse,
Ved Sakramenterne,
Ved Prædiken og Sang!
Det ønsker Søren Tang.“

Samt lige over *Kirkedøren*:

„Naar du i Guds Huus træder ind,
Afleg den gamle Adams Sind,
Frygt Gud og Kongen, elsk din Næste,
Det raader Guds Ord, Dig til Bedste.“

Altertavlen er bekostet 1688 af Hr. *Axel Sebestedt* og Frue *Jytte Krag*. *Skrifte- og Degnestolene* har Fogden paa Thimgaard *Christian Langelund* omtrent 1710 ladet forfærdige paa sin Bekostning, for at nyde sit Hvilested i det under Koret værende aabne Begravelse, hvor han, tilligemed Birkedommer *Claus Tangs* første Hustrue *Anna Jensdatter Lang* (død 1723) hviler.

Det er besynderligt, at paa *Klokken* er aldeles ingen Inskription.

Paa Lysestagerne, som er af Messing, staaer de Sehestedters og Gyldenstierners Vaaben, med Bogstaver: *S.I.S.* og *S.G.* (Det er: Salig Jens Sehestedt og Sophia Gyldenstjerne) samt Aarstallet 1695. *Alterdugen* 1768 bekostet af Hr. Christian Daniel Friedenreich.

Paa Kirkegaarden ere begravne nogle Rettens Betjente for *Ulfborg-Hind-Herreder*, hvis Tingsted holdtes her i Sognet indtil 1778. Af disse vides:

Herredsfogden *Hans Madsen Blankbjerg* død 1728 (æt. 79) og hans Svigersøn Herredsfoged *Thomas Kragelund* død 1730 (æt. 44).

Herredsskriverne Claus Tang, hvis Dødsaar forhen er anført, *Poul Bang*, død 1768 (æt. 68) samt Sættedommeren og Sognefogden *Christen Lauritzen*, død 1772, en i sin Sirkel velæret Bondemand.

Disse, med flere, Rettens Betjente have boet i Sognet, og deriblandt har formentlig ogsaa været en *Hans Sekman*, som findes 1673, at være viet i Madum Kirke til Jfr. *Anne Catharine Fischer*.

Et Bevis paa Sognets sunde Luft er den høje Alder en Mængde af Sognets Indbyggere have opnaaet, for Exempel:

Peder Andersen Madumgaard	død 1699	81	Aar	gl.
Dinys Kirkegaard	- 1699	82	-	-
Christen Kiergaard	- 1700	87	-	-
Knud Degneboel	- 1702	80	-	-
Maren Kiergaard	- 1703	91	-	-
Peder Hansen	- 1704	86	-	-
Anne Degneboel	- 1706	80	-	-
Mads Kirkegaard	- 1709	88	-	-
Dorthe Vamdrup	- 1711	87	-	-
Karen Bierg	- 1712	90	-	-
Knud Mosebye	- 1712	80	-	-
Jens Broe	- 1714	82	-	-
Maren Kirkegaard	- 1715	82	-	-
Christen Vibholm	- 1782	82	-	-
Kirsten Madumgaarden	- 1717	92	-	-
Kirsten Broe	- 1718	90 ³ / ₄	-	-
Kirsten Kirkegaard	- 1721	80	-	-
Anne Degneboel	- 1724	84	-	-
Ebbe Kirkegaard	- 1724	87	-	-
Niels Andersen	- 1725	86	-	-
Maren Kiærgaard	- 1726	61	-	-
Lars Søndergaard	- 1727	85	-	-
Anne Kiærgaard	- 1730	86	-	-
Anders Aae	- 1730	84	-	-
Maren Poulsgaard	- 1731	81	-	-
Niels Søndergaard	- 1733	85	-	-
Niels Sønderbyes Hustrue	- 1740	85	-	-

Fleere at opregne holder jeg for en utilgivelig Vidtløftighed, om det ikke og er en Forseelse at have opregnet saa mange. Sognet har et Videbrev af 20. Maj 1739.

I Aarene 1781, -82, -83 og -84 var nogen Tvistighed her i Sognet om Skudtøvs Kastning i den saa kaldet *Degger-Mose*, hvoraf fulgte en Inddeling b) med Mulct for nogle Beboere (og deriblandt af Thingaarde Bønder) den 29. Sept. 1784.

Thingaards Gods i dette Sogn er:

I *Madum-Bye* en Gaard af Hartkorn 3 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. forhen beboet af formeldte Sættedommer og Sognefoged Christen Lauritzen, og nu af hans Søn.

Broe, saa kaldet af sin Beliggenhed nær ved Madum-Broe, staaer for Hartkorn

b) Dat. 16. Jun. 1781, konfirmeret 4. Jul. 1783.

2 Tdr. 2 Fdk. 2 Alb. I *Østerbye*, en Gaard og et Huus, *Feldhuus* kaldet, af Hartkorn tilsammen 2 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk.

Bjerg, saa kaldt af sin høje Lægde, er for faa Aar siden udflyttet, formedelst Sandflugten, der ødelagde Bygningen. Dens Hartkorn er 1 Td. 7 Skp. 3 Fdk.

Endelig *Kirkejord*, af Hartkorn 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. som bruges af 4 Pallesberg Godsens Bønder, under hvis Gaarde samme er matrikuleret, men ei fraskilt. Den ene af dem har forhen hørt til *Øde Nørbye*, med hvis Beboer Peder Christensen Fogden paa Thimgaard Peder Sørensen maatte i Aarene 1742, -43 og -44 udholde en vidtløftig Restans-Proces, thi denne lod hiin stevne for resterende Kongl. Skatter 6 Rdl. 4 Mrk. 8 Skll. og ved Underrets Dom blev Bonden tildømt at udbetale samme, tilligemed 1 Rdl. 2 Mrk. i Omkostning. Men denne lod ved Land-Fiskal Foersom Sagen indstevne til Landstinget; dog herved vandt han intet; thi Underrets-Dommen blev saavidt bekræftet og skjærpet, at Bonden blev pligtig kjendt at betale Restantsen fra Sagens Begyndelse, samt 8 Rdl. i Omkostning, og 3 Rdl. til Domhuset. Dette kunde synes noget ubetydeligt at fortælle Læseren, men det anføres, som en mærkværdig Prøve paa hvorvidt en Bondes, og ethvert Menneskes, Trodsighed kan naae, naar hverken Religion eller Ærekjærhed tilholder ham at give Gud hvad Guds er, og Kongen hvad Kongens er; allerhelst, naar til hans naturlige vanart kommer Opflammelse af tjenstvillige Folk, der gerne fiske i rørt Vand.

Hee er det andet Sogn, hvori Thimgaard har Gods uden for Thim Sogn og Birk, hvis Beskrivelse jeg overlader til Vedkommende. Thimgaards Gods deri bestaaer af følgende 4 Gaarde, som hver have 1 Beboer.

Astrup staaer for Hartkorn 8 Tdr. 2 Skp. 2 Alb. Navnet har den tilfældes med adskillige andre Steder i Jylland, saasom:

Hovedgaarden *Astrup* i Salling, *Astrup Bye* i Borris Sogn, *Astrupgaard* i Borris Sogn. Om de alle have Navn fra de gamle *Aasers* Tider i *Danmark*, og saaledes egentligen hedde: *Asetorp*, er dette Beviis paa en stor Ælde.²⁾

Sandal, saa kaldt af en sandig Dal, har Hartkorn 5 Tdr. 1 Skp.

Denne Gaard blev 1647 d. 22. Oktob. solgt af erlig, acht- og velfornemme *Karl Ifver Lauridsen*, Ridefoged paa Voldberg til Christen Lauridsen af Heeager, og Christen Christensen af Stadeløe, tilligemed en øde Mølle. Efter foregaaende Lovbydelse, fik hver af dem Skiøde derpaa for Retten med Muld og Kniv, den 4. Febr. 1675. c)

1696 d. 16. April fik Christen Christensen i Hee Sogn Kongl. Skjøde af Amtmanden paa Sandal øde Mølle, af Hartkorn 2 Skp. 2 Fdk. Han solgte den 7. Sept. 1701 sin Anpart af Bondeskylden til Christen Lauridsen.

c) Denne i de ældre Tider sædvanlige Maade at overdrage Jordegods til en anden, bekræfter den Meening, at det Ord: *Skjøde* har Navn af Skjød (*Gremium*), saasom Sælgeren kastede i Kjøberens Skjød et Stykke af Jorden, afskaaret med en Kniv.

1740 d. 12. Marts skjødede Laurids Frandsen paa Stabye Kiærgaard denne Gaard til *Frands Linde* til Pallesberg, som og den 2. Dec. 1741 blev tilskødet Bondeskylden der udi, med den øde Møllejord, af Christen Simonsen i Noe Præstegaard og Iver Christensen paa Østertoft.

Bemeldte Sandal-Mølle var bleven øde ved den Lejlighed at Ridefogden Iver Lauridsen i Aaret 1674 lod den nedbryde og Verkerne føre til Voldberg Mølle. d)

Ejstrup har Hartkorn 5 Tdr. 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Det er ikke let at udfinde Oprindelsen til dette Navn, som flere Steder andensteds have, saasom *Ejstrup* i Torebye Sogn, *Ejstrup* i Hvidbjerg Sogn o. fl.³⁾

Hvingel er en Bondebyes Navn, hvoraf en af Gaardene er Thinggaard tilhørende, staaende for Hartkorn 6 Tdr. 3 Skp. Om dens Adkomstes Tid til Thinggaard, og Beboelse først i dette Aarhundrede, er forhen talt.

— — —

Endelig ligger det øvrige af Thinggaards Gods i *Hover* Sogn. Dette Sogn, som er annekeret til Ølstруп, ligger i en skarp Hedeegn, og har en særdeles ujævn Beliggenhed af høje Bjerge og dybe Dale. Af hvilket Hof, eller andet, Sognet kan have Navn, lader sig ligesaa lidet sige, som Hove i Vandfuld-Herred, og Hovne i Nørre-Herred, hvis Navne hermed have nogen lighed. Kirken er kuldet, og uden Mærkværdigheder.

Igjennem Sognet løber en *Aae*, som forskjønner Lægden.

Det her i Sognet beliggende Thinggaards Gods er *Nørre Muldberg*, den største Gaard under 1 Beboer paa Thinggaards Gods, er matrikuleret for 8 Tdr. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Den kaldes Nørre Muldberg til Forskiel paa Naboeaarden Søndre Muldberg, og Navnet røber sig selv at være sammensat af 2de Ord: Muld og Bjerg.⁴⁾ I Hornum Sogn er og en Gaard af Navn Muldberg.

Om Nørre Muldberg haves nogle Mærkværdigheder fra de ældre Tider, især af Tvistigheder om Hegn med Sønder Muldberg, hvilke endog fortsættes til vore Tider.

I denne Henseende blev Aar 1563, næste Onsdag før St. Olufs-Dag, oprettet en Foreening af saadan Indhold:

„At Søndre og Nørre Muldbergs Marker og Enge ikke skulde være i Hegn uden for Voldborg, og til Høet og Kornet var inde.“

Denne Forening indeholdes i et Forlig, som er oprettet af *Iver Skram* til Voldberg, *Erik Mogensen* til Søndervang, *Knud Sørensen* til Tredie, *Bend Poul-*

d) Om denne *Iver Lauridsen* veed Almuen endnu at fortælle den besønderlige Tradition, at han ikke kunde skrive, og gjorde derfor sine Regnskaber med Talstokke af smaa Pinde. Vist er det, at han neppe har kundet skrive sit Navn, som sammes Underskrivter, der kaldes egenhændige, og næsten ulæselige, udvise.

Han døde paa Voldberg den 3. Aug. 1677, og hans Arvinger frage Arv og Gjeld; Dog *Hans Juul* til Staarupgaard, som Boens Skifteforvalter paa Herskabets Vegne, overdrog til dem 5 Obligationer, ialt paa 366 Sldr. 2 Mrk. 8 Skll. Iblandt hans Arvinger var en Søstersøn *Mikkel Jensen*, boende i *Østerbygaard* paa Holmsland, som 1688 lod Frue Anne Rosenkrantz stevne til at gjøre Rigtighed for Stervboen.

sen i Alkiærstig, Herredsfoged i Bølling Herred, *Niels Madsen* paa Holm ^{e)} Herredsfoged i Hind-Herred *Niels Jude* paa Vennerholm og *Niels Hansen Holm*, der alle vare paa Aaestedet.

Sidst i forrige Aarhundrede boede i Nørre Muldberg en *Niels Ibsen*, som i Aaret 1685 ikke desmindre tog 14 Fæhøvder i Huus, tilhørende Søndre Muldbergs Beboere, *Christen Andersen* og *Peder Ibsen*. Da disse herover (i Oktober Maaned) lode ham ved 2 Mænd beskikke, svarede han, at Høvederne blev ikke udleverede uden Betaling af 1 Mrk. danske for hver; thi ellers skulle de staae til han førde dem ud paa en Baare, da han var god for at betale dem med Penge. Han lod ogsaa den 29. Oktob. tage Syn og gav Klagemaal over sine Enge, som optrukne og overdrevne. Dog udlod han Tid derefter Creatureme, men i saa slet Tilstand, at de blev taxerede hver især at have taget Skade for 3 Mrk.; og ved det derover førte Tingsvidne blev det bevidnet, at en af Kørerne havde faaet Hornet afstødt, og var desuden stukken i Siden, samt at de samtlige vare umalkede.

Det blev ogsaa bevidnet: „at Søndre og Nørre Muldberg-Enge vare ikke fra gammel Tid i Hegne, uden fra Voldborg-Dag og til Høet var inde, men i Uhegne-Tider dreve Kreaturerne hvor de vilde.“

Dette faldt saaledes ud: at *Niels Ibsen* i Nørre Muldberg blev ved Dom, afsagt paa Hind-Herredsting den 3. Dec 1685, tilpligtet at erstatte Skaden efter Taxationen, og desuden den eene *Koes Lyde*, tilligemed Processens Omkostning.

Neppe et Aar efter kom denne *Niels Ibsen* i ny Fortræd; thi 1686 blev han af Amtmandens Fuldmægtig ^{f)} stevnet til Syn over hans døde Hustrue (*Maren Pedersdotter*) som Rygtet gik at han havde ombragt. Hendes Legeme blev den 10. Junii opgravet paa Hover Kirkegaard, da hun befandtes i en Eege-Kiste med 4 Jern-Haandgreber, og hendes Navn affsat paa Logget med fortinnede Søm, foruden andre figurer, hvilket prægtige Jordefærd for en Bondekone opvakte alles Forundring, og vidnede om *Niels Ibsens* Rigdom. Der blev befunden et Hull i hendes Bryst, som man kunde stikke en Finger i, og Aspekterne syntes ikke gunstige for Manden. Men der blev bevidnet, at hun i en 14 Dages Sygdom havde raset, og dræbt sig selv, hvorover *Niels Ibsen* ogsaa gjorde sin Benægtelses-Eed, og blev derpaa af Sandemænd frikendt. ⁵⁾

Tarp er et Huus i Bondebyen *Toustrup* ⁶⁾ staaende for Hartkorn 6 Skppr. I Henseende til Navnet mærkes, at et Sted i Vang Sogn ogsaa kaldes *Tarp*; mueligen en fordærvet Udtale af det gamle Ord: *Torp*.

Kiær er et lidet Huus, som og kaldes *BakHuuset*, ⁷⁾ af Hartkorn 1 Fdk. 2 Alb. hvormed saaledes dette Skrivt slutes, i Henseende til hvis Ufuldkommenheder, Læseren behage at tage til Takke med den gode *Villie*, og efter *Luthers* Ord, tage alting i den bedste Meening.

e) Dette Holm er den Øe Holmsland, hvor flere Herredsfogder i Hindherred have boet, saasom: *Niels Nielsen* 1604, og *Jep Nielsen* 1644.

f) Som paa de Tider var *Peder Nielsen Moldrup*.

VEJRLIGETS OG VINDENS IAGTTAGELSER PAA THIMGAARD,
EFTER REAUMÜRS THERMOMETER (med Merkurio) 1786

JANUARIUS

den

1. 11 Grader under Frysepunkten, Østen Vind, blank Luft.	16. 4 under – det samme.
2. det samme.	17. det samme med Soelskin.
3. det samme.	18. o. S. mørk Luft.
4. 13 under. Ø. blank Luft.	19. o. S. Soelskin.
5. 14½ under. Ø. blank Luft.	20. 1 over. S. Soelskin.
6. 7 under. Ø. Sneefald.	21. det samme, med mørk Luft.
7. 6 under. Ø. stærk Sneefald.	22. 1½ over. S. med mørk Luft.
8. 3 under. Ø. Sneefald.	23. 2 over. S. foranderlig.
9. 1 under. Ø. mørk Luft.	24. det samme med mørk luft.
10. 2 over. S. Tøevæjr.	25. 2¼ over. S. mørk Luft.
11. det samme.	26. 3 over, S.V. mørk Luft.
12. det samme.	27. det samme med klar Luft.
13. det samme.	28. det samme.
14. 1 under. S.Ø. blank Luft.	29. 4 over, S. mørk Luft.
15. 6 under. S.Ø. mørk Luft.	30. 3¾ over, det samme.
	31. 3 over, S. det samme.

FEBRUARIUS

den

1. 3½ gr. over, S., stærk Regn.	15. det samme, med klar Luft.
2. o, N.Ø. med Blæst.	16. det samme, med V. Vind.
3. 2½ under, N.Ø. mørk Luft.	17. 2 over, S.V. mørk Luft.
4. 2 under, V. foranderligt.	18. det samme med klar Luft.
5. ½ under, N.V. stærk Blæst.	19. o, N.V. blank Luft.
6. 2 over, S.V. stærk Regn.	20. det samme med N.Ø. Vind.
7. det samme med Sneefald.	21. 4 under, N.Ø. blank Luft.
8. 1 over, V. mørk Luft.	22. 5 under, det samme.
9. o, S.V., mørk Luft.	23. det samme.
10. 1½ under, S. mørk Luft.	24. 4 under, det samme.
11. o, Ø. klar Luft.	25. 5 under, N.Ø. mørk Luft.
12. 2 over, S. mørk Luft.	26. 3 under, det samme.
13. o, S.Ø. klar Luft.	27. 5¼ under, det samme.
14. 2 over, S.V. mørk Blæst.	28. 4 under, N.Ø. klar Luft.

MARTIUS

den

1. 4 gr. under, N.Ø. blank Luft.	17. 1 under, S.Ø. med lisslag.
2. 5 under, N.Ø. Sne.	18. 1½ under, N.Ø. med lisslag.
3. 7 under, det samme.	19. 2 under, N.Ø. med lisslag.
4. 10 under, N.Ø. klar Luft.	20. 2¼ under, N.Ø. med lisslag.
5. 11½ under, det samme.	21. 3 under, Ø. mørk Luft.
6. 12 under, det samme.	22. 2 under, Ø. klar Luft.
7. 10 under, N.Ø. Sne.	23. 1 under, S.Ø. mørk Luft.
8. 9 under, N.Ø. klar Luft.	24. 1 over, S.V. mørk Luft.
9. 4 under, S.Ø. klar Luft.	25. 2½ over, S. regn.
10. 3 under, N.V. klar Luft.	26. o, S.Ø. Sneefald.
11. 1½ under, S. stærk Sne.	27. 1 over, S.V. Sne.
12. o, S.Ø. mørk Luft.	28. 3 over, S.Ø. klar Luft.
13. 2 under, det samme.	29. ½ under, det samme.
14. o, S.Ø. mørk Luft.	30. 1 under, det samme.
15. 1 over, S. klar Luft.	31. 0, det samme.
16. 0, N.Ø. Sne med Blæst.	

APRILIS

den

1. ½ Gr. over, S.Ø. klar Luft.	16. Det samme.
2. 2 over, det samme.	17. 11½ over, Ø. klar Luft.
3. 3 over, det samme.	18. 10 over, det samme.
4. 2½ over, det samme.	19. 13 over, det samme.
5. 4 over, det samme.	20. 12½ over, det samme.
6. 4 over, det samme.	21. 14½ over, det samme.
7. 2 over, N.V. mørk Luft.	22. 15 over, det samme.
8. 1 over, N.V. klar Luft.	23. 15½ over, det samme.
9. 0, det samme	24. 13 over, det samme.
10. 1 under, det samme.	25. 10½ over, det samme.
11. 5½ over, S.Ø. klar Luft.	26. 15 over, det samme.
12. 9 over, Ø. det samme.	27. 6½ over S.V. Regn og Torden
13. 6 over, S. mørk Luft.	28. 4 over, V. mørk Luft.
14. 8 over, S.Ø. klar Luft.	29. 5 over, N.V. det samme.
15. 12 over, Ø. klar Luft.	30. 0, N.V. blandet Veir.

MAJUS

den

1. 7½ over, N.V. mørk Luft.	17. 7 over, V. vedholdende Regn.
2. 6 over, V. det samme.	18. 5½ over, V. mørk Luft, Blæst.
3. 8½ over, det samme.	19. 8 over, det samme.
4. 12 over, Ø. klar Luft.	20. 7½ over, V. klar Luft.
5. 13 over, det samme.	21. 9 over, S.V. mørk Luft.
6. 13½ over, det samme.	22. 9¼ over, V. det samme.
7. 10 over, det samme.	23. 10½ over, V. klar Luft, Blæst.
8. 11 over, det samme.	24. 8½ over, V. mørk Luft, Blæst.
9. 7 over, det samme.	25. 6 over, S.V. bestandig Regn.
10. 6½ over, S.V. Regn.	26. 13 over, V. klar Luft, Blæst.
11. 9 over, Ø. Blæst og Regn.	27. 12½ over, det samme.
12. 11 over, Ø. Blæst, Soelskin.	28. 8 over, det samme.
13. 7½ over, S.Ø. det samme.	29. 10 over, V. mørk Luft, Blæst.
14. 8 over, V. Blæst og mørk Luft.	30. 9¾ over, V. klar Luft, Blæst.
15. 10 over, V. klar Luft.	31. 9 over, V. mørk Luft, Blæst.
16. 9½ over, V. mørk Luft.	

JUNIUS

den

1. 9½ Grad over, N.V. klar Luft, Blæst.	16. 20½ over, det samme.
2. 10¼ over, N.V. det samme.	17. 22 over, det samme.
3. 10½ over, N. det samme.	18. 16 over, det samme.
4. 11½ over, N. det samme.	19. 23 over, det samme.
5. 13 over, N.Ø. klar, stille Luft.	20. 27 over, det samme.
6. 11 over, N.V. samme.	21. 22 over, N.V. Regn, Torden.
7. 10¼ over, N.V. det samme.	22. 22½ over, Ø. klar Luft.
8. 12½ over, N.V. det samme.	23. 15 over, N.V. Regn, Torden.
9. 11¾ over, V. det samme.	24. 18 over, N.V. mørk Luft.
10. 14 over, Ø. klar, stille Luft.	25. 16 over, det samme.
11. 15½ over, det samme.	26. 16 over, N.V. klar Luft.
12. 18 over, det samme.	27. 19½ over, det samme.
13. 22½ over, det samme.	28. 14 over, V. Regn.
14. 19 over, det samme.	29. 18 over, Ø. klar Luft.
15. 21 over, det samme.	30. 14 over, V. Regn, Blæst.

JULIUS

den

1. 13½ Gr. over, V. Regn, Blæst.	17. 12½ over, V. mørk Luft.
2. 13¼ over, klar Luft.	18. 12 over, V. mørk Luft.
3. 13 over, det samme.	19. 11¾ over, S.V. Regn.
4. 12 over, S.V. Regn.	20. 9 over, det samme.
5. 10 over, V. Storm, Soelskin.	21. 10½ over, N.V. foranderlig.
6. 9½ over, V. mørk Luft.	22. 10 over, N.V. mørk Luft, Blæst.
7. 9 over, det samme.	23. 13 over, S.Ø. Regn.
8. 14 over, N. foranderligt.	24. Det samme med S. Vind.
9. 9 over, V. mørk Luft.	25. 14 over, S.V. foranderlig.
10. 12 over, S.V. blank Luft.	26. 13½ over, S.V. Regn.
11. 11 over, N.V. foranderlig.	27. 14 over, S.V. mørk Luft.
12. 9½ over, V. mørk Luft.	28. 13 over, S.V. mørk Luft, Storm.
13. 11¼ over, N.V. det samme.	29. 16½ over, N.V. foranderlig.
14. 11 over, det samme.	30. 12¾ over, det samme.
15. 10¼ over, V. mørk Luft, Blæst.	31. 10 over, N.V. mørk Luft.
16. 13¼ over, N.V. klar Luft.	

AUGUSTUS

den

1. 13 Gr. over, N.V. Blæst, Soelskin.	17. 26 over, Ø. det samme.
2. 11¼ over, N.V. mørk Luft, Blæst.	18. 13 over, N. det samme.
3. 10 over, N.V. Regn, Blæst.	19. 14 over, N.V. foranderlig.
4. 9¼ over, N.V. Storm, Regn.	20. 14½ over, S.Ø. Torden, Soelskin.
5. 9½ over, S.V. Regn.	21. det samme, uden Torden.
6. 14½ over, S.Ø. klar Luft, Blæst.	22. 16 over, S.Ø. klar Luft, Blæst.
7. Det samme, S. klar, stille.	23. 14¾ over, det samme.
8. 10½ over, N.V. Regn.	24. 14 over, N.V. klar Luft.
9. 10 over, N.V. mørk Luft.	25. 12½ over, det samme med Blæst.
10. 11¾ over, S.V. Regn, Blæst.	26. det samme.
11. 12 over, N.V. det samme.	27. 14 over, N.V. klar, stille.
12. 12¼ over, N.V. Regn.	28. 13 over, Omløbsvind, Regn.
13. 14½ over, S.Ø. klar Luft.	29. 12½ over, V. Regn, Blæst.
14. 13½ over, N.Ø. Regn.	30. 11½ over, S.V. Regn, Storm.
15. 15½ over, S.Ø. Soelskin.	31. 8 over, N.V. det samme.
16. 17 over, N.Ø. klar Luft.	

SEPTEMBER

den

1. 12 Gr. over, N.V. klar Luft, Blæst.	16. 10½ over, N.V. foranderlig.
2. 13½ over, S.V. foranderlig.	17. 9¾ over, S.V. Regn, Blæst.
3. 12 over, det samme.	18. 10¼ over, det samme.
4. 8 over, Ø. hæftig Storm, Regn.	19. 12 over, N.V. klar Luft, Storm.
5. 12¼ over, S.V. foranderlig.	20. 14 over, V. klar Luft.
6. 10 over, S.V. klar Luft.	21. 10½ over, S.V. det samme.
7. 10½ over, Omløbsvind, Regn.	22. 9 over, S.V. Regn, Blæst.
8. 12 over, det samme, Blæst.	23. 7 over, N.Ø. klar Luft, Blæst.
9. 10 over, S.V. Regn, Torden.	24. 9 over, N.V. klar Luft.
10. 11 over, V. Regn, Blæst.	25. 8½ over, S.V. Regn og Blæst.
11. 9½ over, det samme.	26. 7 over, det samme.
12. 10½ over, det samme.	27. 8 over, det samme.
13. 10½ over, det samme.	28. 7 over, det samme.
14. 12 over, N.V. Regn, Blæst.	29. 7 over, N.V. klar Luft.
15. 10 over, S.V. Regn, Storm.	30. 6 over, S.V. Regn, Blæst.

OKTOBER

den

1. 5½ Gr. over, N.V. foranderlig.	17. 6 over, N.Ø. foranderlig.
2. 4½ over, N. klar Luft.	18. 5 over, N.V. ligeledes.
3. 3½ over, det samme.	19. 2 over, N.Ø. klar Luft.
4. 5 over, S.Ø. foranderlig.	20. 5 over, N.V. foranderlig.
5. 5¼ over, S.V. Regn, Blæst.	21. 7 over, N.V. Regn, Blæst.
6. 3½ over, S.Ø. klar Luft.	22. 4½ over, S.Ø. klar Luft.
7. 8 over, S.V. Regn, Blæst.	23. 6 over N.Ø. det samme.
8. 5½ over, S. Ø. klar Luft.	24. 5½ over, S.Ø. det samme
9. 8 over, S. det samme.	25. 7½ over, S.V. Regn, Blæst.
10. 7½ over, S.Ø. Regn.	26. 1½ over, N.Ø. klar Luft.
11. 6 over, det samme.	27. ½ over, N.Ø. foranderlig.
12. 8 over, S.Ø. foranderlig.	28. 0, N.Ø. klar Luft.
13. 6 over, S.V. Regn, Blæst.	29. det samme.
14. 3½ over, det samme.	30. det samme.
15. 4½ over, V. det samme.	31. ½ under, det samme.
16. 5½ over, S.V. foranderlig.	

NOVEMBER

den

1. 0, N.Ø. mørk Luft.	16. det samme.
2. ½ Gr. over, N.Ø. klar Luft.	17. 2½ under, Ø. klar Luft.
3. 1 under det samme.	18. 3½ under, N.Ø. det samme.
4. 1 under, det samme.	19. 2 under, N.V. det samme.
5. 1½ under, det samme.	20. 1¾ under, Ø. mørk Luft.
6. 2 under, det samme.	21. 0, S.Ø. det samme.
7. 2 under, det samme.	22. det samme.
8. 1¼ over, S.V. mørk Luft.	23. 1 under, Ø. mørk Luft.
9. 3½ under, N.Ø. klar Luft.	24. 1¼ under, S.Ø. det samme.
10. 4½ under, N.V. det samme.	25. 0, Ø. det samme.
11. 5 under, N.Ø. det samme.	26. ½ over, Ø. blank Luft.
12. 6½ under, det samme.	27. 0, S.Ø. mørk Luft.
13. 6¾ under, Ø. det samme.	28. ½ under, Ø. det samme.
14. 4½ under, S.Ø. det samme.	29. 1½ over, S. det samme.
15. 4 under, Ø. Sneefald.	30. det samme.

DECEMBER

den

1. 1 over, Omløbsvind, mørk Luft.	17. ½ over, S.Ø. det samme.
2. 1½ over, S. det samme.	18. 0, N.Ø. det samme.
3. 3½ over, S.V. Regn, Blæst.	19. 1½ under, N.Ø. det samme.
4. 1¾ over, det samme.	20. 3 under, N.Ø. det samme.
5. 2 over, S. mørk Luft.	21. 4½ under, N.Ø. det samme.
6. 1½ over, V. det samme.	22. 5 under, N.Ø. klar Luft.
7. 3½ over, V. det samme.	23. 4½ under, S. det samme.
8. 1 over, N.V. klar Luft.	24. 6 under, S. det samme.
9. 3½ over, V. mørk Luft.	25. ¼ over, S.V. mørk Luft.
10. 3 over, S. det samme.	26. 1½ under N.Ø. det samme.
11. 2 over, Ø. det samme.	27. 2 under, Ø. det samme.
12. 1½ over, S.Ø. Regn, Storm.	28. 2 over, V. foranderlig.
13. 3½ over, V. mørk Luft.	29. 1 over, S.V. mørk Luft.
14. 4 over, S.V. det samme.	30. 2 over, N.Ø. klar Luft.
15. 4 over, S.V. det samme.	31. 2½ over, det samme.
16. 2 over, S.V. det samme.	

NB. Thermometret, hvorefter disse Iagttagelser ere skeete, har hængt i fri Luft, paa en Væg i Gaarden, som ikke er udsat for Solskin eller Vinden, og altsaa saameget efterretteligere. Kulden og Varmen ere anførte saaledes, som de befandtes Kl. 9 Morgens i Jan. Febr. Mart. Okt. Nov. Dec., men Kl. 12 Middag i April. Maji. Jun. Jul. Aug. Sept. Af Vindene ere de meest herskende om Dagen anført.

VEJRLIGETS OG VINDENS IAGTTAGELSER PAA THIMGAARD,
EFTER REAUMÜRS THERMOMETER 1787

JANUARIUS

den

1. $1\frac{1}{2}$ Grad over Frysepunkten, S.V.
Regn og Blæst.	16. $1\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft.
2. 0, Ø. klar Luft.	17. 1 under, det samme.
3. 2 over, V. Regn, Blæst.	18. 0, S. mørk Luft.
4. $1\frac{1}{2}$ over, det samme.	19. 2 over, S.V. det samme.
5. 0, S.Ø. mørk Luft.	20. $2\frac{3}{4}$ over, ligeledes.
6. $1\frac{1}{2}$ under, N.Ø. klar Luft.	21. 3 over, N.V. ligesaa.
7. 2 under, N.V. mørk Luft.	22. 2 under, S.Ø. klar Luft.
8. 3 over, S.V. Taage.	23. $3\frac{1}{2}$ over, N.V. mørk Luft.
9. det samme, med N.V.	24. $1\frac{1}{4}$ over, N.V. klar Luft, Storm.
10. $1\frac{1}{2}$ over, V. mørk Luft.	25. $2\frac{1}{2}$ under, N.V. klar, stille.
11. $1\frac{1}{4}$ over, det samme, Taage.	26. $3\frac{3}{4}$ under, det samme.
12. $1\frac{1}{2}$ under, Ø. mørk Luft.	27. $1\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft.
13. 1 under, S.Ø. ligeledes.	28. $1\frac{1}{4}$ under, S.Ø. ligeledes.
14. $1\frac{1}{2}$ under, det samme.	29. $2\frac{3}{4}$ under, det samme.
15. $1\frac{1}{2}$ under, V. det samme.	30. 2 over, S. Taage.
	31. det samme. Lærkesang.

FEBRUARIUS

den

1. $2\frac{1}{4}$ over, S. mørk Luft, Taage.	15. 2 over, S. Regn, Blæst.
2. $\frac{1}{4}$ over, V. det samme.	16. 2 over, S. stærk Regn.
3. $1\frac{1}{2}$ over, S.V. det samme.	17. $2\frac{1}{4}$ over, V. klar Luft.
4. 2 over, N.V. klar Luft.	18. 4 over, S.V. klar Luft, Storm.
5. $1\frac{1}{2}$ over, V. ligeledes.	19. $2\frac{1}{2}$ over, N.V. mørk Luft.
6. $1\frac{1}{2}$ over, S. mørk Luft.	20. 1 under, N.V. klar Luft med Blæst.
7. $1\frac{1}{2}$ over, S. stærk Regn.	21. 2 under, N.V. klar Luft med Blæst.
8. 3 over, V. foranderlig.	22. $1\frac{1}{2}$ under, N.V. klar Luft med Blæst.
9. $0\frac{1}{2}$ over, S.Ø. Taage.	23. $3\frac{1}{2}$ under, N.V. klar Luft med Blæst.
10. 2 over, S.Ø. Regn, Taage.	24. $1\frac{1}{2}$ under, S.Ø. mørk Luft.
11. 2 over, S.Ø. foranderlig.	25. $0\frac{1}{2}$ over, S. Sneefald.
12. $3\frac{1}{4}$ over, S.Ø. Regn, Blæst.	26. 1 over, Ø. Taage.
13. $3\frac{1}{2}$ over, S.Ø. foranderlig.	27. $1\frac{1}{4}$ under, S.V. Regn, Blæst.
14. 2 over, N.V. klar Luft.	28. $1\frac{1}{2}$ over, det samme.

MARTIUS

den

1. $2\frac{1}{2}$ over, S.V. foranderlig.	17. 2 over, N.V. klar Luft.
2. 4 over, S.V. mørk Luft.	18. 0, N.V. klar Luft.
3. $4\frac{1}{4}$ over, S.V. hæftig Storm.	19. 2 over, N.Ø. foranderl. Sang af Froerne.
4. 0, S.V. Sne, Storm.	20. 0, N. klar Luft.
5. $2\frac{1}{2}$ under, S.Ø. klar Luft.	21. $1\frac{1}{2}$ under, S.Ø. klar Luft.
6. 1 over, Ø. mørk Luft.	22. 0, Ø. klar Luft.
7. $1\frac{1}{2}$ over, det samme.	23. $1\frac{1}{2}$ over, S.V. foranderligt.
8. 1 over, S.Ø. mørk Luft.	24. 2 over, S.Ø. klar Luft.
9. det samme.	25. $2\frac{1}{2}$ over, Ø. klar Luft.
10. $0\frac{3}{4}$ over, S.Ø. Sneefald.	26. 2 over, S.Ø. mørk Luft.
11. 1 over, S.V. mørk Luft.	27. $3\frac{1}{2}$ over, S.V. Regn.
12. 2 over, V. klar Luft.	28. 4 over, S.V. klar Luft.
13. $3\frac{1}{2}$ over, S.V. foranderlig.	29. 5 over, S.V. Regn, Storm.
14. 4 over, S.V. mørk Luft.	30. 4 over, S.V. foranderlig.
15. samme.	31. det samme, med mørk Luft, stille Luft.
16. 5 over, S.V. foranderligt.	

APRILIS

den

1. 6 over, N.Ø. klar Luft.	16. $4\frac{3}{4}$ over, N.V. hæftig Storm.
2. 8 over, Omløbsvind, det samme.	17. $3\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.
3. 4 over, N.Ø. klar Luft.	18. 3 over, N.V. mørk Luft.
4. $4\frac{1}{2}$ over, det samme.	19. $3\frac{1}{2}$ over, N.V. Sne, Hagel.
5. $5\frac{1}{2}$ over, det samme.	20. 1 over, N.V. Sne og klar Luft
6. 4 over, det samme.	21. $6\frac{1}{4}$ over, N.V. klar Luft.
7. $4\frac{3}{4}$ over, det samme.	22. $4\frac{1}{2}$ over, S.V. Regn, Blæst.
8. 5 over, det samme.	23. $5\frac{3}{4}$ over, V. foranderlig.
9. $6\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.	24. $5\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.
10. 10 over, S.Ø. det samme.	25. 6 over, S. Regn og Blæst.
11. $10\frac{1}{2}$ over, N.Ø. det samme.	26. 7 over, S.V. det samme.
12. $7\frac{1}{2}$ over, S.V. foranderlig.	27. 6 over, det samme.
13. 7 over, S.V. mørk Luft.	28. $5\frac{1}{2}$ over, S. Regn.
14. $8\frac{1}{4}$ over, Ø. klar Luft.	29. $6\frac{1}{4}$ over, S.V. Regn, Blæst.
15. 6 over, S.V. foranderlig.	30. 6 over, S.Ø. Regn.

MAJUS

den

1. 9 over, N.V. klar Luft.	17. 10 over, S.Ø. klar Luft.
2. $5\frac{1}{2}$ over, N.V. foranderlig.	18. $18\frac{1}{2}$ over, det samme.
3. 8 over, S.V. klar Luft, Blæst.	19. ligeledes.
4. 6 over, N.V. foranderlig.	20. $21\frac{1}{2}$ over, Ø. det samme.
5. $7\frac{1}{2}$ over, Ø. klar Luft, Blæst.	21. det samme.
6. $9\frac{1}{4}$ over, det samme.	22. det samme med Blæst.
7. 11 over, S.Ø. klar Luft.	23. 12 over, N.V. foranderlig.
8. $12\frac{1}{2}$ over, Omløbsvind, klar Luft.	24. 10 over, S.V. foranderlig.
9. 14 over, S.Ø. foranderlig.	25. $10\frac{1}{2}$ over, V. Regn, Blæst.
10. 18 over, S.Ø. klar Luft.	26. $9\frac{3}{4}$ over, N.V. det samme.
11. det samme, med stærk Blæst.	27. 10 over, N.V. klar Luft.
12. det samme, med Torden.	28. $9\frac{1}{2}$ over, S. Regn, Blæst.
13. $11\frac{3}{4}$ over, Ø. mørk Luft.	29. 8 over, Omløbsvind, bestandig Regn.
14. det samme, med Regn.	30. $10\frac{1}{2}$ over, N.V. foranderlig.
15. 7 over, N.V. mørk Luft.	31. $9\frac{1}{4}$ over, V. klar Luft.
16. $9\frac{1}{2}$ over, N.Ø. klar Luft.	

JUNIUS

den

1. 9 over, S. Regn.	16. $25\frac{1}{2}$ over, N.Ø. klar Luft.
2. $9\frac{3}{4}$ over, N.V. foranderlig.	17. 23 over, N.V. klar Luft.
3. $8\frac{1}{2}$ over, N.V. Regn, Blæst.	18. 21 over, V. det samme.
4. $10\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.	19. 21 over, S.V. foranderlig.
5. $8\frac{1}{4}$ over, Ø. foranderlig.	20. 19 over, N.V. det samme.
6. 11 over, N.V. foranderlig.	21. $16\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.
7. $10\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.	22. det samme.
8. 15 over, S.V. klar Luft.	23. $19\frac{3}{4}$ over, N.V. foranderlig.
9. 22 over, Ø. klar Luft.	24. $18\frac{3}{4}$ over, N.V. mørk Luft.
10. 23 over, S.Ø. samme.	25. $20\frac{1}{2}$ over, V. klar Luft.
11. 27 over, Ø. samme.	26. 14 over, V. Regn, Blæst.
12. 24 over, Ø. Torden.	27. $14\frac{1}{4}$ over, S.V. mørk Luft.
13. 24 over, N.Ø. klar Luft.	28. 14 over, V. foranderlig.
14. 20 over, S.Ø. Torden.	29. $13\frac{1}{2}$ over, N.V. ligeledes.
15. 25 over, N.V. klar Luft.	30. $15\frac{3}{4}$ over, klar Luft.

JULIUS

den

1. 16 Gr. over, N. foranderlig, Blæst.	17. 17½ over, S. mørk Luft.
2. 13 over, N.V. klar Luft.	18. 16 over, V. foranderlig.
3. det samme.	19. 16¼ over, S.V. foranderlig.
4. 13½ over, N.V. mørk Luft.	20. 19½ over, S.V. klar Luft.
5. 14 over, det samme.	21. 12½ over, S.Ø. Regn.
6. 17½ over, N.V. foranderlig.	22. 15 over, S.V. klar Luft.
7. 16¾ over, S.V. foranderlig.	23. 17 over, S.V. klar Luft.
8. 17 over, S.V. klar Luft.	24. 18 over, S.Ø. Regn, Torden.
9. 17½ over, det samme.	25. 16 over, N.V. klar Luft.
10. 16 over, S. foranderlig.	26. 14½ over, S.V. foranderlig.
11. 12¼ over, det samme.	27. 14¾ over, N.V. mørk Luft.
12. 12 over, ligeledes.	28. 13 over, det samme.
13. 15 over, S.V. Regn.	29. 15¼ over, S.V. klar Luft.
14. 14 over, N.V. klar Luft.	30. 17½ over, S. klar Luft.
15. 17 over, S. det samme.	31. 18 over, S.V. foranderlig.
16. 19 over, S.V. foranderlig.	

AUGUSTUS

den

1. 14 Gr. over, S. mørk Luft.	17. 14 over, S.Ø. Regn, Torden.
2. 17¼ over, S.V. klar Luft.	18. 15 over, S.Ø. foranderlig.
3. 15 over, S.V. foranderlig.	19. 12 over, Omløbsvind. heftig Regn.
4. 14½ over, S.V. foranderlig.	20. 12½ over, S.V. Storm.
5. 14 over, S.V. klar Luft.	21. 12 over, N.V. Regn, Blæst.
6. 13½ over, S.V. mørk Luft.	22. det samme med S.V.
7. 12 over, S.V. mørk Luft.	23. 12½ over, S.V. Regn, Blæst.
8. 12 over, S.V. ligeledes.	24. 10 over, N.V. det samme.
9. 14 over, N.V. klar Luft.	25. 11¾ over, S.Ø. Regn.
10. 13½ over, N.V. foranderlig.	26. 12½ over, Omløbsvind, Forandring.
11. 13¾ over, N.V. mørk Luft.	27. 13 over, det samme.
12. 12½ over, N.V. Regn.	28. 13 over, N.V. foranderlig.
13. 12 over, N.V. Regn, Storm.	29. 13½ over, Omløbsvind, klar Luft.
14. 11 over, N.V. klar Luft.	30. 12½ over, N.V. klar Luft.
15. 13 over, S.Ø. foranderlig.	31. 13¾ over, det samme.
16. 13½ over, det samme.	

SEPTEMBER

den

1. 13½ over, N.V. klar Luft.	16. det samme med Blæst af S.Ø.
2. 14½ over, S.V. klar Luft.	17. 10 over, S.V. Regn.
3. 13¼ over, N.V. det samme.	18. det samme.
4. ligeledes.	19. det samme med klar Luft.
5. ligeledes paa 15 Grader over.	20. det samme.
6. 15 over, Omløbsvind, foranderlig.	21. 9¾ over, N.Ø. foranderlig.
7. 15¼ over, N.Ø. klar Luft.	22. 10½ over, S.Ø. Regn.
8. 10 over, N.V. foranderlig.	23. 13 over, S.V. foranderlig.
9. 10½ over, det samme.	24. 12½ over, det samme.
10. 11¼ over, N.V. klar Luft.	25. 13 over, S. klar Luft.
11. 11½ over, N.V. foranderlig.	26. 12 over, S.V. Regn, Taage.
12. 12¼ over, N.V. klar Luft.	27. 10 over, S. Regn.
13. 11 over, S.Ø. klar Luft.	28. 9¼ over, N.V. klar Luft.
14. 11½ over, det samme.	29. 8 over, S.V. klar Luft.
15. 10 over, N.V. klar Luft.	30. 10¼ over, S. foranderlig.

OKTOBER

den

1. 6 over, Ø. klar Luft.	17. 8 $\frac{3}{4}$ over, S. foranderlig.
2. 7 $\frac{1}{2}$ over, det samme.	18. 8 over, S. foranderlig.
3. 5 over, Ø. mørk Luft, Blæst.	19. 6 $\frac{1}{2}$ over, S.V. foranderlig.
4. 5 $\frac{1}{4}$ over, S. mørk Luft.	20. 7 $\frac{3}{4}$ over, V. foranderlig.
5. 6 over, N.V. foranderlig.	21. 3 $\frac{1}{4}$ over, N.V. foranderlig.
6. 7 $\frac{1}{2}$ over, N.Ø. klar Luft.	22. 7 $\frac{1}{2}$ over, S.V. Regn.
7. 6 $\frac{3}{4}$ over, Ø. foranderlig.	23. 5 $\frac{3}{4}$ over, S.V. Regn.
8. 7 $\frac{3}{4}$ over, Ø. klar Luft.	24. 5 $\frac{1}{4}$ over, S. Regn og Sang af Frøerne.
9. 8 over, S.V. foranderlig.	25. 5 over, S.V. mørk Luft.
10. 8 $\frac{1}{2}$ over, S.Ø. Regn.	26. 4 $\frac{1}{2}$ over, S.Ø. foranderlig.
11. 9 over, S.Ø. klar Luft.	27. 4 $\frac{3}{4}$ over, S.Ø. klar Luft.
12. 6 $\frac{1}{2}$ over, S.V. Regn, Storm.	28. 3 $\frac{1}{2}$ over, S.Ø. foranderlig.
13. 6 over, S.Ø. Regn, Blæst.	29. 2 $\frac{1}{4}$ over, S.Ø. klar Luft.
14. 5 $\frac{3}{4}$ over, S.V. Regn.	30. 4 $\frac{1}{4}$ over, det samme.
15. 7 $\frac{1}{2}$ over, Blæst, klart.	31. 3 $\frac{3}{4}$ over, S.Ø. foranderlig.
16. 8 over, Ø. klar Luft.	

NOVEMBER

den

1. 3 $\frac{1}{2}$ over, S.Ø. Regn.	16. 3 $\frac{1}{2}$ over, N.V. klar Luft.
2. $\frac{1}{2}$ under, Oml. V. foranderlig.	17. 2 $\frac{1}{2}$ over, det samme.
3. 1 under, S.Ø. klar Luft.	18. 3 $\frac{1}{2}$ over, ligeledes.
4. 3 over, S. Regn, Blæst.	19. 1 $\frac{1}{2}$ over, mørk Luft.
5. 5 over, S.V. Regn.	20. 3 under, N.Ø. klar Luft.
6. 4 $\frac{1}{2}$ over, det samme.	21. 0, N.V. foranderlig.
7. 6 $\frac{3}{4}$ over, det samme.	22. 2 $\frac{1}{2}$ over, N.V. Hagel.
8. 5 $\frac{1}{4}$ over, det samme.	23. 1 over, det samme.
9. 7 $\frac{1}{2}$ over, S.Ø. Regn og Blæst.	24. 0, N. mørk Luft.
10. 6 over, S.Ø. klar Luft.	25. 2 under, N.V. foranderlig.
11. 4 $\frac{1}{4}$ over, N.Ø. foranderlig.	26. 2 $\frac{1}{2}$ under, det samme.
12. 7 over, S.Ø. mørk Luft.	27. 0, N.V. mørk Luft.
13. 3 $\frac{1}{2}$ over, S.V. Taage.	28. 1 under, Ø. mørk Luft.
14. 0, N.Ø. klar Luft.	29. 1 over, N.V. mørk Luft.
15. 1 $\frac{1}{2}$ under, N.Ø. klar Luft.	30. det samme, mørk Luft.

DECEMBER

den

1. 3 over, S.V. Taage.	17. 1 $\frac{1}{2}$ under, Ø. mørk Luft.
2. 2 $\frac{1}{2}$ over, N.Ø. mørk Luft.	18. 3 under, N.Ø. mørk Luft med Blæst.
3. 0, S.Ø. det samme med Blæst.	19. 2 $\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft med Blæst.
4. 1 $\frac{1}{4}$ over, det samme.	20. 2 $\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft med Blæst.
5. 3 $\frac{1}{2}$ over, mørk Luft.	21. 2 $\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft med Blæst.
6. 2 over, S. mørk Luft.	22. 3 $\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft med Blæst.
7. 1 over, N.V. klar Luft.	23. 3 $\frac{1}{2}$ under, N.Ø. mørk Luft med Blæst.
8. 1 $\frac{1}{2}$ over, Omløbsvind, klar Luft.	24. 5 under, N.Ø. mørk Luft.
9. 2 under, S.Ø. mørk Luft.	25. 1 under, N.Ø. Sneefald.
10. det samme paa 0.	26. 3 under, N.Ø. Sneefald.
11. 1 $\frac{1}{2}$ over, S.V. foranderlig.	27. 2 $\frac{1}{2}$ under, N. mørk Luft.
12. 2 over, S.V. mørk Luft.	28. 2 over, S. mørk Luft.
13. 3 $\frac{1}{4}$ over, V. mørk Luft.	29. 2 $\frac{1}{4}$ over, N.V. foranderlig.
14. 1 $\frac{1}{2}$ over, V. mørk Luft.	30. 1 $\frac{1}{2}$ over, S.V. mørk Luft.
15. 2 over, S. foranderlig.	31. 3 over, det samme.
16. 1 over, V. mørk Luft.	

NOTER OG TILFØJELSER

Første kapitel

- 1) Det må vistnok være en misforståelse, at navnet *Stadil* altid har været skrevet som *Støvel*. I Storgaard Pedersen „Hing Herreds Historie og Topografi“ s. 53 gives gamle navneformer som: Stathæl 1290, Stathel 1340, Stayell 1500 og flere; men ingen med ø som første selvlyd i ordet. Navneformen fra 1500 ligger nær udtalen. Han antager, at ordet betyder en landingsplads og ikke et vadedsted, som Nødskov mener ud af formen *Støvel*.
- 2) Vedcrøse skrives i „Ribe Oldemoder“ c. 1325 i kirkelisten som *Witbershøgh*, der tolkes som Vidarsløj. Ordet er i tidens løb blevet stærkt afslidt til Vejse, som nu er udtalen.

Andet kapitel

- 1) Thim kirke eller menighed. (S.H.N.)
- 2) Det er en meget morsom og ikke ueffen forklaring på navnet, der af mange forskere antages at indeholde gudenavnet Tyr eller Ti.
- 3) *Τιμη*, time = Tim. (S.H.N.)

Tredje kapitel

- 1) *Bondeskylld*. Bondeskylldshartkornet og den værdi i gårdene, som det repræsenterer, var i ældre tiders selvejergårde bondens ejendom, som han kunne sælge og pantsætte efter visse regler, ligesom det gik i arv. I matriklen 1688 er bondeskylldshartkornet noteret side om side med herlighedshartkornet, der opgiver den værdi, *berligheden*, som kongerne fra gammel tid gjorde til det offentlige fordring på bondegårdens ydelser til rigets opretholdelse. Med moderne ord, skatter og afgifter til staten. Dertil kom så i tidens løb andre rettigheder, som kongerne fordrede: jagtret, strandingeret, fiskeret o. m. a. Efterhånden blev denne kongelige tyng omregnet i hartkorn som en del af gårdens værdi, der fandt udtryk i hartkornet.

Fjerde kapitel

- 1) Det var støvtågerne fra det kæmpemæssige vulkanudbrud ved *Skaptá* på Island 1783, en af de største naturkatastrofer, der kendes i vor verdensdel. Støvet kunne mærkes over hele Vesteuropa, og på Island odelagde den vulkanske aske græs væksten over næsten hele landet. Husdyrene døde i hobetal. Halvdelen af alt kvæget og over tre fjerdedele af heste og får omkom af sult og sygdom, der også hærgede iblandt menneskene. Man mener, at en femtedel af hele Islands befolkning omkom i årene efter udbruddet. Men endnu i 1787 havde man på Timgårds gods-kontor ikke fået kendskab til dette og nøjedes med provst Lüders' spådomme.
- 2) Andetsteds i bogen siges, at Kogsgård har været øde siden 1683, da landmålingen fandt sted, så årstallet må nok være 1680.
- 3) Træmos, stenmos.

Femte kapitel

- 1) Hold op med at rose. (S.H.N.)
- 2) Om Tim-folkens nøjsomhed og ædruelighed fortæller E. Tang Kristensen, at når de kørte til Struer efter tømmer, lå de tit over i Skarum kro. De købte da en dram til deres mellemmad; men de drak kun det halve, de bed den over, som man siger, og så lagde de et stykke brød over glasset, for at brændevinen ikke skulle blive doven, og så havde de resten til om morgenen.
- 3) Disse græske ord læses således med latinske bogstaver: *ωγα* = iōga, *ωργα* = iōnga, *εγα* = egō. Egō er den klassisk græske (attiske) form for ordet: jeg; iōga og iōnga forekommer i bøotisk dialekt. Sproghistorisk er forholdet dog et andet: æ og a går tilbage til oldnordisk: ek, ik (findes allerede på guldhornsindskriften), som svarer til græsk: egō; hertil svarer bøotisk iō, hvortil i de nævnte former er føjet et suffix -n- samt en demonstrativ partikel -ga (attisk -ge), altså: iō - n - ga. (S.H.N.)

Sjette kapitel

- 1) – den 11 tommer høje hest. Her må være en trykfejl. Målet må formodentlig være 10 kvarter. Heste måles i kvarter og tommer. Da det første dyrskue i Ringkøbing amt blev afholdt 1832 i Ulfborg, blev der præmieret en brun hingst tilhørende Chr. Sørensen på Voldbjerg, og den målte 10 kvarter og 4 tommer; den blev kaldt en god vognhest. En rød hoppe tilhørende Mogens Tang fik ligeledes præmie. Den målte 10 kvarter og 1½ tomme. Der var 7 hopper mere, men nogle var for små. De holdt ikke målet. Det kan heller ikke være det ældre mål *palme*, der er ment. Dette mål, som på latin betyder en flad hånd eller en håndsbredde, bruges endnu i 1600-tallet. I Danske Lov 1683 står 5-12-3, at uskårne heste, som ikke er 14 palmer høje eller

9½ kvarter sjællandsk mål, ikke må løbe løse på fælleden efter påske. Overtrædelse medfører, at hesten er forbrudt til kongen. I en lidt ældre forordning om rytteriet siges, at rytterhestene skal være af 13 palmers højde og dragonhestene ikke under 12 palmer. Datidens heste var ikke store. På Nødskovs tid har det atråede mål næppe oversteg 10 kvarter.

- 2) Her på egen bruges nu navnet aftenbakke om natravnen; men det dyr, som Nødskov kalder aftenbakke er flagermusen. Som navn på dette flyvende dyr kendes aftenbakke flere steder i Jylland, ligesom Pontoppidans Danske Atlas synes at bruge det på samme måde. I betydningen natravn har ordet dog større udbredelse.
- 3) Kaaskjæren er vistnok alliken, som i den gamle fuglevis: I skoven skulle være gilde, kaldes den sorte Kå. I Danske Atlas I, 618, anføres begge navne side om side: kå, allike. Formen kaskjæren er næppe almindelig kendt. Det sidste led i ordet minder slående om de norske og svenske dialektord skjær, skår, skjor, som bruges om skaden.

Syvende kapitel

- 1) Mange tapre mænd har levet før Agamemnon, men alle holdes de nu tilbage, ubegrædte og ukendte, i den lange nat (i dødsriget), fordi de mangler en gudbenådet sanger. (S.H.N.)
- 2) Her er ikke noget forråd af bøger, ved hvilke jeg kan oplives og vederkvæges. (S.H.N.)
- 3) *Credat Judæus Appella*. Udtrykket stammer fra Horats' Satirer, 1. bog, 5. sat., vers 100, og de i teksten hos Horats efterfølgende to ord gør meningen klar: C.J.A. non ego, hvilket vil sige: „Lad jøden Appella tro derpå, jeg gør det ikke“. Meningen er altså omtrent som: „Den må du længere ud på landet med!“

Den nævnte satire handler om „Rejsen til Brundisium“ (Brindisi) og foretages af Horats sammen med Mæccenas og Vergil. Rejsen beskrives og endvidere den overtro og de sagn, som er knyttet til de forskellige lokaliteter. Derefter følger så de citerede ord (lad jøden Appella tro derpå), og satireen slutter med Horats' egen, mere snusfornuftige tankegang:

„jeg er overbevist om, at guderne lader menneskene leve i sikkerhed, og selv om også naturen frembragte et eller andet mærkværdigt, ville guderne ikke ufølsomme (over for menneskenes skæbne) sende det fra deres høje himmelske bolig ned til jorden.“

og dette synes at svare til Nødskovs opfattelse, selv om han svøber sin mening ind i latin. (S.H.N.)

Ottende kapitel

- 1) Klaus Tangs skrift i Ulfborg-Hing herreders tingbøger er regelmæssig og forholdsvis let læselig, når man har vænnet sig lidt til den; den er behagelig fri for de store krusseduller, visse skrivere yndede.

Niende kapitel

- 1) Se Alfred Kaae: „Timgård den røde“ s. 11, Kæltringspæk.
- 2) Se „Timgård den røde“ s. 56 ff. og af samme forf.: „Vestjyske godsejere og deres bønder“ s. 19 ff.
- 3) Se Alfred Kaae: „Timgård den røde“ s. 51, En Kriger.
- 4) Se Alfred Kaae: „Vestjyske godsejere og deres bønder“ s. 159 ff., det samme i Hardsyssels Årbog 1965.
- 5) Se Alfred Kaae: „Stadilbonden Knud Jensen Dyekier“, s. 19, og det samme i Hardsyssels Årb. 1948, s. 59 ff.
- 6) Samme: Stadilbonden s. 26 f. og Årbogen s. 66 f. om broforholdene midt i 1700-tallet ved Brogård og Svingel.
- 7) 1523 købte Knud og Axel Gyldenstjerne til Timgård *Hovergård* i Hover sogn af Kristen Krabbe til Damsgård. Gården overgik dog 1622 til Niels Krag, som blev ejer af Voldbjerg. I 1585 fik Peder Gyldenstjerne til Timgård i mageskifte med kongen både *Nørre* og *Sønder Muldbjerg*. Dette mageskifte omfattede desuden gårde i Rindum, Holmsland og Hee, hvor det omfattede 1 gård i Astrup, 1 gård i Ejstrup og 1 gård i Vesterbæk. I Stadil desuden Dalsgård i Alrum m. fl. (se Originalt mageskifte 578, Jyske Registre 4, 76 b. Rigsarkivet).
- 8) I 1634 fik Knud Gyldenstjerne et mageskifte med kongen af krongods i Bøvling len (C. 6. Adk. Danm. Mageskifte 1634 24. 3. Rigsarkivet). Her fik han i Hee sogn, Hvingel by 2 gårde, hvoraf den ene hed Søndergård. I Hover sogn fik han: Kirkegård med to beboere, Hjelm, 1 bol og 1 gadehus, Hoverdal med Stenpel Kier bol og et gadehus derhos. Desuden fik han gårde i Dronningborg len. (se A. Kaae: Hover, s. 73).

Ellevte kapitel

- 1) d.v.s. et udråbsord (interjection) i denne egne dialekt, brugt for at tilkendegive glæde over sejr eller udmærkelse og på det nærmeste svarende til latinernes *eaux!* (bravo o.s.v.). (S.H.N.)

- 2) „*Dyvekes sten*“ fra Timgård, nu i Nationalmuseet. Det er i virkeligheden en ligsten, der er hugget og dekoreret til at ligge på Sigbrit Willumsdatters grav. På stensens venstre side for nederen er der afsat plads til år og dag for hendes dødsfald. Stenen kom aldrig i brug efter formålet. Sigbrit flygtede 1523 sammen med Chr. II til Holland og døde mange år senere. Sagnet siger, at hun blev bragt om bord på kongens skib i en kiste på grund af det had, der næredes til hende. Stensens tilstedeværelse og brug på Timgård, som sagnet fortæller, giver os en stærk fornemmelse af det dødelige had, landets stormænd, her Knud Pedersen Gyldenstjerne, nærrede til Sigbrit, der øjensynlig har gengældt det med næsten dæmonisk styrke. Stenen blev brugt som en skamstøtte over den kvinde, der sammen med kongen åbenbart ville knække de store herremænds magt i landet.

At Sigbriets gravsten netop havnede her på Timgård må ses i sammenhæng med begivenhederne omkring hendes datter Dyvekes tragiske død i 1517. Som Nødskov fortæller, blev Knud Gyldenstjerne fængslet sammen med Torben Oxen. De to mænd var fætre og medlemmer af landets fornemste adelslægter. De havde været sammen den dag, Dyveke spiste de kirsebær, som man mente var årsag til hendes død, og Sigbrit mente, at Knud var meddelagtig i hendes datters død; men kongen turde åbenbart ikke lægge sig ud også med Gyldenstjernes slægt. Knud slap fri mod at love aldrig mere at komme for kongens øjne. Skæbnen ville, at det i 1532 blev den samme Knud Gyldenstjerne, der førte den faldne konge til hans fængsel på Sønderborg Slot, og der fortælles, at hans hævnlyst da gav sig udslag i, at han trak den værgeløse fange i skægget og rev den gyldne Vliess ordensskæde af hans hals.

I Aarboer for nordisk Oldkyndighed og Historie 1879 fortæller Henry Petersen om disse forhold omkring gravstenen fra Timgård, ligesom han fik arkitekt J. B. Løffler til at udføre den tegning af stensens rester, som her gengives. Og så fortæller Henry Petersen stensens fundhistorie. Man ved ikke, hvem der har fragtet den til Timgård. Det har sandsynligvis været Knud Gyldenstjerne. Sigbriets gård blev af Fr. I givet til Mogens Gøye, og der har Knud Gyldenstjerne sikkert fået stenen for at fuldbyrde en hævn over den flygtede kvinde ved at lade sine svende besudle hendes billede. Da Nødskov fandt stenen eller brudstykker af den og hørte, hvad folk på gården kunne fortælle om den, måtte han opfatte billedet på den som et billede af Dyveke, hvilket han mente at finde bekræftet ved den tekst, som han kunne læse på stenen. Han fandt den nederste halvdel af stenen „hvalvt“ foran brønden i borgegården, hvor den havde ligget, så længe nogen kunne huske. Et andet stykke fandt han inde i rullen, og det var en del af stensens øverste parti. På disse rester af den store sten læste han den indskrift, som kom med i hans bog; men den 6. november 1790 blev der fundet endnu en rest af stenen oppe ved ladegården, og på den stod navnet *Sibrecht*, således at Nødskov nu kunne udfylde indskriften således: Hier legt begraven Sibrechts Tochter osv. Og skriver han i en notits, at den mindsten, som sønderbrudt findes på Timgård, virkelig er dannet til Dyvekes erindring, enten ære eller spot, er jeg nu overbevist om.

I 1795 fik han og landinspektør J. Ellung stenen tegnet. Det foregik således, at Ellung tegnede figurerne og Nødskov bogstaverne. Det nye brudstykke hørte hjemme for oven til højre, og ordet „begraven“ går over i det nyfundne stykke fra det stykke, der lå i rullen. Tegningen sendte han en bekendt, *Graulund*, der var alumne på Regensen. Af ham blev tegningen forevist for professorerne og forelagt Det skandinaviske Litteraturselskab af professor *Nyerup*, og der må fra denne side været yret ønsker om at få stenen til København, da den åbenbart havde historisk betydning. Der foreligger nemlig et svar på en henvendelse derom rettet til *Graulund* fra ejeren af Timgård i 1804. Det er dateret den 27. 12. og lyder således: „Stenen skal være professorerne foræret ligesom og blive leveret enten i Ringkjøbing eller Lemvig, så snart der fra et af disse steder kan gives lejlighed til Kjøbenhavn“. Dette imødekommende svar blev efterfulgt af handling; stenen blev afsendt fra Tim, men forsvandt på vejen.

Sagen var den, at der på de tider ikke fandtes noget Nationalmuseum, og der var endnu ikke indsat nogen kommission for oldsagers opbevaring til at modtage en sådan gaver. Der var således ikke nogen rigtig adressat til den pakke. Og visse lærde mænd i hovedstaden tvivlede ligefrem på, at stenen fandtes, skønt de sad med Ellungs og Nødskovs tegning i hånden, og så var den historie ikke længere. Det tænkte de da. Nødskov var død, og manden, der sendte pakken, døde i 1813 uden at have fået tak for sin venlighed.

Men Kommissionen til Oldsagers Opbevaring blev oprettet, og 28 år efter afsendelsen kom der til kommissionen et brudstykke af en gravsten afsendt fra *Lemvig*. Det havde ligget uden for købmand *Smiths* dør dér i byen nede ved fjorden. Købmanden havde fundet den i samme tilstand, hvori den nu fremsendes. Hans formand i købmangsgården havde sagt, at stenen var kommen fra Timgård.

Nu blev der røre i „andedammen“. Man fandt den gamle tegning af „Dyvekestenen“ frem og

så nu med overraskelse, at det var den nederste del af denne sten, som altså efter løfte var bleven afsendt til Lemvig for at afgå til professorerne i København. I snart 30 år havde stykket ligget ved stranden, glemt og tildækket med sand, indtil købmand Smith havde fundet det og som interesseret mand havde afleveret den usædvanlige sten til det vordende Nationalmuseum.

Selvfølgelig blev der nu skrevet til Timgård om de andre stykker af „Dyvekes sten“; men kun det ene af de små stykker kunne skaffes til veje. Det lå som trædesten foran kedelen i bryggerstet og var noget slidt. Den gamle borgegård var nedrevet for mange år siden, og man gavede forgæves på tomten for at finde stykket med Sigbrits navn på. Der var altså kun to stykker af stenen tilbage. De blev forøvrigt opstillet i Rundetårn og senere i museet på Prinsens palæ.

Stenene var efterhånden blevet noget medtaget af slid og afskalning; men skriften på de bevarede stykker viser, at Nødskov har været meget omhyggelig med aftegningen af bogstaverne i skriftrækkerne, så inskriptionen med nogenlunde sikkerhed kunne læses på hans tegning. Det nederste ord i højre side har han dog selv læst forkert, men det er tegnet rigtigt.

I 1878 kom der et nyt fund til. Da Henry Petersen forberedte sin afhandling om stenen, skrev han til den daværende ejer af Timgård, *Søren Hansen*, for at spørge, om det forsvundne stykke skulle være fundet. Som svar på forespørgslen kom der et helt ukendt stykke som gave til museet. Det er det stykke, der sidder i venstre side som modsvarende stykket med Sigbrit-navnet på. Det var fundet ved vestgavlen af den store lade, og da nu museumsfolkene fik det sat på plads i sammenhæng med de andre rester, så viste det sig, at gravstenen var længere, end man før havde troet. Det viste de to søjler ved siderne af kvindeskikkelsen. Man havde før ment, at det forsvundne stykke skulle sidde på det nederste stykke, så den pæne søjle i denne side havde et todelt søjleskaft; men nu så man på det nyfundne stykke, at det er tredelt, og når stykkerne bliver lagt rigtigt, så fjernes ordet „Sibrecht“ så langt fra fortsættelsen „is dochter“ osv., så Nødskovs måde at læse indskriften på ikke slog til. Der må have stået et ord imellem „Sibrecht“ og „dochter“. Der kunne ikke have stået „Sibrechtis Tochter“, som Nødskov havde læst.

Henry Petersen kom til det resultat ved sine undersøgelser, at stenen er en gravsten for Sigbrit og ikke for hendes datter. Ved de øverste figurer på stenen findes mellem de to menneskeskikkelser noget af et skjold, og på dette er der en figur som en trekant, der vender spidsen nedefter og på midten deles af en lodretstående streg. Skjoldet er ikke noget adelsskjold; men tegningen i det ser ud som det øverste af mor Sigbrits egenhændigt skrevne *bomærke*. Og når dertil kommer, at den afstand, der nu var blevet imellem „Sibrecht“ og „Dochter“, nøje kan svare til mor Sigbrits efternavn, som hun skrev det „Villoms“, så kan indskriften med nogenlunde sikkerhed læses: „Sibrecht Villoms Tochter“.

Dertil kommer, at en gravsten over Dyveke sandsynligvis havde haft indhugget årstal og dato for hendes død, mens den stadig levende Sigbrit måtte overlade det til de sørgende efterladte at skrive hendes dødsår og -dag, så kan det nok med stor sikkerhed siges, at den sten, som Knud Gyldenstjerne havde vanæret for at ramme det navn, der stod på den, den var hugget for engang at komme til at hvile over Sigbrit Villumslatters grav, dække over resterne af en af de stærkeste politiske skikkelser i Danmarks historie.

Henry Petersen læser indskriften således:

Hier legt begraven Sibrecht (Villom)s dochter unde staerf int Jaer os bere xt nn . . . de . . . d . . . (bedet) god voer die ziel.

- 3) Det har nok været almindeligt på større adelige gårde at holde hofkarle, der bl. a. skulle bruges ved den adelige rostjeneste, hvor gårdene skulle stille et vist antal fuldt væbnede ryttere. Af Peder Gyldenstjernes hofkarle nævnes ingen ved navn; men omkring 1500 tjente *Søren Marquardsen hos Torbjørn Gyldenstjerne* til Timgård. Denne Torbjørn nævner Nødskov ikke; men at Søren Marquardsen har tjent som hofkarl, er det rimeligste. Han havde i det mindste lidt ondt ved at styre sig og blev idømt en bøde på 30 mark sølv for at have „gjort husfred“, d. v. s. brudt husfreden hos Jes Nielsen i Rindum. Bøden står opført som et lån i rigsråd *Niels Clementsens gældsbog*, hvor Søren Marquardsen også står med et lån i 1506, da han blev optaget i adelsstanden. Han boede da på gården *Tredie* i Lem, som slægten cjeede til 1675 (se: A. Kaac: Lem Sogn s. 58 ff.).
- 4) De udhugne løver fra det nordre huses sydmur over døren tilligemed de førnævnte forsirede sten og døbefonten i køkkenet kunne sammen med de mange kvadersten – sydhusets mure og nogle nederst i de andre huse – godt tyde på, at kampestens-materialet er tilført fra en anden byggeplads, ja fra en nedbrudt kirke. Nu har der jo nok ligget et kapel ved Kapeldam; men dette har næppe kunnet give noget stort stenlager og slet ikke af tilhugne kvadersten, da det nok ikke har været en kvaderstensbygning. Som Nødskov skriver, er det ikke så usandsynligt, at de kan stamme fra St. Thøgers nedbrudte kirke ved Vestervig. Transporten til søs kunne vel løses så nogenlunde.

Tolvte kapitel

- 1) I F. Uldalls bog „Danmarks middelalderlige Kirkeklokker“ s. 122 læses indskriften på den store klokke lidt anderledes som: anno dñi m d x v i fusa fuit campana ista M iohēs pet m L M.

Og dette udlægges: *I Herrens år 1516 blev denne klokke støbt, Magister Hans Persøn, Mester L. M., idet Uldall dog siger, at tyndingen for slutningens vedkommende vel kan være lidt tvivlsom, men dog synes de forkortede navne at være sognepræstens og klokkestøberens. At afgøre støbestedet og klokkens oprindelige hjemsted er ikke lykkedes. Uldall mener dog ikke, at støberen er den samme som den „m l“, der støbte den lille klokke i Vester Skreflinge i Skåne.*

I „Trap“ siges, at det er den lille klokke fra 1562, der er hjembragt under syvårskrigen fra en svensk kirke. Denne klokke er, som Nødskov siger, omstøbt 1784 og senere igen ifl. „Trap“ 1853. Det er dog ikke rigtigt, når „Trap“ siger, at det er den lille klokke, som sagnet drejer sig om. Nødskovs beretning om denne kæmpe iblandt landsbyklokker kan ikke mistydes, det er let at se; men selv årstallet på den store klokke har „Trap“ fået galt i halsen og opgiver 1526. Det skal, som vi har set, være 1516, og om det så er henvisningen til sidetallet i Uldalls bog, så er det galt i „Trap“, det er ikke, som denne bog siger, s. 124, men side 122.

- 2) Storgaard Pedersen oversætter i sin bog „Hing Herreds Historie og Topografi“ 1896 s. 137 således: Her hviler Conrad Frans, hans hustru Cecilia, hans søn Jakob og hans datter . . . it. De døde 1291 (MCCXCI), mens interdiktet varede.
- 3) Storgaard Pedersen sammesteds s. 138: Her hviler hr. ridder Niels Eriksen til Tiim, fordum hovmester under den danske kong Christian, død 1484 med sin hustru fru Mette af Langtind, som døde 1484, beder for dem.
- 4) Samme oversætter teksten s. 138: Her hviler den adelige frue Regissa, forhen Peder Nielsens hustru med hendes søster, hvis sjæle hviler i fred.
- 5) Mindet om den, som har levet ret og dør fromt, vil leve videre; hans legeme hviler i graven, den bedste del (af ham) skal være hans, som gav sjælen. (S.H.N.)
- 6) Jeg, Peder Gyldenstjerne, har indviet denne bog til ære for den almægtige Gud og til stedseværende brug for præsterne ved Tiim kirke (ell. for Tiim menighed). (S.H.N.)
- 7) Den, som har sat sin lid til Gud, skal aldrig være uden håb. (S.H.N.)

Fjortende kapitel

- 1) Der er ingen tvivl om, at én af disse betydninger er det, vi finder i Skarregård, muligvis den sidste. Gården er måske skarret sammen af to eller flere ejendomme.
- 2) Oxbjerg eller Ousbjerg er næppe opnævnt efter oxer eller oust i betydningen øverst. Snarere kunne man tænke på verdenshjørnet øst – oust. Det er dog vist slet ikke disse ord, man finder i navnet, det har nok noget at gøre med åen, som løber nær forbi. Der er et par navne, som ligner noget: Århus, der i sin omegn egentlig hedder Oos eller Oes, og så er der Vosborg i Ulfborg, som i middelalderen skreves Oesborg og senere har erhvervet sig et bredt vestjysk W. Begge disse navne hører hjemme ved en å, og navnene menes at være knyttet til åmunden. Ved Oxbjerg er der ganske vist ingen åmund; men navnet har nok alligevel tilknytning til åen. Eller der kan som i Årup eller Orup et par kilometer sydligere være tale om et gammelt personnavn Aghi eller Owe, som er indgået i navnet.
- 3) Hele den følgende spekulation: Mølgård som Møgelgård kan vi sikkert skænke vor lærde forfatter, og så holde os til navnet Mølgård. Der har været møller flere steder ved Torsted-Tiim åen, som af den grund ofte bliver kaldt Mølleåen, og der kan godt have været en mølle her ved gården, uden at Nødskov eller vi andre nu kan spore den i andet end i gårdsnavnet.
- 4) *μεγαλή* = megalè, er på græsk hunkønsform af ordet megas = stor. Stammen i ordet er megal – som svarer til oldnordisk mikill = nudansk megen, meget. Den gamle form er delvis bevaret i Mikalgård og i den sønderjyske form Møgelgård og den sjællandske form -magle (Ølseby-magle o.s.v.). (S.H.N.)
- 5) Om branden, se: Kaae: Timgård den røde, s. 32 ff.

Anhang

- 1) Navne, der ender på -um holdes for at høre til de ældre lag af stedsnavne. Madum-navnets endelse anses dog, som Nødskov også mener, som en bøjningsendelse, medens det i de ægte -um-navne har betydningen -hjem. Professor Hald vil ikke tyde ordet Madum som kommende af ordet made -eng eller græsgang. Derimod mener han, at der ligger en mening i ordet som noget i retning af begrebet vurdering, ansættelse eller i mere konkret betydning mærke – grænsekæl. Altså et kulturnavn med tyd på menneskers, agerbruges, man fristes næsten til at sige, politiske virksomhed; men vi er måske med dette ikke så langt fra „ . . . enge og majord, hvor hyrden græsser med sin hjord“, som Nødskov citerer.
- 2) Navne på -torp hører til de yngre lag af navne, der gives lokaliteter i vikingetiden og op i den

ældre middelalder. I Astrup er forleddet muligvis mandnavnet Asti eller Aist. Det har næppe noget med aserne at gøre. Astrup og Astrupgård ligger i FASTER sogn.

- 3) Her er forstavelsen formodentlig kvindenavnet Estrith.
- 4) I Muldbjerg, der i ældre tid skrives uden d som Mulbjerg eller Molbjerg, er det første led vistnok ikke muld, men mule, der bruges om hestens mundparti og i naturen kan betegne en flad fremspringende bakke. Se Kaae: „Hovr“ s. 48, hvor professor Skautrup's tolkning er brugt.
- 5) Maren Pedersdatter var ud af en gammel selvejerslægt i Muldbjerg, iblandt hvis medlemmer også taltes et par herredsfogeder. Den kan spores tilbage til middelalderen og er endnu repræsenteret i sognets slægter.
- 6) Tarp ligger ikke i Tovstrup by, men i Muldbjerg og er i sin tid udskilt fra Nørre Muldbjerg
- 7) Kiær eller Bakhuset lå i Tovstrup.

Terrakotta-udsmykningen på en vestjysk renæssancegård

Af Birthe Marie Ivertsen

I Brejning sogn i Bølling herred ligger Brejninggård, en herregård fra renæssancen, hvis facade er prydet med en udsmykning i terrakotta, der i sin art er enestående i Danmark. Vil man finde herregårde med en udsmykning af lignende type, må man søge til Nordtyskland, nærmere betegnet til Slesvig-Holsten og Mecklenburg, og denne undersøgelse vil netop prøve at klarlægge forbindelsen mellem den vestjyske Brejninggård og den nordtyske terrakotta-arkitektur.

Af kronologiske grunde og for overblikkets skyld vil det da være naturligt først at beskæftige sig med dekorationen på de nordtyske herregårde, og det vil især sige med de arbejder, der er udgået fra Statius von Dürens værksted i Lübeck. Ved kort at trække linierne op for dette værksteds virksomhed håber jeg at kunne skitsere baggrunden for Brejninggårds udsmykning.

Gennemgangen af de bygningsværker i Nordtyskland, hvor Statius von Dürens medvirken er fastslået, bygger i første række på en bestemt afhandling, nemlig *John Eimers: Die Werkstatt des Statius von Düren* i tidsskriftet *Nordelbingen*, 1924. Eimers' afhandling er inddelt efter et tretalsprincip: først gennemgås de enkelte bygningsværker, og Statius von Düren-terrakottaen betragtes her som led i den arkitektoniske helhed. Dernæst følger en fyldig håndværksmæssig redegørelse for værkstedets arbejdsmetoder og en gruppering af de enkelte plader efter stilistiske kriterier – herunder et forsøg på at omgrænse enkelte mestres særkende – og i tredje fase af undersøgelsen sættes atter den arkitektoniske helhed i centrum under en gennemgang af de stilistiske – bl. a. italienske og nederlandske – forudsætninger for den nordtyske terrakotta-arkitektur samt af den indbyrdes afhængighed mellem Statius von Düren-værkstedet og andre nordtyske mestre.

Da dette imidlertid ikke skal være en gennemgang af den nordtyske terrakotta i sin helhed, skal jeg naturligvis ikke slavisk følge Eimers i alle detaljer, men kun fremhæve de punkter, der kan være af interesse set i relation til Brejninggård-dekorationen – der altså kan fremlægges som en slags præmisser for en senere

stillingtagen til, om Statius von Düren overhovedet kan tænkes at være mester for Brejninggård-arbejderne.

Om Statius von Düren har Thieme-Beckers Künstlerlexikon en kort artikel, hvori dog tidsrammen for hans virke gøres noget for snæver, idet den sættes til 1550-66. Man har nemlig dokumentation for, at de sidste større leveringer fra værkstedet stammer fra årene 1570-71, da slottet Gadebusch blev opført, og hvis Eimers' datering af slottet Bothkamp til 1547 er rigtig, vil det sige, at værkstedets virksomhed varer fra 1547 til 1571.

Den tidligste dokumentation er en kontrakt fra 1551 mellem Lübecks bystyre og „Tegelmester“ Statius von Düren, hvori han får overdraget et teglværk, „die Pepermole“, uden for Holstentor og får tilladelse til foruden en fast levering af teglsten til byen at brænde „bilde und ander geschneden wark, ok schornsteine“, d. v. s. kaminer.

Om Statius von Düren som kunstnerpersonlighed ved man ikke meget. Det er ikke udelukket, at han kan være identisk med den ene af de fire mestre, Eimers finder frem til, i så tilfælde snarest „den nederlandske mester“, der mere end de tre andre står under indflydelse af nederlandsk renæssance. Også navnet von Düren peger nemlig mod det vestlige Tyskland, idet Düren er en lille by i nærheden af Aachen. Men dette kan ikke tages som et sikkert kriterium; en forbindelse mellem person- og stednavn kan nemlig være flere generationer gammel. Statius von Dürens dødsår kendes ikke; Lübeck-arkiverne oplyser intet, og man antager derfor, at han er død undervejs på en af sine byggerejer.

Der har tydeligvis været tale om en vis selvstændighed og individualisme i udførelsen af de enkelte plader, men produktionen på teglværket har dog som helhed været af industriel karakter, har været baseret på masseproduktion. De titler, der tildeles Statius von Düren er da også af et håndværksmæssigt snarere end et kunstnerisk tilsnit: steinbrenner, tegelmester, byldenberner.

Statius von Dürens største arbejder var dekorationerne til slottene i Wismar og Schwerin for hertug Johann Albrecht af Mecklenburg i årene 1553-55. Det drejer sig dels om en vertikal og horisontal inddeling af facaderne ved hjælp af terrakottabånd og -pilastre samt vinduesindramninger, dels om portaler ude og inde, kaminer og våbenplader. Af andre - mindre - slotte kan nævnes Bützow, hvis nye trappetårn i 1555 smykkedes med en terrakottafrise, og Gadebusch, som vi skal beskæftige os med senere. (Afbildninger: Eimers nr. 1-7).

Endvidere blev udsmykningen af Lübecks Mühlentor 1550-51 den første i en lang række af borgerlige bygningsværker, der i de følgende to årtier blev prydet med terrakotta. En del af disse ornamentter er gået tabt ved ombygninger og under 2. verdenskrig, men nogle er dog også bevaret, dels endnu på husfacader og dels på Lübeck museum. (Eimers nr. 9-15).

Betragter man de enkelte terrakottaplader, opdager man hurtigt, at en lang række karakteristiske motiver går igen.

Lovindemaske fra et af postamentene.

Der er for det første en stor samling medaljonagtige brystbilleder, indrammet af en blad- eller frugtkrans. Der er både tale om mands- og kvindeportrætter, dels i samtidens dragt, dels – for en lille gruppes vedkommende – i antikke gevandter. Disse portræthoveder, hvoriblandt findes portrætter af populære hertuger og kurfyrster, var et yndet motiv i den tidlige renessances kunsthåndværk. For et lille antal pladers vedkommende er de groteske træk stærkt fremtrædende og afhængigheden af Cornelis Floris (Florisstil) tydelig. (Ex. i Fynske Minder nr. 2-6).

Endvidere er der en gruppe plader med rent ornamentale fremstillinger. De har oftest tjent et tektonisk formål, været anbragt som pilastre, konsolsten, halv-søjler, friser og gesimser. Som motiver findes på disse plader akantusblade, rankeværk, delfiner, putti, vingede fabeldyr, kandelaber-ornamenter og „Rollwerk“ med frugtklaser. De stilistiske forbilleder skal for denne gruppes vedkommende søges blandt de tyske Kleinmeister og delvis atter i den nederlandske Florisstil.

En tredje – knap så væsentlig gruppe – er de heraldiske plader, på hvilke en stærk dekorativ tendens altid gør sig gældende. (Fynske Minder nr. 10-11).

Den sidste store gruppe er de billedlige plader, der fremstiller en hel situation. Herunder hører gammeltestamentlige fremstillinger som Judith med Holofernes' hoved, Isaks ofring eller Ester for Ahasverus. (Fynske Minder nr. 12). Desuden finder man antikke kampscener og Bacchustog gengivet. – En række plader af denne gruppe viser religiøst-allegoriske fremstillinger som det treleddede „Gesetz und Gnade“ (Fynske Minder nr. 7-9), eller troens ridder, der kæmper mod et mangehovedet uhyre. Reformationstiden røber sig tydeligt i en fremstilling af paven som forsvarer for vantroen. – Dertil kommer korsfæstelsescener.

Mere folkeligt motiv har kaminfriser, der forestiller en slædefart eller en fornem herre, der rider ud. (Eimers nr. 68-69).

Fremstillinger med enkeltpersoner, f. eks. en sækkepibeblæser eller en fløjtespiller kan findes på sokkelstykker el. lign. dele, der har en bærende funktion i den tektoniske opbygning.

John Eimers' forsøg på at udpege fire forskellige mestre på Statius von Dürenværkstedet vil jeg ikke komme nærmere ind på, men gennemgangen af motiverne har jeg anset for at være af betydning for en senere sammenligning med Brejninggård-motiverne.

Hermed har vi sluttet oversigten over den nordtyske terrakottakunst i første omgang og vender os nu til Brejninggård.

Terrakotta-udsmykningen af Brejninggård. Anlægget fremtræder i dag som en firefløjet gård på et snævert voldsted omgivet af grave. Af de fire fløje er kun østfløjen og nordfløjen fra 1500-tallet. Vestfløjen er opført 1942, da gården blev efterskole, og sydfløjen i 1958.

Dekorationen findes på østfløjen – hovedbygningen af det oprindelige, også firfløjede, anlæg – og kan beskrives således:

Plade med kartouche foruden på det kanellerede søjleskaft

Over en høj kælderetage, der står i hvidkalket, usmykket mur, følger hovedetagen, der er prydet af et blindgalleri af uglaserede terrakottaplader. Deres farve er okkergul, mens indramningen af de store plader – de profilerede sten – og også gesimsen går over i det teglstensrøde.

Galleriet findes i dag på facaden og fortsætter om på begge gavle. At det oprindeligt har fortsat helt op i spidsen af de dengang svungne gavle, fremgår i dag kun tydeligt af nordgavlen; sydgavlens terrakotta er derimod stærkt beskadiget, f. eks. mangler gesimsen over vinduerne. – Om galleriet også har været på østfløjens gårdside – ja, måske endog på nordfløjen – forekommer mere usikkert, selv om murværket er påfaldende ujævnt i den højde, hvor pladerne i så fald skulle have siddet.

Hele galleriet er for få år siden blevet restaureret og befriet for et efterhånden tykt lag af snavs og puds. Det fremtræder derfor nu meget tydeligt som en smuk kontrast til den hvidkalkede mur. – Ikke uden interesse er det at bemærke, at der i forbindelse med denne restaurering blev fremstillet nogle nye plader til erstatning for de alt for medtagne gamle. Det skete på Trøstrup teglværk ved Videbæk, og her havde man svare kvaler med brændingen. De nye plader adskiller sig da også tydeligt fra de gamle ved at være uregelmæssige og forvredne. – Det siger lidt om, på hvor højt et stadi det rent håndværksmæssige og tekniske arbejde har stået i 1500-tallet.

Selve galleriet er bygget således op: Forneden er der S-svungne konsoller eller kragsten med akantus-ornamentik. Derover findes postamenter eller plinter prydet med løvehoveder – skiftevis en løve og en løvinde, hvilket fremgår af behandlingen af manken! – og disse danner fodstykker til slanke pilastre, der nederst er prydet med en ornamentet terrakottaplade, derefter følger et rillet skaft, og pilastrene afsluttes af kapitæler, der snarest kan sammenlignes med korintiske, smykkede af en enhjørning under tre roser.

Brystværnet under vinduerne består af rektangulære terrakottaplader med skiftevis tre roser og en enhjørning indsat i en kartouche med „Rollwerk“.

Den mangleddede, profilerede gesims prydes af fine palmet-, æggstav- og mæanderborter.

Det bør bemærkes, at vinduerne oprindeligt har været af noget mindre format og – ifølge *Otto Norn i Danske Slotte og Herregårde* – afsluttet af en kurvehanksbue. Runderinger kan endnu anes i murværket omkring vinduernes øverste del.

Det er heller ikke uvæsentligt at gøre opmærksom på, at den nuværende portgennembrydning, der griber ret forstyrrende ind i dekorationens rolige linier, ikke er oprindeligt. Adgangen til gården har været fra sydsiden, hvor en sten-sætning endnu angiver, hvor broen har ført over voldgraven. Mellem kvaderstenene i det nuværende porthvælv er indsat to „vinger“ af terrakotta, der i profilering svarer til gesimsen. De kan eventuelt stamme fra sydgavlen, hvor gesimsen nu mangler.

*Udsnit af brystværnet med skiftevis Hans Langes og Johanne Skrams våben
indsat i nederlandske kartoucher.*

Udover facadedekorationen findes der på Brejninggård enkelte løse plader, indsat forskellige steder i murværket. I porten er der således anbragt to våbenplader. I det nederste venstre hjørne af den ene står ordet „anno“, men det tilsvarende hjørne af den anden, hvor man med føje kunne vente at finde et årstal, er desværre brækket af!

På østfløjens sydgavl findes en kvadratisk plade med en temmelig stiliseret firbladet rose, måske snarere en firkløver. De roser, der indgår i våbnet på brystværnspladerne og kapitælerne er ellers alle fembladede.

Endvidere er en meget smuk kvadratisk plade nu at finde i det hvælvede kælderrum mellem øst- og nordfløjen. Den er prydet af en spinkel, fint slynget ornamentik, i hvis felter der er anbragt otte roser, der her er helt stiliseret til stjerner, og fire enhjørninger omkring et midterfelt med initialer. Er det bogstaverne H og I? Således kunne mærket i hvert fald fortolkes.

På en nu nedrevet ladebygning skal der have været en plade med årstallet 1584. Den er nu gået tabt.

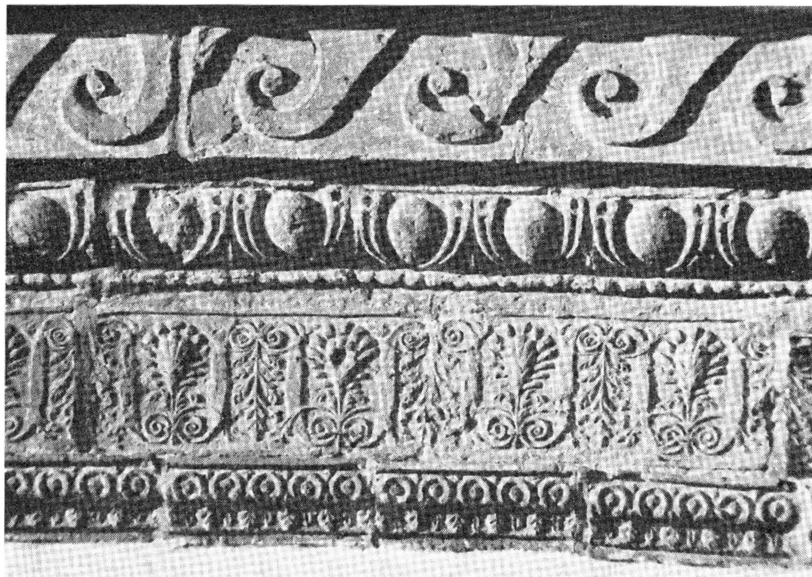
Endelig bør det nævnes, at der på korrundingen af den nærliggende Brejning kirke sidder to større terrakotta-våbenplader med årstallet 1581 samt på skibets nordside to mindre våbenplader.

Hele udsmykningen er komponeret over dette motiv: enhjørning og tre roser. Disse emblemer er hentet fra henholdsvis Skram-slægtens og Lange-slægtens våbner og spiller en væsentlig rolle ved dateringen af gården og dermed også af terrakotta-udsmykningen. Bygherre er Hans Lange, hvis person vi senere skal beskæftige os lidt mere indgående med. Her skal blot lige anføres de data i hans liv, der har interesse for dateringen af gården: i 1575 gifter han sig med Johanne Skram, en datter af Peder Skram til Urup, og da hendes slægtsvåben – enhjørningen – indgår i terrakotta-udsmykningen, er 1575 den tidligst mulige datering. Når man betænker, at pladen på ladebygningen var dateret 1584, og samtidig med en vis rimelighed kan antage, at hovedbygningen har stået færdig, da laden blev rejst, når man videre sammenholder dette med, at pladerne på kirken er dateret 1581, da må man komme til det resultat, at Brejninggård er bygget lige omkring 1580.

Udsmykningen med terrakotta har vakt opsigt i samtiden. Det har vi dokumentation for, idet sognepræst Jens Lauridsen Handbjerg i 1638 skriver til Ole Worm: „... salig Johannes Lange, der ... følte sig fængslet af stedets natur, byggede her en gård, kaldet Brejninggård, der blev så prægtig, at arkitektens tegninger og håndværkernes hænder synes at have kappedes med hinanden ...“ (Citater efter Otto Norn i Danske Slotte og Herregårde).

Førend vi kort berører spørgsmålet om arkitekten på Brejninggård, må vi omtale en anden gård, som i 1500-tallet var i slægten Langes eje, nemlig Ribe Kærgård (Hunderup sogn. Gørding herred). Jeg kan her henvise til *H. K. Kristensen: Byggeperioder og bygherrer på Ribes Kærgård* og *Niels Lange som bygherre på Ribes Kærgård*. Begge artikler findes i *Fra Ribe Amt 1956–59*. Kærgård udbyggedes efter 1550 til et tre- eller firfløjet anlæg af rigsråd Niels Lange. Et sandstensfragment, som nu er i Den antikvariske Samling i Ribe, og som H. K. Kristensen gengiver, har hans og hans hustru Abel Skeels våbner og er dateret 1552. Ved Niels Langes død 1565 tilfaldt gården hans brodersøn Hans Lange til Brejninggård, og han ejede den til sin død 1609.

Det interessante er, at man på Kærgård har fundet terrakottaplader af ganske samme slags som dem, der er anvendt til galleriet på Brejninggård, bl. a. brystværnsplader med Lange- og Skram-våbnerne. Den eneste forklaring på Skram-våbnets tilstedeværelse på Kærgård er den, at udsmykningen har fundet sted efter ejerskiftet i 1565, ja, efter Hans Lange og Johanne Skrams giftermål i 1575. – Det ser altså ud til, at udsmykningen på Kærgård – i modsætning til, hvad der er tilfældet på Brejninggård – er foretaget et par årtier senere end opførelsen af bygningerne. (I det nyudkomne bind af *Trap: Ribe Amt* skriver Flemming Jerk da også: „borggården (er) i 1500-tallets slutning ... blevet iklædt en forfinet udsmykning, rimeligvis stammende fra et nordtysk værksted (Statius van Düren?)“).

Den mangeleddede, profilerede gesims prydet af fine palmet-, æggstavs- og mæanderborter.

Pladerne på Kærgård indgik ret tilfældigt i senere murværk, men er i dag indmurede på markante steder, over døre o. lign. En enkelt plade med Langes våben er på Ribe Museum.

H. K. Kristensen gør ud fra Kærgård-fundene rede for den interessante teori, at dekorationen på Kærgård har været ganske identisk med den på Brejninggård. Han gengiver en tegning fra *Mejborg: Gamle danske hjem* og afmærker på den med pile de plader, der er kendt fra Kærgård.

Om selve gårdtypen – både Brejninggårds og Kærgårds – gør H. K. Kristensen opmærksom på, at det er en holstensk hustype: nederste etage har usmykket mur, salsetagen rigt udskåret bindingsværk. Dette bindingsværk har Hans Lange og hans arkitekt blot erstattet med den fornemmere udsmykning af terrakotta og formsten, men stilviljen er forblevet den samme. H. K. Kristensen noterer endvidere, at arkitekten ganske øjensynligt har været fortrolig med italiensk renaissance, som har sat sit præg på ornamenterne.

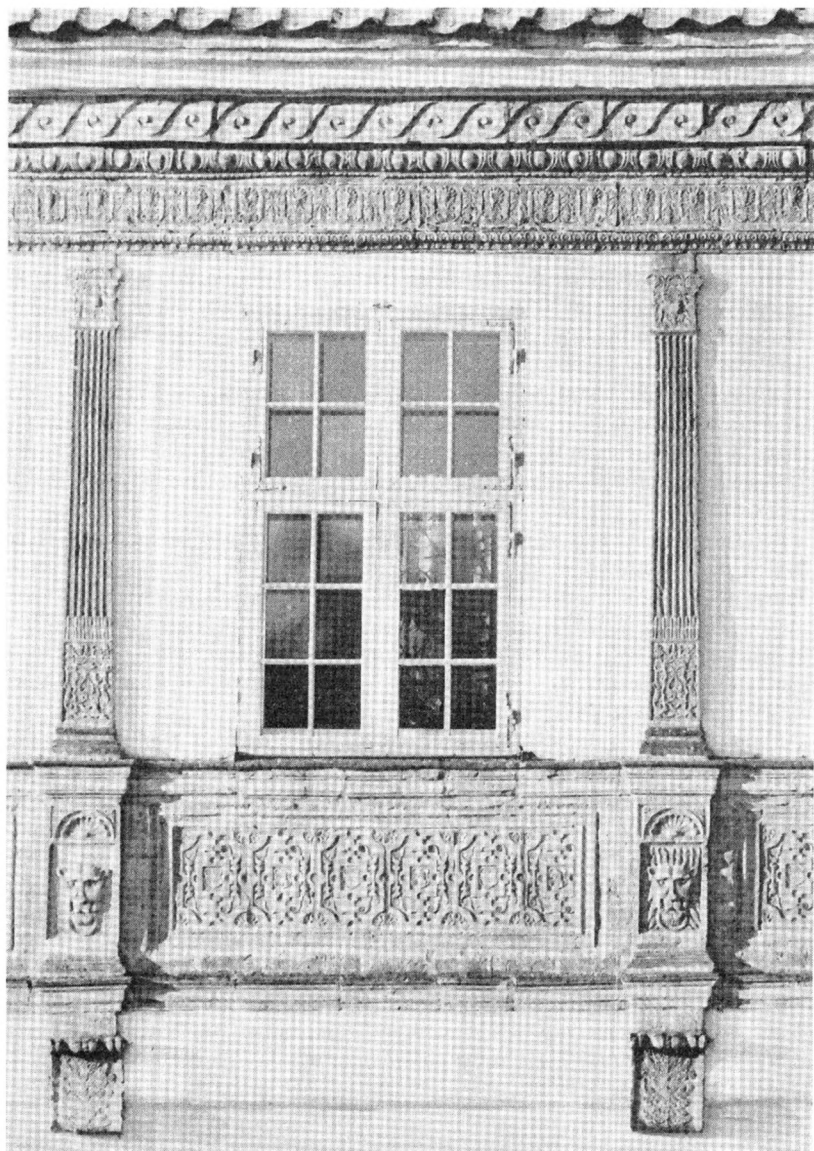
Et par bemærkninger om den eventuelle arkitekt på Brejninggård må her være på sin plads. At han må have været fremtrædende blandt tidens bygmestre, synes anlægget at tyde på, ligesom bygherrens høje sociale rang har muliggjort, ja, måske ligefrem krævet det. Otto Norn nævner i *Danske Slotte og Herregårde Her-*

cules von Oberberg. Det er Francis Beckett, der som den første har sat von Oberberg i forbindelse med Brejninggård ud fra den betragtning, at han vides at have arbejdet på slottet Küstrin ved Königsberg i Brandenburg – i dag Polen – før han kom til Danmark, og på slottet dér findes sene terrakotta-arbejder – portaler – om hvilke det forøvrigt kan siges med sikkerhed, at de ikke stammer fra Statius von Dürens værksted. Allerede Vilhelm Lorenzen drager Becketts teori om, at von Oberberg skulle have virket på Brejninggård, i tvivl, og tilknytningspunktet er da også meget svagt. Der er ingen som helst stilistisk forbindelse mellem terrakottaen i Küstrin og på Brejninggård, og der kan ingenlunde altid – hvad jo Kærgård synes at være et godt eksempel på – påvises nogen snæver kontakt mellem „der byldenberner“ og den arkitekt, der anvender dekorationerne. De er oftest simpelthen bestillingsarbejder. Vi må da nøjes med at konstatere, at Brejninggårds arkitekt har hørt til sin tids bedste, men vi kender ikke hans navn.

Førend vi går over til nærmere at betragte enkelte bygninger og bestemte værksteders arbejder, der i særlig grad påkalder sig interesse som materiale til sammenligning med Brejninggård-dekorationerne, er det rimeligt lige at standse op et øjeblik og prøve at danne sig et indtryk af den personlighed, der er Brejninggårds bygherre, nemlig Hans Lange. – Efter omtalen af enkelte huse og værksteder – herunder både nordtyske og danske arbejder – vil vi som afslutning foretage stilistiske og motiviske sammenligninger mellem Statius von Dürens terrakotta og Brejninggårds og lade disse sammenligninger munde ud i en konklusion.

– Men nu først Hans Lange: Oplysningerne om hans biografi findes dels indflettet i fremstillinger af Brejninggårds historie og er dels hentet fra *Niels Lauritzen Arctanders ligprædiken over Hans Lange, 16. februar, 1609, i Viborg Domkirke*. Det skal dog straks bemærkes, at denne ligprædiken virkelig – som titelbladet forkyn­der – er en „ret evangeliste oc meget trøstrig lærdom“ om syndernes forladelse, og at den ikke, som det så ofte var tilfældet i den tids ligprædikener, fortaber sig i biografisk stof; Brejninggård nævnes da også kun ganske flygtigt.

Hans Lange er født den 27. maj 1542 på Svenstrup på Sjælland som søn af Gunde Lange. Moderen er – som det hedder i ligprædikenen – født „Charine Brede til Kiellide udi det hertugdøm Slesuig“. Vi noterer altså allerede her, at Hans Lange via sin mødrene slægt har haft forbindelse til Slesvig-Holsten. Sammen med sine brødre undervises og opdrages han efter dronning Dorotheas ønske sammen med hendes og Christian III's børn. Det vil sige, at han har fået en undervisning, der repræsenterer datidens højeste niveau. Derefter fortsætter han studierne i København og i reformationens og humanismens lærdomscentre: Wittenberg, Strassburg og Paris. Alt i alt en idealuddannelse for en ung adelsmand. Hjemvendt fra sine dannelsesrejser i 1563 træder han i tjeneste „udi Kongelig Mayestats Cancellje“, deltager i Den nordiske Syvårskrig og freds-

Helhedsindtryk af galleriets arkitektoniske opbygning.

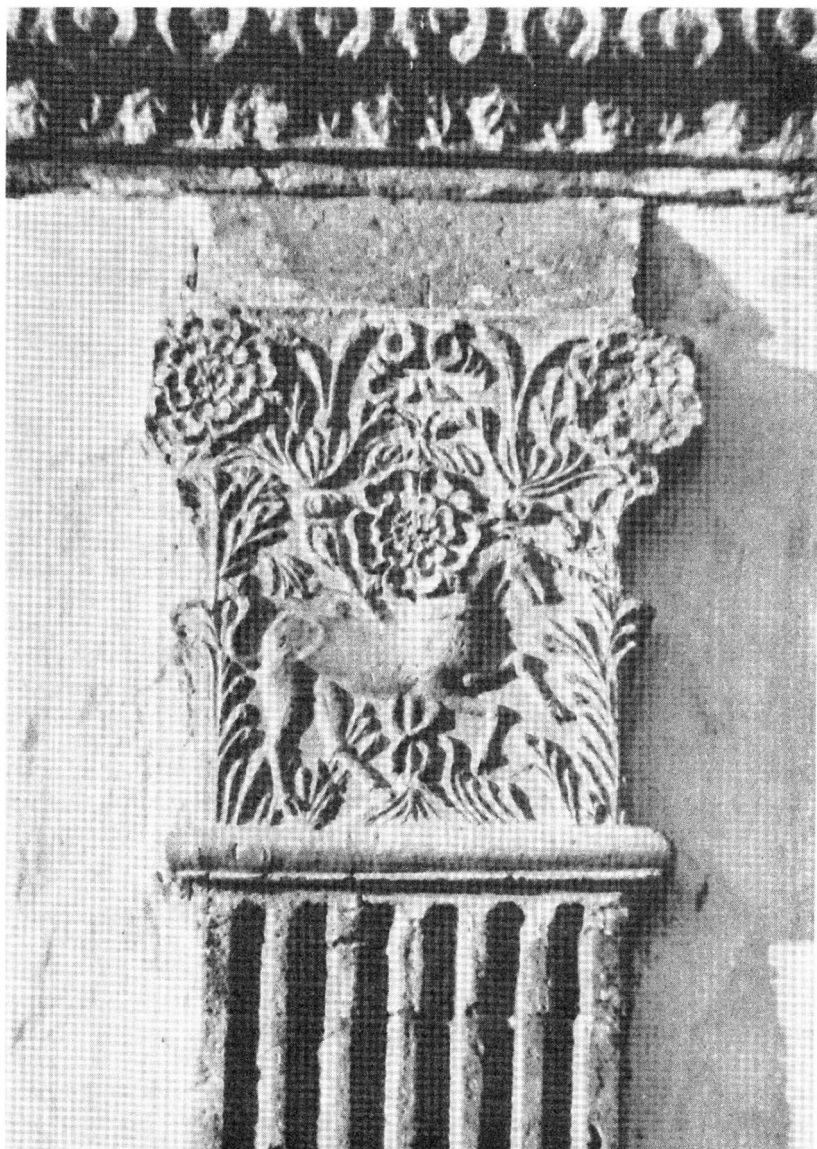
slutningen i Stettin, holder i 1575 bryllup med Johanne Skram i København og er – nu under Frederik II's regering – lensmand over Lundenæs Len (Midtjylland, Skjern) i 13 år fra 1585 til 1599. 1609 dør han på vej hjem til Brejninggård fra Snapstinget i Viborg. Det vides, at han i flere tilfælde har været kongens udsending – også udenlands – i betroet ærinde. Vi har altså at gøre med en mand af alsidig dannelse, stor berejstthed og af en betydelig social position.

Det første nordtyske bygningsværk, jeg derefter skal omtale, er Bothkamp. (Kiel kreds. Barkau sogn. Holsten). Bygherre er Johann Rantzau (1492–1565), og Eimers mener, at slottet har stået færdigt 1547, idet det af daterede breve fra Johann Rantzau vides, at det har været beboet af ham allerede 1545 (Eimers henviser s. 232 note 186 til Henniges genealogia). Lorenzens datering er vagere: „Bothkamp hører hjemme i årene omkring 1550–60“. Hirschfeld bekræfter Eimers' datering. Er denne rigtig, har Bothkamp, som er Johann Rantzaus første renæssancebygning, tillige været det allerførste bygningsværk, der har været smykket med Staius von Düren-terrakotta. Det er ældre end Mühlentor i Lübeck fra 1550–51 og ældre end det ældste bevarede slot med terrakotta-ornamentik: fyrsteslottet i Wismar, bygget 1553–54 af hertug Johann Albrecht af Mecklenburg.

Bothkamp blev – som så mange af Nordtysklands slotte og herregårde – plyndret og for størstedelen ødelagt under 30-årskrigen. Om slottet siger Johann Rantzau søn Henrik: „efter alle arkitekturkyndiges dom et eksempel på italiensk byggemåde“, og i et latinsk epigram lader han slottet selv få ordet: „Jeg er opført på højdedragets ryg, med søjler af sten, og det ædle værk stråler af italiensk kunst . . . Min storartede bygning overgår i kunst og skønhed – som i bekostning – også ethvert adeligt herresæde“.

Bevaret af den oprindelige terrakotta-dekoration er nu kun fem plader indsat i muren på et hus i landsbyen Kirchbarkau. I sin helhed har udsmykningen sikkert bestået i en vertikal og horisontal inddeling af facaden (jvf. citatet ovenfor: med søjler af sten). De bevarede plader repræsenterer formtyper, der alle med sikkerhed stammer fra Staius von Dürens værksted: portrætmedaljon, plade med putti, der rider på delfiner (Hirschfeld nr. 10), og udsmykningen må betragtes som første trin i udviklingen af den nordtyske terrakottakunst, som indvarsling af renæssancearkitekturen i Nordtyskland.

Hans Lange, der fra sine drengeår, hvor han blev opdraget sammen med Christian III's børn, har haft tilknytning til hoffet og senere var kongens betroede mand dels som udsending, senere som lensmand under Frederik II, kan have kendt Rantzau personligt, og meget taler for, at han har taget den berømte hærfører og statsmands gård som forbillede for sit eget senere byggeri, ligesom Johann Rantzau personligt for mænd i Hans Langes generation må have stået som en af de første virkelige renæssancestormænd. Bothkamp var jo, som det fremgik af Henrik Rantzaus omtale, berømt i samtiden som et strålende eksempel på den

Kapitalet med enhjørningen under de tre roser

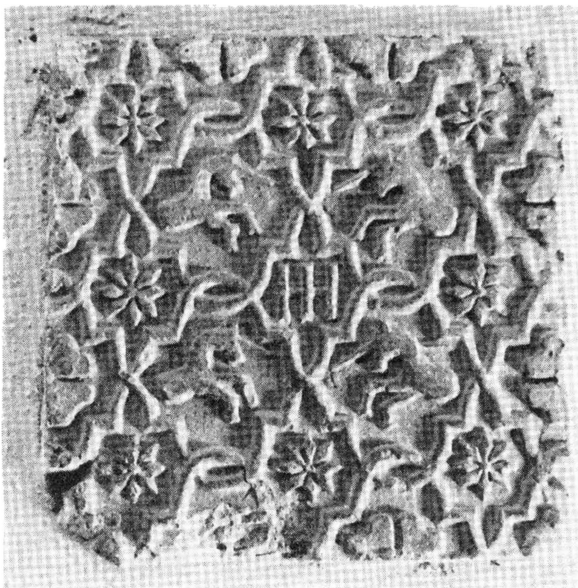
nye arkitektur, d. v. s. renæssance-arkitekturen. – Jeg har med disse bemærkninger prøvet at trække nogle linier op i den fælles livsindstilling og åndsholdning, der kan være grundlaget for, at bestemte stiltræk bæres videre. Og som jeg nu har forsøgt at følge linien frem i tiden, således fører Eimers den fra Johann Rantzau bagud, idet han gør opmærksom på en byherre i Sydtykland, grev Nikolaus von Salm, de habsburgske kejseres berømte feltherre, der bl. a. ledede forsvaret af Wien imod tyrkernes angreb 1529, og som fra 1525 lader sit slot Neuburg am Inn (Eimers nr. 82–85) i nærheden af Passau ombygge i renæssancestil og udsmykke med terrakotta på facaden. Om facadens udseende ved vi, at der var en „Gang unten und oben auf grossen Rothmarmelsteinernen Säulen“ (citeret efter Eimers s. 228) – og for salenes vedkommende drejer det sig om pilastre og friser, der danner indramning om marmorfelder, samt om dørindramninger m. m. Fragmenter fra disse dekorationer er bevaret og dateret 1531.

Ligesom Nikolaus von Salms personlige forbillede var den italienske condottiere-type, således er forbilledet for hans terrakotta-udsmykning at søge i Norditalien, som også Johann Rantzau kendte fra sine rejser. Som eksempel må nævnes Palazzo Roverella i Ferrara, bygget 1508, som fyrsteslottet i Wismar har en tydelig arkitektonisk lighed med, hvilket allerede den tyske kunsthistoriker Schlie, Sarres forgænger i udforskningen af slottets bygningshistorie påpegede. Ligheden er især slående, når man tager i betragtning, at karnappen på paladset i Ferrara er en senere tilføjelse (Eimers nr. 81).

Der skulle altså være sandsynlighed for, at Neuburgs terrakotta, der i formgivningen af den enkelte plade er inspireret af de tyske Kleinmeister, især af den mester, hvis initialer er J. B., danner overgangsled mellem den italienske og den nordtyske terrakottaarkitektur. Når Neuburg står isoleret som eksempel i Sydtykland, skyldes det, at man dér ellers foretrak „Hausteine“, d. v. s. natursten, kvadersten, til dekoration. Disse mangler imidlertid i Nordtyskland, og derfor udnytter man her den brændte stens muligheder. Forbindelsen mellem Neuburg og den nordtyske arkitektur bestyrkes yderligere derved, at Regensburger bygmesteren Albrecht Altdorfer sandsynligvis har stået for ombygningen af Neuburg, mens hans bror Erhard Altdorfer, der var i den mecklenburgske hertugs tjeneste, bl. a. var bygmester på slottet i Wismar. – Og fra den nordtyske terrakotta-arkitektur går så linien videre til Brejninggård.

Som næste bygningsværk må vi nævne Gadebusch (beliggenhed: Bezirk Schwerin i Mecklenburg), som Vilh. Lorenzen foruden Bothkamp hidfører til sammenligning med Brejninggård. *Vilh. Lorenzen* har i *Studier i dansk herregårdsarkitektur* i 16. og 17. årbundrede ikke stort mere end en halv side om Brejninggård og fastslår da også kun ganske kort, at „Brejninggård-dekorationen stemmer meget nøje i sin almindelige holdning overens med den tilsvarende på slottet Gadebusch, der opførtes 1570–71 af Christoph Haubitz. Der er da næppe

*Den lille kvadratiske plade
fra det hvælvede
kælderrum mellem øst- og
nordfløjen. Omgivet af
otte roser og fire enhjør-
ninger – en fri behandling
af våbenmotiveerne – ses
i midten et felt med
initialer.*

tvivl om, at Brejninggård skyldes en bygmester fra disse nordtyske egne, fortrolig med den her hjemlige dekorationsmåde“. – At Haubitz er bygmester på Gadebusch, kan dokumenteres (Eimers s. 150).

Vilh. Lorenzens interesse er ikke koncentreret om terrakotta-dekorationen som sådan. Den nævnes kun i forbifarten. Hans direkte sigte er at tage stilling til, om Hercules von Oberberg kan være arkitekten eller ej – som tidligere nævnt afviser han denne teori. Men han peger altså i hvert fald på slægtskabet med dekorationerne på Gadebusch. Mere udførlig er imidlertid Eimers' omtale af dekorationerne på den nordtyske gård. Han gør opmærksom på, at Gadebusch er det seneste bygningsværk, hvor der kan påvises Staius von Düren-terrakotta. Slottet er bygget 1570–71. (Portalen, Eimers nr. 7 kan f. eks. sammenlignes med kaminen i Køge rådhus. Desuden har man på Gadebusch fundet det tidligere omtalte triptykon „Gesetz und Gnade“).

Lorenzen har for så vidt ret i, at der er overensstemmelse i den arkitektoniske udnyttelse af terrakotta-dekorationerne på Brejninggård og på Gadebusch – for så vidt som der begge steder er tale om en vertikal og horisontal inddeling af facaden, men det er ikke et karakteristikum for de to gårde alene, men overhovedet et fællestræk i den nordtyske arkitektur, kendes således både fra Bothkamp og i endnu mere udpræget grad på slottet i Wismar, der var det direkte for-

billede for Gadebusch. Der er altså ikke opnået meget ved specielt at fremhæve en lighed mellem Brejninggård og Gadebusch. Facadeinddelingen ved hjælp af terrakottafriser eller -gesimser og -pilastrer brugtes i øvrigt ikke blot på adeligt byggeri, men kendes også fra borgerhuse. (Eks. på Lübecker huse: Eimers nr. 10, 11 og 13). Der består altså et arkitektonisk slægtskab mellem Brejninggård og hele den nordtyske terrakotta-arkitektur som sådan, ikke blot en overensstemmelse med en enkelt gård.

Ser man på formgivningen af de enkelte plader, kan der derimod være god mening i at tale om en nærmere tilknytning mellem bestemte enkelte bygningsværker. Men netop på det punkt er en sammenligning mellem Brejninggård og Gadebusch ikke synderlig givtig, men kan dog tjene til at markere forskellen. Terrakottaen på Gadebusch er nemlig iflg. Eimers ikke af særlig fremragende kunstnerisk kvalitet. Der synes at være tale om en vis træthed og uopfindsomhed, som giver sig til kende både i udførelsen af de enkelte plader, der præges af fattigdom og ensformighed i ornamentikken, og i anbringelsen af dem, der ingeniørlundt altid tjener et tektonisk princip. Undertiden er f. eks. plader – selv portræt-plader – halveret, hvis der på det pågældende sted i muren ikke var plads til en hel plade, eller en plade er indføjjet, hvis den passede i størrelse, uden hensyntagen til dens ornamentik. Den slags forsyndelser støder man ikke på i Statius von Düren-værkstedets glansperiode. Gadebusch, der som nævnt er det seneste bygningsværk, hvor man finder Statius von Düren-terrakotta, bærer altså præg af en vis dekadence, af slutfase. Men dette er absolut ikke tilfældet på Brejninggård, hvis terrakotta er af høj kunstnerisk standard.

Ganske kort må jeg nævne ejendommen *Colosseum i Flensburg*, der er bygget 1585. Her har været 19 terrakottaplader anbragt i en frise på facaden, 16 af dem er nu indsat i væggen langs trappeopgangen i Städtisches Museum i Flensburg (Eimers nr. 19). Af pladetyper er her tale om en række forskellige portræt-medaljoner, syndefaldspladen fra triptykon'et „Gesetz und Gnade“ (men ikke de to andre!), og to allegoriske plader: paven som forsvarer for den falske tro og sandheden i kamp mod synden (Eimers nr. 62 og 61). Alt i alt en meget broget sammensat frise. Der er med sikkerhed tale om Statius von Düren-terrakotta, men udsmykningen er af sen dato. Om værkstedet stadig har virket, ledet af Statius von Dürens efterfølger, da Colosseum blev bygget i 1585, eller om det drejer sig om „overskudslagre“, hvad den uegale sammensætning kunne tyde på, er vanskeligt at afgøre.

Også fra en helt anden kant syntes et spor at pege mod Flensburg ud over disse medaljoner, som er sikre Statius von Düren-arbejder, nemlig fra *Tønderhus*. I det nyudkomne bind af *Trap. Tønder amt* skriver *Flemming Jerk* om Tønderhus: „bygningen indeholdt foruden hvælvet kælder to fulde stokværk, hvoraf det nedre rummede to mindre, tøndehvælvede rum samt tre store, overhvæl-

vede, pillebårne sale, hvortil der var umiddelbar adgang fra borggården; *her fandt formodentlig de i Flensburg forfærdigede terrakotta-slutsten og -konsoller i form af hoveder anvendelse*". Det kunne se ud, som om der her var givet et spor, der måske kunne føre til et nyt værksted, et Flensburger værksted. Imidlertid har en nærmere undersøgelse vist, at der er tale om et blindspor. I sin bog *Geschichte der Stadt Tondern bis 1627* gengiver *Ludwig Andresen* eksempler på denne „terrakotta“ og citerer (s. 32) et dokument, hvori det hedder, at i Flensburg „sneet de muerknecht de steen to den gewelfft“ – og *Ludwig Andresen* fortsætter: „die nachher der Ziegelmeister dort brannte, terracottenartige Köpfe für die Schlussteine am Gewölbe im Amtssaal und für Kopfkonsolen“. Øjensynlig har *Flemming Jerk* ikke været opmærksom på denne oplysning, hvoraf det fremgår, at her altså slet ikke er tale om terrakotta, men, som dr. Schoubye på Tønder Museum har kunnet oplyse, om arbejder i basalt og sandsten, der nu er indmuret i museets port. Det drejer sig her ikke om et teglværk, men snarere om et stenhuggerværksted, der, omend det synes at have leveret arbejder af høj kunstnerisk kvalitet, dog ikke har nogen interesse i vores sammenhæng.

Eimers har ikke ganske ret, når han omtaler Flensburger huset Colosseum som den nordlige grænse for *Stadius* von *Düren*-arbejdernes udbredelse. Der er sikre eksempler på hans terrakotta i Danmark, som jeg kort skal omtale, da de udgør et dansk materiale til sammenligning med *Brejninggårds* terrakotta.

I forbindelse med *Gadebusch* nævnede jeg *kaminen i Køge rådhus*, som *Chr. A. Jensen* har behandlet i en artikel i *Køge Museum fra 1896–1946*. Denne kamin er fra 1550'erne, da rådhuset blev opført, altså fra *Stadius* von *Düren*-værkstedets glansperiode. *Chr. A. Jensen* omtaler i forbindelse med kaminen ganske kort terrakottaplader fra herregården *Bramslykke* på *Lolland*, fra *Næstved* og fra et par borgerhuse i *København*. Der er i alle disse tilfælde tale om sikre *Stadius* von *Düren*-motiver. Endvidere nævner han to epitafier over *Otto Rosenkrantz* til *Næsbyholm*, der har hængt i *Næsby kirke*. Man kender dem fra en tegning, men originalerne er gået tabt. De blev opsat 1557, men noget absolut sikkert om deres oprindelse kan ikke siges. Endnu et par fragmenter opbevares på museerne i *Svendborg* og *Ribe*; det drejer sig om henholdsvis et satyrhoved og et kaminsokkelstykke. Begge typer genfindes hos *Eimers* (nr. 57 og 78).

I en note s. 52 skriver *Chr. A. Jensen*: „... særdeles betydelige nørrejske Terracottaværker på *Visborggaard* og *Brejninggaard* (samt *Ribe Kærgaard*) kan ikke tilskrives *Düren*-Værkstedet; maaske har *Svende* fra *Lübeck* forsøgt sig paa egen Haand“. På *Visborggård* i *Aalborg amt*, hvor der ved *Jacob Seefelds* byggeri i 1575–76 opstod et meget betydeligt renæssanceanlæg, drejer det sig om en kamin i rødt, brændt ler, der nu står på *Nationalmuseet*, af *Gotfr. Tvede* dateret 1580, samt om nogle cirkelrunde ventilskiver fra gårdens hemmeligheder.

Om der er stilistisk overensstemmelse mellem hermerne på Visborggårds kamin og dem, der kendes fra Düren-værkstedet og bl. a. har været brugt ved vinduesindramninger flere steder, er svært at afgøre på basis af tegningen (Architekten XV og XIX). Men kasetteværket på overliggeren forekommer i hvert fald ikke hos Statius von Düren. At Visborggårds og Brejninggårds terrakotta skulle stamme fra samme mester, er der heller ikke grundlag for at afgøre – imod en sådan antagelse peger den kendsgerning, at grundmaterialet har været forskelligt: Brejninggårds terrakotta-udsmykning er okkergul, Visborggårds kamin teglstensrød. Ud fra behandlingen af løvemankerne kan man heller ikke slutte noget, og der er tilsyneladende betydelig stilistisk forskel mellem kasetteværket her og kartoucherne på Brejninggårds brystværn, der har nogenlunde samme tektoniske funktion.

Yderligere et eksempel på Statius von Düren-terrakotta i Danmark skal kort nævnes: *Løveapoteket i Odense*, som i *Fynske Minder 1965* behandles i en artikel af Niels Oxenvad og tidligere har været beskrevet i en artikel af Alfr. Rohde: *Terrakotten des Statius von Düren in Dänemark*. På ejendommens facade var der anbragt 32 plader, hvoraf 18 i dag opbevares på Odense Museum, 6 på Nationalmuseet, mens resten er gået tabt. Det drejer sig om i alt 10 forskellige formtyper, alle sikre Düren-arbejder, indsat mellem 1556 og 1571. Huset var storkøbmand Oluf Bagers fædrenehjem, og det synes godtgjort, at det er ham, der har importeret de lybske arbejder for at pryde sin ejendom på samme måde, som det var mode blandt velstående borgere i Lübeck. Her kan altså i bygherretype konstateres en borgerlig parallel til den adelige linie, vi kunne trække fra Nikolaus von Salm over Johan Rantzau til Hans Lange.

Sidst i rækken af enkelte terrakotta-arbejder og -værksteder må nævnes to nordtyske mestre. For det første *Meister Oleff i Kiel*. Om Meister Oleffs liv og herkomst vides intet, end ikke hans familienavn. Han kan påvises første gang i Kiel 1563, eventuelt før, men da kun omtalt som „de tegelmeister“ uden angivelse af navn.

At der fremstilles terrakottaplader på hans værksted kan første gang dokumenteres 1567, fra hvilket årstal der leveres terrakotta til flere holstenske herregårde, bl. a. bestiller Paul Rantzau 1572 18 plader til udbedring af Bothkamps udsmykning.

Der er tale om fire medaljontyper, to store og to små (Eimers nr. 95 og 96), der endnu kan findes på Kieler huse og på de to museer, Thaulow Museum og Museum vaterländischer Altertümer, i Kiel.

De store typer sælges 1567–74 og i året 1581. Efterspørgslen efter de små har været betydelig større, og fremstillingen af dem kan dokumenteres helt til 1598.

Indramningen af de store plader svarer til Statius von Dürens. Modelleringen af ansigterne, især øjnene, samt den skematiske behandling af klædedragten

folder kan sammenlignes med den udformning, der kendes fra „der volkstümliche Meister“ fra Düren-værkstedet, en af de fire mestre Eimers mener at kunne omgrænse. Denne mesters speciale er de figurlige fremstillinger og desuden nogle portrætmedaljoner, der frembyder den mest primitive teknik af samtlige portrætfremstillinger.

Tidsmæssigt kunne dette værksted meget vel sættes i forbindelse med Brejninggård, men af motiviske og stilistiske grunde alligevel ikke. Der er fra Meister Oleffs hånd så godt som udelukkende tale om portrætmedaljoner – dog nævnes i et dokument fra 1571, at værkstedet også fremstiller „piler“ (piller eller søjler), men de kendes ikke. Under alle omstændigheder findes der ikke en eneste portrætmedaljon på Brejninggård; og ornamentikken hos Meister Oleff er ret ubehjælpelig, af ringe plastisk virkning, hvad der absolut ikke er tilfældet på Brejninggård.

Jeg mener altså, skønt tidspunktet kan passe, og skønt Hans Lange f. eks. via sin moders slægt kan have haft forbindelse til Kiel, at kunne lade dette værksted ude af betragtning.

– Som afslutning på denne gennemgang skal da blot nævnes *Lüneburg-værkstedet*, et værksted, der ganske vist med sikkerhed kan afvises som oprindelsessted for Brejninggård-terrakottaen, men som på grund af sin høje kunstneriske standard ikke bør forbigås, før vi omsider anstiller en stilistisk sammenligning og prøver at nå til en konklusion.

Karakteristisk for Lüneburg-terrakottaen, hvis tidligste datering er 1543, er en indramning af „tovsten“, d. v. s. en snoet teglstensbort, samt det, at pladerne uden undtagelse er glaserede i farver i modsætning til Statius von Dürens, på hvilke der intetsteds er fundet endog det mindste spor af glasering – og, i modsætning til Brejninggårds! Alene af denne grund må en forbindelse kunne udelukkes. Lüneburg-pladernes glasur giver dem et festligt og særdeles karakteristisk præg, der gør, at de ikke kan forveksles med andre arbejder. Glaserede plader kendes i øvrigt også fra Rostock, hvis terrakotta i motivisk henseende ofte viser fælles forlæg med Statius von Dürens, men i stilistisk henseende står isoleret som ellers kun Lüneburgs.

Hans Schröder påviser i Lüneburg en teglmester Hans Fase, en påvisning Eimers kan bekræfte. I sammenligning med Statius von Dürens er pladerne af mindre format, men af højere kunstnerisk kvalitet. Forøvrigt har der for visse pladers vedkommende, hvad former og motiver angår, været kontakt mellem de to værksteder fra slutningen af 1540'erne, således at forstå, at man i Lüneburg over Statius von Düren-plader fremstillede nye former. Düren-pladerne tjente simpelthen som en slags negativer for nye udformninger, hvorved også størrelsesforskellen mellem i øvrigt nøjagtig ens plader – bortset altså fra glasuren! – kan forklares. Eimers gengiver også et eksempel på, hvorledes en statius von Düren-plade er blevet skåret til på en bygning i Lüneburg uden hensyntagen til, at hel-

hedskompositionen har taget skade derved. (Eimers nr. 47 og 88 + nr. 86 og 89). Men bortset fra disse andenhandsplader har Lüneburg-terrakottaen som sagt helt sit eget præg. – Værkstedet arbejder – med enkelte senere undtagelser – til 1558.

Konklusion: Foretager man nu en sammenligning mellem Brejninggård-terrakottaen og Statius von Dürens, hvis navn atter og atter – omend oftest med forbehold – er blevet sat i forbindelse med Brejninggård, så springer det først i øjnene, at de plader, der er karakteristiske for Statius von Düren, ikke er at finde på Brejninggård. Her er ingen portrætmedaljoner, ingen billedlige fremstillinger af allegorisk eller anekdotisk art, ingen putti på delfiner, ingen vingede fabeldyr, grotesker eller hermer. Som bærende element findes hos Statius von Düren hyppigt kombinationen pilaster med foransat halvøjle (Eimers nr. 70); heller ikke den er at finde på Brejninggård, hvor der i stedet bruges slanke, rillede pilastre.

Der kan ganske vist nævnes motiver, som findes både hos Statius von Düren og på Brejninggård, som f. eks. akantus-ornamentik og kartoucher, men det lader sig ikke gøre at begrænse fællesskabet til kun at omfatte Statius von Düren og Brejninggård, der er derimod tale om motiver, som er tidstypiske, og ser man nøjere til, vil man konstatere, at der er betydelig forskel på den stilistiske udformning af de pågældende beslægtede motiver. Noget lignende kunne siges om løvemankerne: både hos Statius von Düren og på Brejninggård behandles de dekorativt, hvad netop en sådan detalje oplagt indbyder til, men resultaterne er højst forskellige.

Om der, hvad den rent tekniske og håndværksmæssige fremstilling af pladerne angår, er tale om overensstemmelse, er nok sandsynligt, men Brejninggårds plader forekommer dog at være af større plastisk virkning og finere blødhed i linierne, som om der i højere grad er modelleret end skåret. Rosenbladene på kapitælerne og blomstermotiverne i brystværnspladernes hjørner bærer således tydeligt præg af at være modelleret (med tryk af en tommelfinger f. eks!). Det samme gælder pladen med den firebladede rose på syd gavlen. – En lignende blødhed i udformningen af blomsterblade kan iagttages på en plade fra slottet Freyenstein, 1556, hvis terrakotta man netop af stilistiske grunde ikke har ment at kunne tilskrive Statius von Düren (Eimers nr. 90). – En betydelig forskel er der f. eks. også i gengivelsen af dyrekroppe, hvad en sammenligning mellem Statius von Dürens hjorte (Eimers nr. 75) og Brejninggårds enhjørninger viser. Mens Statius von Düren behandler kroppen som en massiv tromle med tynde tændstikben, er der langt større rejsning og spændstighed over Brejninggård-kapitælernes enhjørninger.

Nævnes må det naturligvis også, at der er forskel på pladernes farve. Mens Brejninggård-pladerne er okkergule, er Statius von Dürens rødbrune, hvilket skyldes en forskel i grundmaterialet, idet blåler bliver gult i brændingen, mens

rødler beholder den rødbrune farve.

Men den altafgørende forskel beror efter mit skøn derpå, at der ligger en helhedsopfattelse til grund for udsmykningen på Brejninggård, som ikke findes på de gårde og huse, hvor Statius von Dürens arbejder har været anvendt. Hele dekorationen på Brejninggård er gennemkomponeret over motivet „enhjørning og tre roser“; der ligger altså en meget bevidst kunstnerisk konception til grund for udarbejdelsen af projektet, og det skaber en helhedsharmoni af en helt anden art, end man finder den i Nordtyskland. Især de seneste Statius von Düren-udsmykninger tyder, som vi har set, på en ret tilfældig anvendelse af forhåndenværende pladetyper. Brejninggård-dekorationen er i kraft af sit motiv uløseligt knyttet til en bestemt lokalitet og en bestemt byherre, hvad der ikke i samme grad kan siges om de nordtyske udsmykninger, hvor i mange tilfælde blot en enkelt våbenplade skaber relation til byherren.

Af disse grunde mener jeg, at man må anse Brejninggård-udsmykningen for at repræsentere et kunstnerisk højere niveau, og som følge heraf ser jeg ingen grund til fortsat at nævne Statius von Düren som direkte ophavsmand. Når forskerne så konsekvent har holdt fast ved denne forbindelse hidtil, skyldes det måske en vis lettelse ved overhovedet at kunne anføre et navn.

Da Brejninggård er bygget og udsmykket ca. 10 år senere end de sidste store leveringer fra Statius von Dürens værksted (Gadebusch 1570–71), kan den mulighed derimod ikke afvises, at svende, der har lært håndværket hos Statius von Düren – eller hos en anden nordtysk mester, i Kiel måske – har arbejdet selvstændigt i Jylland. Hans Lange selv kan på sine rejser meget vel tænkes at have fået en aftale i stand med nordtyske kunsthåndværkere. Om selve fremstillingen har fundet sted i Slesvig-Holsten, hvorefter pladerne er transporteret til henholdsvis Brejninggård og Kærgård, eller om formningen og brændingen er sket på stedet, er vanskeligt at afgøre. Der har været teglværker på egnen omkring Brejninggård – som der er det endnu i dag – men jeg har ikke kendskab til, om man har fundet lagre af fejlbrændinger, der kunne bekræfte, at fremstillingsprocessen har været lokal – sådanne lagre af fejlbrændinger kendes både fra Pepermole ved Lübeck og fra Ziegelhof i Kiel – og antagelsen af en lokal fremstilling kan jo ikke støttes af dekorationer på andre gårde. Der er virkelig tale om et éngangsarbejde.

Konklusionen må da blive den, at Brejninggård-mesteren efter en sammenligning med nordtyske terrakottaarbejder stadig forbliver anonym. Ville man gøre yderligere forsøg på at indkredse hans identitet, kunne det måske være frugtbart at sammenholde Brejninggård-udsmykningen med nogle af de samtidige træskærerarbejder af høj kvalitet, som findes i egnens kirker; det er vel ikke ganske utænkeligt, at en af de vestjyske træskærere kan have været mester for de forme, hvori terrakottapladerne er støbt. En sådan undersøgelse ligger imidlertid udenfor dette arbejdes grænser. – Nok har det altså ikke været muligt at erstatte Statius

von Dürens navn med et andet mesternavn, men sikkert er det i hvert fald, at Brejninggård-mesterens værk, som er enestående i Danmark, kan betragtes som det yderste led – både geografisk og temporalt – i en traditionskæde, der over den nordtyske – d. v. s. slesvig-holstenske og mecklenburgske – terrakotta-arkitektur og det sydtyske slot Neuburg am Inn rækker tilbage til norditalienske renæssance-bygningsværker.

Litteraturfortegnelse:

- Eimers, John: Die Werkstatt des Statius von Düren. Nordelbingen. 1924.
Hirschfeld, Peter: Herrenhäuser und Schlösser in Schleswig-Holstein. 1953.
Jensen, Chr. A.: Kaminen i Køge rådhus. Køge Museum 1896–1946.
Kristensen, H. K.: Byggeperioder og bygherrer på Riber Kærgård. Niels Lange som bygherre på Riber Kærgård. Begge i Fra Ribe Amt 1956–59.
Die Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein. Stadt Flensburg. 1955.
Lorenzen, Vilhelm: Rantzauske borge og herresæder i 16. århundrede. København 1912.
Studier i dansk herregårdsarkitektur i 16. og 17. århundrede. København 1921.
Norn, Otto: Brejninggård. Danske Slotte og Herregårde. Bind IV. København 1945.
Oxenvad, Niels: Løveapoteket og Statius v. Düren. Fynske Minder 1965.
Rohde, Alfred: Terrakotten des Statius von Düren in Dänemark. Der Cicerone XVIII, Heft 3, 1926.
Schröder, Hans: Lüneburger Terrakotten der Renaissance. Der Cicerone XV, Heft 2. 1923.
Artikler om Visborggård af Gotfred Tvede og Chr. A. Jensen i Architekten XV (1912–13) og XIX (1916–17).

Emil Nolde og Ølstrup

Af Niels Hovgaard

1967 var hundredåret for Emil Noldes fødsel (født den 7. august 1867 i landsbyen Nolde på Tønder-egnen). Hundredåret har været fejret på behørig vis næsten overalt i Europa, og selv her i året 1968 fortsættes med udstillinger og bogudgivelser om denne forkætrede maler; således er et fransk forlag netop ved at udgive en mindebog om Emil Nolde og hans produktion.

Meget har været fremdraget og først og fremmest de religiøse billeder, der på uortodoks måde skildrer begivenheder fra Jesu liv. I tiden efter 1909 malede Nolde disse kunstværker, der skabte røre om hans navn og placerede ham blandt de ypperste kunstnere.

Mange – og i hvert fald alle kunstinteresserede – kender disse billeder; men kun de færreste ved, at Emil Nolde allerede i 1904 på bestilling begyndte sin produktion af disse billeder, om end i mere beskeden og afdæmpet form. Det første billede, „Emmaus“, blev i dette år malet til Ølstrup kirke i Vestjylland, hvor det hænger den dag i dag, og skæbnen ville, at ikke andre kirker senere fik brug for Nolde, hvorfor det vist må betegnes som absolut enestående, at denne lille, beskedne kirke som den eneste i verden er ejer af et ægte Nolde-maleri i altertavlen. Måske har dette maleri endda været medvirkende til, at Emil Nolde har fået inspiration og lyst til at male disse religiøse billeder. – Man har vel lov til at være salig i den tro!! –

Hvordan går det til, at et lille tilfældigt sogn på vestkysten bliver ejer af et sådant klenodie? Spørgsmålet lyder ofte fra den Nolde-interesserede tilskuer. Svaret er, at det vist skyldes et tilfældighedernes spil. Først og fremmest – og vel ikke uvæsentligt – at Ølstrup trængte til et nyt maleri omkring århundredskiftet, dels at provsten hed Vilstrup og boede i Borris, og vel også, at Emil Nolde netop i 1902 blev gift med denne provsts niece og dette år besøgte Borris præstegård.

Men vi må hellere for at se billedets relation til sognet gå tilbage til begyndelsen, og denne finder man bedst i kirkesynets forhandlingsprotokol – en meget tyk bog, der påbegyndtes i 1862 og stadig benyttes ved de regelmæssige kirkesyn. Her kan man finde en notits fra år 1900 den 12. juni, hvor der har været afholdt

kirkesyn. Først ses nogle almindelige bemærkninger om de ting, der skulle istandsættes eller fornyes, hvorefter protokollen fortsætter:

„... Der anbringes nye Stivere ved Altertavlen, og det henstilles til Kirkeværgerne at tænke på et nyt Alterbillede af en Kunstmaler 6 Kr. . .“

H. Vilstrup A. Jensen H. A. Bojlesen

Allerede på dette tidspunkt har man altså under den daværende sognepræst, pastor Vald. Wahl taget bestemmelse om et nyt alterbillede til afløsning af det gamle nadverbillede, der nu hænger på Ringkøbing Museum.

Året efter i 1901, den 11. juni, ved det næste kirkesyn konstaterer man, at der åbenbart ikke er sket noget, idet man her finder følgende:

„... Mangleterne vare afhjulpne, men der var intet nyt Alterbillede anskaffet . . .“

H. Vilstrup A. Jensen H. A. Bojlesen

Da der stadig ikke i 1902, den 17. juni, var sket mere, har provsten, Henrik Vilstrup, tilsyneladende taget sagen i egen hånd, idet man her finder følgende notits om afslutning på dette års kirkesyn:

„... Provsten lovede at opsøge en Maler, der kan udføre et Alterbillede“.

Vilstrup A. Jensen H. A. Bojlesen

Mon provst Vilstrup på dette tidspunkt har tænkt på sin nieces mand, kunstmaleren? Der har formentlig dette år i familien været talt en del om denne skuespillerinde, Adamine Vilstrup, der nu giftede sig med en kunstmaler.

Gennem familien Krogh, Ølstrup, oplyses det, at daværende gårdejer, Anders Krogh, død 1955, der også virkede som vakancelærer, gennem sin eksamination hertil hos provst Vilstrup var med til at finde en kunstmaler og blandt andet foretog en rejse til Borris alene af den grund, at nu skulle der gøres noget ved sagen. Denne rejse kan eventuelt være foretaget inden det sidstnævnte kirkesyn.

Forhandlingsprotokollen nævner ikke mere om det nye alterbillede – sagen går sin gang. Imidlertid kan man i kirkens gamle regnskabsbog finde en udgiftspost fra 1902 på 5 kr. for „Kjørsel med Kunstmaleren“. Mon ikke det har været Emil Nolde, der har været i Ølstrup for at se på mulighederne? Emil Nolde fortæller i sine erindringer, at han efter brylluppet rejste til Borris sammen med Ada, og hvad er da mere nærliggende, end at provsten en dag har bedt ham om at rejse til Ølstrup for at se på kirken og få en handel bragt i stand. Den fattige maler kunne så sandelig godt trænge til noget arbejde – og vel at mærke betalt arbejde.

Hvorom alting er, så er man blevet enige, og Nolde er gået i gang med at male billedet, og han må have arbejdet på det i nogen tid, for han skriver i et brev fra Ølstrup, d. 19. marts 1904 (gengivet i „Emil Nolde / Briefe aus Jahren

Ølstrup kirke med Noldes maleri i altertavlen. På væggen til venstre ses Carl Bloch-kopiet „Gethsemane have“. (Foto: Børge Venge)

1894–1926“ af Max Sauerlandt), at „Aage lånte mig forrige sommer arme og hænder til det“, hvilket formodentlig skal forstås på den måde, at denne Aage har siddet model til en eller flere af personerne.

Brevet er skrevet til Noldes svigermoder, og da der samtidig er en hilsen til en Aage, er det vel naturligt at forestille sig, at denne person har været nu afdøde Aage Vilstrup, broder til Ada. Sønnen, landsretssagfører Uffe Vilstrup, der bl. a. er medlem af komiteen for Stiftung Seebüll-Ada und Emil Nolde som familiens repræsentant, oplyser, at denne Aage uden al tvivl har været hans fader; dog kan man i familien ikke sige, i hvor udstrakt grad modelvirksomheden har indvirket på billedets udformning. Uffe Vilstrup skriver: „... vi ved ikke, hvilken af figurene, det drejer sig om. Jeg tror ikke, at det er disciplen til højre, hvis hånd ikke ligner fars. Det ser mest sandsynligt ud, at det er Jesus-skikkelsens hænder, det drejer sig om“.

Under færdiggørelsen i det tidlige forår i 1904 opstod der et problem for Ølstrup, nemlig at kunstmaleren måtte opholde sig i Ølstrup i nogen tid for at rammen til billedet kunne blive gjort i stand, og måske skulle billedet også have et sidste strøg. Enten der nu har været ført lange forhandlinger eller ej, så kom

Emil Nolde til at bo hos gårdejer Jens Jørgensen på Lervanggård, dengang gl. præstegård – beliggende lidt nord for den nuværende Lervanggård. Dagmar Killerich, Rindum, var en datter af huset, og hun kan huske, at forældrene var meget kede af at skulle have et menneske mere i huset; man havde i forvejen nok at se til med et stort folkehold og en del arbejdere fra gårdens mergelleje.

Det har været diskuteret en del, hvor Emil Nolde boede; men under alle omstændigheder kan Dagmar Killerich huske ham fra sit hjem som en ualmindelig stilfærdig mand, der bar præg af nøjsomhed. Intet gik til spilde, og ved Noldes tallerken var der ikke en krumme tilbage, når han var færdig med måltidet – „man kunne næsten spare opvasken“, fortæller hun. Ydermere var han en meget venlig og fornøjelig mand, der forstod at omgås bønderne, og man blev virkelig glade for at have denne omgængelige person i huset.

Nu afdøde Alma Thomsen, der var gift med pensionist Ejnar Thomsen og ligeledes en datter af huset, har tidligere fortalt, at hun som barn en dag skulle bære Emil Noldes malergrej ud for ham; men hun var så uheldig, at hun tabte malingen ned ad sin kjole, og han var meget uheldig over det ødelagte tøj.

I det tidligere omtalte brev fortæller Nolde selv om, at det var en barsk egn uden træer ved husene. Markerne var pløjede, og uden om lå heden „mørk og død og trods det, er der meget, der giver lyst til at blive malet“. Han kunne dog i den kolde blæst i marts måned glæde sig over en opvarmet kirke, som menighedsrådet beredvilligt havde stillet til rådighed. Han fortæller også om nogle af de tidligere særprægede typer, der dengang var så mange af. F. eks. Niels Peter (Attenawer), klokkeren, der kom trampende op ad kirkegulvet med jernbeslagne træsko og pibe i munden. Han havde tov om livet „thi hans frakke havde ingen knapper ... men hvad gør det“. Når det blev for koldt, gik Nolde ned over kæmpehøjen og besøgte Niels Peter, der boede i det nu nedrevne fattighus. I den anden ende af huset boede Ellers (Else). Hun led så frygteligt af astma, at hun under anfaldene ikke kunne få at få hovedet nedad, „... men onde tunger – (böse Menchen) – påstår det kommer af de små sorte kaffepunche, hun så godt kan lide“. Jo, Nolde forstod at bruge øjnene.

Efter nogle ugers forløb var han færdig, og altertavlen gjort i stand ved en gammel snedkers hjælp. Billedet forestiller Jesus i Emmaus med de to disciple ved bordet, netop i det øjeblik, de to disciple genkender ham.

Billedet blev afleveret, og Nolde kunne få sin betaling, og igen må vi slå op i kirkens regnskabsbog, hvor vi på siderne fra 1904 kan se de forskellige udgiftsposter til maleren:

Efter regning fra Kunstmaleren	340,57 Kr.
Betalt Kosten for Maleren	12,50 Kr.
Transport af Alterbilledet fra Lem Station til Ølstrup Kirke	2,60 Kr.
Kjørsel med Maleren til Ringkjøbing	5,00 Kr.

„Jesus i Emmaus“, malet 1904 af Emil Nolde.
(Foto: Børge Venge)

For den sum 360,67 kr. erhvervede man sig dengang et ægte Noldebillede. Det har flere steder været nævnt, at billedet kostede noget mere; men det er ikke lykkedes at finde flere udgiftsposter, ud over 36 kr., der er gået til opvarmning af kirken. Dette beløb er for hele året, og det er anført, at det gælder opvarmning til kunstmaleren. Beløbet til opvarmning de omkringliggende år er imidlertid af samme størrelsesorden, så det vil vist være urimeligt at betragte dette beløb som en omkostning i forbindelse med købet. De 360 kr. må være sognets anskaffelsessum. Man må formode, at de 6 kr., man i år 1900 afsatte til formålet, ikke har været tænkt til hele projektet, for så har man i hvert fald fået sig en slem forskrækkelse. – Nå, i dag er billedet vel nærmest en formue værd – sognet gjorde den bedste handel.

Hvad værre er – der gik en hel storm over Ølstrup, da Nolde havde afleveret billedet – for og imod – flest imod. Billedet var en skuffelse. Det har vel været den allerede anende modernisme i portrætterne og farvevalget. Ret forbavsende er det imidlertid, at man lod billedet hænge i 15 år, inden man ændrede på tilstandene. I 1919 fik man Ringkjøbing-maleren Thornild til at lave et Carl Bloch-kopi til erstatning af det omstridte billede. Carl Bloch-kopiet, „Getsemane have“

(originalen hænger i Ryslinge Valgmenighedskirke) fik hæderspladsen, hvorefter Emmausbilledet blev ophængt over korbuen, hvor det nu i tyve år – skønt nærmere menigheden – førte en mere tilbagetrukket tilværelse.

I 1933 kom pastor J. M. Lundby imidlertid til Ølstrup som sognepræst, og han fattede kærlighed til billedet, og denne kærlighed delte han tilfulde med et af menighedsrådsmedlemmerne, Anders Plougsgaard. Da den fynske kirkemaler, Schaumann, i 1939 kom til Ølstrup for at male kirkens inventar, kunne denne mand også se, at der var noget særligt ved Emmaus-billedet, og disse tre udvirkede nu i fællesskab, at Nolde-billedet blev flyttet tilbage til sin oprindelige plads, og ingen kunne vel i dag tænke sig at ændre ved dette. Carl Bloch-kopiet hænger nu på den nordlige sidevæg i kirkeskibet.

Som et pudsigt udslag af skæbnens ironi rejste nu afdøde pastor Lundby et par år efter til Ryslinge og blev præst for menigheden der.

Pastor Lundby tolkede billedet på den måde, at for ham sidder den opstandne med guddomsglorie og bryder brødet i sine hænder. De to disciple, en på hver side af bordet, er ikke ens at se til. Den ene ser op mod den sig fortønde Kristus. Hans udtryk er ærefrygt. Den anden discipel, den yngste, bøjer hovedet i ydmyg andagt.

Pastor Lundbys søn, Andr. Lundby, præst i Idom, fortæller i Råsted kirkeblad for april 1965, at han hyppigt var med sin far til gudstjeneste i den lille annekskirke, og for ham „er de to personer blevet Grundtvig og Brorson efter en lang vandrings samtale med hinanden og tredje mand. Grundtvig, oldingen, der ser op i ærefrygt, har syner og synger nok opstandelsens lov af karsken bæg: „Den signede dag med fryd vi ser“ – jo, „for livet Han gav af døde.“ På den anden side Brorson, der bøjer hovedet i ydmyg andagt og synger stille og inderligt om samme sag: „Ak, søger de ydmyge steder i støvet for Frelseren“ – “.

Om Noldes motivvalg står der i et lille tysk hæfte, „Emil Nolde – Das Abendmahl“ (Nadveren), skrevet af direktøren for Hamburger Kunsthalle, dr. prof. A. Hentzen, om Emmaus-billedet: „Til grund for billedet i Ølstrup ligger tydeligt en erindring om Rembrandts Emmaus-maleri fra 1648 i Louvre, som Nolde i sin studietid i Paris 1899–1900 efter egne optegnelser med beundring havde opsøgt“.

Om personerne på billedet står der videre i hæftet: „Noldes opfattelse af de to disciple er så portrætagtige, at man skulle tro, den højre var præsten i den lille menighed, som havde bestilt billedet“.

„Das Abendmahl“ slutter beskrivelsen af billedet med: „Også stillebenet af den hvide dug med sølvkaffekanden giver scenen et meget nutidigt præg. Det er det gamle forsøg at overdrage de hellige historier til det evigt nære“.

Den nuværende sognepræst, pastor M. L. Skovsborg, ser en udpræget forkyndelse i billedet, ligesom pastor Andr. Lundby, dog på en lidt anden måde, idet de to personer for pastor Skovsborg henholdsvis er den troende og seende til

venstre, tæt ved Kristus, og den tvivlende til højre, langt fra Kristus, og i midten Jesus – lige nær ved begge . . .

Næsten analogt til beretningen om Jesus på korset mellem de to forbrydere.

Emil Noldes modstand på internationalt plan har også givet sig udslag på det mere lokale, således skal en udenbys præst engang have nægtet at efterkomme en opfordring til at prædike i Ølstrup kirke med den begrundelse, at han ikke kunne tænke sig at prædike i en kirke, der havde et sådant maleri hængende.

Pastor Petersen i Dejbjerg har oplyst, at nu afdøde provst Gadegaard, Borris, under billedets forvisning skal være tilbudt dette for 100 kr., hvilket han dog afslog ud fra den betragtning, at billedet tilhørte kirken og derfor heller ikke kunne sælges.

I dag hænger alterbilledet lykkeligtvis på sin beregnede plads, smukt placeret i midten af altertavlen, og ved eftermiddagsgudstjenesten om vinteren vil menigheden kunne se, at det i solskin passer sådan, at solstrålerne fra det søndre korvindue som en projektørs spotlight panorerer hen over altertavlen og fra venstre mod højre i takt med solens vandring belyser de tre personer fra Emmaus, begyndende med den seende person, fortsættende med Kristus i midten og sluttede til højre ved personen, der endnu ikke har fået en forklarelsens skær over ansigtet. Denne finesse, der vel næsten også indeholder en forkyndelse, skyldes naturligvis bygherren; men Nolde-billedet udnytter effekten helt ud, enten det nu er bevidst eller ej fra Noldes side. Han skriver selv i sit brev om billedet: „Men smukt er det blevet, billedet ser meget godt ud, og den gamle altertavle pranger nu i splinterny klædning blinkende til den andægtige kirkegænger, skønt og festligt“. – Bedre kan det vist ikke siges.

Under arbejdet i kirken må Nolde have følt sig tiltrukket af de stoute hede-bønder, deres særpræg og typer, og muligvis har han villet have oprejsning som maler, for han er gået i gang med at male to andre malerier af Ølstrup-bønder. Nolde har formentlig selv følt misstemningen over billedet, for han fortæller selv: „Jeg ville jo gerne i den forbindelse have noget udbytte af min rejse, for det andet er ingen fordelagtig sag for mig“. Måske kan det være den økonomiske side, han tænker på; men 340 kr. må vel i 1904 siges at være en ret god betaling for et billede af en dengang ukendt maler.

Det ene af disse to andre billeder, det mest kendte, „Bauern“, forestiller fire tunge, karakteristiske bønder, der sidder om et bord og drikker punch i stuen hos Kr. Tokkesdal.

Senere sendte Emil Nolde et fotografi af billedet til hver af de fire modeller. Bagpå havde han skrevet en lille dedikation: „Med venlig hilsen fra Maler Emil Nolde“. De tre af disse er tilsyneladende forsvundet; men det fjerde befinder sig i Ølstrup hos mejeribestyrer Holger Madsen, der er dattersøn af samme Kr. Tokkesdal. I 1958 ved den store Nolde-udstilling på Charlottenborg, hvor også alterbilledet var med, og ved hvilken lejlighed billedet forøvrigt også blev re-

staureret og rensat for stearin, var dette fotografi genstand for en del opmærksomhed, idet museumsfolkene var interesseret i at finde ud af, hvor originalen befandt sig, hvis den overhovedet eksisterede mere. Den blev uden resultat efterlyst i dagbladet „Politiken“. Senere lykkedes det for museet i Seebüll at efterspore billedet, der en overgang var at finde på „Sammlung Arnhold, Berlin“, hvorfra det siden er blevet solgt, og det befinder sig i dag i privateje i Stuttgart hos St. Bergfeld, Bierkenwaldstrasse 138. Ejeren oplyser, at det har de „skønne, varme jordfarver, som maleren dengang yndede“.

Den 7. december 1967 blev „Bauern“ udbudt til salg ved den 217. kunstauktion i Stuttgart i Dr. Fritz Nagels Kunst- und Auktionshaus. Billedet var vurderet til 85.000 DM, men det største bud, der blev afgivet, var kun på 50.000 DM, og selv om billedet måtte gå for 55.000 DM, lykkedes det ikke at afsætte det ved denne lejlighed. I øjeblikket hænger billedet stadig i Auktionshuset og venter på en køber. Da det i danske penge vil komme til at koste omkring 100.000 kr., er det formentlig ikke at forvente, at det kan komme til Danmark, selv om det naturligvis ville være en smal sag for en eller anden pengestærk rejsedirektør, gejstlig eller verdslig, at bringe billedet til landet.

Tidligere direktør for Hamburger Kunsthalle, Max Sauerlandt, der blev en nær ven af Emil Nolde, vender gentagne gange tilbage til billedet i en af sine bøger og benævner det bl. a. som et af de billeder, der tydeligt bærer præg af Emil Noldes påvirkning fra München, hvor han i flere år var elev. „Bauern“ er forøvrigt også gengivet i en af hans bøger, „Emil Nolde“, og ved siden af ser man et udsnit af Kr. Tokkesdal.

Iflg. mejeribestyrer Holger Madsen, der har kendt alle fire personer, skulle Mads Hammelsvang ikke have været med på billedet; han passede ikke i alder med det øvrige selskab. Han var søn af Anders Søndergaard. I stedet skulle en datter af huset, Marianne Tokkesdal, der var ugift og boede hjemme, have været med. Dette ville hun imidlertid ikke, hvorfor Mads Hammelsvang rent bogstaveligt kom ind i billedet og fik æren, mod at han ikke fik punch; det var han for ung til efter Noldes opfattelse, og ved nøjere eftersyn på billedet viser det sig også, at han er den eneste, der må nøjes med at lytte til de gamle.

Der har været fremsat ret divergerende meninger om, hvor Nolde opholdt sig; men dette kan måske skyldes, at billedet forestiller Kr. Tokkesdals stue, hvorfor det har været nærliggende at tro, at Nolde har boet der; men Dagmar Killerich kan huske, at hun har set opstillingen i „salen“ på Lervanggård, og hun kan huske, at mændene kom ned til gården for at sidde model. Samtidig skulle hele familien en dag endelig op i „salen“ for at se på arbejdet, og Nolde var så uheldig at spilde en klat maling på gulvet, hvilket han blev meget ked af. Ved ihærdig aftørring af gulvet med en klud fik han imidlertid pletten fjernet så grundigt, at det endte med at være den rene plet i huset.

„Bauern“, malet i 1904
af Emil Nolde.
I dag i Stuttgart.
Personerne er:
Anders Søndergaard,
Anders Poulsen,
Kr. Tokkesdal og
Mads Hammelsvang.

Måske har Nolde været oppe hos Kr. Tokkesdal sammen med alle fire mænd for at tegne en skitse til billedet, hvorefter man er flyttet ned på Lervanggård, hvor der var mere plads. Begge gårde blev forøvrigt også kaldt gl. præstegård, hvilket let kan have afstedkommet senere misforståelser, og endelig kan det også være, at Nolde, inden han flyttede ind på gården, har boet et andet sted, indtil forholdene omkring værtsskabet var afgjort. Under alle omstændigheder må Nolde i hvert fald en tid have boet på Lervanggård, da der endnu findes et øjenvidne.

Det andet billede var „Zwei Meister“, også kaldet „Smedemesteren ved ambolten“ i erindringsbogen, „En kunstners kampår“, forestiller en ung smed, der spørger en ældre til råds. Disse to personer er smed Larsen og Kr. Damgaard. Pastor Thorø Larsen, Frederiksberg, der er søn af smed Larsen, har set Emil Nolde male på dette billede, og han fortæller, at det ikke er en smed ved ambolten, men at billedet er malet inde i stuen hos Kr. Damgaard, der boede i et lille hus i selve byen og forøvrigt aldrig havde været smed. Når Nolde derfor i sine erindringer selv omtaler billedet som „Smedemesteren ved ambolten“, er det ikke helt rigtigt, men kun et udslag af den kunstneriske frihed, og man kan tydeligt se på billedet, at interiøret er en stue.

De to modeller måtte i flere dage en time ad gangen stå model, og det tog nogen tid, for Emil Nolde havde en del besvær med at få armen på den stående person til at forme sig rigtigt og blive naturlig.

Også originalen til dette billede blev ved Nolde-udstillingen i 1958 forgæves eftersøgt; men også dette billede er gennem museet i Seebüll sporet til sin nuværende ejermand i Schweiz, prof. dr. Conrad Fehr i Bern, en søn af den i erin-

dringerne hyppigt nævnte mæcen og nære ven til Emil Nolde, Hans Fehr. Conrad Fehr fortæller i et brev til pastor Thorø Larsen, at han har maleriet hængende på væggen i sit arbejdsværelse, og han glæder sig over det. „Mange besøgende betragter opmærksomt billedet, men kun de færreste gætter, at det er af Emil Nolde“, skriver han.

Disse tre billeder hører alt i alt ikke til de mest betydningsfulde i Noldes enorme produktion; men tre billeder, man ved noget om og kender baggrunden for, kan ofte sige mere end en lang række på et museum.

Selv skriver Nolde i „En kunstners kampår“ om disse billeder: „Tidligt på foråret (1904) bragte jeg til Ølstrup i Jylland et lille Emmausbillede, som skulle være altertavle i den lille kirke der. Og så malede jeg to billeder. „Smedemesteren“ ved ambolten og mit bondebillede med de tunge mænd ved kaffepunchen. Det muliggjorde senere min ubeskriveligt skønne, vilde sydhavsrejse, og fandt sin plads i en samling, som husede Leibls bondeskildringer“.

Fik Noldes alterbillede ikke påskønnelse som fortjent, så kan man i det mindste glæde sig over, at denne maler, der måtte gå så megen fattigdom og elendighed igennem, og som overalt i Europa på udstillinger mødte megen kritik og modstand, dog fik noget ud af sit besøg i Ølstrup, nemlig denne pragtfulde rejse sammen med sin kone Ada. Billeder, han netop malede i sin fattigste periode, hvor både han og Ada var plaget af sygdom.

Det mest fremtrædende af billederne er alterbilledet, og selv om det hører til Noldes tidligere produktion og ikke er så outreret i farverne eller så dæmonisk i motivet som så mange af hans senere religiøse værker, f. eks. den store altertavle, „Jesu liv“, der hænger i Seebüll, eller det meget berømte maleri, „Nadveren“, taler det dog stærkt til tilskueren og må betragtes som et udviklingsbillede fra den tid, hvor han begyndte sin produktion af religiøse billeder.

Maleriet er begyndelsen til det, der senere skulle gøre Emil Nolde til en så omstridt person.

Den tilskuer, der i dag venter sig et chok, vil nok blive skuffet, når han træder ind i kirken, for billedet er ikke et „farvebrøl“ mod tilskueren; det er en perle, der nøjes med at „tale“, og skønt billedet vel ikke helt hævder sig mod senere værker, har Ølstrup kirke dog alligevel fået en omend beskeden plads i kunstens verden. En ejendommelig og storslået tanke er det også, at seks personer fra sognet hænger på vægge i henholdsvis Schweiz og Stuttgart, og hvor langt omkring i verden mon ikke de fire fra „Bauern“ er kommet gennem Max Sauerlands bog.

Mange ville i dag give en hel del for at eje et af hans billeder, enten på alteret eller i stuen. Et af de billeder, der er så sjældne, fordi langt de fleste findes på forskellige museer rundt omkring i Europa eller på „Stiftung Seebüll – Ada und Emil Nolde“, mindehuset i Neukirchen lige syd for grænsen.

Jo, Ølstrup kirke er nok en messe værd . . .

Det tingsels gods i Hammerum herred

Af Alfred Kaae

I Lundenæs lens jordebog af 1599 har følgende gårde og bol i Hammerum herred tilføjelsen *jordegen*. Det er selvejergårde. Man kan ikke altid se, om det er helgårde eller halvgårde; men der skulle i herredet være i alt 38, af hvilke 2 siges at være øde. De fordeler sig i sognene som nedenfor opgivet:

Nørre Vium	1 gård	Skierbæk
Vildbjerg	1 -	Burgård
Ørre	1 -	Brendgård
Tjørring	1 -	Østergård
	1 -	Bechsgård
	1 -	Brogård
	1 -	Bredgård
	1 -	Sivibæk
	1 øde	Bredhusted
Gjellerup	1 gård	Anders Jørgensen
	1 bol	-
	1 gård	den halve part, Las Nielsen
	1 -	Søren Nielsen
	1 -	Hamrom
	1 øde	bolseje til samme gård
	1 gård	Lildegårdskov
	1 bol	Nørrum
Snejbjerg	1 gård	Volsgård
	1 -	Ørskov
	1 bol	Kelstrup
	1 gård	Nestholt
	1 bol	i Snejbjerg, Jens Jensen
Ikast	1 bol	Suderbæk, hr. Hans bruger
Rind	1 gård	Holtte
	1 -	Høgild

Desuden står der: Disse efterskrevne jordejer gårde og bol haver tvende bønder ved navn *Peder Bunde* og *Jens Christensen* og deres medarvinger i *thingsell* for en visse landgiæld over en summa, som efter samme gods findes antegnet, efter- som fremfarne konger dennem nådigste undt og bebrevet haver:

Gjellerup	1 gård i Bjørstrup, Per Bunde ibor
	1 - i Bjørstrup, Jens Christensen
	1 - i Bjørstrup, Anders Christensen
	1 - i Bjørstrup, Peder Andersen
	1 - Langelund, Giøde Jensen
	1 - Haffue, Christensen Ibsen
	1 - Bientshoffuidtt (nu Besser), Chr. Poulsen
	1 - Sønder Fårstrup, Christen Ibsen
	1 bol Krogslund, Jens Jensen
Ikast	1 gård Hesselbjerg, Lars Iversen
	1 - Haffuelskird, Anders Christensen
Rind	1 - Siøby, Knud Pedersen
	1 - Lind, Christen Christensen

Af tingsels-godset svares efter kongelig majestæts breves lydelse: leding: 28 skilling, rug: 8 ørter (er 8 tønder), smør: $\frac{1}{2}$ tønne, skovsvin: 2, hestegæsteri af 22 heste (eller 44 skæpper havre).

Disse 12 gårde og 1 bol danner tilsyneladende en slags familiegods; Peder Bundes og Jens Christensens medarvinger tydeliggør, at noget sådant er tilfældet, og at ordningen var gammel. „— eftersom fremfarne konger dennem nådigste undt og bebrevet haver,“ står der til sidst, og det må da sige, at tingselsgodsets ordning er ældre end 1588, da Christian IV blev konge, og det må være sket engang i 1500-tallet; thi i 1498 nævnes det ikke i Lundenæs lens jordebog,¹⁾ hvor der dog nævnes én gård i Bjørstrup, én i Hesselbjerg og én i Søby, uden at det kan ses, om det er tingsels-godsets senere gårde.

Under hvilke omstændigheder Peder Bundes, Jens Christensens og medarvingers forfædre har fået udstedt et kongebrev, som skulle holde deres gods sammen, ved man ikke.

Forfatteren Bernhard Larsen siger i sit store værk om Ikast sogn,²⁾ at alle de selvejere, der efter Grevens fejde ikke ved adelige vidner kunne bevise, at de ikke havde deltaget i oprøret, blev fæstere på deres egne gårde. De øvrige selvejer-gårde blev kaldt tingsels-gods. Forklaringen er nok ikke rigtig, for så kunne der være mange flere gårde i Hammerum herred end vore 12 gårde og 1 bol, der skulle have denne betegnelse; men hverken i Lundenæs eller i Bøvling lens jordebøger træffes selvejergårde, som kaldes tingsels gods, undtagen de her nævnte, og til disse len hørte så godt som alle selvejergårde i Ringkøbing amt

omkring 1599, selv om nogen var gået ind under godsejerne. Forklaringen er næppe rigtig. Mange selvejere købte deres gårde tilbage og blev på den måde ved at være selvejere.

Af jordebogen 1599 fremgår det, at den samlede afgift kaldes *tingsel*. „Til tingsel af dette gods efter kgl. majs. brevs lydelse“, står der.

Om ordet tingsel, der jo her repræsenterer herlighedsafgiften til kongen, skal stå for det gamle udtryk *kongelig tyng*, eller det er en sum, der er *tinget om*, er vel ikke helt klart, men det sidste er dog vistnok det sandsynligste, og det må ses som en kongelig nådesbevisning, at disse ejendomme kan blive som en samlet enhed, som arvingerne kan få lov at administrere, selv efter at de samlende slægtled er borte.

Er denne betragtning rigtig, så må der have været betydelige mænd eller en fremstående mand, som ved lensmandens hjælp har fået udvirket, at man på højeste sted gav denne usædvanlige benådning.

Navnene på de to mænd, *Peder Bunde* og *Jens Christensen*, ser ved første øjekast ikke ud af så meget. Bunde-navnet viser dog, at her er tale om en mand af gammel selvejerslægt. Han var oven i købet herredsfoged og boede, som listen viser, i Bjørstrup. Som herredsfoged var han udpeget af lensmanden. Vi kan da skønne, at han har været en af herredets mest fremtrædende mænd. Hans afstamning kendes ikke; men i Rigsarkivet findes hans segl, og det skal ligne slægten Barfods segl.³⁾ Denne slægt er gammel i Sædding Storgård i Nørre Nebel, og det blev netop en mand af den, *Jacob Mortensen Barfod*, der kom til at afløse Peder Bunde, og formodentlig som hans svigersøn fik gården i Bjørstrup, blev senere herredsfoged i Hammerum herred og overtog svigerfaderens plads som administrator i tingsels godset.

Det var vistnok i 1625, at Jacob Mortensen blev herredsfoged. På dette tidspunkt er den anden administrator, *Jens Christensen*, afløst af sin søn, *Giøde Jensen* i Langelund. Jens Christensen var sikkert som sin slægting Peder Bunde en velstående mand, og en mand, som betød noget på egnen. Han blev gift med en datter af Jacob Bertelsen, som var en af herredsfoged Anders Jepsen Hvids arvinger i Trabjerg i Borbjerg sogn. Han var delefoged og ridefoged i Silkeborg len og boede en tid i Løgager i Them sogn og var en anset mand. Jens Christensen blev kaldt Langelund og må nok være fra denne gård og har måske boet der, inden han kom til Bjørstrup.

Giøde Jensen fik altså denne gård, mens hans broder Christen Jensen fik Nørre Fastrup i fæste, men ejede tingsels gården Gammelgård i Lind i Rind sogn. Han var delefoged under Lundenæs og har vel af den grund ikke svaret fuld afgift af gården. Giødes ene søster blev gift med Anders Nielsen i Søby, han var selvejer og skriver. En anden søster hed vistnok Anne og blev gift med delefogeden på Herningsholm, Jens Nielsen. Alle fire søskende var i besiddelse af tingsels gods.⁴⁾

At herredsfoged Jacob Mortensen var en dygtig og fremsynet mand, kan vi se af flere ting, blandt andet ved at få at vide, hvordan det gik nogle af hans børn. Af dem blev Peder Jacobsen herredsskriver i Hammerum herred, Jens Jacobsen blev herredsfoged i Ulfborg herred, Christen blev delefoged til Lundenæs og boede i Hagelskjær, Knud blev herredsfoged i Hammerum herred og boede i Bjørstrup, desuden boede Claus også i Bjørstrup, mens datteren Inger blev gift med Peder Jensen i Langelund, herredsfoged i Hammerum herred. En anden datter var gift med præsten i Sunds, og sønnen Henrik blev præst i Årstad og Asinge i Halland.⁵⁾

Jacob Mortensen tog sig også omhyggeligt af tingsels godset. At den samlede administration af godsets afgifter har været set på som en stor fordel, er givet. Så længe det var samlet som tingsels gods, havde man kun ét sted at svare herlighedsafgift, og man var fri for at tinge med forskellige godsejere om afgiftens størrelse og godtgørelse ved generationsskifte. Desuden var tingsels-afgiften formentlig lempelig, hvorfor det gjaldt om at holde godset samlet.

Hvis man på de tider havde fået tilstået en kongelig bevilling eller nådesbevisning, som samlingen af de mange gårde utvivlsomt var, så gjaldt det om at bevare den. Og det gjorde man bedst ved at sikre sig, at bevillingen blev stadfæstet af efterfølgende regenter. På Jacob Mortensens tid blev der endnu imellem kronen og herremændene såvel som mellem disse indbyrdes mageskiftet mange bøndergårde for derved at afrunde de forskellige herregårdes tilliggende. Det ideelle var jo, at de vigtigste hovedgårde havde sit bondegods liggende tæt omkring gården, så hoveriet kunne forsvarligt udnyttes.

Om nogen af omegnens herremænd havde tilkendegivet lyst til det rare tingsels gods, ved man dog ikke; men herredsfogeden søger i hvert fald kong Christian IV's godkendelse af, at tingsels-godset opretholdes som sådant. Hans ansøgning kendes ikke, men svaret fra kongen foreligger i følgende kongelige skrivelse:⁶⁾

„At eftersom for os underdanigst haver ladet tilkendegivet Jacob Mortensen i Bjødstrup, herredsfoged i Hammerum herred, hvorledes han og hans medarvingers forfædre skal have bekommet nogle selvejerbøndergårde og bol liggendes udi Lundenæs len i forskrevne Hammerum herred, kaldes tingselsgods for en vis summe årlig kornskyld og landgilde efter jordebogens takst, og forskrevne Jacob Mortensen og hans medarvinger underdanigst er begærendes, at deres efterkommere og arvinger herefter stedse og altid mod samme afgift, skyld og landgilde og anden herlighed måtte tjene og blive til vort forskrevne slot Lundenæs som hidtil og ikke fra kronen at bortskiftes.

Og efterdi vor lensmand på forskrevne vort slot sig underdanigst imod os haver erklæret, samme gods ikke fra forskrevne Lundenæs len uden største skade for belejlighed og anden herligheds skyld kan mistes og undværes.

Da efter slig lejlighed haver vi af synderlig gunst og nåde, nådigst bevilget og tilladt, så og hermed bevilger og tillader, at forskrevne tingselsgods, som for-

skrevne Jacob Mortensen og hans medarvinger nu haver, herefter som hidtil altid skal ligge og blive under kronen til vort slot Lundenæs og aldrig derfra skiftes og ombæres, forbydendes etc.

Skrevet Schanderborg den 23. februar, anno 1634“.

Vi ser, at Jacob Barfod har haft lensmandens yndest, for uden hans anbefaling havde det næppe nyttet at gå til kongen med et sådant andragende. Og det er ikke den eneste gang, at han får ansøgninger til kongen bevilget. Således i 1633. Da gælder det en gård i Sædding i Riberhus len. Den havde hans fader købt; men ved fæsterens upåagtsomhed var afgifterne til lenet ikke betalt, hvorfor gården var blevet „skuret i fæld“, tildømt kongen. Nu fik herredsfogeden ved sin ansøgning gården tilbage imod at betale alle forfaldne udgifter. I 1635 fik han bevilling på, at han måtte fæste kronens hele part og kirkens halve part af Gjellerup sogns korntiende, når sognepræsten hr. Jens døde; for han havde for tiden disse tiender, der efter Jacob Mortensens ord før i tiden havde ligget til hans gård i Bjørstrup for fodringens skyld, da han ikke har nogen engbjærgning, hvorved den kan holdes ved magt. Året efter fik han stadfæstet dette løfte, så det også gjaldt for hans hustrus levetid, om hun overlevede ham.

Ligeledes opnåede han at få kongens sanktion på at herlighedsafgiften på en gård, han ejede i Gjellerup, blev nedsat til det halve, da den stod så højt i skyld, at der ingen fæstere kunne blive i den. Jacob Mortensen var herredsfoged til 1656. En af hans ansøgninger til kongen indledes i tidens stil således:

„Stor mecttige høyborne første allernådigste herre och konning, ieg Eders nådigste fattige thiennere fororsages på det allerunderdaniste Eders Kongelige Måystætte med dene min suplicatzion at besøge giffuendes Eders Kongelige Måystætte, på det alerunderdaniste thill kiende, att ieg haffuer en liden och gandske ringe jordeggen gård osv. . . .“

Det sidste glimt af tingsels godset jeg har set i lenets jordebøger er fra 1653, og da sidder Jacob Mortensen i sin gård i Bjørstrup.

Tingsels godset kom til at dele skæbne med det øvrige gods under Lundenæs, da det ved salget 1661 gik over til en af kongens eller rigets kreditorer, familien v. Uffelns fra Hamborg. Om gårdene vedblev at være samlede en tid under de private godsejere, ved man ikke. Begyndelsen og enden på de tretten ejendommers tilværelse som tingsels gods kan denne artikel ikke give; vi må foreløbig trøste os til, hvad lensregnskaberne og Jens Abildstrups ofte citerede bog om Selvejerslægten Bjødstrup kan give, selv om det ikke er helt tilfredsstillende hverken for læseren eller forfatteren.

— — —

Der kan dog, efter at denne artikel er blevet sat, med nogen sikkerhed siges, at tingsels godset ikke blev holdt sammen som familiegods ret længe. De private godsejere har næppe følt sig forpligtet af de kongelige breve, der havde værnet om det. I det kongelige skøde på Lundenæs gods til v. Uffelns af 17. april 1661

står tingsels godset ganske vist opført for sig selv med denne tilføjelse: tingsel, som to bønder og deres arvinger giver (i henhold til kongebrev af 23. februar 1634) af 7 gårde, 4 halvgårde og to bol, og så nævnes gårdene.

Denne tilføjelse måtte jo overgå fra lenets jordebog til det nye gods' jordebøger; den forpligtede ikke de nye godsejere til at holde dette gods sammen for en samlet tingsel af de arvinger efter Peder Bunde og Jens Christensen, som endnu måtte leve og være i besiddelse af gårdenes bondeskyld. Det blev heller ikke holdt sammen. Det kan blandt andet ses ved gården *Søby* i Rind.

I *Søby* sad i 1599 *Knud Pedersen*. I 1634 var den overgået til *Jacob Pedersen*, som havde gården i 1653, og hvis arvinger i 1669 gav skøde til *Peder Jacobsen*, som muligvis er en af hans sønner, og denne mand havde nu *Nør Søby*, indtil han i 1692 sælger til *Niels Lassen*, der havde en gård i *Mørup*, som ved den lejlighed overgik til *Peder Jacobsen*. Det er vistnok ikke hele *N. Søby*; men det har i denne forbindelse mindre at sige.⁷⁾

I 1708 sælger *Niels Lassen* til *Peder Pedersen* af *Arvad* i *Brande*, og ved den lejlighed er der tale om nogle restancer til *Lundenæs*. Dem vil køberen godtgøre *Niels Lassen*, når han har betalt dem på godskontoret.⁸⁾ Gården er altså ikke længere med i noget fælles tingsels gods. Den pågældende restance kan skønnes at være på 17 Rdl. 25 skll. Denne sum kræves *Niels Lassen* for året før,⁹⁾ da det hedder, at han resterer hans accordpenge, 3 rdl. samt anpart af gammel restance på ovennævnte sum. De tre rigsdaler plus én i sagsomkostninger blev betalt, mens den gamle restance blev stående, og det må være den, der er tale om ved handelen året efter. Den udgjorde over fem års afgifter til godset, og det synes mig, at vi har lov til efter denne restancesnak at skønne, at *Nør Søby* i mange år har været uden for det tingsels gods, som *Peder Bunde* og *Jens Christensen* stod for i 1599.

NOTER

¹⁾ Trykt af *Oluf Nielsen* i „Hardsyssels Diplomatorium“ s. 82 ff.

²⁾ *Bernhard Larsen*: *Ikast Sogn*, 1967, s. 136, 151 og 236 f.

³⁾ *Jens Abildtrup*: *Selvejerslægten Bjødstrup* s. 74.

⁴⁾ Samme bog s. 91.

⁵⁾ Samme s. 82 f.

⁶⁾ Her efter samme bog s. 75, og det er taget efter „Jyske registre“ 9, 18, K i Rigsarkivet. Brevet refereres i Kancelliets brevøger under 1634 den 23. 2.

⁷⁾ *Hammerum herreds tingbog* 14. 5. 1712.

⁸⁾ do. 31. 3. 1708.

⁹⁾ do. 19. 3. 1707.

Peder Byskov

(1835–1920)

EN HANDELSMAND OG BONDE FRA LEMVIG-EGNEN

ved J. Søndergaard Jacobsen

PAA GRUNDLAG AF OPTEGNELSER AF SØNNEN P. BYSKOV JUN. OG
SØNNEDATTEREN KRISTA CHRISTENSEN, F. BYSKOV

Vestjyderne har Handelsblod i Aarerne. Fra Hammerum Herred er mange i Ungdomsaarene draget ud til Landets fjernere Egne med Uldpakken, og fra Hardsysels vestligste og nordligste Sogne drog mange „ad jydsk Veje sønderud“ med Stude og Svin til Markederne i Husum og andre Steder ved Danmarks daværende Sydgrænse, saaledes som der fortælles om det i en i 1948 udkommen Bog: Bonde og Handelsmand, Jens Sandholms Erindringer. (Danmarks Folkeminder Nr. 56). Disse Erindringer var i sin Tid nedskrevet af Jens Jacobsen Bjerre (1841–1926), som sin længste Tid boede i Gaarden Sandholm i Nr. Nissum, en af den gamle Kæmpe Jacob Bjerres mange Sønner. Jens Sandholm var altsaa 6 Aar yngre end den Mand fra Nr. Nissum, som vi her skal beskæftige os med, saa usandsynligt er det vel ikke, at det er Peder Byskovs Eksempel, der har virket til, at Jens Sandholm gik i det samme Spor.

— — —
I første Halvdel af forrige Aarhundrede ejedes Sdr. Byskov i Nørre Nissum af Peder Lauritsen. Han var født der i Gaarden 1797, det Aar da Gaarden blev overtaget af den Slægt, som endnu ejer den. Peder Lauritsen blev 1829 gift med Christiane Jensdatter fra Nabogaarden Nr. Byskov. Hun var en af de tre Døtre fra denne Gaard, som gik under Navnet „Nørre Byskov Jomfruer“, da de betragtedes som mere fornemme end Bønderpiger i Almindelighed. I dette Ægteskab fødtes foruden Datteren Ane, som overtog Gaarden og førte Slægten videre der, en Række Sønner, bl. a. Laust, som fik bygget Byskovhus paa Gaardens nordre Udmark, Jens, som døde af Tyfus, Mads, som fik bygget en mindre Gaard paa Byskovs Østmarker og kaldte den Øster Byskov, og endelig ham, som vi skal beskæftige os med i denne Artikel, Peder, som blev født 22. Nov. 1835 og døbt Ugedagen efter i Nr. Nissum Kirke af Sognepræsten Anker Storm.

Sin Skolegang fik Peder i Sognets østre Skole, det gamle Enkesæde fra Præstegaarden, som laa paa Varhede, lige ind til Byskov Marker. Læreren var Sønderjyden Søren Raahede, som havde været Skoleholder her siden 1822 og siden den sidste Degn Knud Lyhnes Død 1835 været Lærer og Kirkesanger her. Da Peder Byskov havde sin Skolegang her, var Raahede i sin Velmagt og havde Orden i Skolen. En af hans gamle Elever gav ham senere det Vidnesbyrd: Han lærte os godt, og han „task“ os godt! – Det første har Peder Byskov med sine gode Evner og vaagne Sanser nydt godt af.

I 1850, det sidste Krigsjaar, den 4. april blev Peder konfirmeret i Nr. Nissum Kirke af den daværende Sognepræst Dines P. Lind, en Præstesøn fra Naur og gift med en Datter af Provst Johs. Lund, Lemvig. Lind var Præst her 1838 til 56, da han blev forflyttet til Skødstrup ved Aarhus. Om hans Forkyndelse ved man ikke meget, men han var optaget af, at Konfirmanderne skulde lære noget, og de holdt meget af ham. Det siges, at hvis det kneb for en „at komme frem“ – det var jo paa den Tid, hvorom Erik Bøgh siger: at blive konfirmeret var ej saa let en kunst – og blive antaget til Konfirmationen, kunde en Gaas, sendt til Præstens Køkken, smelte Præstens gode Hjerter. Men det har sikkert ikke været nødvendigt at anvende nogen af Gæssene fra Byskov med dette Formaal.

Men allerede inden Peder Byskov kom saa vidt, havde han vist, at han havde Handelsblod i Aarerne, vist en Arv fra Faderen. Allerede i Skoletiden handlede han med Knapper og Hægter, og saa snart han var konfirmeret, opkøbte han Kalve og Lam, som han slagtede derhjemme og derefter bar Kødet paa sin Ryg til Lemvig, hvor han hver Lørdag (Torvedagen) stod paa Torvet og falbød sine Varer. Hans Hu stod dog stadig til at komme „ad æ Sønden“, til Husum, Itzehoe og Hamborg, og han var kun 16 Aar, da han første Gang kom af Sted til de slesvigske Egne med 28 magre Svin, som han havde købt sammen. Det var Dyr med mindst ét Aar paa Bagen. De var langbenede og radmagre, saa de kunde skyde en ret god Fart, næsten lige saa hurtigt som en Drift Stude. En vild Panik i Flokken kunde opstaa, hvis den kom i Nærheden af en Vindmølle, der var i Gang. Saa kunde de pludselig blive helt vilde og fare til alle Sider ind over Mark og Hede. Den, der drev med Svin plejede derfor at give Møllersvenden et Par Skilling for at sætte Møllen i Staa, medens Flokken passerede, men det kunde ogsaa ske, at en drilagtig Møller netop satte Vingerne i Sving i det kritiske Øjeblik for at faa det morsomme Syn af Svinene, naar de rigtig kunde „skjenne“ (løbe løbsk) ind over Markerne. Mindre morsomt var det dog for Driveren af Svinene, for ofte manglede der nogle Stykker i det oprindelige Antal, naar han igen efter megen Møje fik Samling paa Flokken. Engang oplevede Peder Byskov, da han kom til en Kro og skulde have Svinene ind i Kørestalden til Havren, at da de var inde omtrent allesammen, kom hele Flokken farende ud igen til alle Sider. Der havde nemlig staaet en Stige i Stalden, og der havde et af Svinene faaet Hovedet ind

mellem et Par af Tremmerne, saa Stigen væltede, og hele Flokken flygtede i Panik.

Men paa denne første Tur med de 28 Svin fik Byskov allerede i Varde solgt de første 8. Resten solgte han i Læk, et Par Mil Syd for Tønder. Her fik han 8 Specier (= 32 Kr.) pr. Par, og han havde nu gjort saa god en Forretning, saa den opmuntrede til Fortsættelse.

Snart udvidede Forretningen sig ogsaa til Handel med Stude. Bønderne her solgte gerne om Foraaret deres magre Stude, som var mindst 2 Aar gamle. De blev drevet til Markederne i Husum. Her var den sidste Torsdag i April og den første Torsdag i Maj de største Markedsdage. Da mødte Marskbønderne op for at købe de Dyr, som de kunde anbringe i deres Græsfenner og opfede der i Løbet af Sommeren. Men et Aar var Studehandelen daarlig, fordi der ikke var Græs paa Marskengene før langt hen i Maj. De store Bønder holdt igen med deres Køb de første Markedsdage, men de var desuagtet mødt op, og Tegnebogen havde de i Orden. Efterhaanden kom der da ogsaa Gang i Handelen, selv om Priserne ikke blev store. Rammegaards og Herpinggaards Stude kostede det Aar ikke mere end 20-25 Rdl. Stykket.

Inden vi gaar videre med Handelen, maa vi dog høre lidt om Peder Byskovs Forhold som Soldat i Fredstider og i Krig.

I 1857 var Tiden inde, da Peder Byskov maatte paa Session, og her blev han udskrevet til Hestegardist. Det vilde give en Tjenestetid paa 5-6 Aar, saa hans Far bød flere Hundrede Daler for at faa ham fri. Det viste sig imidlertid, at da der kun skulde indkaldes 25 Mand til denne Vaabenart, var P. Byskovs Nummer for højt, saa han blev oversat til Infanteriet og i Foraaret 1858 indkaldt til Regimentet i Kiel. Her gik han nu i 10 Uger Rekrutskolen igennem, og derefter lejede han en Mand til at overtage Resten af Tjenestetiden, hvorefter han rejste hjem til Sdr. Byskov og optog sin sædvanlige Bedrift med Svine- og Studehandelen, indtil Krigen kom.

Peder Byskov blev dog ikke indkaldt med de første, men en dag i Vinteren 1864, da han havde bestemt at tage til Vejrum paa Handelen, men ikke syntes, han var rigtig oplagt, kom hans Broder Mads, som gjorde Karletjeneste derhjemme, hen til ham og spurgte, om han ikke godt kunde blive hjemme og passe Hestene for ham, da han selv havde Lyst til at tage en Tur paa Fjorden for at stange Aal. Saadan blev det, men da Peder hen imod Aften var ved at vande Hestene, kom Sognefogden ind i Gaarden. Det var Mads Jepsen i Nr. Balle fra Sognets alleryderste Hjørne mod Nordvest. Han havde nu vandret en hel Mil for at forrette sit Hverv. Peder Byskov var straks klar over Sognefogdens Ærinde og sagde: „Du kommer vel med mit Pas?“ – „Ja, du kan jo komme med indenfor, saa skal du høre Nyt!“ – Det viste sig, at Passet ikke var rigtigt, saa Sognefogden raadede P. Byskov til at henvende sig paa Herredskontoret for at faa rigtig Besked. Det gjorde han, men her fik han „et Spark“ og den Besked, at han havde

Peder Byskov

bare at komme af Sted snarest muligt. Mange var jo kommet ind straks, da Krigen stod for Døren, men nu var der 2 Mand foruden Peder Byskov, der skulde af Sted. Disse 3 lejede en til at køre sig til Aarhus, og herfra tog de saa med Dampet til København. Da han meldte sig det Sted, som Passet lød paa, vilde man ikke tage imod ham, men sagde: „Du skal jo ikke ind Mand! Gaa først op i Krigsministeriet og lad dem se Passet. Saa kan de afgøre det!“

Dagen efter gik saa Peder Byskov derop og kom ind i et meget stort Kontor, hvor mange Skrivere sad ved høje Pulte. Han blev vist hen til en, der sad med en meget stor, tyk Protokol foran sig, og P. Byskov kunde aldrig glemme, at saa snart han havde givet denne Mand Passet, slog han op, læste Navn og Nummer, og hvor han havde lært samt Navnet paa den Mand, han i sin Tid havde lejet i Kiel i sit Sted osv., og derefter sagde han: „Ja, De skal jo ind, men Passet og det her er jo helt galt. Hvad er det for en Herredsfoged, I har i Lemvig? Han maa jo være helt skør i Hovedet. I Forgaars kom der en Mand fra Harbøre med kun een Arm. Invalider har vi ikke Brug for her.“ – Der blev skrevet en hel Protokolside om Sagen, og Herredsfogden har maaske faaet en Skylle for sin Unøjagtighed.

Nogle Dage efter stod der samlet et Par Hundrede Mand af nyindkaldte paa en Plads i København. De stod og frøs et par Timer, før der endelig kom Marchordre – til Fronten. Et Par Dage før havde de ogsaa efter Tilsigelse staaet og

ventet en Timestid i Frost og Kulde, og da der endelig var kommet en Officer, havde han blot meddelt, at det hele var arrangeret, for at de kunde faa udbetalt nogle Skilling til Brændevin. Deres Forbitrelse gav sig da Udslag i, at de omringede Officeren og klemte ham saa alvorligt, at han mistede Lysten til at føre dem til Fronten, hvilket vist ellers havde været Bestemmelsen.

Det blev en rask Tid, men ogsaa en streng Tid, der nu fulgte. Ofte kunde der gaa otte Dage, hvor de ikke havde Tag over Hovedet eller Støvlerne af Benene. Hvis de om Dagen opdagede en Stendynge, løb de om Aftenen om Kap for at komme først til Dyngen, for der havde de en Chance for at ligge tørt. Engang de var indkvarteret paa en Gaard, sagde Manden til Peder Byskov, at han kunde tage en Kammerat med sig og bo i Gæsteværelset der. De takkede for Tilbudet, men det viste sig, at de var saadan vænnet fra at ligge i en Seng, at de ikke kunde sove der, men maatte lægge sig paa Gulvet. Om Morgenen rodede de saa lidt i Sengetøjet, saa Værtsfolkene ikke skulde se, at Sengen ikke var benyttet.

Senere var Peder Byskov i den Del af Hæren, som blev indesluttet i Fæstningen Fredericia, da denne By blev bombarderet af Fjenden. En Dag under Forsvaret laa der 9 Mand, deriblandt Peder Byskov, et Stykke uden for Volden faa Hundrede Meter fra Tyskerne, der skød uafbrudt, og de 9 havde ingen Dækning. Lige foran Tyskerne laa nogle Sandbanker, som de ni vilde løbe hen til – koste hvad det vilde – for at søge Dækning. P. Byskov kastede sig ned mange Gange, mens Kuglerne peb ham om Ørerne. Syv af dem kom ned under Bakken, men to af dem – den ene var Byskovs Sidemand – smed sig ned ved en Markmødding, som de passerede. Sidemanden vilde kigge efter, om de andre kom med, men saa snart han havde Hovedet ovenfor, blev han ramt af en Kugle og døde paa Stedet. Netop samme Dag kom hans Far med en Stillingsmand for ham, men det var jo for sent.

Da de lidt efter var under Dækning, kom en Mand ridende med et hvidt Flag. Der blev saa straks Vaabenstilstand, Skydningen hørte op, og det var, som man var kommet i en anden Verden. De otte fik af deres Løjtnant Lov til at gaa over til Tyskerne, hvor de sammen delte Indholdet af deres Feltflasker. Det kunde ses oppe fra Volden, og straks kom der ridende to Ordonnanser, og de otte Mand blev uden videre kommanderet tilbage, og de kom ikke mere med ud i de yderste Rækker. I Stedet maatte de gaa Vagt inde i Byen og langs Lillebælt.

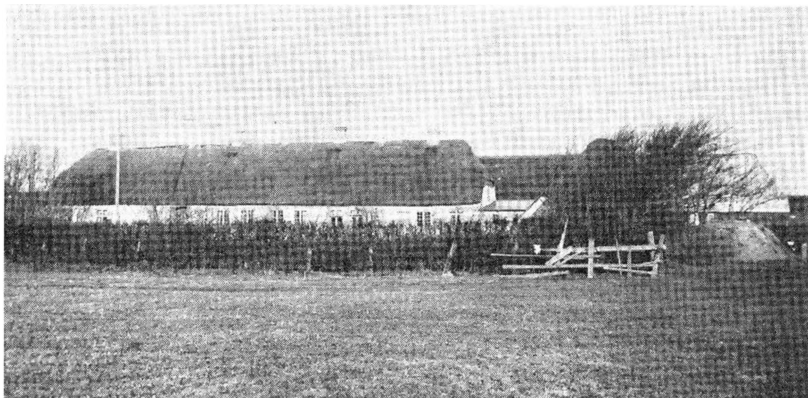
Medens Tyskerne stormede og bombarderede Byen, flygtede Fredericias Indbyggere over til Fyn, og det var svært for Vagterne at være Vidne til de ulykkelige Scener, der udspilledes, navnlig naar Folk kom løbende ned til Havnen for at naa Skibene, inden de afsejlede til Fyn. En Kone kom løbende med et Barn paa Armen og et ved Haanden, da en Bombe faldt og rev dem fra hinanden. Fire Soldater stod og talte sammen, da de hørte en Bombe i Luften. De kastede sig fladt ned, Bomben røg i Jorden og kom op igen lige under den ene af Soldaterne, saa han røg i Luften og blev splittet i Stumper og Stykker.

Da Indbyggerne og Militæret var kommet over, var de otte, der havde delt Feltflaskernes Indhold med de tyske Soldater, de sidste, der var tilbage i Byen. Først da de naaede Baaden, opdagede de, at den ene manglede. Han stod Vagt og skulde holde Øje med Skibene, der sejlede ind i Lillebælt. Peder Byskov blev sendt hen for at hente ham, og disse otte var saa de sidste danske Soldater, der forlod Fredericia. Paa Fyn var de dog kun i faa Dage. De kom snart med et Skib nordpaa og blev landsat i Hals for derfra at marchere langs Limfjorden til Nørresundby. Hensigten var, at de skulde naa Aalborg, før Tyskerne naaede dertil, men det lykkedes ikke. Da de naaede frem, skød Tyskerne tværs over Fjorden. Under de danske Soldaters Fremrykning fra Hals var mange Vendelboer mødt op langs Vejen med Øl, Mælk og andre gode Sager, men Soldaterne havde desværre ikke Tid til at faa ret meget af det. Mange Koner saa i Geledet deres Mænd, som de ikke havde set i lang Tid. Under en Overnatning blev Peder Byskov og flere indkvarteret i en Gaard hos en Enkekone, som var saa frygtelig gerrig, saa de næsten ingenting kunde faa til Føden. Da de næste Morgen drog af Sted, gav de hende et Hurra med Ønsket om, at Tyskerne, hvis de kom, vilde plyndre hos hende, og dette Ønske gik forøvrigt i Opfyldelse. Dernæst blev de indkvarteret hos en Herredsfuldægtig, som modtog dem med Ordene: „Alle I, som kommer fra Enkekonen, kom ind! I trænger nok til at faa noget“.

Krigen var paa det Tidspunkt ved at nærme sig sin Afslutning. Man begyndte at hjemsende nogle af Soldaterne. Ved Kompagniet blev visse Numre raabt op med Meddelelse om, at de maatte rejse hjem. Det syntes ret tilfældigt, hvem Loddet traf, men P. Byskov var lykkelig, da han en Dag fik sit Hjemsendelsespas og uskadt igen kunde rejse til Hjemmet i Nørre Nissum.

Peder Byskov genoptager sin Handelsvirksomhed

Den første Torvedag efter sin Hjemkomst var Peder Byskov i Lemvig, og fra de Bekendte, han mødte, blev der en Spørgen om, hvordan han dog var sluppet fri. Man kunde ikke rigtigt forstaa, om det var gaaet ærligt til, at han var kommet hjem, mens andre fra Egnen endnu var inde. Peder Byskov tog imidlertid straks fat paa sin gamle „Haandtering“. Han købte straks en Flok Svin og drev af Sted med den ad Sønden til, men da han var mellem Holstebro og Skjern og havde faaet Svinene ind hos Svend Ravnsbjerg i Nr. Ommø, kom en Flok Tyskere der og blev indkvarteret. En Officer tvang da Svend Ravnsbjerg til at spænde for en Vogn og køre ud i Sognet for at skaffe Proviant. Her fandt Peder Byskov og Driverne det ikke tilraadeligt at blive længere end højst nødvendigt. Han tog en rask Beslutning. Nu maatte det gaa, som det kunde. Han drev Svinene ud og drog af Sted, men nogle af de indkvarterede Soldater havde opdaget Flokken, saa de fulgte med paa Vej og morede sig med at pege flere af Flokken ud med

Sdr. Byskov, Nr. Nissum

Ordene: „Das ist ein alter ein!“ – Men derved blev det dog. Tyskerne fulgte med til Ravnbjerg Bakke. Saa vendte de om uden at tage nogen af Svinene.

Da de nogle Dage senere en Aften var naaet til Sdr. Hygum i Sønderjylland og havde faaet Svinene i Stald, gik Peder Byskov over i Krostuen for at faa noget at spise. Mens han sad der, sad der ved et andet Bord et Par ukendte Herrer. De sad og talte om to Mænd, en Kaptajn Hammer og en Digter Holst (antagelig H. P. Holst, Forfatteren til den lille Hornblæser – og Bonden fra Lemvig). Disse var af Tyskerne beordret ud af Landet inden 24 Timer. De havde imidlertid forlangt Militærledsagelse, da de ellers ikke mente at ville komme levende ud. En af de to Mænd føjede til Fortællingen: „De var ikke bedre værd end at få et Spyd under Hagen og blive hængt op i Kirketaarnet!“

Blodet var ved at komme i Kog hos Peder Byskov, som jo lige var kommet hjem fra Krigstjenesten. – „I har vel ikke Lov til at gøre, hvad I vil heroppe“, sagde han, men nu var han nær blevet overfaldet. Han maatte skynde sig ud gennem Køkkenet og ud ad Bagdøren og kom til en Bekendt, K. Paysen, den største Gaardmand i Sognet. Ham havde Peder Byskov ofte handlet med og kendte hans danske Sindelag. Paysen sagde straks: „Den er fruelig gal. De er helt tossede deroppe. Du kommer af med Livet, hvis du bliver der. Nu kører jeg dig til Tønder i Morgen tidlig, og saa tager du Deligencen hjem; saa kan Drengene drive Svinene til Læk og se at faa dem solgt der“. – Peder Byskov slap da godt hjem, men havde han ikke haft Paysen, var det næppe sket. Det her regnede han for det værste, han havde været ude for. Da Kuglerne peb ham om Ørerne paa Krigskuepladsen, var han ikke nær saa bange.

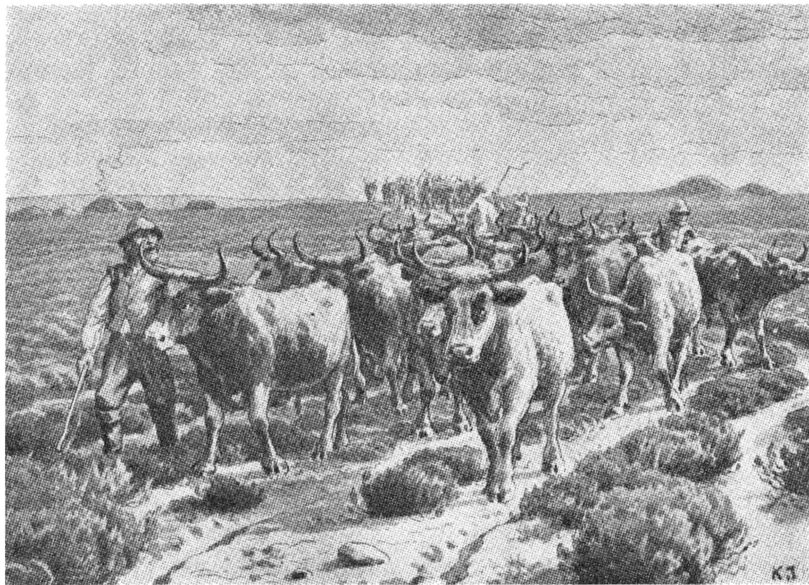
Mere om Handel med Stude

Ligesom Landmændene nu er optaget af Kvæg- og Svinehold, af Andelsforetagender som Mejerier og Slagterier, saaledes drejede det sig her i Vestjylland for nogle Menneskealdr siden om Stude. Studene udførtes dengang dels som magre, dels som halvfede, de saakaldte Staldstude til Hertugdømmerne, hvor de hvert Foraar solgtes paa de før nævnte Markeder, hvortil de blev drevet i løsgaaende Flokke paa 30-50 Stykker af 2 a 3 Drivere. Studene led jo under den lange Vandring, der ofte strakte sig over en Vejlængde paa 30-40 Mil og varede 8-10 Dage. Navnlig om Foraaret var den bratte Overgang fra den lune Stald til lange Marcher i fri Luft i al Slags Vejr, baade Dag og Nat, næsten barbarisk. (I Marup ved Skjern findes endnu et inddiget Areal, som var beregnet til og blev benyttet ved Studedrifternes Overnatning).

Det Foder, Dyrene fik undervejs, var simpelt, ca. 8 Pund simpelt Hø pr. Stk. i Døgnet. Ved Ankomsten til Husum var da Dyrene næppe heller til at genkende, men heldigvis vidste Køberne af lang Erfaring, at i Løbet af meget kort Tid vilde Studene genvinde deres Huld paa det kraftige Græs i Marskengene, og inden Efteraaret vilde de kunne sendes fuldfede til Markederne i Hamborg.

Studene købtes ofte med lang Leveringstid, ikke sjældent et helt Aar, før Leveringen skete, og det var alt i alt en Handel, der byggede paa gensidigt Tillidsforhold. Køberen maatte stole paa Sælgerens Ærlighed m. H. t. Fodringen og Behandlingen af Dyrene. Og Sælgeren maatte i samme Grad stole paa Køberens Ærlighed og økonomiske Soliditet, thi Sælgeren leverede sine Stude paa Kredit, indtil Markederne i Husum var overstaet. Denne tillidsfulde Kreditgivning var saa selvfølgelig, at der under Handelen, hvor der ellers tingedes paa Liv og Død, til det endelige Haandslag var givet, aldrig blev nævnet noget om Betalingstiden, idet denne stiltiende betragtedes som først at indtræde, naar Køberen havde afhændet Studene i Hertugdømmerne.

Peder Byskov handlede i Begyndelsen meget i Thy og paa Mors. Engang var han kommet til at handle med Kr. Kjær i Helligkildegaard paa Thyholm. Han havde paa det Tidspunkt ofte været paa Egnen, men undgaet Helligkildegaard, for han havde hørt, at Kr. Kjær var en streng og brøsig Mand, som det var vanskeligt at handle med; men en Dag var Peder Byskov paa en Nabogaard til Helligkildegaard, da Kr. Kjær kom ind. Han spurgte straks om, hvem den fremmede Mand var. Da han fik det at vide, sagde han: „Du er nok en storsnudet Karl, siden du altid gaar min Dør forbi. Din Far kunde da ellers altid besøge mig, naar han kom til Thy“. – Da de havde snakket lidt frem og tilbage, endte det med, at Kjær bestilte en Griseso. Den købte P. Byskov hos Mølleren i Ferring for 12 Specier og sendte den derover. Næste Gang han saa kom paa Egnen, gik han ind paa Helligkildegaard, hvor han traf Konen i Køkkenet. Hun fortalte straks, at Soen havde faaet 12 brogede Grise, og at hendes Mand stod ude hos

Staldfodrede Øksne drives ad Studevejen

dem hele Tiden, saa han knapt havde Tid til at spise eller stoppe sin Pibe. Da Kr. Kjær kom ind, udbød han: „Aah, jeg troede ikke, du vilde have noget for den So, men nu, du er kommet: Hvad koster den da?“ Peder Byskov svarede, at han havde givet 12 Specier for den, og at han plejede at faa en Specie i Provision, men trods det, at Kjær himlede op om, at det var alt for stor en Provision, gik han dog hen og talte 24 blanke Speciedaler op og gav P. Byskov dem. Fra nu af kunde de handle med hinanden. P. Byskov solgte hvert Aar Kr. Kjærs 60 Stude og købte 60 Smaastude til ham igen.

Da P. Byskov i Foraaret 1870 var i Husum, var der en af de store Marsk-Bønder, der spurgte til, hvad Helligkildegaards Stude skulde koste næste Aar, og de fik bragt en Aftale i Stand om Levering af de 60 Stude næste Aar, men da han kom hjem, blev han alligevel betænkelig ved, at han havde solgt Kr. Kjærs Kreaturer, inden der var truffet nogen Aftale med ham, saa Byskov fik ingen Ro paa sig, før han kom en Tur over Sundet og fik bekendt, hvad han havde gjort, men da Kr. Kjær fik at vide, at Studene var solgt til Poul Paysen i Vimmersbøl, var der intet i Vejen. Han gik hen til Skabet og kom med 60 blanke Specier, som han gav Peder Byskov som Provision for den Handel.

Et Foraar sidst i Tresserne var Studehandelen meget sløj. Peder Byskov tabte

alt, hvad han havde og kom til at skyldte 400 Daler væk, men en Lørdag Formiddag kom J. P. Hauskov fra Gudum over til Sdr. Byskov. Han sludrede lidt og sagde saa: „Det er vel et sløjt Marked i Aar, mere end dine Penge kan holde til, men kom over til mig i Morgen Formiddag, inden jeg gaar til Kirke“. – Paa Vejen derover Søndag Morgen gik Peder Byskov og spekulerede paa, hvad der skulde ske, men J. P. Hauskov spurgte ham straks, hvor meget han skyldte, og han gav ham saa de 400 Daler med de Ord: „Nu kan du betale din Gæld!“ Det gjorde han og begyndte straks nye Indkøb og kom igen til Penge. Saa snart han havde de 400 Daler, gik han til J. P. Hauskov for at faa sin Gæld betalt.

Rejseforhold

Naar man efter endt Marked igen skulde tilbage, foregik Hjemturen ogsaa oftest til Fods, og Pengene, som man jo skulde passe godt paa i de usikre Tider, var ofte naar det var Sølvpenge, anbragt i en saakaldt Kat, et langagtigt Læderhylster, som man bandt om Livet over Hofterne. Der var den skjult under Kjole eller Kappe og kunde ikke tabes, uden at Bæreren kunde mærke det. Paa Hjemturen maatte de ind i de Kroer, hvor de havde overnattet under Udturen, og betale for, hvad de var bleven skyldige for Drivernes og Studenes Ophold og Forplejning paa Vejen til Husum. Men havde nu Fortjenesten været god, skete det ogsaa, at de fik Kromanden til at køre for sig til den næste Kro.

Engang kom Peder Byskov paa Vejen sydfra ind til Kr. Øgelstrup i Raasted ved Vemb. Det var tidligt om Morgenen, og han undrede sig over, at Kr. Øgelstrup allerede var oppe, men han forklarede det med, at han havde haft saadan en Tandpine hele Natten, saa han ikke kunde sove, og saa kunde han jo lige saa godt staa op. Peder Byskov vilde nu gerne have Kr. Øgelstrup til at køre for sig til dennes Svoger i Prebensaard i Fabjerg. Det vilde han godt trods Tandpinen, men først efter at de havde faaet Frokost. Et par Heste blev spændt for. De var lidt lette i det, havde løbet løbsk engang, hvad Kusken nu ikke fortalte. De kørte saa, men da de var kommen lidt nordpaa ad Møborg til, følte Kr. Øgelstrup Trang til at blunde lidt efter den søvnløse Nat, og han bad da Peder Byskov tage Tømmerne, men lidt efter faldt han ogsaa i Søvn. Han havde jo vandret det meste af Natten. Lidt efter stak imidlertid Hestene i vildt Løb ad den sandede Hedevej. Til alt Held kom de forbi en Mand, der stod uden for sit Hus. Han var klar over Situationen, da han saa de to sovende Mænd i Agestolen. Han raabte da saa højt til dem, at Peder Byskov vaagnede og fik rebet op i Tømmerne, som heldigvis ikke var faldet ned. Farten blev modereret, og de kom velbeholdne til Prebensaard.

En Aften kom Peder Byskov med den kørende Post fra Ringkjøbing og stod af Syd for Vilhelmsborg ved Maren Faares Hus, som det kaldtes dengang, og vilde gaa ind over Heden til Rammegaard og vilde saa Dagen efter rundt i Dybe

og Ramme for at betale Stude. Samtidig stod en ham ubekendt Mand af Postvognen, og de fulgtes ad et Stykke ind over Heden. Peder Byskov bød ham en Skilling for at vise Vej til Rammegaard, men da de havde gaaet lidt, sagde han uden videre Godnat og forsvandt. Peder Byskov fik da Mistanke om, at det var en, som havde til Hensigt at overfalde ham og frarøve ham hans Penge. Den aften havde han de mange Penge i Sedler i sin Tegnebog. Den tog han nu frem og gik med den i Haanden. Hvis saa Vejviseren skulde dukke frem med skumle Hensigter, vilde han i den mørke Aften kaste den langt ind i Heden; saa kunde Rammegaards Karle nok finde den næste Dag. Heldigvis skete der dog ikke noget. Peder Byskov kom godt til Rammegaard, kom i Seng og sov længe, før Gaardens Ejer, Chr. Høegh, vendte hjem fra sin Tur til Lemvig.

Før der kom Jernbane herop langs Vestkysten, var der aabnet Baner i Sønderjylland. Banen Vamdrup—Flensborg blev aabnet 1868, og fra Slesvig til Flensborg er den antagelig kommen før. Da Peder Byskov sammen med andre Handelsfolk var deroppe til Marked, skulde de jo hen at prøve det nye mærkelige Befordringsmiddel, men da det kom til Stykket, havde Byskov alligevel ikke Mod til det. Han var bange for at blive svimmel. Det havde han saa let ved og brugte af den Grund aldrig at danse. Men da Banen blev aabnet fra Holstebro over Vemb og sydpaa i 1875, begyndte man dog at sende Studene med Banen; man mente dog ikke, det kunde gaa an at køre dem helt til Husum. Man læssede dem af i Ygbæk (mon ikke Jydbæk?) og drev dem saa de sidste Mil til Husum. Da saa endelig i 1879 Banen kom fra Lemvig til Vemb, kunde Studene jo befordres pr. Bane helt fra Hjemegnen. I Firserne hørte dog den Handel med de magre Stude op. Man begyndte saa selv at fede Studene og sælge dem direkte til Slagtning. Til det sidste Husum Marked, Peder Byskov var med til, var der ført 2500 Stude, og heraf blev de 2000 solgt.

Forlovelse, Gaardkøb og Giftermaal

Henimod 1870, da Peder Byskov nærmede sig de 35 Aar, blev han forlovet med Anne Marie Madsdatter fra Lomfarbæk i Tørring, Datter af Mads Møller Lauridsen. Denne havde været Hestegardist, den Vaabenart, hvortil Peder Byskov i sin Tid var udskrevet, og Mads Lauridsen havde været inde i hele 7 Aar, hvorimod Fodgarden kunde nøjes med 4 Aar. Hestgarderne maatte dog godt tage Arbejde i den Tid, som Tjenesten tillod. De sidste Aar tjente Mads Lauridsen godt ved at arbejde paa et stort Garveri. Hans forlovede, Karen Pedersdatter, fra Villensgaard i Bøvling havde Tjeneste i København, og hen mod Slutningen af hans Tjenestetid blev de gift i Vor Frelzers Kirke paa Amager. Da hans Tjenestetid var forbi, overtog de saa Gaarden i Tørring, men da Krigen saa kom i 1848, blev Mads Lauridsen jo indkaldt, og hans Kone maatte passe Bedriften i Lomfarbæk. Han og Svigersønnen var altsaa begge Veteraner, men naar de senere talte om

Krigene, kunde den gamle sige stolt: „Den Krig, du var med i, den tabte I; men den Krig, jeg var med i, den vandt vi!“

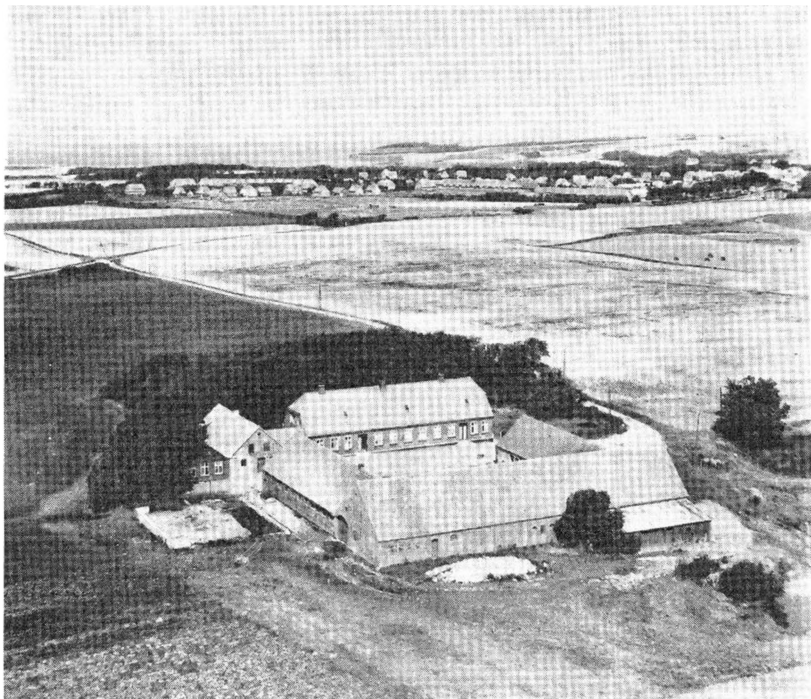
Det var saa dette Ægtepars eneste Barn, Peder Byskov var blevet forlovet med. I Foraaret 1870 tog han hende med paa den Markedstur til Husum, som før er omtalt. Nu maatte han saa til at se sig om efter en Ejendom, hvor de kunde fæste Bo, og en Dag i Sommeren 1872, da han var i Lemvig paa Studehandel, kom han ind hos Chr. Lindberg paa Nygaard paa Lemvig Bymark. Lindberg havde boet paa Gaarden i mange Aar og var en anset Mand. Han havde bl. a. været Medlem af Borgerrepræsentationen i Lemvig. En Søn af ham, Christian Lindberg, var en af de sidste Vægttere i Lemvig. Han var dog død Aaret før, kun 24 Aar gl., og da Lindberg desuden havde mistet sin Kone, vilde han nu gerne sælge Gaarden, og efter nogen Forhandling blev de enige om Prisen. Nogle Dage senere kom Peder Byskov hjem til Nr. Nissum. Inde i Stuen fandt han Faderen i Snak med Naboen Peder Ejdal. Da han havde fortalt om sit Gaardkøb, ønskede P. Ejdal straks til Lykke, hvorimod Faderen ingenting sagde. Han regnede med, at naar Sønnen havde handlet med Chr. Lindberg, var han blevet snydt. Dagen efter spurgte Peder Byskov, om han saa kunde regne med at faa de 1000 Daler udbetalt, som Faderen havde lovet ham ved Køb af Ejendom, men Faderen svarede blot: „Du kan passe din Handel; du passer ikke til at have en Gaard!“ – Men en Torvedag derefter traf den gamle sammen med Chr. Lindberg i Lemvig. Han var derefter med hjemme at se Gaarden, og derefter var der ikke noget i Vejen for at få de 1000 Daler udbetalt. Peder Byskov overtog saa Nygaard og flyttede derop.

Nu blev der lyst til Bryllup, og 18. Okt. foregik Vielsen i Tørring Kirke. Derefter fejredes Højtideligheden i Lomfarbæk. Men selv paa Bryllupsdagen kunde Handelen ikke hvile. Pastor Fogh i Tørring, som havde viet dem og var med ved Brylluppet, drev selv Præstegaarden og solgte hvert Aar sine 12 Stude til Peder Byskov, men Præsten var en nøje og beregnende Mand, og Peder Byskov var altid klar over, at naar Præstens Stude stod tøjrede paa Græsmarken, skulde de altid 3 Gange langs ad Rækken, før der kunde komme en Handel i Stand.

Fortsat Landbruger og Handelsmand

Selv om Peder Byskov nu var blevet Gaardmand, fortsatte han dog i mange Aar som Handelsmand, men selve Rejserne til de sydslesvigske Markeder blev som nævnt betydelig lettere, da Jernbanerne kom. Han fortsatte saa længe, at hans Søn af samme Navn, f. 1875, i en Aarrække deltog i Rejserne og blev fortrolig med Handelsforhold og Sprog i disse Egne.

Peder Byskov var jo ikke den eneste Handelsmand i disse Egne, saa det gjaldt om at udvise en vis Resoluthed og Snildhed for at klare sig i Konkurrencen. Der er saaledes en Beretning, som Peder Byskov senere ikke var ked af at fortælle om,

Nygaard i Lemvig

hvordan han en Pinselørdag i Lemvig havde talt med Jens Bjerg fra Nr. Nissum. Denne havde sagt, at det vist ikke var for tidligt, han kom ud at se paa J. P. Hauskovs Stude, som altid var af en særlig fin Kvalitet. Da Peder Byskov kom hjem fra Byen, sagde han til Forkarlen: „Kristen, kan du have Hestene bedet og forspændt i Morgen tidlig kl. 4?“ – Det kunde Karlen nok, og Peder Byskov kørte til den nævnte Tid, selv om hans Kone bebrejdede ham, at han vilde tage ud paa Handelen en Pinsemorgen. Undervejs fik han saa Manden fra Bjerg i Nr. Nissum med paa Turen. Medens Jens Bjerg gik ind i Stuen for at kalde paa J. P. Hauskov, gik P. Byskov en rask Runde gennem Staldene og tog Maal af Studene, og da saa Manden i Gaarden kom ud, blev der snart givet Haandslag paa Handelen. De fremmede undslog sig for Lidkøb, det var jo Højhelligdag, og kørte straks af Gaarde.

Ikke længe efter kom de to Konkurrenter til Gaarden. De blev vel modtaget, fik Hestene spændt fra, og de blev budt indenfor. Her kom de efter nogen Snak

om Vejr og Vind frem med deres Ærinde. Naa, Studene, ja de var desværre solgt for en Time siden. Saa blev der snart spændt for, og de kørte hjemad, men det er vel nok ikke de kønneste Ord, de har brugt om Peder Byskov undervejs. Antagelig har de lovet hinanden, at de nok skulde pudse ham en anden Gang.

Efterhaanden som Handelen med Svin og Stude antog andre Former, blev det mere og mere Gaardens Drift, der optog Peder Byskov. Til Nygaard hørte der oprindelig 54 Tdr. Land, men ved Ændringer og Tilkøb kom den op paa 74 Tdr. Land. I 1889 byggede han et nyt Stuehus, 42 Alen langt og med en Vidde paa 13 Alen. Det kostede dengang kun knapt 5000 Kr. Opgørelsen viser følgende: Tømrerarbejdet 300 Kr., Murerarbejdet 280 Kr., Malerarbejdet 200 Kr. Alle Arbejderne fik Kosten, hvilket var beregnet til 400 Kr. Murerens Mestersvend fik 2 Kr. om Dagen, og det regnedes da for en stor Dagløn. Arbejdstiden var fra 6 Morgen til Kl. 8 Aften med Fradrag af de fornødne Pauser til Spising og Middagshvil.

Det var en god Gaard, Peder Byskov i 1902 kunde overlade til sin eneste Søn. Derefter købte han Ejendommen Søndergade 25 paa Hjørnet af Bredgade, hvor nu Landboforeningen har Kontor. Her havde de en Række gode Aar sammen. Peder Byskov bevarede sin Kærlighed til Dyr. Naar Mælkemanden kom i Gaden, havde han altid et Stykke Rugbrød parat til Hesten. Denne var fortrolig med Forholdet og drejede af sig selv helt ind til Vinduet.

I August 1919 døde saa Anne Marie Madsdatter, og Peder Byskov flyttede derefter tilbage til sit gamle Hjem paa Nygaard. I Tiden derefter, da Genforeningen nærmede sig, glædede han sig meget til at gense det Land, hvor han var kommet saa meget i sine yngre Aar. Men hen paa Foraaret meldte Skrøbelighederne sig. Han havde ellers haft et Jernhelbred. Kun to Gange havde han været alvorligt syg. Første Gang var i 1860, da en Tyfus-Epidemi hærgede Sognet. Da blev alle i Sdr. Byskov syge paa nær Faderen. To af Sønerne, Jens og Laust, var ude i Landet paa Hestehandel, kom en Nat hjem og saa da en Plakat paa Døren om, at der var smitsom Syge inden Døre. De drog da straks bort igen og kom ikke hjem, før Sygdommen var overstaet.

Peder kom sig, men næste Aar blev Jens ramt af Sygdommen og blev indlagt paa Sygehuset i Lemvig, hvor han døde 21. Maj 1861. Mens han laa paa Sygehuset, skulde Peder paa sin sædvanlige Rejse sydpaa. Inden han tog af Sted til Husum, var han inde paa Sygehuset for at spørge til Broderen. En Sygeplejerske fortalte, at han sov, men at det nok skulde blive godt med ham igen. Da Peder igen ca. 14 Dage efter kom tilbage til Lemvig, var det hans Mening at overnatte der, men først spurgte han til sin Bror og fik da at vide, at han var død og netop var blevet begravet denne Dag, den 26. Maj. Peder Byskov gik saa trods Træthed efter Rejsen de halvanden Mil hjem til Sdr. Byskov, som han naaede ved Midnatstid, netop som Begravelsegæsterne var gaaet.

En af Slægten lod senere denne unge Mand opkalde. Det var hos en Søn fra Nissumboel, hvor en anden af de tre Nørre Byskov Jomfruer var gift med Ole Futtrup. Sønnen Anders Futtrup lod i 1867 sin Søn døbe med Navnet Jens Byskov Futtrup. Dette anføres her, fordi denne, efter at have bortkastet den sidste Del af Navnet, blev en landskendt mand som Seminarieforsstander i Gedved, som Foredragsholder og endelig som Undervisningsminister 1926–29 i Ministeriet Madsen-Mygdal.

Peder Byskovs andet Sygeleje var i 1890, da han i Januar fik en Brandbyld i Nakken. Læge Dethlefsen, Lemvig – en Broder til den bekendte Læge C. A. Dethlefsen, Holstebro – kom og skar Hul paa den, men han bedyrede, at han „sandt for Dyden“ (hans sædvanlige Mundheld) ikke vilde staa inde for noget. „Men De er jo en stærk Mand, saa vi vil haabe, det gaar godt“. Det gjorde det ogsaa, men han maatte holde Sengen i 3 Maaneder og kunde ikke være med i Kirken den Søndag i April, da hans Søn blev konfirmeret.

Men saa ved Majdagstide 1920 kom den Sygdom, som han ikke kunde staa igennem. Han døde i sit gamle Hjem 11. Maj, og 18. Maj blev den gamle Kæmpe stedt til Hvile ved sin Hustrus Side paa Lemvig Kirkegaard.

Nogle livserindringer

Af Chr. Dambolt, Sunds

BEFOLKNING OG BOLIGFORHOLD I HAMMERUM HERRED FOR CA. 100 ÅR SIDEN

Hammerum herred, der nu har den hurtigt opvoksende uldindustriby Herning som centrum, lå i midten af forrige århundrede væsentligt hen som store, uopdyrkede lyngflader, kun afbrudt af større eller mindre engdrag, der almindeligvis strakte sig i øst-vest og gennemrisledes af åer og bække, der længere mod vest samles i større åløb og udmunder i fjordene ved Vesterhavet.

I mange af disse enge er der mosebund, hvor man skar tørv, „klyne“ eller „skottetørv“ til brændsel. Tørvene brugtes også undertiden som mursten til beboernes primitive huse. Andre steder var engbunden okker eller myremalm, som senere blev udnyttet.

Fra naturens side var disse hedeflader af meget ringe bonitet; der var kun flyvesand under lyngskjolden, de fleste steder med hård alunderlag. Disse flader er vel geologisk set et levn fra istiden, da jorden ved issmeltningen blev overskyllet af uhyre vandmasser, der strømmede ned fra den jyske højderyg mod Vesterhavet. Kun en række højdedrag, de såkaldte bakkeøer, har undgået disse voldsomme overskylninger, f. eks. Ikast, Herning og Snejbjerg. Sådanne bakkeøer har derfor bedre jordbonitet med lerblandet muldrag.

Disse geologiske forhold i Hammerum herred synes også at have præget befolkningen, der på disse hedeflader var meget flittig og nøjsom, en nødvendighed i den hårde kamp for det daglige brød. Befolkningens kår blev dog lettere, da oplysningen steg, takket være bedre skolegang, højskolernes opståen og flere betydelige mænds indsats, f. eks. oberst Dalgas.

Disse egne var for ca. 100 år siden meget tyndt befolket, kun bebygget med større eller mindre, tæt sammenbyggede landsbyer ved ådalene. Det var høbjergningen, der skaffede den største del af vinterfoderet til husdyrene, væsentligst får og enkelte køer og stude. De sidste benyttedes som trækraft ved opdyrkning af heden. Egnens befolkning, der efter vore begreber var fattig, boede for det mest

i lave primitive huse, som tit var lavet af jord med lynntag. Dog hvor der var adgang til ler, lavedes der mursten, som enten blev soltørret eller brændt i en hjemmelavet teglovn. Tømmer var det småt med på den fattige egn. Det blev gerne hentet i østeregnet, i skovene ved Silkeborg eller sejlet i pramme fra Randers på Gudenåen til Ans, hvorfra det så blev kørt ad dårlige veje til de træfattige egne nord for Herning. Som trækraft brugtes stude eller senere hesteforspand.

En ældre mand, Poul Kjærgaard, Sunds, har fortalt mig om denne transport.

Uld – guld

Der er ingen tvivl om, at når tekstilindustribyen Herning med forstæder som Ikast, Hammerum, Sunds og Tjørring så relativt hurtigt er vokset op, skyldes det ulden, der var det vigtigste råstof, den fattige midtjyske egn kunne frembringe. Byerne blev i reglen bygget ved kysterne og ved fjordene, hvor der var mulighed for søtransport, så handel og varebytte der kunne finde sted før togenes, bilernes og flyvemaskinernes tid. De nøjsomme får var sikkert de vigtigste husdyr på denne egn i gamle dage. Fåret afgav ikke alene kød til ernæring, men uld til befolkningens beklædning. Ulden blev forarbejdet ved hjælp af primitive redskaber: karter (kårer), spinderok og håndvæve. Oprindeligt blev ulden vel kun anvendt til egen beklædning. Men efterhånden som trangen til mere pengeomsætning steg, så folk kunne gøre indkøb af forskellige brugsgenstande, gav den flittige befolkning på hedeegnene sig til også at lave salgsvarer, særlig i form af undertøj, sokker, hoser og vanter. En stor hjælp blev det, da regeringen, der også havde indset egnens små kår, gav Hammerum og Lysgård herreder monopol på frit salg ved dørene over hele landet af deres produkter af uldvarer, som var tilvirket som husflidsarbejde. Mange af egnens initiativrige mænd og enkelte kvinder benyttede sig af tilladelsen og opkøbte uldvarerne, som de drog ud med og lavede gode forretninger, så flere af dem endte som storkøbmænd i byerne eller blev tekstilfabrikanter. Om en intelligent bondemand, Chr. Sneftrup fra Simmelkær, blev der skrevet følgende ved en familiefest:

Når kornet er i lade og året på hæld,
 så drager Chr. Sneftrup ud af gårde.
 Nær er han ved at segne under uldpakkens væld,
 men ingen byrder synes ham for hårde.
 Thi alle Sjællands koner, piger, drenge, mænd
 af Chr. Sneftrup køber deres bovser,
 for de kan tage gigten væk fra dårlig lænd.
 Ja, Chr. Sneftrup har de bedste hoser.

En af de største pionerer i egnens uldindustri var Søren Truelsen, Vesterholm, der i bogstaveligste forstand „havde sine garn ude“ hos de forskellige flittige

hedeboender langt omkring. De arbejdede for ham, først med „de fem pinde“ eller hæklenålen, senere med håndstrikkemaskinen. Han flyttede sin virksomhed til Herning, hvor den er videreført af hans efterkommere i flere generationer. En anden mands navn fortjener også at nævnes, nemlig Niels Larsen, Hammerum, der stammede fra Agerskov i Bording og var af hedeboendæt. Han grundlagde i Hammerum en uldindustrivirksomhed, som også af hans efterkommere flere gange er udvidet og moderniseret efter tidens krav.

Senere er mange lignende virksomheder skudt op på hele egnen efterfulgt af andre fabrikker og handelshuse, så Herning er i dag den største by i Ringkjøbing amt, ja, i hele Midtjylland. Men fåret var vel grundlaget for denne udvikling. Det nøjsomme husdyr kunne næsten hele året finde føde ude på de store hede-flader og engen. Får holdtes derfor i større og mindre antal af hedeboerne. En af de største fåreflokke fandtes i sin tid her på egnen på Skåphusgård, der med sine 3000 tdr. land af Conrad Understrup (i „Sunds Sogns Historie“) betegnes som Danmarks største herregård i areal, ikke i hartkorn eller ejendoms- og grundskyld, der jo nu er vor tids værdimåler af jord. Denne gård har i sin tid hørt under Herningsholm. Den er nu i det væsentligste udstykket til en lang række ejendomme på Skåphusmark. Også Herningsholm er nu udstykket og opslugt af Herning købstad. Kun den gamle hovedbygning, hvortil der knytter sig mange spøgelseshistorier og sagn om skjulte løngange under voldgravene, er endnu bevaret. Dette var et sidespring. Tilbage til min erindring om udviklingen af uldindustrien. Ulden blev som nævnt til at begynde med færdiglavet til undertøj, hoser og vanter i hjemmet ved hjælp af „kårer“ (karter), spinderok, strikkepinde eller håndvæve. Senere opstod forarbejdningen for ulden, f. eks. i Classonsborg i Skarrild, hvor der var en vandmølle til drivkraft. Denne virksomhed blev af eieren, A. Loch, efter århundredskiftet flyttet til Herning, og vandmøllen blev erstattet af dampmaskine som drivkraft. Hertil kunne så folk sende deres uld og få det lavet til garn eller tøj, eller de kunne sælge deres overflødige „tow“ (uld) og for en lav pris købe garn, tøj, tæpper eller andre uldne varer. Jeg husker den flinke, snaksomme fabrikant, der gerne og med stolthed fremviste sin fabrik. Denne mand var meget alsidig. Han handlede også med ejendomme, og jeg købte som ung mand en gård af ham i Sunds, hvor jeg, efter at jeg var blevet gift, boede i 42 år og sammen med min kone opdrog en børneflok på ti.

— — —

Jeg vil nu forsøge at give nogle oplysninger om, hvorledes man omkring århundredskiftet og noget før levede på en bondegård i Sunds sogn, Hammerum herred, Ringkjøbing amt, altså omtrent i Midtjylland.

Jeg er født i Sunds 9. maj 1892. Mit navn er Mads Christian Damholt. Min far er født i Gjellerup sogn 1855 og hed Chresten Damholt. Min mor, Else Marie, f. Madsen, blev født i Vrads 1862.

Mit barndomshjem var en mindre bondegård, ca. 40 tdr. land. Min mor døde fra en børneflokk på 10, og jeg kom tidligt ud at tjene, kun 10 år gl., på en mindre gård i Røjen, Sunds sogn, hos ældre enfoldige, rare folk. Jeg var der i tre år og har mange gode minder derfra, selv om livet levedes meget nøjsomt, og omgivelserne var primitive. I løn fik jeg 20 kr. om året plus et par træsko og et par bukser af hjemmegjort vadmel samt et pund uld, som min mor skulle lave undertøj og hoser af til mig.

Mine forældre blev gift i Nørre Vium 1883. De overtog først min mors hjem, et mindre „stej“ (landejendom), men flyttede senere til Aulum, hvor de overtog en noget større ejendom, hvor de kun blev et par år. De byttede i 1885 denne ejendom med en udpræget hedeejendom i Sunds. Min mor døde, da jeg var 12 år gl., og min yngste bror var kun et halvt år. Det var et stort tab for hjemmet, da vi havde en gudfrygtig, flittig og god mor, der med sparsomme midler sørgede for, at vi aldrig led nød i hjemmet. En ondartet lungebetændelse – der var jo langt til læge og ingen penicillin til rådighed dengang – gjorde ende på et virksomt liv i løbet af få dage. Det gjorde et stærkt indtryk på mig at miste min mor, og jeg bad til Gud, som mor havde lært os børn, da det gik mod døden, at vi måtte beholde hende, og jeg syntes alligevel, at det var uretfærdigt af Gud, at vi ikke måtte beholde vores mor.

Mit hjem var en udflytterejendom fra en større gård i Sønderås, bygget billigt og primitivt, næsten på den bare hede. Bygningerne bestod af 3 små huse ca. 8×10 alen, bygget af nedbrydningsmaterialer fra en gammel mølle. Murene var dog af mursten, men kun af halvtstens tykkelse, opført på den bare jord uden syld, og tækket med lyng. Lyngen var dog syet fast på „latterne“ (lægterne) med „sime“ (snoet rughalm), som min fader på en kunstfærdig måde lavede om vinteren ved at tage en lok halm og lægge den mellem sine håndflader og stryge hænderne imod hinanden, så halmen blev snoet som reb. „Simen“ blev så rinket op og oplagret på loftet til senere brug ved tækning af husene. Vi havde dog bræddegulv i stue og soveværelse i modsætning til flere af vore naboer, der kun havde lergulv. I køkken og bryggers havde vi toppede brosten. I sovekammeret var der et par senge, hvoraf den ene var indmuret i væggen (alkove). Sengetøjet bestod af hjemmeforarbejdet dynevår af uld og af „hølsklæderne“ (sengetæpper), der også var af uld, hjemmeavlet på vore får, der også afgav uld til vadmel til mandfolkenes daglige forbrug af arbejdstøj. Det pæne tøj blev på den tid købt af engelsk uld i alenmål, men blev i reglen syet i hjemmet af omvandrende sy piger, der også syede „kållejer“ for billig penge, for penge havde vi få af, så dem skulle der spares på, men vi havde jorden. Selv om denne var karrig på den midtjyske hede, kunne den dog afgive det mest nødvendige til livets ophold.

Dagligstuen var ikke stor. Møbleringen bestod af et bord langs ydervæggen, en fast bæk under et par små vinduer, en skammel på den anden side af bordet.

Endvidere var der en „konestol“ med armlæn og rygstøtte af træ, med sæde, der var udstoppet med en pude og til at tage af, så der fremkom et hul i stolens sæde, hvorunder der kunne anbringes et natmøbel. Vore bedsteforældre kunne således, da de blev gamle og svage, forrette et nødtørftigt ærinde, når de ikke kunne gå i kostalden, som det ellers var skik for den raske del af husstanden. Et vandhus eller lokum fandtes ikke dengang. I „æ stow“, dagligstuen, fandtes der også et par træstole, spinderokken, en garnvindel samt en kasse til at lægge „tejer“ i, når ulden, „æ tow“, blev „kåret“ (kartet). Vægpyrdelserne udgjordes af et par gravskrifter, der var sat i glas og ramme. De var forfattede og skrevet over afdøde bedsteforældre. De var „prentet“ af en gammel degn, som på denne tid ofte var både poet og kunstmaler. Billederne var kunstnerisk dekorerede med blomster og flyvende engle. Siden anskaffede min far billeder af Bjørnson og Ibsen, som han anså for den tids største profeter. Et „Gud velsign vort Hjem“ også i glas og ramme fandtes også i stuen. Her kan tilføjes, at da en nabo, endda i en større gård fik lagt „fjælgulv“ i storstuen, udbød aftægtskonen i gården: „De' ka' blyw' for en prokurator å træj' o!“ Hun kunne ikke lide en sådan fløthed, og hun mente ikke, at hendes søn, forlængst afdøde Jens Knudsen, Sunds, kunne blive ved gården, når han tillod sig en sådan fløthed, men det gik endda. Hans sønnesøn, også en Jens Knudsen, har da gården i 3. generation.

Opvarmningen i mit barndomshjem foregik i den første tid, jeg husker, ved hjælp af en bilæggerovn, en firkantet ovn, smukt dekoreret med motiver fra Bibelen. I ovnen fyredes der med lyngtørv indirekte fra køkkenet over komfuret. Jeg husker, at vi børn undertiden stegte vore mellemadder på ovnens firkantede flade. Desuden blev ovnen om vinteren brugt til at tørre børnevask på. I bryggeret var der en indbygget „gruekedel“, der blev brugt til storvask, ølbrygning og slagtning. Desuden blev der kogt kartofler i den til svinefoder. Videre i bryggeret var der indmuret en stor bageovn, som blev fyret varm med lyng eller hede-tørv, før brødet blev sat ind til bagning. Jeg husker tydeligt, hvor alvorlig far var, når ovnen blev „raget“ efter opfyringen med en dertil indrettet „råg“, og så skulle mor være parat med brødene, store rugbrød, der vejede et lispund (= 8 kg). Brødene blev sat i ovnen med et „skod“ – et årelignende redskab ca. 2 m langt. Og det skulle gå stærkt, for at varmen ikke skulle drive ud af ovnen, inden ovndøren blev lukket. Døren blev tilklinet med tørvedynd, og det blev trækkanalerne, der fungerede under ovnens opfyring, også. Brødene stod i 3 timer, hvis det var „grovbrød“, rugbrød, medens „kåg“, sigtebrød, kunne bages i den halve tid. Så kom det spændende øjeblik, da ovndøren blev åbnet, og det skulle vise sig, om bagningen var lykkedes. Min far fortalte, at da en mand i Gjellerup – Mads Klemmensen – blev spurgt, hvordan deres julebagning var lykkedes, udbød han: „growbrød blev sårn, te æ baen ku' eer 'et, men æ kåg' bløw te hundemåg“. Om bagning, brygning og slagtning følger senere mere. Tilbage til mit hjems indretning.

I et af os kaldet „æ østerkammer“ stod et par børnesenge, en til drengene og en til pigerne; desuden var der et klædeskab og et chatol med skrivepult og mange skuffer, af hvilke vi børn hver fik en til egen rådighed, endvidere var der en dragkiste til opbevaring af sengetøj m. m. I „æ forgång“ – entreen – var der et spejl, nogle knager til ophængning af tøj samt til børnenes skoetasker, der bestod af sækkelærred, og som var syet af mor. Det var i det væsentligste stuehusets indretning og bohavn. De to udhuse var også små og lyngtækket; der var små vinduer, hvor lyset kun sparsomt kunne trænge ind. I „æ kjørrer“, kostalden, var der plads til seks køer, ca. ti ungdrengene samt en halv snes svin, medens fårene, også en halv snes stykker, havde plads i „æ fo'sti“ i det andet udhus. Der var meget arbejde dengang med pasning af dyrene. Såvel kreaturerne som fårene stod om sommeren i tøj på marken, og da der i reglen var småt med græs, skulle de tit flyttes, særlig fårene, der fik tildelt det ringeste græs, ligesom de blev tøjret to og to sammen i et dobbelttøj. Køerne blev trukket hjem til malkning morgen, middag og aften. Særlig vanskeligt var det at trække med kreaturerne, når det var varmt i vejret i midtsommeren, og der kom „krogbi“, oksebrems, efter dem. Dem var køerne frygtelig bange for, så de var umulige at holde, men „be'est“ fra os med halen i vejret. Disse „krogbier“, der næsten kunne ødelægge slagtedyrenes huder, er i den nyere tid blevet udryddet, da det blev påbudt ved lov, at larverne skulle klemmes ud af køerne og dræbes. Da krogbierne blev udryddet, blev det lettere at færdes med kreaturerne.

Fritid og leg

Selv om børnenes tid var stærkt optaget af arbejde, blev der også stunder til leg, nemlig når „de gamle“ var kørt på familiebesøg eller til Herning for at gøre indkøb af tøj og andre brugsvare. Jagtinstinket ligger vel i reglen drengene i blodet, og jeg var helt fra lille optaget af at lave stenslynger og gummibøsser, der bestod af en kløftet gren, hvor der på enderne var fastgjort et stykke gummi af en gammel cykelslange, hvori der kunne lægges en sten, som man kunne skyde ret sikkert med efter nogen øvelse. Det gik jo noget ud over gråspurvene, som vi dog kun sjældent ramte, og som jeg, da jeg blev større, ville beskytte ved at jage dem væk fra haven, når der kom „jægere“, og så skød vi til måls i stedet for.

Også vældige indianerkampe blev udkæmpet. Drengene deltes op i to hold, hvert hold valgte høvding, og så gik det løs med buer og „tomahavker“ som et bråvallaslag. Når en kriger blev ramt af en pil eller tomahavk, blev han erklæret for død, eller han blev taget til fange, og så var det jo om, hvilken stamme der sejrede.

Også andre lege, hvor pigerne var med: „To mand frem for en enke“, „banke grålæder“ eller „skære havre“ gik lystig. Vi spillede også „pind“ eller langbold“

og fodbold, men det kneb jo med materiellet, der tit var hjemmelavet. Som fodbold kunne en gammel sæk fast ombundet med sejlgarn godt bruges. Af indendørs lege havde vi et stort udvalg. Sanglege, pantelege eller mere krævende ordspogslege, hvor vi havde roller at spille, og hvor hvert af ordene i et ordspog fremkom og skulle gættes af publikum, som så i næste omgang var rollehavende.

En stor fordel synes jeg børnene havde i min barndom fremfor nutiden: Stuerne var aldrig for fine til børnene og de unge at tumle, danse og lege i.

Juleskik i mit barndomshjem ved århundredskiftet

Selv om pengene var små i de fleste bondehjem, så glædede vi børn os forventningsfuldt til julen, der blev forberedt med slagting af julegrisen, bagning og ølbrygning. Der blev også lavet pynt til juletræet, et arbejde, som børnene deltog i med liv og lyst. Af lidt kulørt glanspapir og silkepapir blev der klippet engle, roser, kræmmerhuse og kurve, som kunstfærdigt blev sammensat i flere kulører. Også bagningen var børnene interesseret i og direkte medvirkende ved, særlig pebernødderne, der foruden de almindelige blev lavet i forskellige dyreformer og „konger“, der blev regnet for ti almindelige pebernødder, når der blev spillet om dem juleaften. Et spil om pebernødder kaldtes at trække „mus“, og det var spændende. Vor mor lagde en pulje af pebernødder på bordet og udpegede en „mus“ blandt dem. Musen måtte ikke røres, når deltagerne nu på omgang trak af puljen. Når en deltager rørte musen, gik han ud af spillet, og den næste kom til. Sådant fortsattes, til puljen var tømt.

Selve juleaften blev imødeset med spænding og glæde. Maden bestod gerne af oksekødssuppe, flæskesteg og sveskedessert, og det kneb for børnene at sidde rolig, medens bordbønnen blev læst. Der blev spist, til maven sagde stop. Det var jo ikke til hverdag, man fik sådan mad. Men højdepunktet af festen var vel nok, når far kom ind i stuen med det pyntede juletræ, som vi ikke gerne måtte se før tiden, selv om vi havde lirket lidt ved dørene. Der blev slået kreds om træet og sunget en række julesalmer begyndende med „Et barn er født i Betlehem“. Jeg synes endnu at kunne se, hvorledes de små børns øjne strålede ved skæret af julelysene. Der vankede da også julegaver til børnene, selv om der ikke var stor pengeværdi i dem. En hjemmesyet skoletaske af sækkelærred med navnet broderet udenpå med rødt uldgarn eller små dukker til pigerne, en pose med marmorkugler, en tavle med træramme om en skiferplade samt nogle grifler, der kostede 2 øre stykket, og som anvendtes til tegne- og skriveøvelser både i hjemmet og i skolen. Jeg tror, de små julegaver var mindst lige så kærdømte dengang som de dyre mekaniske gaver, børnene nu bliver overøst med.

Resten af julen gik med besøg af børn fra familien eller af naboer. Der var også juletræ i søndagsskolen, hvorfra vi hver fik et to-øres kræmmerhus med hjem til deling med de mindre børn, som ikke var med.

Skolegang, religiøse bevægelser og oplysning

Ved århundredskiftet begyndte jeg som 7-årig at gå i skole. Jeg var interesseret i skolefagene og lærenem, vel en arv efter min far, der var fra Gjellerup sogn, som i forrige århundrede var noget af et åndeligt centrum på egnen.

En lærer i Birk, senere landstingsmand Thomas Nielsen, hvis buste endnu står i Herning, og Rasmus Nielsen, mangeårig folketingsmand i Herning-kredsen, fik oprettet både højskole og seminarium i Hammerum. Disse skoler synes dog ikke at have været levedygtige i længere tid, men der blev senere oprettet en havebrugsskole for midler, som en „uldjyd“, Palle Fløe Nielsen, havde efterladt i form af et legat. Heller ikke denne skole gik godt, men blev senere omdannet til landbrugsskole, der under forstander K. Møllers ledelse i en årrække har gået godt og endnu efter udvidelsen under ny forstander har fuldt hus af elever. Selv om ikke tiden synes at være med de almindelige høj- og landbrugsskoler i konkurrencen med eksamensskolerne, har denne dog kunnet klare sig.

Min bedstefar, der hed Laurids Damholt, var, som jeg mindes fra min tidligste barndom, en rolig, men alsidig bondemand fra Fastrup ved Hammerum. Han var i sin tid skolelærer, vel nok ueksamineret, var formand for Gjellerup sogneråd eller forstanderskab, som det vel nok dengang hed. Desuden var han lyriker og maler, så han kunne forfatte datidens brudesange og gravskrifter, som også skulle „prentes“ til ophængning i bondestuerne. Endvidere fostrede Hammerum herred i sidste halvdel af forrige århundrede og efter århundredskiftet en række gode mænd, der kom til at betyde meget for fremskridt og oplysning på den fattige egn. Mænd som pastor Terkelsen, der, først jeg kan huske, havde kald i Ørre, senere i Rind og sidst som valgmenighedspræst i Herning-Gjellerup. Også flere folketingsmænd, der talte den fattige egns sag på tinge, var fra egnen, således Vestergaard, Herning, Jens Clausager, Sinding, Henrik Vejen og Stengaard Kirkegaard, der begge var fra Gjellerup. Disse mænd bidrog til ved statens hjælp at få gang i læplantning, afvanding og opdyrkning af egnens store hede-flader. Også Dalgas og Hedeselskabet fik stor betydning for egnens materielle fremskridt. Men det var et kæmpemæssigt slid for hedeboenderne med datidens trækraft, et par i reglen magre stude, at få heden pløjet og få alen brudt med de gamle primitive redskaber og få jorden tilført mergel eller kalk, der måtte graves op og ofte hentes flere mil borte ad elendige veje.

Mange af disse hedens helte er da også senere blevet hædret ved opsættelse af store natursten, på hvilke deres navne og årstal for deres virke er indridset. Stenene er sat på et naturfredet område beliggende mellem Herning og Viborg, Kongenshus Mindepark, der nu er en stor seværdighed. Her findes også navnet på min kones forlængst afdøde bedstefar, Mikkel Jensen (Holstner), der stammede fra kartoffeltyskerne, som blev indkaldt i Frederik den Femtes tid for at opdyrke og lære jyderne at dyrke alheden. Disse kartoffeltyskere var flittige og

nøjsomme og har gjort et godt indslag i befolkningen og kan spores endnu ved en række tyske navne som Lajer, Winkler, Schmidt, Würts m. fl.

Men det var min skolegang, jeg skulle skrive om. Undervisningen foregik i en lavloftet aftægtsstue i en gammel stråtækket bondegård, som kommunen havde lejet til skolebrug for nogle få kroner årlig. Som inventar brugtes et par umalede træborde, et til pigerne og et til drengene. Eleverne sad på træskamler. På væggen var ophængt en sort tavle, og, såvidt jeg husker, et Danmarkskort. Undervisningen blev foretaget af en husmand fra Simmelkær, 2×6 timer ugentlig i hver af de to klasser, som børnene var opdelt i. Undervisningsfagene var ikke mange, men vi fik lært at læse, skrive og regne samt blev grundig undervist i religion. Vi skulle lære Balslevs Lærebog udenad, ligesom vi skulle kunne en lang række salmer. Bibelhistorien blev os fortalt på jysk og efter hjemmelæsning genfortalt. Læreren hed Peder Damgaard og var en god fortæller og en rar mand, som havde børnenes fortrolighed, og jeg holdt meget af ham. Han brugte sjældent „Mester Erik“, men det kunne ske, at han faldt i søvn under undervisningen. Vejen fra Simmelkær var lang, 4-5 km, og turen foregik på apostlenes heste, og brændevin var billig dengang – 24 øre for en hel flaske. Han havde vel undertiden fået et par snaps for meget aftenen før.

I „æ stue Klås“, som børnene kom op i ved 10-års alderen efter endt „eksamen“, blev der også undervist af en omvandrende degn, Jørgen Jacobsen fra Ilskov, 2 dage om ugen. Den vestjyske skoleordning med mindre undervisning om sommeren og tilsvarende mere undervisning om vinteren, hvor børnene havde mere tid at gå i skole, husker jeg ikke, vi har haft i Sunds, men derimod i flere nabosogne. Omtalte degn Jørgen Jacobsen havde gjort krigen med i 1864, som han gerne ville fortælle om. Han var flittig, men meget hidsig. Hvis ikke hans visdom straks blev absorberet af børnene, udbrød han: „A ska' sanden sled jer“, men det blev gerne ved truslerne.

Senere, vistnok i 1902, blev der bygget en lille ny biskole i Røjen, dog uden lærerbolig. Denne skole betjentes af lærerkræfter fra Linå, men i 1908 blev den udbygget med lærerbolig, og undervisningen blev udvidet til 3 dage ugentlig for hver af skolens 2 klasser. I 1952 blev alle Sunds sogns skoler nedlagt, og der blev bygget en ny centralskole i Sunds stationsby med senere udbygning af realskole. Sognets børn bliver befordret til centralskolen i busser.

Endvidere kan nævnes, at der nu er oprettet gymnasium og seminarium i Herning, hvortil der kun er 8 km fra Sunds. Der har været enorm udvikling på undervisningens område i min levetid.

Også højskolerne, der var opstået, kom til at betyde meget for den almindelige oplysning, idet en del af egnens unge fik et højskoleophold og tog hjem med friske impulser. I min barndom gik stærke religiøse bevægelser hen over egnen, og det kom til at præge Midt- og Vestjylland meget. Særlig af Indre Mission med præsterne Vilh. Beck, Carl Moe, Skanderup, N. P. Madsen m. fl. Stor betydning

fik også en række missionærer og lægprædikanter, der rejste rundt og holdt „gudelige forsamlinger“, både i private hjem og i missionshuse, der blev bygget i næsten hvert sogn på egnen. Også den grundtvigske retning, som på vore egne blev stærkest repræsenteret af den før nævnte pastor Terkelsen, Ørre, vandt indpas. Hans forkyndelse var mere frisindet og folkeoplysende, og hans tilhængere rejste forsamlingshuse, hvor der blev holdt foredrag om forskellige ting: politiske, landbrugsfaglige og kulturelle emner. Også gymnastik, dilettantforestilling, husflid, sykursus m. m. blev holdt i forsamlingshusene, men skellet mellem de religiøse retninger var en tid så stærkt, at folk fra den ene lejr nødigt satte foden indenfor i den anden lejrs huse selv ved private selskaber. Jeg husker således, at en pietist fra Indre Mission mente, at de grundtvigske præster prædikede folk lige i helvede. En sådan mening gjorde et stærkt indtryk på mit barnesind. Der var også opstået andre religiøse sideskud, f. eks. De højhellige, vest for Herning eller De stærke jyder længere mod øst. Disse stærke religiøse skillelinier gav også udslag ved valgene, ikke alene menighedsrådsvalgene, men også til sognerådet, ja, endogså til folketing, idet vælgerne tit spurgte mere om, hvilken religiøs retning kandidaterne tilhørte end om deres politiske forhold. Disse religiøse skillelinier, der som sagt har været meget skarpe her på egnen, har holdt sig næsten lige op til vor tid, men synes nu at blive mere afsvækket, så folk fra forskellige retninger er blevet mere tolerante over for hinanden og kan endda i al fredelighed udveksle synspunkter.

Politik, litteratur, bøger og blade

På min egn var der i min barndom i de fleste bondehjem ikke mange bøger eller blade til rådighed. I reglen fandtes kun Bibelen, en prædikenbog, Kingos eller Brorsons salmebog, Hjemlandstoner eller Harboøre Sangbog. Herning Folkeblad var begyndt at udkomme i 1868, og det kostede i halvfemserne ca. 2 kr. kvartalet foruden nogle øre i postpenge. Bladet var Venstre-orienteret, og det var i en stærk politisk brydningstid, da Venstre var i stærk fremgang. Jeg kan lige huske Estrups høreregning, der blev håndhævet ved hjælp af de forhadte gendarmere, der skulle styre den fredelige bondebefolkning. Denne politik blev bekriget af Folkebladet. De sparsomme nyheder, som fremkom fra ind- og udland bragtes os også gennem Herning Folkeblad. Avisen kom ikke direkte i hvert hjem, men gik på omgang mellem naboerne. Af ugeblade husker jeg bedst Ugens Nyheder, der var illustreret og let at læse for folk, der ikke havde taget „professorgraden“. Indre Missions Tidende og Indre Missions Børneblad var også at finde i mange hjem. I øvrigt var der allerede på den tid en række illustrerede ugeblade og tidskrifter, men de fandtes sjældent i de små bondehjem. Min far holdt således et tidsskrift, der hed Folkelæsning, som jeg forøvrigt ikke har set i mange år. Også en læseforening var blevet oprettet i Sunds, hvor vi lånte bøger, som min far

benyttede til højtlesning for familien i de lange vinteraftener. Vi børn læste fortællinger af Blicher, Skjoldborg m. fl. Særlig husker jeg Ingemanns historiske romaner, ligesom Gøngehøvdingen gjorde et stærkt indtryk på mig. Ca. 1899 blev der oprettet et nyt pastorat i Sunds-Ilskov, hvor pastor Valerius var den første præst, og hos ham gik jeg til konfirmationsforberedelse. Tidligere var Sunds anneks til Gjellerup, hvor de på den tid havde en pastor Kastrup, som var meget populær og afholdt såvel i Gjellerup som i store kredse i Sunds på grund af hans nidkære forkyndelse i Indre Missions retning. Omtrent på samme tid blev der bygget nye kirker i Ilskov og Simmelkær, og Sunds kirke blev ombygget. Som følge af de mange nye hjem, der blev bygget på heden i disse år, forøgedes folketallet stærkt. Også børnetallet i de enkelte hjem var i reglen stort. Vi var jo 10 børn i mit hjem, og hos flere af vore naboer voksede et lignende antal børn op. De materielle levevilkår bedredes også i den tid på hedeegnene. Der blev bygget andelsmejerier, oprettet indkøbsforeninger for indkøb af kunstgødning, foderstoffer og såsæd. Også mergeltilførslen blev lettere, idet der blev bygget en smalsporet mergelbane, som gik fra et mergelleje i Bording, gennem Sunds og Simmelkær til Hodsager. Tidligere måtte man hente denne nødvendige bestanddel til hedens opdyrkning flere mil borte, og til transporten havde man kun usle vogne med studeforspand. Selv om trækraften nu var heste, kom den dog til at betyde meget for egnen. I 1905 kom statsbanen Herning-Viborg; så kom der rigtig fart i mergeltransporten til hedeegnene. Fra et leje i Kølsen ved Viborg blev der nu ved hjælp af fanger fra Horsens tugthus gravet en mængde billig mergel op; hede-selskabet havde foranlediget arbejdet. Mergelen blev transporteret med banen og aflæsset af de beboere, som havde bestilt den. Fangerne blev også benyttet til at plante store hedeplantager, således myremalmplantagen ved Ilskov og Gedhus. Jeg synes, at arbejdet var en god foranstaltning både for fangerne og for samfundet. For arbejdet fik fangerne lidt fortjeneste. Jeg husker aldrig, at der blev begået større forbrydelser af dem, dog tog enkelte en fribillet, hvad der resulterede i, at de blev sendt hjem, når de blev indfanget. Senere blev der anlagt flyttespor til mergelbanen, så mergelen kunne aflæses direkte på brugsstedet. I dag kører biler mergel og gødningskalk direkte fra lejet til det sted, hvor det skal bruges, og til spredning bruges maskinkraft.

Plantning

Medens jeg var barn, kunne man se vilevidt over den store Karup-flade nord for Herning, og man kunne tælle 12-15 kirker fra Linnebjerg bakke. Nu har udsynet fuldstændig skiftet karakter på grund af beplantningen, som er foretaget i de 2-3 sidste generationer. Der var dengang kun plantet nogle poppeltræer omkring kålgårdsdiget. Dette kunne dog ikke hindre vestenvinden i at fare hen over egnen og hvirvle store sandskyer op i luften, og disse storme kunne næsten helt

ødelægge den sparsomme høst, der stod på marken, hvor heden var blevet opdyrket. På hedeselskabets initiativ blev der dannet planteforeninger, der ligesom „Hedebruget“ ydede tilskud til indkøb af planter og til kultivering af heden. Nu kom der fart i plantningen af større og mindre plantager. Der blev også plantet læhegn i markskellene og omkring gårdene. Det gav læ og velvære for mennesker og husdyr. For at modvirke arbejdsløsheden blev der af det offentlige sendt de såkaldte „Flyvende korps“ ud. De plantede fuldstændig gratis. Beboerne skulle blot have tinglyst dokument, hvori de forpligtede sig til at renholde og skærme plantningen i en årrække. Hvor der nu skal plantes, foregår forarbejdningen af jorden med mekanisk kraft, medens det tidligere var et stort arbejde at bryde alen og den hårde undergrund med spaden. De hyppigst anvendte træsorter var bjergfyr og hvidgran, da man mente, at de var de mest hårdføre. Senere er disse sorter suppleret med mere gavnræ som rødgran og skovfyr m. fl. Også løvtræer anvendes nu ved plantningen. Det er et stort arbejde at holde brandbælterne effektive, men det er nødvendigt for at modvirke skovbrande.

Hedetørv og lyng

I min barndom gik næsten halvdelen af sommerens arbejdstid med bjærgning af hedetørv og lyng. Roer avlede man ikke på egnen dengang. Næsten hele forsommeren til „slæt“ (høhøsten) gik med gravning, rejsning og stakning af „tørre“ (hedetørv) eller lyngtørv. Der blev således bjærget og hjemkørt ca. 100 læs tørv til hver af gårdene i Sunds. Tørvene blev gravet med en „tørrespå“, en krum, kraftig spade, der var af træ med et jernbeslag. En sådan tørvespade kan sikkert beses på museets bondegård i Herning. Lyngtørvene, der blev gravet, var enten runde „skejtør“ eller firkantede „huggetør“, men de sidste kunne kun graves, hvor der var godt morlag. Tørvene blev ved gravningen vendt med lyngskjolden nedad, og efter nogen tørring blev de rejst på kant for senere at blive „bænket“, d. v. s. for de firkantede tørvs vedkommende lagt i meterhøje bænke, medens de runde tørv blev „skruet“, lagt i mandshøje runde skruer, stadig med lyngskjolden nedad. Kun den øverste tørv på skruen blev lagt med lyngen opad og blev kaldt „kukmandstør“. Æ kukmand (gøgen) brugte ofte den øverste tørv på skruen til talerstol, hvorfra han udsendte sine kuk-kuk. Gravningen af tørv var karlens arbejde. 10 læs a 7 snese regnedes for en dags arbejde, medens vendingen og skruningen var pigernes, hvorved også vi børn hjalp til. Dog brugte vi også en del af tiden, når vi var med i heden, til at lege „put“ mellem tørveskruerne eller til at spise sortebær, der groede på revlingrisene; de var søde og velsmagende, men vi blev helt sorte om munden af at spise dem. Der var dog også hugorme i heden, og det var ikke ufarligt, hvis vi kom til at træde på dem, når vi gik med bare ben i heden, og det skete, at et hugormebid forvoldte et menneskes død. Efter hjemkørselen af hedetørvene blev de lagt i huslignende,

høje stakke, som tørvene på vognen blev prikket op på med en „tørveprik“ – en ca. 2 meter lang træstang med en jernpig i den ene ende. De bedste af tørvene blev brugt til brændsel i bilæggerovnen, mens de ringere, mere sandholdige tørv kaldtes „træk“ og blot brugt til strøelse, efter at de var hakket i små stykker, under svin og kreaturer for at opsuge aflen fra dyrene; man havde jo ingen ajle-kule dengang, og da hedejorden var næringsfattig, og der ingen kunstgødning var til rådighed, gjaldt det om at få samlet en stor mødding til udkørsel på marken. Omtalte „træktørv“ blev også brugt til at stable op ad husmurene, hvor disse var af ler, for at beskytte mod regn og frost i vintertiden for så, når foråret kom, at blive fjernet og lagt som underlag i møddingen, mens husene blev pyntet op – „liviet“, klinet med lerbankerot og kalket. Der blev også bjærget en del lyng i heden, dels til at tække husene med og dels brændelyng til brug, når bageovnen blev fyret op. Skønt det var strengt arbejde at plukke lyng, sagde de gamle, at det kun var halvt arbejde, da den kun sad fast ved den ene ende. Også til foderbrug er lyngen blevet meget anvendt til kreaturerne, når halmen slap op for tidligt om foråret. Men foderlyngen blev slået med en „Ljøggle“, i reglen lavet af en almindelig kasseret høle, hvoraf det halve af bladet var hugget af, og resten bøjet nedad, så den kunne tage rensdyrlavet med, da nogle mente, at køerne gav fed mælk, når de blev fodret med rensdyrlav. Også i de senere år er der anvendt lyng til foderbrug, når der var for lidt halm – endda slået med maskine. Mer nu er snart både hede og lyng en „saga blott“, og vi kan syng med digteren: „Skynd dig, kom! om føje år heden som en kornmark står“. – Men grundlaget for det vældige fremskridt, der relativt hurtigt er sket på vor fattige, underudviklede egn, er oplysningen, der blev befordret af en række fremsynede, forlængst afdøde mænd, der var pionerer særlig på plantningens område, og hvis navne er indridset, for de fleste af de mest fremragende mænds vedkommende i før omtalte Kongenshus Mindepark, men som jeg ikke kan undlade at nævne en del af: Jens Chr. Overgaard, Vrå, Poul Kjærgaard, Chr. Søvang, Poul Jespersen, alle Sunds, Lars Nielsen og plantør Holt, Grove, samt Niels Hagelskjær, Martinus Jensen og Godfred Nielsen, Ilskov. Også den filantropiske forening, „Myremalmselskabet“, for hvem plantør Møller, Ilskov, arbejdede, og som nu for størstedelen ejes af H. Dalgas, en sønnesøn af den historiske forkæmper for hedesagen, Enrico Dalgas, skal nævnes.

Hyrdedrenge og -piger

Som før omtalt døde min mor, da jeg var 12 år, og jeg kom ud at tjene, en skæbne, der dengang tit overgik både drenge og piger allerede i 8-10 års alderen. Jeg husker tydeligt, da jeg med min lille bylt af tøj og en skoletaske på ryggen, med træsko på, traskede af sted til min plads, medens jeg af og til vendte mig for endnu en gang at se et glimt af mit forsvindende barndomshjem. Det var med

spænding, jeg tiltrådte pladsen. Det var hos et par ældre folk, der var meget enfoldige og religiøst indstillet, særlig konen. De var gode ved mig, men en dag, da jeg spurgte, om jeg ikke måtte låne avisen, svarede konen, at de ikke var „avisfolk“. Hun mente dermed, at det kun var ugudelige folk, der holdt aviser. Men selv om mine penge var små, bestilte jeg selv hos posten en lille avis, der hed Aftenposten; den kom 2 gange om ugen og kostede 50 øre kvartalet, og så kunne jeg læse beretninger fra den russisk-japanske krig, som særlig interesserede mig. Desuden lånte jeg bøger af en ung lærer Lund, blandt andre Snorre Sturlusons „Norges Kongesagaer“, som jeg læste i, når jeg skulle passe kreaturerne i mosen. Jeg læste, så jeg undertiden glemte kreaturerne, hvad der jo ikke var så godt. Jeg fik dog ingen prygl af den grund, men det var ellers en hård tid for tjenestedrengene, der tit fik en dårlig behandling og tarvelig kost og måtte dele seng med karlen i et fugtigt staldkammer. Også pigerne kom ud at tjene, i mange tilfælde som små. En gammel kone, Ane Lauridsen fra Sammelstedby, har fortalt mig, at da hun engang ledsagede sin lille pige i plads en hel mil fra hjemmet, kom de forbi en flok får, der stod tøjret på marken, og hvor der løb en del små lam og legede. Den lille pige udbrød da: „Mor, disse små lam kan sagtens, de kan blive hjemme hos deres mor“. Tårerne stod i den gamle kones øjne, da hun fortalte mig det. Det var en hård tid, set med nutidens øjne, for forældreløse børn dengang. Heller ikke på børnehjem eller åndssvageanstalter var forholdene altid gode. Vel havde vi fået tyendelov, men den blev sjældent håndhævet. Jeg husker en „søj“ (sigende) fra den tid: „Hvis en karl kendte sin ret og en hest sine kræfter, blev de ikke så let mishandlede“. Det hjalp dog på disse forhold, da folketingsmand P. Sabroe satte sig til opgave at rydde op i disse tilstande og fremme en bedre beskyttelseslovgivning for de svage i samfundet. Samme P. Sabroe omkom ved en ulykke på en rejse ved jernbaneulykken ved Bramminge 26. juli 1913, som jeg husker. Også dyrene fik på den tid en ublid behandling. Jeg husker særlig de små russerheste, der på husmandsstederne afløste studene som trækraft og blev brugt til den hårde pløjning af heden. De blev også brugt til at trække de tunge mælkevogne til og fra mejeriet. Jeg ynkedes tit som barn over disse små magre, men villige dyr, der nu er afløst af mekanisk kraft.

Omkring min konfirmationstid

Sunds var som nævnt indtil omkring århundredskiftet anneks til Gjellerup, men de mange nybyggere på hedeegnene gjorde, at befolkningstallet steg, så der blev trang for at bygge en ny kirke i Ilskov, som dengang var en del af Sunds kommune. Der blev da oprettet et nyt sognekald, Sunds-Ilskov, hvortil skulle høre den vestlige del af Bording kommune: Agerskov-Munklinde. Der blev bygget en ny præstebolig i Gl. Sunds, mellem de to kirker, på en noget øde egn, hvor de tilflyttede præster ikke var glade for at bo; derfor flyttede de til andre embeder.

Resultatet blev, at da befodringsforholdene blev bedre med cykler og biler på bedre veje, blev denne præstebolig 1920 flyttet til Sunds i nærheden af kirken. Den første præst, der blev kaldet til det nye pastorat, hed E. G. L. Valerius. Han var lidt af en officerstype, holdt meget på rangen og ville helst tiltales „hans velærværdighed“. Men jeg synes, at han var en rar mand, og jeg holdt meget af ham. Han var streng, hvis børnene ikke kunne deres ting til punkt og prikke, f. eks. skulle vi kunne hele bjergprædikenen udenad, en lang salme til hver dag, vi mødte o.s.v. Og han var hård, hvis vi ikke kom til tiden, og det var ikke altid så let; 2 timers gang en vintermorgen, hjemmefra ved 7-tiden i bælgravende mørke med jernbeslåede træsko på, undertiden i sne til midt på benene. Men jeg husker aldrig, vi blev trætte eller forknytte af den grund. Det kneb dog lidt for præsten at samarbejde med den del af menigheden, der tilsluttede sig Indre Missions retning, og resultatet blev, at en del beboere i Sunds „løste sognebånd“ til pastor Kastrup i Gjellerup, der var en nidkær indremissionsmand og meget afholdt af store kredse i Sunds. Der blev lavet den ordning, at pastor Kastrup med regelmæssige mellemrum holdt gudstjeneste i Sunds kirke, ligesom sognebåndsløsernes børn gik til præst i Gjellerup. Denne ordning ophørte, da pastor Valerius efter få års forløb flyttede til Kværndrup på Fyn, og en ny præst, Fledelius, kom til Sunds. Forøvrigt fik vi en række unge dygtige præster i Sunds, men de blev i reglen kun få år her – for derefter at mødes med øernes gamle jernbanevogne på bælteerne, som der blev sagt. Disse vogne skulle herover og skrumle omkring på jernbanerne, der på den tid blev anlagt på de underudviklede egne i Vestjylland. Disse baner synes nu for de flestes vedkommende at være overflødige, da så godt som al trafik nu foregår med biler på vejene.

Udviklingen i Sunds

I den første tid, jeg husker, var der i den nuværende Sunds by kun en lille stråttækket landejendom, 2-3 små huse og præstegården. Her boede dog ingen præst, da Sunds jo på den tid i kirkelig henseende var sammen med Gjellerup, hvis præst foretog de kirkelige handlinger i Sunds kirke. Der skulle dog i præstegården være et værelse til rådighed for præsten, ligesom der i en af gårdens udbygninger var indrettet en ret stor stald, så folk, der kom kørende til kirke, kunne få deres heste installeret under gudstjenesten. I en brudeskare på den tid har jeg talt over 20 hestevogne, og så blev der en god skilling til staldkarlen, der indkasserede drikkepengene. Men den egentlige Sunds by, der nu har fået navneforandring til Gl. Sunds, lå dengang øst for søen. Der var en ret stor bebyggelse af gårde og huse med vind- og vandmølle, købmand, smed og bager, tækkemand og hvad der ellers hørte til en større landsby. Sunds by betegnes også af Conrad Undersrup i „Sunds Sogns Historie“ som Hammerum herreds næststørste by. Den største var Gjelleruplund, hvor det store marked afholdtes. De fleste af Sunds bys

gårde er udskiftet og flyttet ud på udmarkerne. En driftig mand, Dines Christensen, Sunds, byggede således 4 gårde på sine udmarker til lige så mange af sine sønner, medens den yngste fik hjemmegården, der hedder Dalsgaard. Jeg har boet som nabo til denne gård i 42 år, Vestergård, men min gård havde under første verdenskrig været i ejendomsslagternes kløer, og de havde solgt udmarkerne og engene fra den, så der var kun hjemmemarken tilbage, men alligevel var der ikke mindre end 32 matrikelnumre på den, som dog nu delvis er sammenlagt. Et tegn på, hvor mange udskiftninger og skelrettelser der i tidens løb er foretaget. Anledningen til byens flytning var, at landevejen fra Herning over Sunds til Simmelkær blev anlagt og gruset. Der blev oprettet en kørende post-rute på denne vej, og en „diligence“, lukket dagvogn, som folk kunne komme med til Herning; det var datidens rutebil. Men det, der særlig gav anledning til byens vækst, var Herning-Viborg banen, som kom i 1905 med station i Sunds. På dette tidspunkt var der allerede bygget mejeri, mølle, smedie og brugsforening i den nye by, ligesom en købmandsforretning, der tidligere var i præstegården, og hvis ejer, en driftig mand, Jens Peder Jepsen, flyttede forretningen til byen og solgte den til Laust Toustrup. Denne mand stammede fra Snebjerg og drev forretningen i flere år. Brugsforeningen blev dog senere likvideret, en skæbne der på den tid overgik flere af egnens brugsforeninger; men nu er den igen opstået og i god trivsel under mere kyndig ledelse. En anden mands navn, Poul Kjærgaard, skal nævnes. Han ejede på den tid en stor del af jorden, som byen er bygget på. Han var meget filantropisk anlagt og forærede byggegrundene bort eller solgte dem meget billigt til de institutioner, som efter hans mening var til sognets bedste, således mejeri, forsamlingshus o. lign., medens andre, som han ikke syntes om, ikke kunne købe jord af ham, uanset hvilken pris de bød for den. En gade i Sunds er også opkaldt efter ham. En anden af byens pionerer var P. Knudsen. Han begyndte som snedker i Sunds og udvidede værksted og forretning til at omfatte tømmerhandel, møbelbutik og handel med bygningsartikler. Han blev således bygmester for mange bygninger, såvel i byen som oplandet, ligesom han opførte flere betydelige bygningsværker i andre byer. Hans virksomhed er stadig i god gænge og giver beskæftigelse til mange medhjælpere, men drives nu som familieaktieselskab af afdøde P. Knudsens 3 sønner. Flere andre forretninger kunne nævnes, således en større isolerings- og cementvarefabrik, men det er vel nu de mange større og mindre tricotagevirksomheder, der ligesom i Hermings øvrige opland mest præger byen. Sunds kommune, der for få år siden var en udpræget landkommune, er nu allerede overgået af byen i indbyggerantal, og der bygges stadig meget. Der er således for tiden ca. 50 beboelses- og forretningsejendomme projekteret eller under opførelse, ligesom byen har fjernvarmeværk. Thorup, der ligger umiddelbart syd for stationen, flankeret af Sunds gamle kro, som nu er nedlagt som udskænkingssted, bestod også tidligere af en række tæt sammenbyggede gårde, deriblandt fattiggården,

der også nu er nedlagt som sådan. Men efter en brand ved århundredskiftet, der lagde 4 gårde i aske, og hvor der under redningsarbejdet indebrændte en mand, blev denne by delvis udskiftet. En del af jorden fra Thorup er senere overdraget Herning som flyveplads. Det er særlig rund- og svæveflyvning, her foregår. Under krigen brugte tyskerne den flyveplads som lokkemad for fjendtlige flyvemaskiner. De anbragte kunstige, godt oplyste flyvemaskiner med antiluftskyts. Dette skulle vildlede de fjender, der søgte efter Karup flyveplads, som var mørkelagt. Under disse kampe faldt en kraftig bombe, som lavede et stort krater i jorden i nærheden af en af Thorupgårdene uden dog at anrette større skade, udover at en del af vinduerne i omegnen blev knust af lufttrykket fra sprængningen. Værre gik det, da en krigsflyver beskød et par biler på betonvejen ved Sunds og sårede nogle passagerer, hvorefter der blev ringet til Falck i Herning efter hjælp. Men da hjælpen var på vej, blev også denne bil beskudt, hvorved 2 Falck-reddere blev dræbt ved Gjelleruplund, og der er nu anbragt en granitsten som minde om dem på drabsstedet. Fra mit fjortende til mit syttende år var jeg atter hjemme som „karl“, hvor jeg afløste en ældre broder, som så kom ud at tjene. Da min far var noget svagelig, måtte jeg i forreste ende, når arbejdet skulle gøres, og det var, før maskinerne kom frem, for strengt for en dreng i den alder. Det var særlig tørvegravning og høbjærgning, der gav hårdt arbejde. Vi havde et ret stort engstykke, som blev slået med hølé; denne blev også brugt, når kornet blev mejet, så jeg blev meget glad, da far i 1908 købte en ny slåmaskine, som også blev brugt til mejning af kornet. Der blev på slåmaskinen anbragt et „høstapparat“, der bestod af fire vinger af træ, der kunne samle kornet i neg, der senere blev bundet med håndkraft. Det var et stort fremskridt og en lettelse af høstarbejdet. Men disse maskiner er nu forlængst afløst af selvbindere, der nu også er på retur til fordel for mejetærskere, enten selvkørende eller bugserede, d. v. s. forspændt med en traktor. En enorm udvikling af landbrugets tekniske fremskridt i min levetid. Vinterarbejdet bestod dengang næsten udelukkende – foruden pasning af husdyrene i en primitiv stald uden fodergang – al tærskearbejdet med plejl, et noget trist og langsomt tidsfordriv, der dog i reglen blev afbrudt ved mørkets frembrud, da vi intet lys havde i loen, før elektriciteten fremkom. Derimod var det aftenarbejde at skære hakkelse til hestene ved lyset fra en staldlygte. I min tid blev det gjort med håndtrukken hakkelsesmaskine, men før den tid blev anvendt en hakkelsekiste uden svinghjul, hvor kun den ene ende af kniven var fastgjort med en bolt som på en brødmaskine. Endelig blev det lettere, da vi fik en „hesteomgang“, hvor hestene kunne trække såvel hakkelse- som tærskemaskinen. Hestene blev forspændt enden af en træbom og trak rundt i en cirkel ude i gården, hvorfra der så var udveksling til maskinerne inde i laden. På den tid blev der i mange gårde installeret en vindmølle på laden eller en petroleumsmotor som drivkraft, men vind er jo ukonstant som drivkraft, og de første petroleumsmotorer, der kom frem, var heller ikke altid lige villige til at gå. Men

så kom elektriciteten med lys og kraft både ude og inde, og det blev jo næsten en hel revolution for landbrugets arbejdsgang. Samtidig blev den dyriske trækraft i løbet af relativt få år afløst af traktorer, ligesom mange landbrugsbygninger måtte fornyes for at efterkomme tidens krav om større produktion. Men denne vældige investering af kapital måtte i reglen lånes og forrentes, og da så den store landbrugskrise først i trediverne satte ind, hvor landbrugsprodukterne faldt til en brøkdel af deres vante pris, kom det til at se meget mørkt ud for landbrugets udøvere og deres arbejdere, da lønningerne faldt stærkt, og der blev stor arbejdsløshed. Vel forsøgte det offentlige med vedtagelsen af en række love om henstand med renter og afgifter, eftergivelse af forfaldne skatter, indefrysning af gæld og tvungne akkordordninger at mildne krisen, men alligevel måtte mange landmænd forlade deres hjem på grund af pengevanskeligheder. Senere, da priserne atter steg på grund af indskrænkning af produktionen, f. eks. ved indførelse af svinekort, kunne landbruget dog ikke konkurrere med industrien med løn til deres arbejdere. Dette forårsagede den masseflugt af landarbejdere til byerne, der er fortsat op til vor tid, så der knapt nok synes at være unge nok på landet til at overtage gårdene ved generationsskiftet. – Nå, tilbage til min ungdomstid. Fra mit syttende til mit tyvende år var jeg atter ude at tjene, således hos Niels Romvig, Sahlholt ved Herning i to år, og det, der forbavtede mig mest, va, at vi måtte holde fyraften kl. halvotte, mens jeg hjemmefra var vant til at arbejde, så længe det var lyst, også om sommeren. Det første år fik jeg 275 kr., og nu var jeg rigtig ovenpå, hvad økonomi angik, men en ny cykel, som min far dog gav mig som løn hjemmefra, kostede 150 kr., altså mere end et halvt års løn. Samme genstand kan i dag købes for en ugeløn. Jeg var meget glad for cyklen, og jeg syntes at kunne køre til verdens ende på en frisdag. Og det var virkelig et stort fremskridt på trafikens område. Sommerferie var der ikke noget, der hed dengang, kun et par halve fridage til grundlovsfest 5. juni og til Store marked i Herning omkring 1. september. Niels Romvig var en dygtig landmand, der avlede godt, og det var festligt, når vi fire karle med lige så mange piger som oprivere satte lange rækker af høstakke på engen. Niels Romvig var en besindig mand, der havde sans for sine folks velfærd. Der var en gammel vindmølle på den høje lade, men møllens bremsetøj var ikke godt, så det kunne ske, at den løb løbsk, når det var stormvejr. En sådan dag gik Niels Romvig ude på gårdspladsen sammen med et par karle og kiggede op på møllevingerne, der suste rundt med rasende fart. I det samme lød et rasende brag, og en af møllevingerne havnede på gårdspladsen ved siden af Niels Romvig, der ganske roligt udbrød: „Læ' wos go ind i æ stow, så læng' te de' blywer bejjer vejle“. Samme mand, der blev meget gammel, var det en fornøjelse at få en samtale med på hans gamle dage om svunden tid.

Af Nees sogns historie

Sognets økonomiske udvikling

Af pens. politiassistent N. Jensen Dam

Af samtlige sogne i Skodborg herred har Nees sogn uden al tvivl for ca. 300 år siden været det fattigste. Det er det sydligste sogn i herredet, grænsende i syd til Damhuså og Nissum Fjord, følgende fjorden i vest og mod nord til Indfjorden i Bøvling, Flynderå og Tangsø. Mod øst „landfast“ til Møborg sogn, der i kirkelig henseende er hovedsognet, samt mod Gørding sogn.

Opdyrkningen og bebyggelsen har væsentlig fulgt udkanterne langs de forannævnte vande i en hesteskoformet randbebyggelse med eng- og græsarealer ned mod vandet, og de tilgrænsende marker er kultiveret og opdyrket hede, der efterhånden er indtaget til avling. Hele vestersognet har dog ved århundredeskiftet 1900 tildels været opdyrket indtil vejen fra Nees kirke til Skalstrup. Midterpartiet fra denne vej og mod øst til Møborg sogneskel har indtil 2. verdenskrig helliget i hede og mose og derfor kun givet ringe afkastning, men dog det nødtørftigste brændselsmateriale af tørv, lyngtørv og lyng.

Under krigen 1940–1945 blev alle de sidste rester af tørvemoser i arealet udnyttet til tørvegravning, og derved blev en stor brændselsmangel afhjulpet langt udenfor sognets grænser.

I Historisk-topografiske Efterretninger om Skodborg-Vandfuld Herreder af arkivar O. Nielsen, udkommet i 1894, findes anført: „Sognets Fladeindhold er 6037 Tdr. Land. Hartkornet 121½ Tdr. Jorderne ere flade og lave. Sognets østlige og mellemste Del er store Hede- og Mosestrækninger, hvori findes Søn Bedsø“. – Om sognets indbyggerantal oplyser samme kilde: „I alt i Sognet 129 Gaarde og Huse med 699 Indbyggere (1880: 694; 1860: 576; 1840: 467; 1801: 274)“. – Ved folketællingen i 1965: 713 indbyggere. Indbyggerantallet er således i de hundrede år fra 1801 til ca. 1900 mere end fordoblet, og det må antages for en stor del at være grundet i en stadig fremadskridende opdyrkning af heden, når henses til de primitive redskaber, der blev benyttet til opdyrkningen.

Om sognets økonomiske status ca. 200 år tidligere oplyser forannævnte kilde: „1690 skriver Præsten, at Nees Sogn er en arm Fiskerleje, hvis Korn og Avling næsten aarlig af omliggende Hav og Fjord fordærvs af den salte Sug, som op-

stiger af Vandet, saa ganske ringe Tiende kan bekommes. Foruden Sognets 28 Tiendeydere ere de øvrige en Hob arme fattige Boels- og Husfolk, som en Del ingen Avl eller Bjerring have, men nære sig undertiden ved Fiskeri, undertiden ved Tiggebrødet“. – Den nævnte sognepræst har været Jens Mortensen 1656–1695 i Møborg-Nees.

Så småt og fattigt har det været på det tidspunkt, og når beboerne i de små brug har haft så ringe kår, er det forståeligt, at der intet kunne ydes til tiendekassen. Man har alligevel forsøgt at opnå bedre økonomiske kår på anden måde end ved jordbruget, for godt 100 år senere – i begyndelsen af 1800-tallet – arbejdede så godt som alle beboere med hornskearbejder – se herom min artikel i årbogen 1952, side 41 – og det må tages som udtryk for, at beboerne har været ihærdige for at skaffe sig det nødvendige til livets ophold.

Jeg har forsøgt at finde personer i Nees, som kunne give oplysning om forholdene i slutningen af 1800-tallet, men de gamle er næsten alle døde, og de få, der endnu lever, er senere tilflyttede. En af disse har jeg truffet: folkepensionist Jørgen Laurids Jørgensen, der blev født 1. april 1885 i Vemb, og som i 1913 købte „Rønshus“ i Nees. Han blev 22. maj s. å. gift med Else Marie, der var fra Bøvling.

Ejendommen havde et tilliggende på ca. 12 tdr. land, omtrent opdyrket jord, og beliggende sydvest i sognet omtrent ude ved Nissum Fjord, og den havde en besætning på 2 køer og 1 islænderhest. Af redskaber fulgte med ejendommen en træplov, d. v. s. „åes og hand'ler“ var af træ, men skær og muldplade af stål, samt en sletharve, hvor „bullerne“ var af træ og forsynet med jerntænder, og til befordring en tohjulet kærre; det var de markredskaber, han begyndte med, og til trækraft benyttede han den ene ko og islænderhesten.

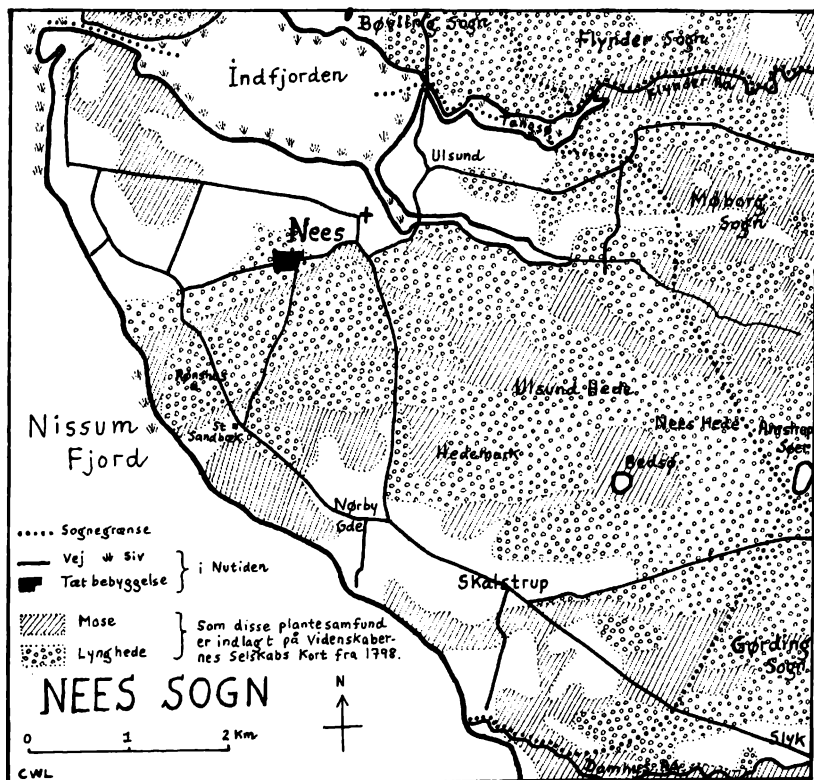
På det tidspunkt, fortalte Jørgensen, var der flere af de små brug i sognet, der benyttede stude eller køer til trækraft ved markarbejdet, og han tilføjede: „Det gik lige så stille fremad, ikke meget, men fremad gik det“.

Der hørte til ejendommen et hedeskifte ude øst i sognet, hvor de gravede tørv til vinterbrændsel, og det skete tidligt i foråret, for at tørvene kunne blive godt tørret og vejret af det første forårstørvejr.

Et af de første år, Jørgensen gravede, opstod der en hedebrand, forårsaget af gnister fra et mergeltog, og da brændte alle hans tørv, ligesom mange andre af beboerne mistede deres, og de måtte i gang med at grave en ny forsyning, men da var det nær gået sådan, at de ingen vinterbrændsel havde fået.

Han boede i „Rønshus“ i ca. 10 år, og da havde han opdyrket det sidste stykke hede og havde købt et mindre areal til fra „St. Sandbæk“, så der de sidste år var ca. 15 tdr. land.

Indtægterne var ringe, og for at stive dem lidt af, drev han fiskeri på Nissum Fjord. Hustruen Else Marie passede bedriften, mens han var på fiskeri; hun kunne både pløje og harve med koen og hesten, og hun kunne køre tørv hjem fra heden.

Kort over Nees

Jørgensen fangede fisk ikke alene til eget brug, men også en del til salg, og han fik en betaling på 25 øre for snesen af rødspætter. Nissum Fjord har grundt vand ind til landet, kaldet „Fjordgrunden“, og derfor kan en båd ikke sejle helt ind til land, men må ankre op ude på passende vanddybde, og når så Else Marie så, at manden var for indgående, spændte hun hesten for den tohulede og kørte ud i fjorden, hvor manden, fiskene og redskaberne blev læsset på kærren og kørt hjem; hun måtte således stadig holde øje med fjorden, når manden var ude, for at kunne hente ham, når han ankrede båden.

Det var under yderst fattige kår, de startede deres hjem, men en del hjalp det, at mergelbanen fra „Damhuså Mergelleje“ samme år blev ført igennem sognet, helt ud i vest til fjorden, og nu fik både de og sognets øvrige beboere tilført deres

marker mergel, som satte sig spor i en bedre avling, men det krævede også en større arbejdsindsats, både af folk og trækdyr, for nu skulle mergelen køres ud på markerne, og det var jo ret primitive køretøjer, de havde på de fleste ejendomme. Mergelbanen var i gang til 1916. Den benyttede kulfyrede damplokomotiver, og brugen af disse var årsag til føromtalte hedebrand.

En yderligere hjælp kom familien til støtte derved, at der på grund af krigen 1914–1918 kom en kartoffeleksport i gang, og Jørgensen siger, at han da „klemte på med kartofler, det han kunne“, det gav fra 10 til 14 øre pr. tønde, og det indbragte ham årligt flere hundrede kroner.

Til den yderligere kartoffelavl savnede han gødning – kunstgødning var endnu ikke kommet i brug – men han fandt en god og billig erstatning herfor i tang, som drev ind fra fjorden. Både han og hustruen kørte hvert forår mange læs tang hjem på kartoffelarealet, og det viste sig at give fortrinlig udbytte; han nævnedes således, at da hans gamle forældre et år skulle hjælpe med at samle kartofler ved optagningen om efteråret, var de yderst forbavsede over, „at se de ku' fyld æ lø'w (riskurven) uden at fly't en', da de var vant til, at de „skuld' fly't æ lø'w manne gån'g, ind'en wå' fuld“.

Kartoflerne blev leveret i jernbanevogn på Bækmarksbro station, og han kørte dem de ca. 3 mil dertil, men da havde han fået to islænderheste til trækraft.

Han købte i 1923, da han solgte „Rønshus“, et ubebygget areal på godt 30 td. land, dels fra gården „St. Sandbæk“, dels en hedeparcel af kommunen, og på det byggede han ejendommen „Overdam“, et stuehus på 20 alen og lade og stald i én længe på 24 alen, det hele opført i T-form. Han tog straks fat på opdyrkningen af kommunens areal og købte desuden 3 td. land eng ude ved fjorden, dels til hø, og dels til græsning, og det blev på denne ejendom, at han og hustruen fik deres egentlige virke, men han udnyttede dog stadig fiskeriet på fjorden ved siden af at passe bedriften på ejendommen.

På denne ejendom blev udelukkende benyttet hestedrift, nemlig to jyske heste, og forbedrede redskaber fik han også efterhånden anskaffet. Medens han i „Rønshus“ havde udført tærskningen med plejl, fik han nu anskaffet en hesteomgang og en lille tærskemaskine; han foretog altså nu tærskningen med hestene som trækraft. Det varede dog ikke så mange år, inden han anskaffede sig en husmølle – en vindmotor – til at trække tærskværk og kværn, og endelig blev elektriciteten udbygget i sognet, og derefter blev den egentlige kraftkilde, og de fik samtidig elektrisk belysning til afløsning af petroleumlampen. Derudover havde han ikke foretaget nogen forandring i bedriften med mekanisering o. lign., men han havde dog anskaffet sig en gummivogn.

Han afstod ejendommen i 1949 til en søn, og da var der en besætning på i alt 30 kreaturer, deraf 12 malkekøer, ca. 30 svin og 2 jyske heste. Sønnen foretog straks mekanisering af bedriften med anskaffelse af malkemaskine, traktor og

*Jørgen Jørgensen og
Else Marie
ved guldbrylluppet
i 1963.*

efterhånden de nødvendige redskaber til denne driftsform, og han benytter ingen heste i bedriften.

På den måde, som her er skitseret, har så at sige alle beboere i sognet arbejdet sig frem gennem årene fra ganske små, beskedne livsvilkår til de sidste moderne driftsformer og med de nyeste driftsmidler.

På min forespørgsel om grunden til denne forholdsvist hurtige udvikling i de knap 40 år – tiden fra 1923 til ca. 1960 – oplyste han, at for det første havde mergelbanen sin store andel, dernæst udbredt brug af kunstgødning og sidst, men ikke mindst en udbredt læplantning, og han oplyste i denne forbindelse, at han de første par år i „Overdam“ havde et græsareal, som dårlig kunne græsse to får, og rugen lå om foråret med de blottede rødder ovenpå jorden. Sandflugt havde blæst al den bedste muld bort. Han plantede derfor straks et læbælte med to rækker gran i det vestlige skel af ejendommen, inddelte arealet i skifter og plantede stadig to rækker gran imellem markskifterne, og efter blot nogle års forløb havde han både korn og græs i rigelighed, for nu kunne alt gro i den lette sandjord.

Ved afslutningen af 2. verdenskrig henlå endnu en betragtelig del af sognet i øde hede, og der var hverken beboelse eller veje, udover de gamle hedeveje, men med bistand af Hedeselskabet blev arealet i halvtredserne kultiveret og opdyrket, og der blev oprettet mange nye brug, og derefter er der ikke mere hede eller uopdyrkede arealer i sognet, men det er kommet fuldt på højde med herredets øvrige sogne i økonomisk henseende.

*

Det danske Hedeselskab, hvortil jeg har henvendt mig, har beredvilligt oplyst, at selskabet i femåret 1952–1957 i Nees Hede har bistået med afvanding af 350 ha. – ca. 650 td. land – og deraf blev et område på ca. 325 ha. – ca. 600 td. land – kultiveret og udstykket, dels i selvstændige brug, 12 i alt, og „at mange af de bestående brug fik deres ager, kær eller mosearealer gjort dyrkningsmodne, hvorved kultivering muliggjordes“.

*

Samtidig med kultiveringen og udstykningen af de omtalte arealer foranstaltede kommunen veje anlagt gennem arealet, så alle de nye brug er beliggende ud til kommunevej.

Hermed har jeg, takket være en interesseret bistand af Jørgen Jørgensen, forsøgt at give en oversigt over udviklingen i Nees sogn, og særlig detaillert i tiden fra ca. 1900 til 1960, og jeg vil gerne slutte mig til den karakteristik, som han gav, da jeg tog afsked med ham og ytrede, at det har været et fattigt sogn: „Ja! -- men den ær'et eet mi'er“.

Vilhelm Gregersen

DIGTERPRÆSTEN, SOM HAVDE SINE FØRSTE PRÆSTEAR

I HARDSYSSEL

Af A. Kr. Kjeldahl

Den 24. Januar 1882 kom en ung Præst til Naur Præstegaard, hvor han skulde betjene Menighederne i Naur og Sir Sogne. Det var Andreas Peter Vilhelm Gregersen. Vilh. Gregersen var født i Flensborg 17. Marts 1848 som Søn af Købmand og Fabrikant Laurits Eduard Gregersen og Hustru Anna Laura Helene Schmidt, hvis Far havde været Sognepræst i Husby ved Flensborg. Efter Nederlaget i 1864 maatte Familien ligesom saa mange andre dansksindede forlade Flensborg. Man slog sig ned i København, og Sønnen, som ikke havde Lyst til at gaa i Faderens Spor, blev sendt til Sorø Akademi. Her, hvor man endnu levede i Idyllen fra Ingemanns Tid saa faa Aar efter dennes Død (1862), blev han smittet af Aanden der, og hvad han her modtog, fulgte ham Livet igennem.

I 1868 blev han Student, men det gik dog ikke den lige Vej mod den teologiske Embedseksamen. Den naaede han først 13 Aar efter. Han begyndte først at studere Sprog, var et Par Aar Kontorist i Faderens Firma og derefter Huslærer paa Ussinggaard ved Horsens, inden han tog fat paa det teologiske Studium. I Januar 1881 blev han Kandidat. Straks efter blev han ordineret Kateket ved Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn, og samtidig underviste han forskellige Steder.

Ikke saa længe efter, at han i Begyndelsen af 1882 havde tiltraadt Embedet i Naur-Sir, holdt han 2. Juni 1882 Bryllup med sin Forlovede, Anine Emilie Rosalie Kayser, en Datter af Tømrermester, Borgerrepræsentant, Landstingsmand Harald H. Kayser, København.

De to Ægtefæller var meget forskellige. Han var den stemningsfulde, iltre, opbrusende, som let gav sine Følelser Luft. Fruen skildres af en af deres senere Lærerinder, Frk. Margrethe Rohde, en Datter af Provsten i Thisted, i „Hjemliv og Trosliv XX“. Hun skriver: „Lige saa livlig og foretagsom, som Præsten var, lige saa stille og behersket var Fruen; man maatte sande, at det er Modsætningerne, der tiltrækker hinanden. Hun var det stille Vand med den dybe Grund, sin Mand en god Hustru, sine Børn en kærlig Moder. Der skulde meget til at bringe Fru

Gregersen ud af Fatning; i min Tid skete det aldrig. Hvor ofte fløj jeg ikke selv op, naar en af de smaa tumlede ned paa Gulvet fra sin Stol ved Bordet, medens Fru Gregersen roligt blev siddende og saare pædagogisk lod Ungen klare sig selv“.

Det er jo ikke om Vilh. Gregersens Præstegerning, der her særligt skal berettes, men man faar det Indtryk, at den udøvedes trofast, og under alle Aarene her i Vestjylland havde han god Kirkegang, men maatte som andre Præster, der flytter mod Øst, opleve en Tilbagegang.

Allerede som Dreng havde han begyndt at skrive Vers, og under Opholdet i Sorø havde som nævnt det poetiske i hans Sind faaet sin Udvikling. Hans første Digtsamling, „Nogle Digte“, udkom 1875, det Aar da han afsluttede sin Huslærergering paa Ussinggaard. Under sin Præstetid i Naur udsendte han sin anden Digtsamling, „Julegrønt“, 1884. Deri findes et Digt, som han kalder „En Hverdagssang“. Det er Sangen „Gør dig ikke Plager med al Verdens Sager, stol kun frit paa Naaden fra din Gud!“. Denne Sang findes i „Hjemlandstoner“, og til en Melodi af tidligere Organist i Holstebro, Chr. Christensen, er den almindelig sunget.

Fra Tiden i Naur stammer to andre kendte Sange, nemlig: „Vor Fader har Lys i sit Vindu“ og „Stræk din Fod“. Om den første fortæller Præsten og Realskolebestyreren Thorlacius Ussing, at den blev til, mens Vilh. Gregersen var Præst „i en trist Hedeegn Vest for Holstebro“ og en Aften i et forrygende Vejr blev kaldt ud til en syg Husmandskone vestligst i Sognet nær Hestbæk i Gudum. Det gik ad elendige Hede- og Moseveje, der kringledede sig frem gennem Gedmose, Sorte Mose og Lindtorp Mose. Præsten gav sig god Tid hos den syge, saa da han skulde hjemad, var det sent, men alligevel afslog han Husmandens Tilbud om at følge ham paa Vej. Han mente, at han nok skulde klare det. Men en halv Time senere blev han klar over, at han var gaaet vild i Mørket derude. Han vidste hverken ud eller ind. Det hele syntes haabløst, og da han havde tumlet rundt en Stund, blev han pludselig grebet af Angst, ja af Dødsangst. Han prøvede at bede, men det var, som han ikke ret kunde hvile i Bønnen.

Nu vil vi dog lade Thorlacius Ussing fortælle:

„Da ser han pludselig langt, langt borte et enligt Lys, der blinker svagt gennem Mørket. Lys paa denne Tid af Døgnet, hvor Mennesker ellers var gaaet til Ro! Nej, han forstod det ikke! Men saa lysnede det brat for ham. Hans Hustru! Ja, hende, det var nok hende, der havde sat en tændt Lampe op i Præstegårdens Gavlvindue. En varm Strøm af Taknemmelighed skød sig gennem ham. Det Lys der langt borte talte sit stille Sprog til ham om hendes Kærlighed og en Angst. Han tog Kurs mod det Lys, for saa maatte hans By jo ligge i den Retning, og han fandt virkelig ogsaa Vejen igen; men medens han nu tryggere gik frem ad den, fødtes i hans Præstesjæl de Tanker, der er bleven Trøst for mere end én forknyt Sjæl ude i Livets Moser ved Nattetide:

Vor Fader har Lys i sit Vindu,
 det skinner i Natten frem
 og lyser saa mildt og venligt
 og kalder os alle hjem.

Ja, netop saadan var Han deroppe! Lys i Vinduet for alle sine Børn, naar de raver om i Mulm og Slud. — —

Over Broen ved Damhus var han efterhånden naaet ind i Sortemosen, og mens han arbejdede sig frem, snart paa og snart uden for Vejen, mellem Pors og Lyng og Graaris, arbejdede Tankerne ogsaa. Netop naar Mennesket er dybest inde i Mørket, straalere Lyset:

Vor Fader har Lys i sit Vindu,
 det trøster i Storm og Slud,
 det vinker fra Synd og Smerte
 og viser os Vej til Gud.

Saa standser han brat. Angsten fra før gennemsnær ham. Tørvegravnen! — Midt i Mosen paa begge Sider af Vejen . . . Jo, nu huskede han den . . . og han var igen kommen af Vejen . . . han syntes . . . nej, han kunde jo intet se, men alligevel . . . det forekom ham, som stod han lige foran et af de bundløse Mosehuller, hvor Mennesker i Aarhundreder har gravet Tørv, til det blev Mosehuller det hele.

Han følte frem for sig med Stokken. Jo, netop, det slap en Alen foran ham . . . altsaa: Paa Nippet til at gaa lige ud i Tørvegravene!

Han stod stille. Flere Minutter. Tørrede Sveden af Panden, vendte sig om, følte sig frem Skridt for Skridt, en fortvivlende lang Vej, syntes han, traf paa noget, der lignede et Vejslag; jo, ganske rigtigt; derovre paa den anden Side af den høje Kant, han havde været ved at snuble over, var det andet Hjulspor. Vejen! Vejen! Og saa stod han stille og orienterede sig. Jo, der var Lyset! Blot gaa mod det og følge Vejen, saa kom han hjem, hjem til hende og hendes Kærlighed! Ja, Gud var god! — Og saa bruste det igennem ham; en hel Frelsens Lovsang blev det:

Vor Fader har Lys i sit Vindu,
 det viser en Vej saa trang,
 en Vej over Dødens Vande,
 som Jesus bygged engang.
 Vor Fader har Lys i sit Vindu,
 og gaar du ad Vejen frem,
 Han sender sin Engel mod dig
 og leder dig stille hjem.

Endelig har han naaet Præstegaarden. Lyset stod ganske rigtigt deroppe i Gavlvinduet; den store Dagligstuelampe, kunde han se paa Kuppelen. Rask ind gennem Porten, ser en Lysstrime fra Gangdøren, der staar paa Klem, hen over de toppede Brosten, og den fanges derovre af Ladens hvidkalkede Mur. Der har hun staaet og lyttet efter den mindste Støj og stirret ud i Mørket, om han ikke kom, alle de Timer, han havde tumlet rundt derude i Mosen og har været ved at sætte Livet til. Og Gangdøren derhenne paa Klem for ham i den Stund som hendes kærlige Øjne, der stirrede ud i Mørket efter ham, mens hun hvisker: Kom hjem! Kom dog hjem!

Det blev Naur Præstegaards Portrum, der kom til at staa hos, da de Ord fødtes i en Menneskesjæl:

Vor Fader har Lys i sit Vindu,
og Døren den staar paa Klem.
Det er som et kærligt Øje,
der siger: „Kom hjem, kom hjem!“

Men da Præsten næste Morgen satte sig udhvilet ved sit Skrivebord for at nedskrive de Vers, der var født ude i Mosernes Mulm og Mørke, føjede han endnu et lille Vers til:

Vor Fader har Lys i sit Vindu.
Det Lys er hans milde Ord,
det Ord om vor Herres Naade,
der frelser enhver, som tror.

Den anden af de kendte Sange fra Naur Præstegaard, „Stræk din Fod“, blev Præsten inspireret til, da han en Morgen gik forbi deres Pige, som sad og pudse hans Støvler. Denne Sang blev en yndet Gymnastiksang, og den har til N. P. Hillebrandts Melodi været sunget for fuldt Bryst ved Indmarch til en Opvisning eller ved en rask Rundtur i Salen midt i en Gymnastiktime. Pigen, som paa den Maade inspirerede Vilh. Gregersen, var Kristine fra Kirkegaard i Maabjerg, og da hun senere blev gift med Niels Hyldgaard fra Maabjerg, skrev Præsten følgende Sang til deres Bryllup – paa Melodien: Mindes vi en fuldtro Ven:

O, velsign nu disse to,
Gud, vor Fader, giv dem Lykke,
lad dem bygge, lad dem bo
under dine Vingers Skygge;
følg dem til det sidste Fjed,
og bevar dem i din Fred.

Hr. og Fru Vilhelm Gregersen, Naur-Sir.

Giv dem Solskin, giv dem Læ,
og lad Kærligheden stille
vokse frodig som et Træ
plantet ved din Naades Kilde,
blomstre her og blomstre hist
som din egen Podekvist.

Giv dem Haabets friske Sang,
giv dem Mindets stille Glæde,
Bønnens brede Vingefang,
Barnetroens lave Sæde.
Fælles Kraft i Fryd og Savn,
altid Fred i Jesu Navn.

Fælles Kraft til Livets Færd,
om den glæder eller saarer,
alt til Naadens Morgenskær
over Smil som over Taarer,
alt til Tak for, hvad de fik,
hjælpssom Haand og kærligt Blik.

Ja, det Hjem, som nu er bygt,
lad det staa som Fredens Bolig,
staa paa Klippen fast og trygt
selv i Stormen stærk og rolig,
spejle Eden i det smaa
som en Draabe Himlens Blaa.

Slægten værdsætter denne Sang og gemmer den som et Klenodie. Den bliver sunget, hver Gang en Datter i Slægten har Bryllup.

Efter godt fire Aars Virke i Naur-Sir flyttede Præsteparret i 1886 til Stavning ved Skjern. Ved sin stille, venlige og beskedne Færd blev han ogsaa her en afholdt Præst. Han havde en ualmindelig elskværdig Fremtræden og viste sin Interesse for sine Sognebørns Ve og Vel, saa han vandt deres Fortrolighed. Som Prædikant hørte han vel ikke til de store, men Menigheden holdt af ham, og som nævnt havde han i de vestjyske Sogne en god Kirkegang.

Her i Stavning voksede Børnene til, og man holdt Lærerinde til at undervise dem, den før nævnte Margrethe Rohde. I den før anførte Artikel fortæller hun en Del om Livet i Præstegaarden, saaledes bl. a.:

„Pastor Gregersen var meget musikalsk; flere af hans Sange har han selv sat Melodi til. Hvor husker jeg, som var det i Gaar, naar Præsten hastede op fra Havens Gange, kaldte paa Lærerinden, som saa ved hans eget Harmonium i Stu-

dereværelset satte Melodien paa Noder. Blandt mange andre er til Eks. baade Ord og Melodi af den kendte og stadig sungne Julesang „Der er noget i Luften“ af Pastor Vilh. Gregersen. I Timevis kunde han sidde ved sit Harmonium og fantasere. Men Noder interesserede ham ikke“.

Om Fru Gregersens ligevægtige Færd er før fortalt. Her er endnu et Eksempel: „En Formiddag lød et Raab ude fra Haven; en Hugorm havde pludselig vist sig ved Saadbænken (en Bænk bygget op af Græstørv), hvor Præstefruen sad med sine Smaabørn. Dybt rystet løb Lærerinden med sine Elever ned til Bænken. Den eneste, der bevarede Roen, var Fru Gregersen. Hun tog den lille paa Armen, de mindre ved Haanden og overlod Valpladsen til os andre. Forpagteren fangede Hugormen i en Flaske, et meget interessant Eksperiment. Flasken blev fyldt med Sprit, og Slangen døde en Drinkers Død. Næste Dag sad atter Fru Gregersen paa Saadbænken, og der skete dem aldrig noget“.

Vilh. Gregersen elskede den vestjyske Natur med det vidtfavnende Syn over Mark og Hede, men alligevel længtes han inderst inde efter de frodigere Egne mod Øst, saaledes som han erindrede dem fra sin Barndom ved Flensborg. Han skriver saaledes:

Jeg længes mod jer, I Skove,
mod dig, du gyngende Blaa
om Aftenen, naar jeg vil sove,
hører jeg Bølgerne gaa.
Og blot jeg mit Øje lukker,
løfter sig Skoven frem,
i Heden raaber en Kukker,
der kalder mit Hjerte hjem.

Og saa blev han da efter 15 Aar i Vestjylland forflyttet til Østjylland, til Hornslet paa Djursland, hvor der tillige var Forpligtelse til med visse Mellemrum at prædike i Kapellet paa Rosenholm Slot. Han afløste her Højskolemanden og Politikeren F. F. Falkenstjerne, som dog kun havde virket her ganske kort.

Medens de fleste af Vilh. Gregersens Digte blev til i de unge Aar, var det først i en ret sen Alder, han befattede sig med at skrive Melodier til Sangene. Det er omtalt, at han skrev Melodien til „Der er noget i Luften“, men ogsaa til en anden Julesang, „Naar Aaret det hælder, og Dagen er kort“, som han skrev i Hornslet til en Juleaftensgudstjeneste, har han selv skrevet Melodi til. Den blev sunget der hver Juleaften ved Gudstjenesten, saa længe han var Præst der. Den er dog aldrig bleven Folkeje som „Der er noget i Luften“, og den er nu forsvundet ud af Sangbøgerne, sidst fra Indre Missions Sangbog. I den nye „Hjemlandstoner“ er den altsaa ikke med. Om Melodien til „Der er noget i Luften“ fortæller P. Poulsen i „Aandelig Sang gennem 100 Aar“ denne morsomme Hi-

storie: En Præstekone fortalte en Dag Vilh. Gregersen i en noget forarget Tone, at hun havde hørt en Malersvend gaa og fløjte den, mens han malede i Præstegaarden, og det havde hun tolket som Ringeagt for den, men paa Vilh. Gregersen virkede det lige modsat. Han blev synlig oplivet derved og udbrød: „Det var da morsomt; fløjtede han den virkelig? Saa maa den da være en Smule kendt!“.

Hans Sange blev optaget i forskellige Sangbøger. Flest findes vist i „Syng dig glad“, hvis Titel ogsaa er et Citat fra en af hans Sange. Af Bogens 139 Numre er de 18 af ham, og han er 15 Gange anført som Komponist, deraf dog de to til Sange, han ikke selv har forfattet (P. E. Benzon: Nu klinger Luften ved Nat og Dag – og Charles R. Skinner: Har du et Arbejd tungt som faa). Forøvrigt er han nu kommen med i vor Kirkesalmebog med Salmen „Herre, Jesus, stærk og mild“ og desuden to Oversættelser. I den nævnte Indre Missions Sangbog, Hjemlandstoner, findes foruden de nævnte fra Salmebogen og „Gør dig ikke Plager“ tillige „Vær en Velsignelse, hvor end du træder“. Derimod har vor mest udbredte Sangbog, „Højskolesangbogen“, ikke mere Brug for ham. Den har vist kun en Overgang haft „Stræk din Fod“, men i den nyeste Udgave er Vilh. Gregersens Navn forsvundet.

Da Vilh. Gregersen naaede Støvets Aar i 1918, søgte han Afsked og flyttede til Gjerrild ved Djurslands Østkyst. Ved den Lejlighed skrev Aarhus Stiftstidende bl. a. om hans Digte: „Det er et i den smukkeste Betydning ægte dansk Sind, som giver sig Udtryk i disse Sange, friskt og frejdigt med en sund Glæde over Livet og Naturen og dog fuld af Følelse og Inderlighed. – Naar Offentligheden alligevel ved saa lidt Besked om Vilh. Gregersen selv, saa ligger det udelukkende i hans store Beskedenhed. Personlig berømt blev han aldrig, men han vovede det, der har større Værdi, og som han satte mere Pris paa, hans Virken fik Liv i Folket. I de danske Stuer synges hans Sange, og det er et Tegn paa deres ægte Kerne, at de sønderjyske Soldater bringer dem med i Felten, der, hvor Overfladiskhed og Glimmer falder til Jorden“.

Dette er jo skrevet før 1. Verdenskrigs Afslutning, og det kan i den Forbindelse tilføjes, at i Tyskertiden var Sangen „Vinterstorm i al din Vælde“ meget yndet og sunget af dansksindede Sønderjyder.

Ogsaa Flensborg Avis bragte sin Hilsen. Den skriver bl. a.: „Alt, hvad vi holder af, har han sunget om, alt skønt og rigt i Natur og Menneskeliv. Han har lyldet vort frie rødhvide Flag i en hel Række Sange, har ladet Bækken risle i vort Øre og Julerosens Duft strejfe vore Næsebor, evig og altid har han vidnet med et varmt Hjerte og en Tro, som ikke lader sig tvinge af nogen kold Fornuft. Den store Kraft var ikke hans Aand, men Renheden, de varme Klange, den barnlige Forjættelse“.

Ved hans 80 Aars Fødselsdag i 1928 skrev Nationaltidende bl. a.: „Videst kendt er Vilh. Gregersen blevet ved sine Digte og Sange, jo for en stor Del sat i Musik af ham selv. De synges overalt i Menighedskredse og af Højskoleung-

dommen. Sange som „Stræk din Fod“ og „Der er noget i Luften“ m. fl. vil bevare hans Navn. Ogsaa hans Vaarviser og andre Naturdigte er Udtryk for hans fint mærkende Digtersind og gennemmusikalske Natur. Personligt er Vilh. Gregersen et elskeligt Menneske, til hvem mange staar i Hengivelsesforhold“.

Efter 80 Aars Dagen havde Vilh. Gregersen ikke langt igen. Han døde 16. Januar 1929. To Dage efter skrev Flensborg Avis i sin Mindeartikel bl. a.: „Man vil mindes Vilh. Gregersen som en lys og frejdig Sanger, en høj, rank Skikkelse med et mildt Ansigt, venlige og varme Øjne, et hjerteligt Haandtryk, saaledes var han; og disse Egenskaber var gennemægte, var uløselig knyttet til hans Person, at det fik Udtryk i hans Virke, i Digt og Sang.

Han genspejledes selv i det, han tænkte og formede, saa den, der havde levet med i hans Sange, naar han mødte ham, kunde synes, at han var en gammel og kær Kending“.

Artiklen slutter: „Naar i disse Dage Vilh. Gregersens Navn nu nævnes blandt Danske Landet over, skal der ikke mindst fra hans Fødeby lyde et sidste: Hjertelig Tak og Farvel!“.

Småstykker

Under denne rubrik modtager redaktionen gerne bidrag fra læsere, der sidder inde med historisk stof af en vis interesse, men hidtil har holdt det tilbage, fordi de ikke fandt det betydeligt nok eller omfattende nok til en afhandling, eller måske fordi de ikke selv følte sig i stand til at udforme det. Nogle har måske også supplerende oplysninger (eventuelt rettelser) til afhandlinger, der har stået i tidligere årgange af årbogen, eller historiske problemer, de ikke selv har kunnet finde løsning på. I sidstnævnte tilfælde vil der muligvis gennem nærværende rubrik kunne formidles en forbindelse mellem den, der søger en løsning, og den, der har den. Det bør endelig understreges, at indholdet i denne forbindelse er vigtigere end formen. Usikkerhed med hensyn til formen bør ikke holde nogen tilbage. Hvis indholdet skønnes at være af betydning, påtager redaktionen sig gerne at sætte det i form. I øvrigt vil de retningslinier, redaktionen har tænkt at følge i denne rubrik, fremgå af de her efterfølgende eksempler.

ERINDRINGER OM

LÆRER MAD S MADSEN, TRABJERG

Efter opfordring af lærer H. C. Hansen, Trabjerg ved Holstebro, skrev *lærer Jakobsen*, Hjern, i sine sidste år følgende om lærer Mads Madsen, Trabjerg, og deres ophold på Jelling seminarium i årene 1883-86:

„Han var en god og trofast kammerat, som alle holdt af, også vore lærere. Han var i virkeligheden også godt begavet. Når han alligevel ikke kunne opnå en nogenlunde god eksamen, så tror jeg at kunne sige, at det skyldtes flere uheldige forhold, dårligt helbred, et mindre heldigt ydre, typen på en grov og forslidt bondekarl, noget klodset i sin optræden – han havde tjent som arbejdskarl, indtil han i 24-25 års alderen kom på seminariet. Det voldte ham altid stort besvær at få lært at bruge sit modersmål nogenlunde korrekt. Han kunne ikke skelne mellem kendeordene en og et. Det var vist navnlig denne svaghed, der var skyld i, at han dumpede i dansk stil 1886, så han måtte blive på seminariet et år til. Her kan jeg indskyde, at det gjorde os alle, kammerater og lærere med, sorg at han kom så dårlig fra sin danske stil – han var syg den dag, vi skulle skrive stilen. – Hans kammerater, så vidt jeg ved alle, blev straks enige om at give ham hver 10 kr. til hjælp til at kunne blive på seminariet et år længere. Lærerne støttede ham vist også ikke så lidt på forskellige måder, så M. M. vist omtrent gratis fik det sidste års ophold på seminariet.

Vort første seminarieår begyndte 17. august 1883, men jeg var da endnu inde som soldat til 3. oktober, så jeg var allerede et stort stykke bagefter, da jeg kom til Jelling. Navnlig var det helt galt med aritmetiken, som jeg ikke forstod et muk af. M. M. blev den første af kammeraterne, jeg stifted' bekendtskab og venskab med, for han kom straks til mig og tilbød mig hjælp til at nå frem i aritmetiken, og han gjorde det meget godt. Nogle ældre kammerater, som boede ved siden af, morede sig over at høre hans højtrøstede undervisning: „Kan du forstå det!“ gentog M. M. gang efter gang, men han kunne forklare, så jeg forstod.

M. M. var i visse henseender kammeraternes kælebarn. Han var så godmodig og ligetil, gjorde aldrig fordring på at være den fine og højt dannede, alt dette gjorde ham så tiltalende. Hans høje, brede krop med de skæve ben og det lyslokede hoved med det åbne ansigt kunne give stof til megen morskab, og M. M. ville gerne more os. Når den smidige og behændige Wilh. Herold sammen med M. M. dansede vals eller polka for at underholde os i frikvartererne, da var det umuligt at lade være med at le af dette par, der begge var gode til at danse, om end langt fra lige lette dertil.

Det sidste år, jeg var på seminariet, boede jeg i et stueværelse hos seminarie-lærer Kristiansen. Oven over mig på et loftsværelse boede en anden af vore kammerater. En aften besøgte M. M. os. Vi gik op til kammeraten ovenpå, var som altid i godt humør og gjorde af og til lidt støj, bl. a. skulle vi også prøve, om vi kunne stå på gulvet og slå det ene ben så højt til vejrs, at tåspidsen nåede gibsdækket. Kammeraten og jeg viste, at vi kunne gøre det, så måtte Mads da også let kunne gøre det, da hans ben dog var de længste og hans fødder de største. Mads Madsens tåspids nåede ikke loftet, i stedet for kom hele Mads Madsen med et dundrende bulder til at ligge på gulvet. Følgen blev, at lærer Kristiansen skyndte sig op til os for at bede os om at forholde os lidt mere rolige.

M. M. og en anden vestjyde, Dige Olsen fra Sir ved Holstebro, var mine mest fortrolige kammerater. Vi tre vestjyder sad sammen på samme bænk, jeg i midten, M. M. mødte gerne til undervisning med træsko på, satte tit sine ben på kors, så den ene træsko nåede ind under mine ben. Dige Olsen tilbød mig en dag en snegl (wienerbrød, som bageren altid sendte hen til seminariet i et frikvarter, og hvoraf der altid var god afsætning), hvis jeg ville spytte ned på Mads' træsko. Jeg var villig, men M. M. hævnedes sig med at tørre sin træsko på mine bukser. Den velfortjente 5-øres snegl fik jeg dog.

M. M. havde nogle bekræftende biord, som han tit brugte, når han ville forsikre noget aldeles bestemt, „fløjt mæ“ og „sprutmæ“. En dag væddede Dige Olsen og jeg 2 snegle på, at jeg kunne få M. M. til at bruge et af disse bekræftende biord, når det skulle være. Jeg spurgte så M. M. om navnet på en folkestamme, der nævnedes i vor geografi, som boede inde et sted i det nordlige og østlige Rusland – nu husker jeg slet ikke navnet. M. M. nævnedes straks navnet. Jeg sagde, han tog

fejl og nævnede et andet navn. Mads ville ikke give sig og blev til sidst så ivrig, at han forsikrede: „Det er „spøjtme“ . . .“ og nævnede navnet. Altså i ivrigheden fik han begge sine biord koblet sammen. Jeg fik sneglene.

Vestjyder er i almindelighed ikke gode til at udtale det bløde d i slutningen af et ord. M. M. kunne ikke, og dette kunne især øboerne undertiden mere sig over, når det udtalte ord kom til at give en helt forkert mening, mød blev til mør og lignende.

Vi tre vestjyder havde en tid privattimer hos vor lærer, Marius Sørensen, for at øves i oplæsning. En dag læste vi om Tiberius og Caligula, to navne, som vi jo skulle kende fra vor verdenshistorie. – M. M. kom til navnet Caligula og kunne ikke få det sagt, han stammede: – Sali, sali, saligula (gula med langt u). Dige Olsen og jeg blev klemt af latter, men ville holde os; især kneb det for mig, og Dige var slem nok til at give mig et lille sidestød, hver gang jeg havde latterlysten lidt i ro. Til sidst brast det dog for mig, så kunne Dige heller ikke holde sig, og lærer Sørensen faldt i med. – Nu må vi vist hellere holde op for i dag, sagde Sørensen. M. M. blev vred, skyndte sig ud af døren og ville ikke tale med os den dag. Næste dag var alt godt igen.

I ferierne gik jeg til mit hjem i Nørre Vium, 7½ mil fra Jelling. En sommerferie ville M. M. gøre følgeskab. Vi gik fra Jelling en eftermiddag. M. M. foreslog en ikke ubetydelig omvej, efter Uldum var det vist. Han ønskede at hilse på en præst, der tidligere havde været i Ryde, om jeg husker ret. Vi havde også et skønt besøg der. Ved aftenstid forlod vi præstegården, og den lyse stille sommernat lovede os en herlig nattevandring på landevejen efter Herning. Men M. M. blev for tidlig træt, og så led han af tørst. Hver gang vi kom forbi en menneskebolig, hvor der altså måtte være en brønd, selv om det var et stykke fra landevejen, så ville han derhen; det ville jeg ikke, og jeg blev tit gnaven. Endelig kom vi forbi en lille gård nær ved vejen, så gav jeg efter. Brønden fandt vi snart, og under stort skrig fra akslen jungede vi en spand fyldt af det kostbare vand op fra den temmelig dybe brønd. M. M. fik sig en god styrkning, og derefter skyndte vi os bort fra gården. I morgenstunden nåede vi Arnborg kro. Her var de første folk allerede oppe, og her skulle vore veje skilles. Vi nød hver en portion rødgrød. M. M. var så træt, at han måtte bede om sengehvile nogle timer, før han gik videre efter Herning. Jeg fortsatte så de par mil, jeg havde tilbage til Nr. Vium, og det var mig nærmest en lettelse, da jeg slap af med min ven som rejsefælle. M. M. ville ikke mere med på sådan en fodtur.

En tid før jeg fik eksamen i 1886, havde Dige Olsen skaffet mig en vikarplads hos Hansen-Sir, han var dengang folketingsmand. Jeg havde betinget mig at måtte søge embede, når jeg ønskede. Efter endt eksamen rejste jeg til Sir for at præsentere mig i skolen. Derefter rejste jeg til Ryde for at besøge M. M. i hans hjem. „Vejrum søndre skole er ledig, du skulle tage og søge den“, sagde M. M. „Jeg har tjent derhenne og er godt kendt. Jeg skal følge med dig derhen“. – Som han

foreslog, sådan blev det. Madsen var med mig omkring til alle sognerådsmedlemmerne, og han skaffede mig natophold i en gård, hvor han havde tjent. Jeg fik også embedet, kom altså ikke til Sir.

Der hengik så nogle år, i hvilke M. M. og jeg ikke havde nogen forbindelse med hinanden. Jeg ved ikke engang, hvor M. M. havde sin første lærervirksomhed, eller hvor han fik sin hustru fra, eller når han kom til Trabjerg. Først efter at han var kommet til Trabjerg, og jeg i 1890 kom fra et embede på Århus-egnen til Hjerm, mødtes vi igen. Det sidste år, M. M. var på Jelling seminarium, havde han en god kammerat og ven i en af eleverne, der hed Busk. Denne blev senere lærer et eller andet sted i Østjylland og er nu, så vidt jeg husker, død for en del år siden. Det skete en gang for adskillige år siden, at jeg traf Busk i Holstebro. Han spurgte efter sin gamle ven, lærer M. Madsen, som han gerne ville se og tale med. Jeg havde dengang køretøj, og vi kørte så dagen efter ud for at besøge Madsen i Trabjerg. Dette besøg var øjensynlig en stor glæde for Madsen og hans hustru. Det var svært for dem, da vi igen skulle tage afsked. Madsen kunne vanskeligt tilbageholde gråden. Jeg kan endnu i mine tanker se Mads Madsen og hans gode hustru stå ved skolens husende og se med længsel efter os, indtil vi forsvandt for deres øjne. Vi to endnu unge mænd, fulde af livskraft og livsmod, drog bort hver til vor virkeplads. Mads Madsen stod der, tynt og mærket af sygdom, sikkert med dybe vemodige tanker, og jeg tør vist føje til, med tårer på kinden. Det var vist nok sidste gang, nogen af os talte sammen. Når jeg stundom kommer til at tænke på M. M., da volder det mig sorg, at jeg aldrig besøgte ham på hans sidste sygeleje, der vist har været langvarigt, og han lå nok i lang tid på Holstebro sygehus, hvad jeg i alt fald havde fået at vide en tid før, han førtes derfra.

Mads Madsen er nu død for mange år siden. Dige Olsen er også død for flere år siden; sådan ender det for enhver før eller senere. Hvad kommer der så efter? Det er disse tanker, som er de alvorligste for mig, der fik det længste liv af os tre“.

(Ved A. Kr. Kjeldahl)

Om erindringeres forfatter, *Johan Peder Jakobsen* (1859–1951), der var lærer i Hjerm 1890–1924, kan læses i J. Søndergaard Jacobsen: „Hjerm Sogn“ II (1959) s. 121–27. Her også meddelt (s. 125) et morsomt brev til Jakobsen fra Jelling-kammeraten kgl. kammersanger Vilh. Herold, da han i 1906 skulle holde koncert i Holstebro.

Den i erindringerne omtalte *Niels Dige Olsen* (1866–1928), født på Piilgaard i Sir, blev i 1889 kaldet til lærer ved den nyoprettede Søndre Skole i Gimsing, men forlod allerede i 1892 dette ret usle embede, og 1898 blev skolen nedlagt. (red.)

NOGLE FESTSANGE AF LÆRER HANS JØRGEN HANSEN-SIR

Meddelt af A. Kr. Kjeldahl

Søndag den 29. juli 1917 fejrede Naur-Sir Skytteforening sin 50 års fødselsdag ved en skyttefest i Krunderup bakker. Gamle papirer fortæller, at festen blev indledt med Mads Hansens to kendte sange: „I vor Barndom vi hørte“ og „Til Vaaben, Brødre“. Senere sang man lærer Hansen-Sirs hyldest til dannebrog „Fold dig ud vor skønne Fane“ og en sang, som han havde skrevet til en skyttefest den 4. september 1909: „Der lyser et Minde fra Ungdommens Tid“. Festens sidste sang var ligeledes skrevet af Hansen-Sir. Den skildrede, hvordan Krunderup bakker førhen lå øde hen, og hvordan de så var blevet beplantede og siden blevet et søgt samlingssted for omegnens beboere ved møder og fester.

De to sidstnævnte sange, som er aftrykt nedenfor, har jeg fået af Hansen-Sir's sønndatter, frk. Hansen-Sir, Storetorv, Holstebro. Jeg har lånt alle de sange, som hun har af sin bedstefars vel godt 200, har skrevet dem af i 22 kollegiehefter og skænket dem til Holstebro Centralbibliotek, hvor de kan lånes til gennemsyn, men ikke ud.

I sin tid var der tale om at få i det mindste et udvalg udgivet, men det blev opgivet. Udenforståendes interesse ville vel mangle. Men for slægts- og egnshistorien har de betydning. I digtene i første hefte har han f. eks. omtalt *alle* Sir sogns ejendomme og beboere, hver med et vers.

Til Naur-Sir Skytteforening 4. September 1909.

Mel.: Mens Nordhavet bruser.

Der lyser et Minde fra Ungdommens Tid

For os, som er graa nu og gamle;

Det tegner et Billed af løftende Id,

Som unge Flok kunde samle;

Det viser os Vilje og varmende Glød.

Det peger mod Frelse af Danemarks Nød.

O, hvor var det herligt blandt Ungdommens Flok

At se hvor den Idrætten øved'

Med Kraft og med Mod og med Kærlighed nok

Og aldrig af Dorskheden sløvet;

At se, hvor til Ordet den lytted' med Lyst,

At høre paa Sangen fra Ungdommens Bryst.

Mens Pigernes Skarer for Bakkens Skrænt

Omkring, hvor sig Knøsene tumled',

Med lysende Blikke dem følgende spændt

De gamle lidt fjernere mumled';

Hvad er det dog, Ungdommen nu finder paa?

Lidt senere lærte de det at forstaa.

Thi det var et Pust af den vaagnende Aand,

Som vaktes i Tiderne tunge,

Der fyldte vort Hjerte og styrked vor Haand

Og kaldte til Idræt de Unge,

Saa de kunde rede og øvede staa

Til Maalet til „Danmarks Frelse“ at naa.

Se derfor I Unge, som flokkes endnu
 Saa tit paa de grønnende Høje;
 Vogt Fædreearven med ømmeste Hu
 Og agter paa Minderne nøje,
 Saa lærer I rigtig at glædes derved,
 Hvor Maalet er klart og hvor Hjertet er med.

Ja, Maalet er endnu, som fordem det var
 Om end det saa tidt er fordunklet
 Og lyser ej mere med Straaler saa klar,
 som før det for Slægten har funklet;
 At ære vor Konge, at værne vor Strand
 At bygge med Fred i vort Fædreneland.

Gid da som en Flamme i Ungdommens Bryst
 Det endnu maa lyse og gløde,
 Saa at den kan synge om Danmark med Lyst
 Paa Modersmaaltonerne søde,
 Saa bliver den Idræt, der øves med Flid
 Til Danemarks Frelse i Nødens Tid.

Krunderup Bakker.

Mel.: Langt højere Bjerge . . .
 Af alle uænsset og ukendt de laa,
 For Faar ej i Lyngen var Føde.
 Og ingen gad færdes deroppe, hvorfor
 Alt kun var saa fattigt og øde;
 De henlaa i Fællig, thi Ejerne gad
 Ej have den Møje at skille dem ad.

Saa kom der et Pust af en vaagnende Aand
 Alt efter de tungeste Dage,
 Der sprængte saa mange af hæmmende Baand,
 Som Fortiden end lod tilbage;
 Paa Vinger af Ordet og Sangen paany
 I Ungdommen fødte et Morgengry.

Med Vilje til Daad under jublende Sang,
 med tindrende Ild i hvert Øje
 De Unge nu samles Gang efter Gang
 Her oppe paa Krunderup Høje.
 Til Idræt at øve med Lyst og med Flid
 For „Danmarks Frelse“ i Nødens Tid.

Hvor før der knap hørtes et klagende Fløjt
Af ensom forvildede Hjejle,
Der løftede Sangen sig jublende højt
Med Ekko fra Bakkerne stejle.
Og Ordet, der førtes, det vakte som Lyn
De Unge til klarere, friere Syn.

Og snart blev da Krunderup Bakker et Sted,
Der Ungdommen ret kunne samle,
Og siden man saa – med lidt langsomme Fjed –
I Følget tillige de gamle.
Da Tanken brød frem som en knoppende Gren
At rejse Kong Frederiks Mindesten.

Trods Hindringer mange og Midlerne smaa
Snart Stenen paa Bakkerne knejste,
Hvor den som et dyrebart Minde skal staa
og tolke fra dem, som den rejste,
En hjertelig Tak for den Gave, vi fik
med Friheden stor af Kong Frederik.

Men hvad der var fremmet saa godt og saa kønt,
Det manglede blot nu sin Ramme.
Og den skulde tegnes i lysende grønt,
Derfor tog man fat med det samme.
At hegne og plante trods tvivlende Ord.
De Planter med Haab i den stenhaarde Jord.

Og se nu, hvor end Du i Bakkerne gaar:
Det Haab blev ej nogen til Skamme!
Som Minder nu Stene paa Højene staar
Omgærdet af Stamme ved Stamme.
Og Taamet med Udsigt og Huse med Ly
Nu indbyder Gæster fra Land og fra By.

O, hvor er det dejligt en Skærsommerdag,
Naar Vinden i Kronerne vifter,
At vandre omkring under Løvhvælvets Tag,
Hvor Indtrykket ideligt skifter.
At skue hvor prægtigt sig hist ruller op
Et skønt Panorama fra Trætaarnets Top.

Men altid vil de, som med Iver i Bryst
Fik virket for Stedet at pryde,

Rigt føle sig lønnet, naar andre med Lyst
 Vil komme for rigtig at nyde
 Det herlige Skue af Arbejdets Løn,
 Der bragte for Lyngen os Skoven saa skøn.

Her Sangen har Genklang, her Ordet er frit,
 Hvor kun om det gode det lyder:
 „Velkommen“ vi hjertelig byder saa tidt
 som nogen vor Gæstfrihed nyder.
 Saa værer velkomne paa Krunderups Top
 Saa mange som stævned' til Møde herop.

LIDT OM DE GAMLE FÆLLES LERGRAVE

Ved A. Kr. Kjeldahl

I Holstebros søndre Bydel udenfor Helgolandsgade findes et Kvarter, der kaldes „Lerpytterne“. Før Aarhundredskiftet mindes jeg „Lerpytterne“ som en Bakkeskraaning med flere aabne, vandfyldte Lergrave, der saa ud til, at de stadig benyttedes. Her havde Byens Borgere gennem Tiderne vel kunnet hente Ler til Nybygning og Reparation af deres Huse. Nu ligger der et Par Huse paa Pladsen.

Min Fader købte sidst i Firserne „Arlundhus“ (nu Skovlund) i Mejrup. Et Par Aar før var det nyopført, og ude paa Gaardspladsen var der et stort Hul, hvorfra Leret til Opførelsen var taget. Det var jo lige ved Haanden og billigt, og Kalk kostede jo Penge. Og der skulle jo spares, hvor der kunde.

Ved samme Tid byggede vor Nabo Kostald og Lade. Ogsaa han brugte Ler til Murene.

Omkring Aarhundredskiftet byggede en Mand paa Skivevej i Holstebro et Hus, hvor der brugtes Ler som Bindemiddel. Huset staar stiv Karl den Dag i Dag. En Ting maatte man passe paa. Skulde Huset fuges, maatte der gaa lang Tid, inden det skete. Fugerne skulde „rives“ godt ud forinden. Var Fugerne ikke dybe nok, kunde det hænde, at Fugten trængte ind til Leret, saa det svulmede op og skød Fugen ud.

Min Moder (1861–1944), der var fra Mellim Mølle i Ramme Sogn, har fortalt, at hun som ung Pige om Foraaret var med til at reparere Møllens Udbygninger. „Murene“ bestod af Risfletværk mellem Bærestolper. Hun og Møllens unge Pige fik hver en Balje Lervælling. Og fra hver sin Side klaskede de samtidig med Haanden. Lervællingen paa Fletværket. Naar det var tilpas tørt, blev det jævnet over med en Kalkkost og siden hen kalket, hvad vel ogsaa var en Pigebestilling. Saa var Huset i Orden igen, indtil næste Vinters Fugt, Regn og Frost ødelagde „Muren“. Denne Reparation var en aarlig tilbagevendende Begivenhed.

I min Ungdom hændte det imellem, at jeg kom ad Struer gamle Landevej gennem Maabjerg, og jeg saa da, at der lidt Nord for Kirken paa venstre Haand laa et Stykke Hedejord med vandfyldte Huller. Det saa saa sært ud, som det laa der øde mellem dyrkede Marker. Senere blev jeg klar over, at det var Maabjerg Bys fælles Hede: Gaardenes fælles Lergrav, hvor de kunde hente Ler til Gaardens nødvendige Reparationer. Forhen var den Slags Lergrave almindelige i de forskellige Bysamfund. Det fortælles, at 27 Beboere havde ret til at hente Ler fra dette Areal i Maabjerg.

Og saa gik der vel et halvthundrede Aar. Saa hændte det, at jeg i en anden Anledning laante Maabjerg Sogns gamle Forhandlingsprotokoller, og de fortalte noget om den gamle Hedeparcel. Aar 1884 26. November Møde i Fattiganstalten. Sogneraadet bestemte sig til at lade et Hus til Jens Vedersø opføre paa den saakaldte Fælleshede til Maabjerg By; i denne Anledning vedtoges det at bekendtgøre paa Kirkestævne, at hvem der har noget imod, at nævnte Hus bliver opført paa denne Plads, og har nogen Ejendomsret til Jordstykket, maa opgive Indsigelse herimod inden 3 Uger fra Bekjendtgørelsens Dato og fremvise deres Ejendomsret til Jordstykket“.

Nævnte Jens Vedersø var fattigunderstøttet, og da han en Gang fik en Arv paa nogle faa Hundrede Kroner, lagde Sogneraadet Haanden paa dem. Det er formentlig denne Sum, der danner Grundlaget for Bygning af eget Hus. Huset blev ikke bygget. Den gamle Protokol fortæller i hvert Fald intet derom.

I 1914 fortæller den gamle Protokol igen: „Sogneraadsmøde i Tømmergaard. Mads Jensen ønsker at købe et Stykke herreløs Hede, der grænser op til hans Ejendom, det vedtoges at sælge Heden saafremt Amtet vil give Sogneraadet Tilladelse dertil og lade Pengene gaa ind i Kommunekassen.“

Og igen i 1922: 13. Maj Sogneraadsmøde i Nørlund. Landinspektør Rasmussen ansøger paa Husejer Jens Madsen Jensens Vegne at den fælles Lergrav i Maabjerg By maa blive matrikuleret og paalignet Hartkorn og overdraget Jens Madsen Jensen til Forening med hans Ejendom. Sogneraadet har intet derimod at erindre.

Mads Jensens Søn, Jens Madsen Jensen, havde da overtaget Ejendommen. Den blev matrikuleret under Nr. 24. Hartkorn: 1 Album. Arealet opgives til 15,360 Kvm. Vej 1170 Kvm.

Redaktør P. Friis, Varde, meddeler (15/2 1967):

For mange år siden, jeg kan ikke huske årstallet, var jeg hos forfatteren Salomon Frifelt sammen med *Evald Tang Kristensen*. Vi talte naturligvis om hans indsamlingsarbejde og derunder også om stednavne.

Efter at vi var rejst hver til sit, fik jeg fra Tang Kristensen hoslagte manuskript – desværre ikke signeret, og de ledsagende linier til mig som redaktør i Varde er bortkommet. Men nu er det altså her.

LIDT OM NOGLE STEDNAVNE

Paa den Rejse, jeg for nylig foretog mig i Vestjylland, kom jeg paa Vejen fra Varde til Skjern til at tale lidt med en Frue, der sad i samme Kupé som jeg. Hun sagde, at hun var fra *Tarm*, og jeg kom saa til at ytre, at det Navn ikke huede mig, da det var en Fordrejelse af den gamle Form for Stedets Navn. I gammel Tid var dette selvfølgelig *Tarum* i Lighed med de andre Stednavne med Endelsen -um.

Vi har ikke saa faa Navne af den Slags, f. Eks. Farum, Torum, Voldum, Skyum, Holtum o. s. v. Endelsen -um betyder ligefrem Hjem, og den første Del af Navnet er tit et Personnavn, altsaa betegner det hele en Persons Hjem.

Om Stednavnet Tarum peger paa en Person, der hed *Tare*, skal jeg dog ikke kunne afgøre.

Man kunde da ogsaa tænke paa Ordet Tarre, der er Betegnelsen paa en Klasse af Plantelegemer (Alger), hvortil hører flere Vandplanter og Mosarter, men Navnet Tadder, der er det Vestjydske Boghvede, har vist intet med vort Stednavn at gøre, da det vel over Tyskland er kommet hertil fra muhamedanske Lande og ikke er nær saa gammelt som Tarum – Navnet.

Frueen var enig med mig i, at Tarm var et hæsligt Navn for Byen der ved Skjern Aa og snarest muligt burde afløses af Tarum. Jeg selv bruger altid den Form i mine Optegnelser. Men mange andre Uhyrligheder træffer vi idelig paa i vore Stednavne og ikke mindst i Jernbanens Toglister. Jeg har tit været ærgerlig over, at Ordet Bramminge næsten har faaet Borgerret. En saadan Form burde ikke taaes i Jylland, ligesaa lidt som Jellinge. Esbjerg burde da ogsaa skrives Eesbjerg eller Eesbjerg, da det kommer af Udsagnsordet at ese. Forhaabentlig vil Stednavne-Udvalget en Gang kunne naa at gøre sin Indflydelse gældende overfor Post- og Jernbanevæsen, og altsaa ogsaa i det daglige Liv. Der er jo ingen Mening i, at der er en Station, der hedder Gjærding (hvilket er rigtigt), og en Nabostation, der hedder Bramminge. Det maa man i høj Grad kalde inkonsekvent (ikke følgerigtigt).

Endnu kan jeg tilføje, at Endelsen -um i Tarum maaske kan være en gammel Dativ-Endelse, saa dette Stednavn kan betyde „Stedet ved Algerne“.

Valdemar Søndergaard, Oddense pr. Balling, skriver (7/1 1968):

Jeg har længe tænkt paa at skrive til Samfundet om en Tildragelse paa Nr. Vosborg, som jeg aldrig har hørt eller læst om andre Steder. Mine Forældre boede i Ulfborg først i Aarhundredet, men flyttede til Ringkøbing ca. 1906, hvor Far havde købt et Hus paa Herningvej med 4 Lejligheder, hvoraf 2 foroven. Den

ene af disse beboedes af to meget gamle Mennesker, en Bror og en Søster. Denne Mand, Sadelmager Pedersen, havde i mange Aar haft Forretning i Vemb og fortalte følgende:

Han havde i 3 Uger arbejdet paa Nr. Vosborg for at gøre Møbler i Stand i Anledning af Kongens Besøg hos Etatsraad Tang, det maa vel have været omkring 1860-61, men var ikke blevet ganske færdig, saa han opholdt sig paa Gaarden under Besøget, hvor han fra Trappen havde været Vidne til Begivenheden. Etatsraaden skulde have indgaaet Væddemaal med Kongen om, hvem der havde den bedste Kusk. Etatsraaden havde jo informeret Kusken om Væddemaalet, saa nu maatte han strenge sig an. Kusken mente, han kunde klare Sagen. Næste Dag skulde det afgøres, og Kusken spændte 4 Heste for Vognen, men lagde ingen Tømme paa dem, satte sig op paa Bukken, slog et Knald med Pisken. Hestene satte sig saa i Bevægelse og løb op i Borggaarden og rundt til Trappen, hvor Kusken igen slog Knald, saa Hestene standsede ved Trappen. Etatsraaden steg ind, Kusken slog igen Knald, og Hestene satte i Løb gennem Avlsgaarden op til Vejen og svang til højre, og da de kom til Ulfborg Kirkeby til venstre op til Kirkelaagen, slog Kusken igen et Knald, og Hestene stoppede op, og han kørte paa samme Maade hjem igen. Det kunde Kongens Kusk ikke gøre, saa han tabte Væddemaalet.

Der er ogsaa noget andet, som Far fortalte mig, og som jeg heller ikke har læst om nogen Steder. Det vilde jeg gerne have bekræftet eller det modsatte. Min Far var Ejendomshandler og kom som Følge deraf meget omkring og tit paa Cykel, og jeg var mange Gange med i Skoleferierne, jeg har nok været 9 Aar, saa det har været ca. 1912, vi var i Brejning, og Far tog mig med op til Kirken og viste mig en Figur af Bronze tror jeg, forestillende et Hestehoved med en Kaarde gennem Halsen. Far fortæller som følger: Det var en af de Langer, som havde Brejninggaard, der en Nat var kommet ridende hjem, og da saa han, at der var Lys paa Alteret i Kirken og mente, Degnen havde glemt at slukke, saa han red op til Kirken, steg af Hesten og gik ind og slukkede Lysen. Da han nu igen gaar ned gennem Gangen, støder han paa noget laadent, og da han var lige saa overtroisk som hans Samtid, greb han til Kaarden og borede den i det laadne, han havde følt, og for sent opdagede han, at det var hans egen Hest, som var gaaet efter ham ind i Kirken. Som Bod for at han havde dræbt sin Hest i Kirken byggede han en Apsis til, og paa denne sad omtalte Billede. Far nævnede ikke noget Aarstal for Begivenheden, eller ogsaa har jeg glemt det.

Vi kom i 1960 eller 61 forbi Kirken, og da vilde jeg vise mine Drenge Figuren og evt. se, om der var et Aarstal paa Apsis, men det lykkedes ikke, for Kirken var under Reparation, og Figuren var taget ned.

Nu ved jeg ikke, om De har nogen Interesse i det fortalte, men da jeg som foran bemærket ikke har hørt disse Ting fra anden Side, synes jeg næsten jeg har Pligt til at lade Dem det vide.

SUPPLEMENT TIL JOHANNES SMITHS AFHANDLING
OM PEDER SMITH, NYMØLLE, I ARBOG 1967

Meddelt af M. Møller Jensen, København

Ovennævnte artikel af forfatteren Johannes Smith har jeg med særlig interesse læst, idet min slægt kan føres tilbage til omtalte Knud Poulsen. Hans søster Kiersten var min 3 gange tip-oldemor på spindesiden.

Knud Poulsen blev begravet 15/12 1785 – 84 år gl. – altså født 1701. Han døde med gæld, der var intet efter ham (se Krogdals skifteprotokol 1721–1802 pg. 191). Hans hustru Sidsel Pedersdatter Blaabjerg blev begravet 24/4 1778 – 48 år gl., altså født 1730. Der er skifte efter hende i Krogdals skifteprotokol 1721–1802, pag. 118.

Knud Poulsen og Kiersten Poulsens fader var Poul Blaabjerg, begravet i Mejrurp Dom. Sexagesima 1751 86 år gl. (f. 1665). Han hed formodentlig Poul Thomasen og var sikkert en søn af Thomas Poulsen Blaabjerg, der iflg. Lundenæs amts matrikel 1688 sidder i Mejrurp sogn under Tønne Juul til Taarupgaard (Fjends herred) med gl. matr. hrtk. 5-5-1-1 og ny matr. 5-5-P-1.

Om denne Thomas Poulsen Blaabjerg var i slægt med den adelige slægt Blaabjerg, (Adelsvaaben: En kvist med 3 blade i skjoldet. Deraf vel navnet Bladbjerg, der udtalt på jysk bliver Blaabjerg med lang aa-lyd) der levede på disse egne et par hundrede år tidligere, og hvis fornemste repræsentant var borgmester Jes (Jens) Blaabjerg i Holstebro 1480, lader sig vist næppe oplyse.

Iflg. et pantebrev af 1698 fra fru Anne Cathrine Friis, salif Tønne Juul til Christen Linde til Volstrup, som findes i Viborg Landstings panteprotokol nr. 31 fol. 211 a, pantsætter fru Blaabjerg (påboende bonde Thomas Poulsen) i Mejrurp sammen med andet gods til nævnte Christen Linde. Blaabjerg har hrtk. 5-5-0-1.

Iflg. O. Nielsen: Hjerm og Gimsing Herreder pag. 214 var Blaabjerg 1683 en gård med 2 bønder.

Poul Blaabjergs hustru hed Mette – hendes efternavn har ikke kunnet efterspores. Hun blev begravet i Mejrurp 24/1 1748, 78 år gl. (f. 1670).

N. B. Iflg. „Topografiske Samlinger på Aaåir. Jydske Herregaarde. Taarupgaard“ i Rigsarkivet hørte Blaabjerg i Mejrurp ikke til Taarupgaard 1642.

Mit slægtsforhold til Blaabjerg er følgende:

Poul Blaabjerg 1675–1751.

Mette ? 1670–1748.

Anders Ulsøe, Ryde 1715–24/6 1791

Kirsten Poulsdatter 1711–1775.

Jens Knudsen, Nold i Sahl 1732–1809.

Mette Andersdatter 1743–1799.

Anders Jensen, Nold 1770–23/3 1844.

Dorthe Larsdatter Hasselholtegaard

1770–27/4 1834.

Jens Laursen, Sevel Skovby	Mariane Jensdatter 1837–18/4 1911.
1802–17/11 1883.	Jens Jensen, Sahl 1869–3/2 1915.
Mette Andersdatter 1807–14/3 1863	Jensine Laursen Linde
Johannes Laursen Linde	1871–10/3 1959.
1836–6/5 1912	Sidstnævnte er mine forældre.

FOLKEMINDER FRA SKOVBORG-VANDFULD HERREDER

Ved lærer Chr. Christensen, Fjaltring Friskole

I forbindelse med hjemstavnsarrangementet i Limfjordshallen i Lemvig 11.-12. februar 1967 søgte man at indsamle folkeminder af forskellig art fra Skodborg-Vandfuld herreder. Ca. 25 mennesker på egnen efterkom opfordringen og indleverede bidrag. Nogle var korte, andre fyldte adskillige sider. Fra mange sider blev det anført, at man havde mere stof og var villig til at fortælle dette eller indtale det på bånd. – Der er foretaget en afskrift af det indkomne materiale, og en kopi er tilsendt dansk folkemindesamling. – Nedenstående gengives enkelte uddrag af materialet.

Fru Elna Olesen, Kilebo, Bøvlingbjerg, har sendt en vise om „en husmandskuen“. De ældre vil formentlig nikke genkendende til beretningen, men for den unge generation er det nok svært at forstå, at mennesker har eksisteret på denne måde for kun en generation siden.

En husmandskuen i gammel daw,
hinne lig no knap ka spørres.
Hun hjalp å grav i mark å hav,
de fåld hind ålle ind å klav,
æ arbej skuld jo gøres.
Hun gik hind bied i høst å slæt
te både arm å bien bløw træ.
Hun malket, skummet, kjannet,
å sikken wost hun dannet.

Hun dejnet, te æ dejntrow knagt,
di smo en kåg hun lovet.
Æ ovn hun rajt, æ brø hun bagt,
hinne bøen ka hovs, hue godt de smagt,
dje mues brø di hovet.
Hun sørret godt få kow å gris,
hinne smør å eg wa godt i pris,
så hvis hinne amdam skinnet.

Hun skagelt å hegelt, kåret, spand,
 hun vasket, mongelt, farret,
 hun hueser band te bøn å mand,
 hun holdt dje klæje pæn i stand,
 hun lapped, øget å skarret.
 Den jen daw kleppet hun æ foer,
 den ån daw hinne husbonds hoer,
 æ saws hun såen håndtieret,
 så ingen ku kassiert.

Hun sænd æ bøn te skuel å præjst,
 mæ meldmad i æ kårre,
 så bløw di fæjst i øst å vejst
 å tjent dje føe, som di kund bejst,
 å ingen wolt hind sorre.
 Jen ved jo nok te husmandsbøen,
 så soer di kan, ska tien en løn.
 Let peng di helst sku sammel
 å tænk let o di gammel.

Let jegt hun samlet ettehånd,
 de komme mæ æ ålder,
 ino æ hånd kund tvind' æ gåen,
 men hun mått hvil en bette grån,
 der værke i æ skålder.
 Faer gik hun let ad kjerkesti
 no smutt di ung hind let fåbi.
 Å næe de såen kund byj sæ,
 hun gjan vild go å styw sæ.

En stue sorre mått hun frest,
 ve hun wa bløven gammel,
 de bæjst hun vest, hind mand hun mest,
 hun klej ham, lo ham i hans kjest,
 o lo hans hinner sammel.
 Hun takket Gud få samlyws glee,
 hun te å fløtte wa osse ree,
 hun sad mæ furet kinne
 å fredet om æ minne.

Ordet amdam betyder kartoffelmel. – Go å styw sæ vil sige at støtte sig til en.

En del beretter om syner og varsler, som de enten selv har oplevet eller hørt fortælle om.

Jens Kr. Jensen, Lundgård, Ramme, fortæller:

I Vestermark i Rammekjær boede omkring 1908 Søren Peder. Engang var han i Bjerregård og slå en sten i stykker. Medens arbejdet stod på, sov han om natten i gæsteværelset ved siden af storstuen. Der blev ikke megen ro, for han kunne ikke sove for kørsel af vogne og ind imellem barnegråd fra storstuen. – Da man 7 år senere rev stuehuset ned, gik hans oplevelse i opfyldelse. Der var livlig kørsel mellem stuehuset og udhusene, og medens det nye stuehus blev bygget, sov familien i den gamle storstue med deres spæde barn.

Marie Smed havde åbenbart ikke helt så meget held med sine varsler. Der fortælles, at hun mente, at toget ville komme til Fjaltring, for hun påstod at have set vogne køre med lys på ligesom toget.

Martha Friis, Hyldgård, Fabjerg, fortæller om en oplevelse, hun havde som barn omkring år 1905 i „Vester Ørts“, hvor de havde en hund, der kunne se forvarsel.

Det var en lørdag aften, far var lige kommet hjem fra Lemvig og havde fået noget at spise. Pludselig blev hunden helt tosset ude i laden, hvor fjedervognen stod. Far og min ældste broder gik ud med lygten og ville se, hvad der var i vejen. Der var ingenting at se, og da hunden så, at fjedervognen var tom, faldt den også til ro igen. – Dagen efter døde vor nabos lille pige, og far kørte i fjedervognen med liget til kirken. Dette havde hunden forudset.

Niels Bjerre, Lomborg, fortæller et træk om overtro i Lomborg før i tiden:

Lidt vest for Lomborg kirke er der en lille dal, der hedder Pasdal. Her går der om natten en helhest, især ved midnatstide. Det er en trebenet, hovedløs hest, og det varsler død for den, som ser den. – En gammel kone har fortalt min far, at når hun skulle gennem dalen om aftenen eller natten, bad hun altid sit fadervor, medens hun gik igennem. Da min far undrede sig over, om det kunne slå til til hele turen, svarede hun: Nej, men så begynder a bare forfra igen. – Mine ældre brødre havde en kammerat, som boede vest for dalen. Når han var på besøg om aftenen og skulle hjem, måtte mine brødre følge ham til bunden af dalen, og herfra løb han så stærkt han kunne op ad bakken. Hvis de for at drille ville vende om, inden de kom til bunden af dalen, slog det ikke fejl, at han fulgte med tilbage igen.

Flere giver en forklaring på navnet „Fabjerg“. Den er omtrent enslydende og gengives her i den version, som Herdis Kirkeby, Fabjerg, har fortalt den:

Engang boede der to jomfruer på gården Sdr. Lund i Fabjerg sogn. Den ene jomfru var kristen, og den anden var hedning. En dag indgik de et væddemål.

Den kristne jomfru skulle bygge en kirke, og den hedenske skulle bygge en høj, og så gjaldt det, hvem der først blev færdig. – Den kristne vandt, kirken blev først færdig. Deraf stammer navnet Fæe-bjerg. Det betyder, at kirken blev færdig før-bjerg.

Jens Bjerg føjer til, at der skal gå en løngang mellem kirken og højen ifølge gammel overlevering.

Magdalene Kaasgaard, Lomborg ndr. skole, har gengivet en morsom situation fra et vælgermøde:

En kendt gårdejer fra Resen syntes, at der blev gjort for lidt ud af landets forsvaret. Ved et politisk vælgermøde stod han derfor op på talerstolen og kom med følgende udtalelse: „Jeg vil nødig opleve den dag, jeg ligger i min grav, og mine sønner kommer hjem fra krigen, lemlæstede og døde, og bebrejder deres gamle fader: Du gav os ikke noget at dække os ved“.

Holger Koldsø, Gørding skole, fortæller følgende fra gammel tid:

Når en Neesbo kom udenfor sognets grænse, og man opdagede, han kom fra Nees, blev han som regel modtaget med følgende: Å herregud, æ do fræ Nees, vil do så æ ind å ha en meldmad. – Koldsø mener, at det er begrundet med, at sognet og dets beboere før i tiden var anset for meget fattige.

Han gengiver også en remse, men savner en forklaring på den. Den lyder: En og tyve svaner fløj over Trans kirke, syv hvide, syv grå og syv med ingen fjer på. – Forklaring efterlyses!

Kr. Sejerkilde, Lemvig, fortæller en række morsomme anekdoter, som knyttes til egnen. – Her gengives enkelte af dem:

På en gård i Bøvling sad alle, også gammelfåer, en dag i høstens tid og spiste til middag. Vejret var fint, og så snart de havde spist, sagde gammelfåer: Skynd jer folkens, å kom ud å køer kover, så skal a nok bægetter tak voherre for mad.

En store bededag om morgenen kom proprietær Boysen, Vandborg Vestergård, ud i stalden og så, at karlene ikke var rykket i marken. Da han hørte, at de regnede med, det var helligdag, råbte han: Ja, I ville gerne, det var søndag hveranden dag og så en allerhvelvedes stor bededag ind imellem. – Ryk ud!

Min bedstefar boede i Ramme på en mager ejendom til en ko og en ged. Det var et fattigt hjem. En nabokone havde den skik at komme på besøg lidt før middag og var ikke svær at overtale til at blive og spise middagsmad. En dag vægrede hun sig en smule, men tog dog snart imod med ordene: Ja, ja, læ mæ så det, Niels Kristian, vorherre ska jo føed wos, hue vi så end er. – „Do hæ ret Kjesten“, svarede min bedstefar, „så komme a øver te dæ i måren“.

Hermann Pedersen, Møborg, fortæller en del træk fra egnen omkring Møborg ndr. skole omkring århundredskiftet:

Egnet var præget af en fattig befolkning, der for det meste ernærede sig ved tørvegravning. En eneboer, Kræ smed, levede af at sælge lyng til omegnens bagere. Marinus Krarup levede mest af at trække kreaturer til omegnens markeder for handelsfolk. Husene var meget små. I almindelighed var der en lille forgang uden loft og så et rum på ca. 16 kvadratmeter. Dette var på samme tid både køkken, stue og soveværelse.

Tømremester Carl Lauridsen, Lemvig, fortæller om sin far og bedstefar, der begge var murermestre, men i tiden før det blev almindeligt med vinterbyggeri. Murerne måtte derfor finde på anden beskæftigelse. Faderen havde en simemaskine og snoede simer af rughalm om vinteren. De brugtes til at binde rørtag på huse, binde korn i tvillinger på marken og til stolesæder. – Bedstefaderen havde en væv og vævede i den stille tid. Bedsteforældrene vævede begge, og undertiden gik det næsten i døgndrift, idet de skiftedes til.

Ovenstående er nogle smagsprøver på det indkomne materiale. Der findes uden tvivl mange flere, som sidder inde med stof, som det vil være af kulturhistorisk værdi at få bevaret. Yderligere bidrag modtages derfor fremdeles meget gerne. Man kan enten nedskrive stoffet, fortælle det eller indtale det på bånd, som man helst vil. Henvendelse kan ske til undertegnede.

Lærer Chr. Christensen,
Vestjyllands højskole
pr. Ringkøbing

Anmeldelse

IKKE MAGE TIL SOGNEBOG

LÆRER ALFRED KAAE'S IMPONERENDE VÆRK OM HOVER

– SOGNET VED AEN

Af E. Jespersen, Vinding

Bogen hedder „Hover“ slet og ret – og med undertitlen „Sognet ved åen“. Man blader den igennem, søger et sagregister, forgæves – og fortrøster sig til bistand i følge Alfred Kaaes allersidste bemærkning: „Vil man søge enkelte ting frem, bør man se efter i den meget udførlige indholdsfortegnelse“. Det gør man så, væbnet med læseglas og gode briller. De enkelte ting, som man kan finde frem, findes anført under hovedafsnittene: Sognet ved åen, Naturen, Oldtidsfolkene i Hover, Stednavnene vil fortælle, Sognet vokser frem, Landboforhold sidst i 1600-tallet, Fra stavnsbåndenes århundrede, På vej til en ny tid og Sognets gamle gårde. Hvorefter vi konstaterer, at vi er fremme på side 336, kolumne 19 gange 12 cm. Det er en stor og vægtig bog og illustreret med 93 tegninger af forfatteren. Der findes ikke mage til sognebog i det ganske land – og der findes vist heller ikke mage til lokalhistoriker; en imponerende bibliografi på bogens sidste side vidner om dette; blandt de anførte bogtitler bemærker vi hele seks sognebøger, alle af format som den foreliggende, endvidere højt værdsatte værker, som dækker større områder og emner, således bogen om Vestjyske godsejere og deres bønder, og store afhandlinger om Bøvling og Lundenes len, hvoraf sidstnævnte er tilkendt årspræmie fra Dansk historisk Fællesforening. Sognebogen om Hover er smukt trykt i Rasmussens bogtrykkeri i Ringkøbing, udgivet af Hover sogneråd, og oplaget er 750 eksemplarer. Det vil nok meget snart blive en sjælden og eftersøgt bog. Nu kikker vi lidt i den.

Åen moder til sognet

„I Jyllands hedeegne var det vandløbene og engene, som menneskene følte sig draget imod. Her ville de bo og bygge, så nær det rislende vand og de grønne

enge som muligt. Vi undres undertiden over, hvor tæt de ville bo ved vandet; men så må vi komme i hu, at kilden, bækken og åen, det rislende vand, det svale, det søde og krystallklare vand, det var en vederkvægelser for jægeren, hyrden og bonden. Bækkene og ådalens kildevand var menneskenes drikkesteder. Herfra tog man vandet i den hule hånd og i alle slags drikkekar, og herfra hentede man det hjem til brug i huset. Ved åen var der vandingssteder for alle slags husdyr, og engene langs vandløbene kunne give græs til vinterfoder – man kan næsten sige, at åen er moder til sognet her, selv om den ikke som Nilflod vander landet . . .“

Således breder Kaae sig – han er jo også digter – og det skal han ikke lastes for. Der er her som i andre sognebøger tungt stof nok at fortvivle over; men det skal med.

Kaae fortsætter i næste afsnit med skildring af naturen, og dertil er han veloplagt, og han ledsager ordene med et kort, tegnet af ham selv selvfølgelig, over Hover sogn på begge sider af sin å. Men der er i sognet også det høje land, og der er fladerne mod vest – og der har været sandflugt, hvilket Kaae ved mere om end de fleste andre. Han behersker dog sin lyst til at kortlægge al sin viden og går i lag med det arkæologiske emne, i hvilket han er velorienteret som få. Der gøres rede for Gudenå-kulturen og Therkel Mathiassens undersøgelser, og vi får et billede af det store fund, 50 redskaber af Gudenå-kulturarten, som er gjort i Hoverdal plantage, vi får beskrevet og tegnet den lille kraveflaske og den store øskenflaske, fundet i Tovstrup og regnet for de smukkeste fra dyssetiden i Norden, og naturligvis får vi at vide, at Muldbjergmandens kofte fra bronzealderen er vidt berømt overalt i verden – tror jeg nok.

De ældste mundsord om Hover er vore stednavne. Emnet får en ædruelig behandling. Kaae nævner de mulige tydinge, især af sognenavnet, men tør ikke garantere for rigtigheden af de fremførte forslag. Det er dog nok sakralt, hedensk-helligt, måske betyder det bare det sted, guderne hover, elsker, „vor egen opfattelse af det indhold, ordet *Hover* har“.

Sognets præster

Og så lader Kaae sognet vokse frem gennem middelalderen, hvorfra vi har skriftlige kilder. Kirken får sin beskrivelse, og kirken er jo lige så berømt (for sin stilrenhed) som Muldbjergmandens kofte.

Kaae får som andre sognehistorikere brug for glosen nedgangstider, og han udnytter de storartede kirkeregnskaber fra o. år 1655 ff. Og så får vi besked om nogle gamle præster, senere om nogle yngre. Men ham hr. Jens o. år 1600, der levede under „den klare evangelie dag“, havde en konkurrent i Paaske Rasmusen, som gik rundt og oplæste af en sort bog, sort foruden og sort forinden:

„Denne bog vil jeg læse udi alle jere huse og over alt jeres gode kvæg og andet, så skal der aldrig støde vanhæld til o.s.v. . . .“

Undertegnede kender nok den lange remse fra mit eget sogn fra en langt senere tid.

Men Paaskes læsning forslod ikke, for en mand, der hed Laurids, mistede både øg og fæ, og selv blev han sær og sælsom . . . Kaae giver sig god tid til at fortælle, når talen er om trolddomskunster; men her nøjes jeg med at henvise til den videre historie om hr. Jens, der sagde til Laurids: Vær stille dannemand, I skal vel fange helbred igen“.

Der har været løbedegne i Hover, latinskoledisciple, som skulle forrette degnetjeneste. De kedede sig nok af og til, og indridsede deres navnetræk i degnestolen – til stor glæde for Kaae, der har gengivet deres skriftlige udarbejdelse på en helseide, der mest minder om et surrealistisk kunstværk, se selv s. 97.

De gamle gårde

Ja, jeg er hermed ikke nået længere frem i den store bog.

Men herefter følger Landboforhold i 1600-tallet, kendt fra alle ordentlige sognebøger, fremragende her på grund af Kaaes fordybelse i gamle arkivalier; Kaae udnytter sit eget rustkammer til nytte for denne bog som for hans tidligere.

Vi får matriklen af 1664, en registrering af de gamle gårde. Markbogen benyttes og forklares, hans arbejdsmetode forklares her som andre steder, og der anbringes adskillige (hvis, måske, formodninger, og vi har lov at mene). Kvægtællingslisten af 1678 præsenteres med samme magre resultat som i andre sogne. Jeg har ikke bemærket, om Kaae som jeg og andre reflekterer muligheden af, om bønder i gamle dage ville snyde i skat.

Den fuldstændige folketællingsliste fra 1787 bringes, og samtidig eller hermed en ny registrering af de gamle bondehjem. Vi kommer indenfor, ser hvorledes hjemmene var indrettet, hvorledes bønderne gik klædt, vi får personalhistoriske oplysninger om præster og degne og andet godtfolk – og når omsider frem til et hovedafsnit, det sidste, som hedder „Sognets gamle gårde“. Og her opgiver man. Man kan aldeles ikke fængsles af denne hoben navne, et offer i en sognebog, som udsendes af Hover sogneråd . . . Kaae har jo nu udnyttet al sin rigdom af viden og al sin fantasi i det foregående. – Det være dog langt fra mig at kritisere min kollegas disposition. Men gårdhistorier i andre sognebøger kan nok stå mål med disse og mere til. Det bør dog fremhæves som en bedrift, at Kaae gør rede for udparcellering fra de enkelte gårde, et stort og besværligt arbejde. Det går dog ikke an i sin uformuenhed at standse op, fordi man ikke kan fastholde specielle billeder af de utallige Kristensen'er, som alle synes at have udmærket sig efter et højskoleophold og ved at have ledet gymnastik eller andelsforetagender, kort sagt bragt højskoleånden hjem til Hover. Men så – man må altså ikke give op – finder man minsandten, at verden uden de Hover-bønder ville have været ringe stillet. Folketingsmænd i hobetal er udgået fra Hover, i hvert fald tre, og at flere

ikke blev valgt, var ikke sognefællernes skyld. Ja, hvad var Vinding uden Hover. Og Jacob Kirkegaard er fra Hover, har sit navn fra Vester Kirkegård, og den fremragende bonde og radikale Anders Christensen var fra Hover. Han bør for sine bedrifter ikke mindst prises for sin bistand til bogens fremkomst ved Alfred Kaaes hånd.

Og så er jo Knud Kristensen fra Hover. Vi finder ham under Vester Hovergård, født 1880 som søn af Kirstine og Ole Christensen. Han kom på højskole og landbrugsskole, blev i 1920 medlem af folketinget, 1927 medlem af finansudvalget, medlem af landsskatteretten, medlem af det erhvervsøkonomiske råd, senere formand for Venstres landsorganisation og formand for Venstres rigsdagsgruppe. Knud Kristensen holdt på Stauning under besættelsen og ville ikke være medlem af ministeriet Scavenius. Den 5. maj 1945 blev han atter indenrigsminister, nu i den såkaldte befrielsesregering. Denne fik ikke nogen lang levetid, og senere på året dannede Knud Kristensen selv sit ministerium.

Mange andre gode oplysninger finder vi om Knud Kristensen, og så følger et hjertevarmt stykke om Knuds broder, Anders Christensen.

Men nu må jeg vist til at slutte – og jeg bekender, at jeg ikke har fordybet mig ret i, hvad Kaae ved at fortælle om skolevæsenet, lige meget også med det, adskillige mennesker lærer af sig selv, hvad de får brug for og kan udnytte. Statsminister Knud Kristensen fik aldrig brug for at udtale det bløde *d*; han klarede sig bravt med et ravjysk *r*, når han talte om vort fædrelands administration.

Meddelelser fra museer og arkiver i Ringkøbing amt

På Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Frederiksbavn i september 1967 berørtes spørgsmålet om et nærmere samarbejde mellem de lokalhistoriske samfund og de lokalhistoriske museer.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt vil gerne følge denne tanke op og vedtog på sidste styrelsesmøde at indbyde amtets lokalhistoriske museer og byhistoriske arkiver til et nærmere samarbejde.

Vi besluttede i første omgang, at alle lokalhistoriske museer og byhistoriske arkiver skulle have adgang til at få optaget kortfattede årsberetninger i »Hardsyssels årbog«.

På denne måde kunne et samarbejde påbegyndes, og vi modtager gerne forslag til andre former for samarbejde.

Følgende meddelelser er indløbet til redaktionen:

HERNING MUSEUM

(Leder: Museumsinspektør, mag. art. Ulla Thyrring)

Den 8. 12. 1967 modtog man meddelelse om, at Herning Museum enstemmigt af lokalmuseumstilsynet var blevet indstillet til at modtage status som landsdelsmuseum pr. 1. 4. 1968. Den ny status som landsdelsmuseum medfører større kompetance og større forpligtelser for museet, og det er derfor glædeligt, at man fra kommunens side så velvilligt har villet støtte denne udvikling, ikke mindst økonomisk. Dertil kommer de tilskudsgivende sognekommuner, som i mange tilfælde har fordoblet deres tilskud til museets arbejde. Fra amtsrådet og amtsskolerådet har museet for første gang modtaget tilskud til brug for det arbejde i amtet, som det som landsdelsmuseum skal udføre. Endelig betyder det meget for museets placering i området, at det støttes af en kreds af interesserede mennesker, nemlig museumssamfundet.

Fra den 1. 5. 1968 beskæftiger Herning Museum fru Lillian Ahlstrand på kontoret. Med arkivering og registrering arbejder fru Inger Løn og på værkstedet konservator fru Lizzie Swoboda Langsted og Freddy Boysen.

Øget personale fører naturligt til nyanskaffelser i form af inventar, hvoraf det vigtigste i årets løb har været anskaffelsen af et fotokopieringsapparat, en skrivemaskine, et hængearkiv til journalsager, et pengeskab, som vi takker sparekassen og Herning Pengeskabsfabrik for, og endelig et Rolleiflex fotografiapparat.

Kontorarealet har måttet udvides. I ovenlyssalen har vi, takket være en gave fra fabrikantforeningen og sparekassen til museets jubilæum, været i stand til at lægge et naturfarvet kokustæppe, som har forbedret akustikken, således at den nu vil kunne tages i brug til foredrag såvel som udstillinger. På trikotagemuseets loft har man indrettet et 198 m² stort magasin med varme og lys. Inden længe vil man gå i gang med at opsætte stålreoler til brug for genstandsmagasinerne. Store udvidelser og forandringer er i øvrigt forstående i nær fremtid.

H. P. Hansens film om gamle arbejdsprocesser i området er medtaget af alder, og det er derfor en sag af betydning hurtigt muligt at få dem kopieret og bevaret for eftertiden. Til dette arbejde modtog museet 4000 kr. fra kulturministeriet, og en kopiering i to eksemplarer er nu ved at være

tilendebragt, således at det ene eksemplar kan opbevares for eftertiden, og det andet bruges i mu-seets undervisningsarbejde. En fuldstændig fortegnelse over H. P. Hansens *skriftlige arbejder* er ved at blive udarbejdet til fremlægning i mindestuen. Det drejer sig om 749 skriftlige arbejder fra hans hånd.

I sommeren 1968 skal museet med hjælp fra Forhistorisk Museum i Århus undersøge en over-pløjet bronzealderhøj og et felt i nærheden af Herning, hvorfra der er blevet hjembragt et skålfor-met kvindespænde fra yngre vikingetid. Dette er et meget interessant fund, der måske vil vise sig betydningsfuldt. Det er anden gang i dette århundrede, at man finder vikingetid i Ringkøbing amt. Sammen med Hans Peter Pedersen fra Herning Højskole vil man gå i gang med at udforske brunkulsindustrien og dens historie, et emne som byder på store muligheder for et museum, hvis viden-skabelige arbejde traditionelt er rettet mod nyere tid. Endnu et emne ligger det museumsinspektøren på sinde at få gjort noget ved i det kommende år. Ved et symposium i Luleå om emnet yrkes-tradition og industrilokalisering talte Holger Rasmussen om Herning-området som et typisk eksempel på en sådan udvikling. En undersøgelse af forholdene omkring den udvikling vil påkalde sig stor interesse i vide kredse, idet man kun i beskednen omfang herhjemme har beskæftiget sig med over-gangen til industrialiseringen og dens følger for det kulturelle mønster. Der lever jo endnu men-nesker, der har gjort denne udvikling med, og fra hvem museet håber at modtage støtte til arbejdet.

Museet har i det forløbne år modtaget 353 genstande til museets samling, alle i sin art værdifulde vidnesbyrd om livet i området. Det drejer sig om redskaber, om tekstiler såvel nye som gamle, og der kan være grund til at omtale en stor samling fra Østergaard i Ravnholt, Bording sogn, omfat-tende et værdifuldt sølvkrus fra 1723, lavet af Holstebro-sølvsmeden Peder Rasmussen.

Museet har i det forløbne år haft 7990 besøgende og ydet hjælp til adskillige mennesker, der havde behov for oplysninger af den ene eller den anden art vedrørende samlingen. Den 16. 9. 1967 fejrede museet sit 75 års jubilæum bl. a. med en mindeudstilling for museets grundlægger, J. A. Trøstrup. I marts måned afholdtes særudstillingen „Klæder skaber folk“. Sammen med amtsskole-konsulent S. Mølgaard er man i gang med at planlægge en vandrestilling til amtets centralskoler. Hundrede unge fra Herning Højskole har haft opgaver på museet, som munde de ud i en udstilling af disse på højskolen. Et interessehold derfra er i øvrigt ved at gennemgå de forhistoriske mindes-mærker i området, om hvilke de laver perfekte indberetninger til museet.

Selv har museet sendt en smuk publikation om Blicher: N. J. Tortzen: „På opdagelse i en Blicher-samling“.

DET LOKALHISTORISKE ARKIV I HERNING

Brorsonsvej 2 (Arkivar: Lektor C. E. Bundesen)

Det lokalhistoriske Arkiv i Herning har fortsat tidligere års arbejde. Således er arkivets ret bety-delige billedsamling blevet yderligere udbygget, dels ved gaver og køb, dels ved fremkaldelse af ca. 400 tidligere modtagne negativer. Fra enkelte dødsboer har betænksomme mennesker sendt arkiva-lier i form af matrikelkort, billeder, tegninger, lokalhistorisk litteratur m. m. Optagelse på lydånd af samtaler med ældre mennesker fra egnen er blevet fortsat, en opgave, som arkivet tillægger be-tydelig vægt.

Udlån af billeder til jubilerende virksomheder og til enkeltpersoner har fundet sted.

Det ville være en stor glæde for arkivet, om forbindelsen til egnens befolkning måtte blive yder-ligere styrket. Arkivet opfordrer derfor folk fra herredet til, inden gamle billeder og arkivalier fra egnen kasseres, at sætte sig i forbindelse med arkivet, således at sortering af materialet kan foregå i samarbejde med dette. Det er ikke absolut nødvendigt, at billeder og papirer foræres til arkivet; lån til fotokopiering er også en mulighed.

Endvidere er det arkivets ønskedrøm, at ældre mennesker fra egnen ville sætte sig ned og *ganske ubøjetidligt* nedskrive deres og evt. deres forældres livsløb og oplevelser – til glæde for dem selv, for deres slægt – og for kommende lokalhistorikere.

HOLSTEBRO BYHISTORISKE ARKIV

(Arkivar: Bent Holm)

1967 har været det hidtil bedste år for Holstebro byhistoriske Arkiv siden dets officielle oprettelse i 1963. Arkivet har i det forløbne år modtaget mange gaver, hvoraf de betydeligste er: Skolepapirer fra Måbjerg skole, arkivalier og fotografier fra firmaet R. Færch, maleri og tegning af kunstneren Walter Meinhard, der er født i Holstebro, protokoller og papirer fra Arbejdsmændenes Fagforenings

Holstebro-afdeling, urmager Melgaards store negativsamling, pressefotograf Boris Andersens fotosamling og fotograf Nielsens negativsamling.

Arkivet har endvidere fået tilbudt mange større samlinger, som det desværre endnu ikke har kunnet lade sig gøre at afhente.

Den stadige udvidelse af samlingerne gør, at arkivet nu er ved at sprænge rammerne på Danmarksgades Skole, hvor kommunen har stillet et lokale til rådighed. Bent Holm har derfor søgt Holstebro kommune om et større og mere egnet lokale, og der ventes en løsning på spørgsmålet i løbet af foråret.

Dagligt modtager arkivet opringeringer fra folk, der gerne vil have en eller anden oplysning eller låne et fotografi, og lige så ofte med en foræring til arkivet. Det viser en stadig stigende interesse for lokalhistorie i byen.

I årets løb har arkivet også haft besøg af flere, der har studeret deres slægt og her fundet mange værdifulde oplysninger. Landsarkivet i Viborg har også været på besøg.

Det kommunale tilskud er blevet anvendt til bl. a. kopiering af gamle fotografiske glasplader og affotografering af gamle billeder, folk endnu ikke har villet skille sig af med. Desuden har arkivet købt et stort antal kassetter til opbevaring af arkivalier.

HOLSTEBRO MUSEUM

(Bestyrer: Overlærer E. Godtfred Pedersen)

Den selvejende institution, Holstebro Museum, har til huse i hovedbygningen til den gamle Lægård Møllegård, der er smukt beliggende ved Viborgvej.

Museets samlinger omfatter ca. 10.000 genstande, der fortæller om by og egn i fortid. Af oldsags-samlingerne skal særlig fremhæves fundene fra Storårkulturen, som under Terkel Mathiassens ledelse, men dygtigt assisteret af konsulentparret Overgaard, Holstebro, blev fremdraget under den store arkæologiske undersøgelse af Vestjylland. Naturligt nok er enkeltgravskulturen stærkt repræsenteret i samlingerne, men også bronzealderen skal nævnes, idet 14 dele af Frøjk-fundet, egnens største depotfund, bestående af en svær skaftchulsøkse, 18 pålstave, 4 spydspidser og et dolkblad, befinder sig på Holstebro Museum, mens resten er på Nationalmuseet.

I det hele taget må det fremhæves, at Holstebro-egnen er meget rig på forhistoriske minder, hvilket også fremgår af, at museets personale sidste år udførte 26 større og mindre arkæologiske undersøgelser -- bortset fra Nationalmuseets store undersøgelser af stendyngegravene i Herrup i de sidste år.

Museets øvrige samlinger udgør et alsidigt udvalg af redskaber, klæder, husgeråd m. v., der belyser egnens og byens udvikling op gennem tiderne.

Særlig skal dog nævnes museets samling af gammelt Holstebro-sølv, der minder om en tid, da Holstebro var sølvmedenes by mere end nogen anden, idet over 20 sølvsmede har haft deres virke i byen i det 18. og 19. århundrede. De mest berømte mestre er vel Johan Nicolaisen Lindskou og Joachim Weller, hvis arbejder museet har et pænt udvalg af. Men også en yngre mester som Meiløch skal nævnes, idet hans sølvmedie findes komplet på Holstebro Museum.

Bag ledelsen af museet står en museumsforening, hvis bestyrelse består af 9 medlemmer, hvoraf de tre er valgt af Holstebro byråd.

Museets økonomi hviler på byrådets tilskud, kontingent fra museumsforeningen, tilskud fra byens pengeinstitutter og sidst, men ikke mindst, statstilskud, der opnåedes fra 1966, da museet blev statsanerkendt.

DRAGON- OG FRIHEDSMUSEET, HOLSTEBRO

(Bestyrer: Premierløjtnant A. M. Sørensen)

Dragon- og Frihedsmuseet har i det forløbne år haft et besøgstal på 1100 personer. Heri indgår en hel del elever fra forskellige skoler. Dette samarbejde med skolerne har bestyrelsen været glad for, da der på denne måde er håb om, at interessen for Dragon- og Frihedsmuseet kan spredes yderligere.

Museet har fra december 1967 og til påske i år været lukket på grund af restaurering. Dette arbejde er nu afsluttet, således at museet kunne åbne skærtorsdag. Restaureringen har omfattet en fuldstændig katalogisering og nummerering af alle genstandene. Desuden er det bestyrelsens agt at udarbejde et katalog, således at besøgende på denne måde kan få mere ud af at se på de enkelte genstande.

Midlerne til restaureringen er indkommet ved tilskud fra bryggerierne Ceres og Thor samt fra yderst velvillige handlende og forretningsfolk i Holstebro, der gennem køb af en reklametavle har ydet et værdifuldt bidrag til restaureringens gennemførelse. Fra 1. april 1968 er hvervet som kasserer og sekretær overtaget af PRLT(R) Aa. Koch-Jensen, hvortil fremtidige henvendelser bedes rettet.

JYSK SKOV MUSEUM, HJERL HEDE

(*Museumsinspektør M. Wittusen*)

I 1964 påbegyndtes en helt ny afdeling på Hjerl Hede, kaldt „Jysk Skovmuseum“. Formålet er bl. a. at belyse træk af jyske skove og plantagers historie, herunder også jagtens historie, samt at indsamle, bevare og udstille bygninger og genstande hidrørende fra ovennævnte områder og emner. Areal et øst og sydøst for „Den gamle Landsby“ består af et ca. 5 tdr. land stort plantageområde, hvor der med tiden søges opført forskellige bygninger, der har været anvendt af skovbrugets funktionærer gennem tiderne, ligesom der søges anlagt eksempler på planteskoleanlæg, kulturformer, savelier m. m.

Skovmuseet har vakt interesse i vide kredse, hvilket bl. a. har givet sig udslag i, at museet har modtaget en lang række gaver.

Foruden de først opstillede bygninger, *Skyttegården* fra godset Sostrup ved Gjerrild (med stokmølle på taget, stammende fra Hulsig ved Skagen, og i laden en stor samling rådyropsatse, skænket 1967 af boet efter afd. skovrider Just Holten, Farum) og „*Hilssjorsterhytten*“ fra Lindet skovdistrikt i Sønderjylland (opf. 1866), er der i 1966 opstillet *Skovfogedgården* fra Fjeld skov ved Pindstrup (opf. 1850) og i 1967 *Isopbevaringshuset* fra Skaføgård (der anvendes til opbevaring af den is, der om vinteren blev skåret i voldgraven), begge skænket af kammerherre, cand. jur. N. R. Estrup. Bagved ishuset findes et lille savværk med en „rammesav“ fra slutningen af forrige århundrede, trukket af et gammelt lokomobil. Savværket er for nylig blevet forøget med en stor *bloksav* fra Silkeborg og en *kopieringsmaskine til fremstilling af hjuleger*, sidstnævnte skænket af A/S Colstrup, Holstebro.

LEMVIG MUSEUM

(*Daglig leder: Skolekonsulent Brorson Sørensen*)

Bestyrelsen har udarbejdet nye vedtægter, som er godkendt af Statens lokalmuseumstilsyn, og som nu foreligger færdigtrykt til udsendelse til medlemmerne.

Man har endnu ikke modtaget endeligt tilsagn fra Redningsbestyreren om, at roredningsbåden i Flyvholm må blive flyttet til Lemvig Museum, men man har et begrundet håb om, at vi får den. En roredningsbåd vil ligesom være prikken over i'et i vor samling af redningsudstyr, som i det væsentligste har været benyttet her på egnen.

Vi har foretaget en ny-ophængning af malerisamlingen, forestået af billedhugger Torvald Westergaard. Vi mener, det er en god ide, ligesom at møblere lidt om i denne afdeling tid efter anden.

Vi har ligeledes arrangeret en ny udstilling af samlingen med Jydepotter, og der er foretaget en væsentlig udvidelse af tekstiludstillingen, efter at denne afdeling stort set er udvidet med det dobbelte.

På grund af pladmangel har man midlertidigt måtte lukke afdelingerne for fiskeri og landbrugs-maskiner/redskaber, da den til disse afdelinger hidtil benyttede plads har måttet inddrages til magasin.

Bogen om Lemvig foreligger nu færdig i manuskript fra forfatteren, Søndergaard Jakobsens hånd, og man forventer den udsendt i løbet af november/december måned i år. Man har allerede på nuværende stadium mødt en ikke ubetydelig interesse for denne bog. Lemvig byråd har stillet sig velvilligt til rådighed med et større beløb i forbindelse med udgivelsen.

Museet har i årets løb været godt besøgt, og det er interessant at bemærke den aktivitet, som hver mandag aften udfoldes af bestyrelsens medlemmer og andre interesserede i forbindelse med at holde samlingerne i tilfredsstillende stand, ligesom der arbejdes med planer om særudstillinger i den kommende tid.

Der er for tiden vældig interesse omkring Lemvig Museum.

bp

Foreningsmeddelelser 1968

Årsmødet i Lemvig søndag d. 25. februar 1968 havde samlet ca. 90 deltagere. Næstformanden, landsretssagfører N. C. Skouvig, aflagde beretning, som ganske kort omtalte den nuværende styrelse, de i 1967 afholdte møder, det store arbejde, lærer Esbern Jespersen og lærer Alfred Kaae havde udført som styrelsesmedlemmer gennem de mange år.

Den sene udsendelse af årbogen for 1967 skyldtes blandt andet overgangen til det nye format, som mange medlemmer havde udtalt deres glæde over. Interessant og lidigt stof blev efterlyst med oplysning om forfatterhonorar og den nye særtryk-ordning. Evt. optryk af gamle herredsskildringer og lignende, hvis der ikke indkommer tilstrækkeligt nyt stof. Artiklerne til årbog 1968 blev gennemgået, og forslaget om kontakt med de lokalhistoriske museer og byhistoriske arkiver blev omtalt.

Kontingentforhøjelsen blev forklaret tilligemed indførelsen af medlemsnumre for at skabe større sikkerhed ved årbogens fremsendelse.

Tilskud var i 1967 ydet til lærer Alfred Kaae for bogen om Høver sogn.

Vore egne ansøgninger om tilskud var udsendt i et større antal end tidligere, og der blev rettet en kraftig henstilling til alle tilskudsgivende om at se med velvilje på ansøgningerne. Den indgribende strukturændring, vort land gennemgår i disse år, gør det nødvendigt, at samfundet får tilstrækkelige midler, da man ellers ikke kan varetage de mange opgaver.

Samfundet blev på Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Fredrikshavn repræsenteret af landsretssagfører N. C. Skouvig. Oprettelse af Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger, som samfundet er tilsluttet, fandt sted her.

I tilslutning til beretningen:

Lærer Alfred Kaae: Henstilling om, at man ved sognsammenlægninger passede på, at intet gik tabt. Kommuncarkiver og skolearkiver og lignende har uvurderlig betydning for kommende historikere.

Lærer Esbern Jespersen: Oprettelse af sognarkiver til opbevaring af arkivmateriale af enhver art. Kassereren, bogtrykker Gadgaard Nielsen, aflagde regnskabet for 1967. Medlemstallet er 1133, hvoraf 249 endnu ikke havde betalt kontingent.

Årbogen udsendes med vedlagt girokort, som det henstilledes til medlemmerne omgående at gøre brug af.

Til styrelsen genvælges landsretssagfører N. C. Skouvig og bogtrykker Gadgaard Nielsen.

Lærer J. Søndergaard Jacobsen ønskede ikke genvalg under henvisning til sin alder; i hans sted blev seminarielektor C. W. Lebahn valgt.

Landsretssagfører N. C. Skouvig takkede lærer J. Søndergaard Jacobsen for vel udført arbejde gennem mange år dels i styrelsen, dels i redaktionsudvalget. Lærer J. Søndergaard Jacobsen har været medlem af styrelsen fra 1944 til 1968, medlem af redaktionen 1952-68, redaktør af årbog 1967.

Konsul Eli Jepsen rettede en tak til de tre gamle styrelsesmedlemmer (Esbern Jespersen, Alfred Kaae og J. Søndergaard Jacobsen) for deres store arbejde gennem mange år.

Til revisor genvælges politifuldmægtig Kn. Engby Larsen.

Efter generalforsamlingen holdt overkirurg, dr. med. Carl Aaberg et foredrag, „Nogle erindringer om Thøger Larsen“. Et levende foredrag, som blev en meget stor oplevelse for alle.

Valgmødedræst Johs. Lumholt gav små fornøjelige glimt af livet på Bovbjerg i gamle dage ved at læse uddrag af „Nogle breve til maleren Kr. Bjerre“.

Sommermødet i Lyne søndag den 9. juni 1968 havde samlet ca. 150 deltagere. Arkitekt ved Nationalmuseet, Knud J. Krogh, fortalte om restaureringen af Lyne kirke og om de undersøgelser, der var foretaget. En række forespørgsler fra interesserede sprængte programmet, så de øvrige program-punkter blev forrykket med en halv time.

Efter fælleskaffehørdet i Lyne forsamlingshus oplyste arkitekt Knud J. Krogh om igangværende fredningsarbejder af den historiske tids mindesmærker i Ringkøbing amt. Når undersøgelsen er færdig, vil en liste over disse fredninger blive tilsendt samfundet og bragt i årbogen.

Ledsaget af lysbilleder holdt arkitekt Knud J. Krogh derefter et meget interessant foredrag om „Erik den Rødes Grønland“. Vi hørte om Nationalmuseets nyeste udgravning på Erik den Rødes bosted, Brattahlid i Grønland.

Mødet sluttede med en kort orientering om Skjernå-projektet. Formanden for lodsejerudvalget, J. Smedegaard Mortensen, forstod den kunst at krydre orienteringen med mange små „lune“ sidespring.

Næste årsmøde afholdes i Herning søndag den 23. februar 1969. Programmet bliver antageligt sådant: Kl. 14.00: Samling ved Angli skjortefabrik i Birk, hvor vi får den kunstneriske udsmykning – blandt andet Carl Henning-Petersens store keramikarbejde – forevist. Kl. 14.45: Fælles kaffebord på Herning Højskole, Birk. Kl. 15.15: Generalforsamling. Kl. 16.15: Foredrag af konsul Eli Jepsen,

„Fra bindestue til tekstilfabrik“ (korte træk af tekstilindustriens udvikling i Hammerum herred). Kl. 17.00: Forevisning af tekstilmuseet ved Herning museum.

Hardsyssels Årbog, hvis 62. bind hermed foreligger som anden række, bind 2, har også et par nyheder. Under titlen „Småstykker“ vil De finde optaget små artikler eller breve fra samfundets medlemmer. Redaktionen håber, at medlemmerne vil godtage denne „brevkasse“ og benytte den ved at indsende småartikler, kommentarer eller oplysninger til tidligere artikler og lignende, som man skønner kan have andre medlemmers interesse.

En anden nyhed er de kortfattede beretninger fra amtets lokalhistoriske museer og byhistoriske arkiver. Vi håber, at denne spæde begyndelse til et samarbejde vil vinde og vare.

Desuden skulle årbogen også have bragt en liste over litteratur, udkommet i 1967 om Ringkøbing amt, men den har vi måttet udskyde til næste årbog, som så vil bringe litteraturen fra både 1967 og 1968.

Årbogens første artikel, „Beskrivelse af Thimgård og Thim sogn“ af Poul Mathias Nødskov, er et optryk af – så vidt vides – den ældste danske sognebeskrivelse; den udkom første gang i 1787. Samfundet har ladet fremstille ekstra særtryk af denne artikel, som kan fås for 12,00 kr. ved henvendelse til samfundets sekretær.

Redaktionen efterlyser godt og lædigt stof til årbogen. Ligger De inde med stof (meget gerne fra dette århundrede), som De mener kan have interesse for andre, bedes De kontakte årbogens redaktion. Forfatterhonoraret er 15,00 kr. pr. årbogsside + 25 særtryk af artiklen.

Ældre årgange af „Hardsyssels Årbog“ kan, så længe oplag haves, fås ved henvendelse til sekretæren. Prisen er for medlemmer 5,00 kr. pr. årgang af 1. række (hvoraf følgende endnu kan leveres: 1922, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1942, 1943, 1945, 1946, 1947, 1951, 1952, 1953, 1954, 1957, 1958, 1959, 1961) og 10,00 kr. pr. årgang af 2. række (hvoraf 1. bind 1967 endnu kan leveres). Forsendelsesomkostningerne betales af køberen.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 12,00 kr., hvortil kommer forsendelsesomkostninger på 3,00 kr. Kontingentet betales ved årbogens modtagelse, girokort er vedlagt, og vi beder alle snarest muligt indsende kontingentet, så sparer vi kontorhjælp og porto og kan bruge pengene til noget, der er bedre for Dem.

Indmeldelse kan ske hos samtlige styrelsesmedlemmer eller også ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til samfundets sekretær.

Udmeldelse bedes meddelt sekretæren. Eventuelt ikke betalt årbog bedes ved udmeldelse returneret til samfundets kasserer eller sekretær.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Amtmand A. Bach, Rindumgård, 6950 Ringkøbing.

Indvalgt 1966, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Centralbiblioteket, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966.

Bogtrykker Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning.

Indvalgt 1962.

Seminarielektor C. W. Lebahn, Nissum Seminarieby, 7620 Lemvig.

Indvalgt 1968, medlem af redaktionen fra 1968.

Fru Rigmor Lillielund, Nygård, Naur, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1967, medlem af redaktionen fra 1967.

Gårdejer Bent Raunkjær, Tingbækgård, Lyne, 6880 Tarm.

Indvalgt 1966.

Lektor Gunnar Sandfeld, Hjernvej 39, 7600 Struer.

Indvalgt 1967, årbogens redaktør fra 1968.

Landsretssagfører N. C. Skouvig, Østergade 4, 7500 Holstebro.

Indvalgt 1951, næstformand fra 1967.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt takker Ringkøbing Amt, amtets købstads- og sognekommuner og de pengeinstitutter, som ved tilskud har muliggjort samfundets arbejde.

Med venlig hilsen
Styrelsen

REGISTER

omfattende personnavne (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede.

- Arkitekturhistorie. Brejninggård 109–130,
B 111, B 113, B 115, B 117, B 119, B 121,
B 123
- Barfod, Jacob Mortensen (Bjørstrup) 143–145
Brejning kirke 207
Brejninggård (Brejning sogn) 109–130, B 111,
B 113, B 115, B 117, B 119, B 121, B 123
Bunde, Peder (Bjørstrup) 142–143
Byskov, Peder (Nygård) 147–161, B 150
- Christensen, Jens (Bjørstrup) 142–143
- Damholt, Chr. (Sunds) 163–180
Dragon- og frihedsmuseet, Holstebro 220 221
Düren, Statius von (Terrakotta-mester)
109–130
„Dyvekes sten“ fra Timgård 63–65, 105 106,
B 64, B 65
- Fredrik II (Konge af Danmark) 61–62
- Gregersen, Vilh. (Sognepræst i Naur-Sir og
Stavning) 187–195, B 191
Gyldenstjerne, Knud (Timgård) 45–46, 63,
68, 72, 74–75, 104–106
Gyldenstjerne, Peder (Timgård) 46–47, 61–62,
66, 68, 72–73, 75–76, 104
- Hammerum herred 163–180
Hammerum herred. Gårde 141–146
Hansen-Sir, Hans Jørgen (Lærer i Sir)
201–204
Hee sogn 92–93
Herning lokalhistoriske arkiv 219
Herning museum 218–219
Historisk samfund for Ringkøbing amt
222–223
- Hjerl hede (Den gamle landsby) 221
Holstebro byhistoriske arkiv 219–220
Holstebro museum 220
Hover sogn 93–94, 214–217
Hyrdeliv. Hammerum herred 175–176
- Jakobsen, Johan Peder (Lærer i Hjerm)
197–200
Juleskikke. Hammerum herred 169
Jysk skovmuseum. Hjerl hede 221
Jørgensen, Jørgen Laurids (Nees) 182–186,
B 185
- Kirker. Brejning kirke 207
Kirker. Madum kirke 89–90
Kirker. Tim kirke 72–81
Kirker. Ølstrup kirke 131–140, B 133, B 135
Kærgård (Hunderup sogn) 116–117
- Lange, Hans (Lensmand, Lundenæs len)
116–120, 127, 129
Lemvig museum 221
Lergrove 204–205
Læplantning. Hammerum herred 173–174
- Madsen, Mads (Lærer i Trabjerg) 197–200
Madum kirke 89–90
Madum sogn 88–92
Mortensen Barfod, Jacob (Bjørstrup) 143–145
- Nees sogn 181–186, kort 183
Nolde, Emil (Maleren) 131–140
Nødskov, Poul Mathias (Topograf. Foged,
Timgård) 5–9, 52
Nørre Vosborg (Ulfborg sogn) 206–207
- Præster. Tim-Madum 80–81

- St. Thøgers kirke (Vestervig) 69, 106
Sigbrit Villumsdatter (Christian II's rådgiver-
ske) (63-65), 105-106
Sir, Hans Jørgen Hansen (Lærer i Sir)
201-204
Skodborg herred. Folkeminder 209-213
Stednavne. Tarm 206
Studehandel 154-157, B 155
Sunds sogn 165-180
- Tarm (Egvad sogn) 206
Terrakotta-udsmykning 109-130, B 111, B 113,
B 115, B 117, B 119, B 121, B 123
Tim kirke 72-81
Tim sogn 3-108
Tim sogne. Degne 81
Tim sogn. Gårde 82-88
- Timgård (Tim sogn) 3-108, B 61, B 70
Timgård (Tim sogn). Ejere 44-49
Timgård (Tim sogn). Fogder 51-52
Timgård (Tim sogn). Forpagtere 49
Timgård (Tim sogn). Ladefogder 52-53
Timgård birk. Birkedommere 50
Timgård birk. Birkeskrivere 52
Tim-Madum pastorat. Præster 80-81
Tingsels-gods. Hammerum herred 141-146
Tørvegravning. Hammerum herred 174-175
- Uldindustri. Hammerum herred 164-165
- Vandfuld herred. Folkeminder 209-213
- Ølstrup kirke 131-140, B 133, B 135

Regnskab 1967 for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Indtægter

Indestående i bank og på giro	23.505,93
Medlemskontingent + salg	17.590,50
Statstilskud	1.700,00
Tilskud fra Ringkøbing amt	500,00
Tilskud fra købstæder	350,00
Tilskud fra pengeinstitutter	750,00
Renter	1.183,93
	45.580,36

Udgifter

Årbogens trykning + forsendelse	15.683,19
Honorarer vedr. årbogen	3.394,80
Annoncer	418,85
Møder og foredrag	2.046,90
Repræsentation	78,20
Kontingent til Dansk historisk Fællesforening	339,00
Forsikring + porto	389,10
Tryksager m. m.	145,42
Lønninger	1.200,00
Tilskud til Høver sogns historie	750,00
Tilskud til Dansk hist. Fællesf. Historisk billedb.	1.133,00
	25.578,46

Indestående på giro	607,00		
Indestående på konto 4116	20.000,00		
Indestående på folio 100836	1.401,25		
	21.401,25		
Løbende checks	2.006,35	19.394,90	20.001,90
		45.580,36	

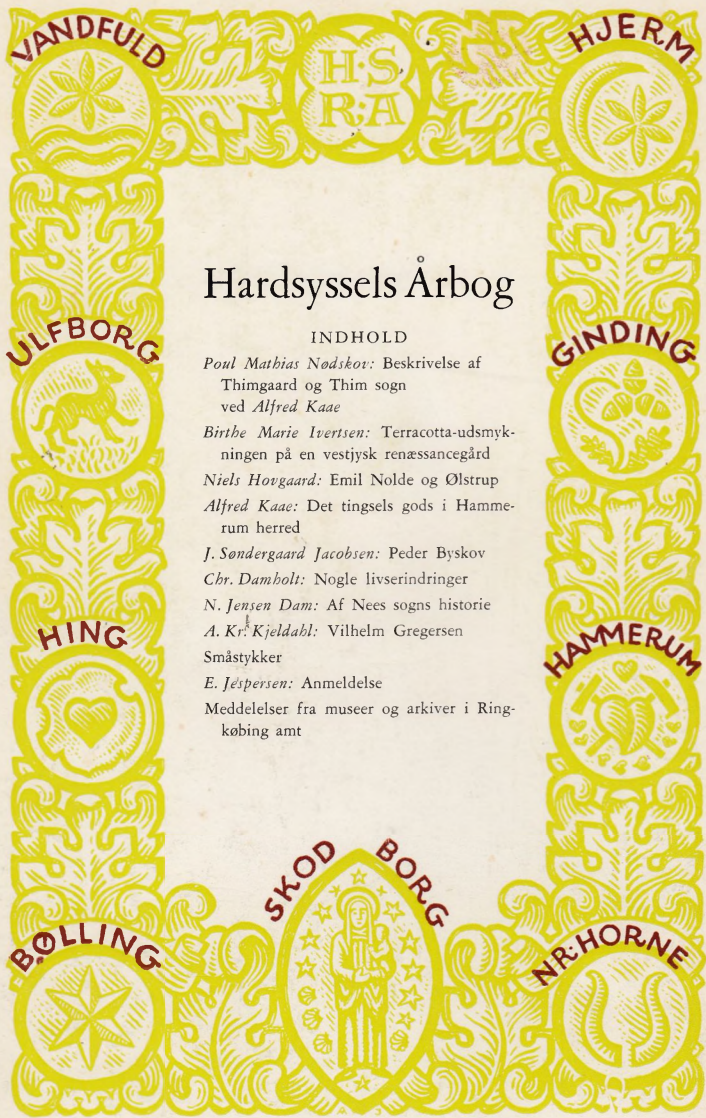
Gadgaard Nielsen

Regnskabet gennemgået og fundet i orden.

Bilag og bankbøger er forevist.

p. t. Lemvig, den 24. februar 1968.

Kn. Engby Larsen *B. Nielsen*
sign.

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Poul Mathias Nødskov: Beskrivelse af
Thimgaard og Thim sogn
ved *Alfred Kaae*

Birthe Marie Ivertsen: Terracotta-udsmyk-
ningen på en vestjysk renæssancegård

Niels Hovgaard: Emil Nolde og Ølstrup
Alfred Kaae: Det tingsels gods i Hamme-
rum herred

J. Søndergaard Jacobsen: Peder Byskov
Chr. Damholt: Nogle livserindringer

N. Jensen Dam: Af Nees sogns historie
A. Kr. Kjedabl: Vilhelm Gregersen
Småstykker

E. Jespersen: Anmeldelse

Meddelelser fra museer og arkiver i Ring-
købing amt